SCRIPTORES ROMANI.

TOMUS QUARTUS.

M. T. CICERO.

M. TVLLII

CICERONIS

OPERA OMNIA

EX RECENSIONE NOVISSIMA

IO. AVGVSTI ERNESTI

CVM EIVSDEM NOTIS

ET CLAVE CICERONIANA.

EDITIO PRIMA AMERICANA.

TOM: IV.

BOSTONIAE: WELLS ET LILLY.

.....

MDCCCXV.

SCRIPTORES ROMANI.

TOMUS QUARTUS.

M. T. CICERO.

M. TVLLII

CICERONIS

OPERA OMNIA

EX RECENSIONE NOVISSIMA

IO. AVGVSTI ERNESTI

CVM EIVSDEM NOTIS

ET CLAVE CICERONIANA.

EDITIO PRIMA AMERICANA.

TOM: IV.

BOSTONIAE: WELLS ET LILLY.

.....

MDCCCXV.

BOSTONIAE: WELLS ET LILLY,
Typographis.

PRAEFATIO AD ORATIONES.

In Orationibus cum maxime conspicua sit eloquentiae Ciceronianae vis et perfectio, sintque eaedem plenae rebus ad cognoscendum non modo utilibus, sed etiam necessariis: non est mirum, in iis et corrigendis et illustrandis si plurimorum ingenium et diligentia elaboravit. Id quomodo quisque, quibus adjutus librorum instrumentis, quo successu egerit, nec ab hoc loco alienum videtur, exponere, nec a studiis eorum, quibus nostros in iis tractandis labores destinavimus. Nam et ad judicandum de nostra in his orationibus crisi proderit, et ad superiorum in eodem genere merita recte aestimanda.

Primus igitur Orationes *Romae* per *Sveinhemii* et *Panartii* formulas, quotquot reperire in librorum scriptorum exemplis potuerat, in lucem protulit *Jo. Andreas* Aleriensis a. C. 1471. Ejus editionis exempla et forma maxima sunt, et ea pulchritudine, quam pauca alia attingumt, pauciora superant. Ipse quae et qualia exempla fuerint, e quibus textum concinnarit, non dixit, nec omnino quid fecerit in eo constituendo: ceterum et multis aliis exemplis cognita viri diligentia, et res ipsa docet, ei non parum deberi, ejusque editionis exempla in delectu lectionum non parum momenti habere. Orationes haec editio habet, quae quidem extant, omnes, admistis etiam iis, quas spurias hodie scimus esse, Sallustii in Ciceronem et hujus in illum, itemque hujus alteram, ad equites dictam ante, quam in exilium iret. Ordo

orationum non est ad temporis rationes factus, clauduntque agmen Verrinae et Philippicae. Hac editione neminem eorum, qui criticam operam his orationibus navarunt, usum reperi. Nam qui primam earum editionum memorant, Waldarferianam intelligunt, aut aliquam e proxime sequentibus. Omnino exempla Romana ex eadem officina neglecta reperi etiam in Epistolarum recensione, cum in ea parte operum Ciceronianorum omnium diligentissime laborarint Critici, nominatim Victorius, ut in praefatione ad eam partem demonstrabimus; sive ignorabant illa exempla, sive nancisci ad usus suos non poterant, sive aliqua de causa dissimulabant. Mihi usum hujus exempli fecit *Mermannus*, illustris *Gerardi Mermanni* filius optimae spei, e bibliothecae paternae copiis.

Eodem, quo Romae facta est editio illa, anno, idem egit *Ludovicus Carbo* Venetiis, in officina *Waldarferi*, quae primum hoc arte sua experimentum ibi fecit, pulcrum illud charta et literarum formis. Fuit autem *Carbo* vir, pro illius temporis modo, ut traditum est, egregie doctus, literis latinis, philosophiae atque Theologiae doctrinis, quarum omnium doctorem, Theologiae quidem ad extremum Perusiae egit. Usus autem est exemplis scriptis paucioribus, quam *Jo. Andreas* Romae, absuntque ab hujus editionis exemplis orationes pro *Roscio Comoedo*, *Fontejo*, *Agraria tertia*, itemque ea, quam ad equites Cicero dixisse ferebatur, *Verrinae* atque *Philippicae*, quae sejunctae a ceteris orationibus esse et propriis voluminibus scribi sueverant. Est autem hoc exemplum in nominibus inprimis valde vitiosum, itemque in aliis verbis. Sed inter illa ipsa vitia multae tamen bonae et meliores, quam in Romana, lectiones reperiuntur, atque etiam vitia ejusmodi, in quibus verae lectionis vestigia

sint: quae lectiones, cum postea neglectae, nec commemoratae sint, ea exempla parum cognita fuisse, credibile est. Itaque interdum et pro conjectura ponitur a quibusdam, quod in ejus editionis exemplis reperitur: velut in Or. in Sen. post Red. c. 1. ubi omnes aliae habent: *mentes angustae, humiles*, pravae, *oppletae tenebris ac sordibus*, haec habet, quod quidam conjecere legendum esse *parvae;* tum ad Quir. p. R. c. 3. ubi aliae veteres habent *Dalmaticus:* haec habet *Diademate*, vitiose quidem in fine, sed ut vera lectio *Diadematus* in oculos incurrat, quae est in ed. Rom. item ut *in Sen. p. R.* 2. habet L. *Numio*, pro quo sequentes, ut Rom. habent *Mumio;* in quo verae lectionis *Ninnio* vestigia sunt. Utriusque generis exempla plura in notis nostris reperient lectores.

Anno post *Adamus Ambergensis* Orationes Ciceronis edidit in eadem Venetiarum urbe: quam Graevius, qui ejus exemplum habuit, primam appellat, ceterum nec descripsit accurate, nec satis diligenter contulit cum vulgatis exemplis, ut infra demonstrabimus. Et dudum quidem conjeceram, eam esse repetitionem Waldarferianae, quod, quascunque lectiones ex ea commemorat Graevius, eas in Waldarferiana repereram: nunc, exemplo ejus inspecto, quod e bibliotheca civitatis Noribergensis nactus sum, ita esse cognovi: non quo nihil ab ea discrepet, sed quod id est vel a vitio operarum, vel ejusmodi, ut id a correctore speciminum typographicorum profectum videatur, quod collatis aliquot orationibus cognovi. Ceterum illud habet praecipui, quod est illa multo correctior, eamque qui habeat, illa carere possit. Ignoraverit etiam oportet editionem Romanam, qui hanc curavit, quod eam non fecit auctiorem numero orationum: quod sine

dubio fecisset, si illius notitiam et copiam habuisset.

Ex hac Adamica, sive Waldarferiana, ducta est proxima, quae Venetiis a. 1480. cùrata est per *N. G.* i. e. *Nicolaum Girardengum:* nam et paginae ipsae utriusque consentiunt, nec plures, nec alio ordine habet orationes, sed tamen ita, ut ab ea interdum discrepent ejus lectiones, ut v. c. in Orat. pro *Rab. Post.* in qua Waldarferiana valde vitiosa est: et in ea ipsa clara indicia sunt, eam a Waldarferiana ortam esse. v. not. ad c. 12. extr. Hanc tamen editionem Gruterus primam dicit ad Orat. in Sen. post Red. c. 6. in verbo *literas*, item ad Or. pro *Cluent.* 67. init. ubi lectionem commemorat ex editione, ut ait, omnium prima, quae in nulla superiorum est, de eaque adeo intelligendus semper *Gruterus*, cum primam vel primigeniam commemorat, etsi lectio ipsa et in Waldarferiana vel Adamica reperitur, ut aliquot locis est, ut pro *Caecin.* c. 10. et *Rab. Perd.* c. 2. Hujus editionis exemplum suppeditavit Bibliotheca nostra Paullina.

Proxima huic est Brixiensis anni 1483. Eam commemorari videram a Grutero ad Verrin. II, 28. Catil. I, 2. Conjeci, exemplum ejus me habere, cum e Britannia accepissem exemplum Orationum sine l. et a. quod formas literarum similes esse videbam iis, quae in antiquis editionibus Brixiensibus, nominatim Macrobii, essent, et indicium loci et anni ablatum esse, resecta in eo exemplo parte ultimi folii ima, in qua ejus notatio fuisset. Nec me ejus conjecturae poenitet, cum nulla alia commemoretur ab ullo editio, praeter hanc Brixianam, quae hujus aetatis sit, ad quam hoc nostrum exemplum pertinere, forma literarum arguit. Conjectura etiam me eo duxit, ut eam e Romana ductam putarem, quod eam ab

Waldarferiana et Girardengiana discrepare videbam, non modo lectionibus pluribus, sed etiam orationum serie ac numero, cum ipsa haberet omnes, quae ab illis abessent. Posteaquam exemplum Romanae nactus sum, vidi ex ea totam ita ductam esse, ut etiam numerus foliorum consentiat, paginae eaedem sint, sitque tantum duorum versiculorum discrimen. Ceterum tamen quasdam lectiones ei proprias notavi, ab errore operarum atque etiam judicio editoris, interdum non recto, ut cum in Or. ad *Quir. p. R.* pro *Diadematus* dedit *Dalmaticus* ex alia editione, cum illam lectionem non caperet, item in Or. pro *Leg. Manil.* c. 1. et 15. ubi notae videndae: sed earum numerus est valde exiguus.

Ab his porro Venetis et Brixiensi ceterae fluxere, omnes illae plenae, similiterque ordinatis ac digestis orationibus, ad Aldinam usque primam. Nam quod ab Juntinae exemplis absunt Verrinae et Philippicae, illae quidem separatim ac proprio volumine editae sunt, ut post videbimus: et aliis editionibus, ut Venetis, Verrinae orationes ita subjectae sunt, ut proprium titulum, et formam separati voluminis habeant: extantque et aliae editiones Philipp: solarum, itemque interdum solae Verrinae subjectae sunt, ut in Ven. 1495. 1499. Nam Venet. a. 1495. et 1499. f. ex officina *Barth. Sam. de Portesio*, iterumque 1499. per *Ben. Hectorem*, Bonon. basin habent editionem a. 1480. in iis orationibus, quas illa habet, saltem illam primam 1495. quam ceterae imitatae sunt, sed in nonnullis locis e Romana vel Brixiana correctam, cui, ut opinor, propter raritatem parcebant, nec ejus exemplum perire volebant in officina per operarum manus. Editio quidem Veneta a. 1505. apud *Christophorum de Pensis* cum omnibus vitiis repetiit exemplum a. 1499. Hae igitur

editiones in judicio ac delectu lectionum nihil propriae auctoritatis habent: cum illae totae pendeant e Waldarferiana et Brixiensi: quod et vel inde patet, quod in tabula orationum ordo est idem, qui in *W*. *A*. et *G*. et orationes, quae ab iis absunt, pro *Roscio Comoedo* et *Fontejo* extremae ponuntur, non, quo Romana et Brixiensis habent, loco.

Inter haec orationum harum nova exempla facta sunt per editionem operum Ciceronis universorum primam, h. e. *Mediolanensem* a. 1498. Ea vero secuta est manifeste exemplum Brixianum ita, ut eum habeat textus sui basin. Nam cum ea consentit plerumque in lectionibus insignioribus, tum bonis, tum pravis, suntque admodum paucae, in quibus ab ea in meliorem partem et ita dissentiat, ut aut e Codice bene scripto, aut ab ingenii exquisita solertia dissensus natus esse videatur. Poggianum quidem Codicem e Germania in Italiam illatum, e cujus apographis in superioribus editae erant orationes quaedam (v. *Apostoli Zeni* Diss. Vossian. p. 43.) ab *Minuciano*, auctore hujus editionis, inspectum esse, clarum est. Nam in hoc Mediolanensi exemplo ad calcem Or. pro *Rab. Perd.* et initium calcemque alterius pro *Roscio Com.* admonitio diserta addita est de lacunis et mentio exempli Poggiani, a quo eae lacunae ortae sint, quod in Codice antiquo, quem Poggius descripserit, duo folia abscissa fuerint: quam admonitionem repetit ed. Ascensii prima, quae Mediolanense exemplum repetiit: ut in recensione editionum earum diximus, quae universa Ciceronis opera habent. Quo loco non alienum fuerit, monuisse, quicquid in istis orationibus discrepant editiones primae, id esse a varietate vel manuum, quae illum Poggianum librum descripsêre, vel a conjecturis, frus-

traque in iis jactari librorum scriptorum auctoritatem, ut qui ab eodem fonte omnes varie ducti sint. Non ignoramus, editionem *Zaroti*, Mediolanensem, commemorari, quae ad haec tempora pertineat: sed quia nobis eam videre et cognoscere non licuit, nihil de ea pronunciamus: etsi nostra nos conjectura ducit eo, ut ex illa ipsa Minuciana ductam suspicemur.

Post Minucianam ergo prima Juntina commemoranda est, quae Florentiae a. 1515. 8. curata est per *Nic. Angelium*. In forma universa quidem sequitur illa superiores Venetas, in quibus orationes pro Fontejo et Roscio Com. ultimum locum occupant: orationesque Verrinae peculiari volumine comprehensae, sed eodem anno expressae sunt, propriaque cum praefatione, non *Angelii*, ut in illo, sed ipsius Phil. Juntae. Quod autem ad textum orationum attinet, *Angelius* dicit, se castigatissimo *A. Colotii* Codice usum esse, et aliis vetustissimis exemplaribus: quae sine dubio typographica intelligit; nec alia intelligimus, quae Junta commemorat, ab *Angelio* in Verrinis castigandis usurpata, per quae, ut in superioribus, innumera vitia sublata sint: quae est usitata illi aetati praedicatio, non illa nimis liberaliter intelligenda. Ceterum fatemur, nos in illa editione orationum multas novas et bonas lectiones reperisse, quas etiam vidimus saepe Victorium tacite secutum esse, qui profecto eam editionem non potuit ignorare. Itaque Graevius in talibus lectionibus interdum dicit, primum Victorium sic edidisse, ut v. c. Sull. 19. in verbo *regionibus*, cum Juntinam ille ignoraret, ut editores inde a Victorio omnes: quorum nemo hanc Juntinam editionem commemorat praeter Gruterum, ad Verr. V, c. 62. sed reprehendendi causa, cum multis locis cum laude commemorare potu-

isset, si eo exemplo satis diligenter usus esset, aut alterum volumen habuisset. Ceterum animadvertimus, in nonnullis orationibus, ut in Pisonem, nihil proprium habere: unde intelligi posse arbitramur, eam orationem in Codice Colotiano non fuisse. Verrinarum exemplum nuper demum accepimus in Batavis emtum: nec ea licuit nobis recensione uti in textu nostro concinnando. *Philippicas* ex eadem officina proditas non reperi: unde mihi videor colligere posse, exempla Romana, Brixiana et Mediolanensia non habuisse *Angelium;* Verrinarum exemplo usum esse, sicut orationum universarum, Veneto *Portesii*, aut inde ducto, quod solas Verrinas adjunctas haberet.

Et haec quidem primae quasi aetatis series est. Nova series nascitur ab Aldina editione operum Ciceronis prima 1519 sqq. ex *Andr. Naugerii* recensione, de qua in recensione operum universorum dictum est. In orationibus quidem primum novus ordo inductus est ad rationem temporum, qui inde in omnes, quae post factae sunt, editiones venit. In textu autem, vidi, multa *Naugerium* correxisse, saepe e Juntina, interdum e Waldarferiana, sive ejus aliqua imitatrice, saepe etiam e conjectura, ut in aliis partibus fecit: de quo in recensione et operum universorum et oratoriorum librorum dictum est. Ceterum haec editio etiam in orationibus basis facta est omnium editionum sequentium. nam si quis id editioni *P. Manutii* malit tribuere; ea quoque basin habet exemplum paternum, neque adeo aliud post factum est, ab editore quoque, quam ut textum Aldinum, pro facultate librorum, aut ingenii et doctrinae, emendatiorem faceret, vel pleniorem: unde in omnibus Naugerianae lectionis reliquiae reperiuntur.

Sequitur, ut, quid secuti Aldum majorem editores operum universorum profuerint aut prodesse voluerint orationibus, dicamus. In quo possumus esse breviores, cum in operum universorum editionibus recensendis, quae huc pertinent, dicta sint. Itaque hoc modo dicendum nobis videtur, primum in *Cratandri*, et post eum *Hervagii* editione, e codicibus Germanicis et lacunas plures expletas esse orationis pro *Flacco* et in *Vatinium*, et vero etiam loca quaedam esse bene correcta per *Mich. Bentinum*, qui Cratandrinae editioni praefuit: quae pariter eodemque modo facta sunt in Hervagiana, quâ lacunas quidem, in *Sextiana*, quae ibi prope tertia parte auctior facta est. Observavi, permultas hujus editionis lectiones esse easdem in Victoriana, eodem tempore facta, nec modo bonas, sed etiam vitiosas, ut pro Fontej. in *hominibus* pro *nominibus*, c. 4. In Cratandrina primum variae lectiones e Mss. et edd. aut conjecturis virorum doctorum notatae sunt, in marginibus illae dispositae: id imitatus est Hervagianae qui praefuit, sed ut ad calcem rejiceret earum libellum, parum quidem commode ad eruditorum hominum usus.

A *Victorio*, qui est his proximus, orationibus non multum operae navatum est. nam et notarum prope nihil est, quod ad eas pertineat, et magis aliquem interdum locum arripuit, quem vel e libris editis, vel per conjecturam sanaret, quam totum corpus curavit: quod illi non minus quam epistolis praestare poterat, praesertim cum iterum opera universa ederet triginta prope annis post primam editionem. Unde fit, ut in orationibus quidem Ciceronis non multum novi adjumenti critici sit ab editione Victoriana. Et quoniam hanc editionem expressit *Rob. Stephanus;* ab ejus etiam editione nihil spei datur Critico, uti

nec ab Gryphiana 1540: quae et ipsa se Victorianam sequi profitetur: nisi quod *Ferretus*, Verrinas et Philippicas e libris veteribus se correxisse dicit.

Neque vero de editionibus *Gryphiorum*, *Car. Stephani*, *Camerarii*, *Paulli Manutii*, *Sim. Colinaei*, *Aldi junioris* dicere attinet: cum nihil proprie orationes iis debeant: quid communiter cum aliis libris Ciceronis, eo, quem ante diximus, loco, demonstratum est: quod et de *Lambiniana* valet. Inter Gryphianas est una a. 1570. sq. facta, cui *Jo. Mich. Brutus* praefuit: ex ea ducta est editio orationum facta Antverp. ap. Plantinum a. 1584. 8. cum *Bruti* notis: quae docent, eum nullis libris scriptis usum esse, sed modo conjecturas vel suas vel aliorum attulisse, et delectum suo judicio fecisse: in quo inprimis favebat Lambino; unde saepe durius accipitur a Gebhardo et Grutero.

Nam *Gruterus* quidem in editione illa sua celeberrima orationibus aequaliter cum ceteris libris omnibus operam navavit, usus codicibus egregiis, *Palatino* inprimis antiquissimo, quem ille dicit nonum, (v. ad Or. pro Sull. 2.) *Turingico*, qui Graevio *Erfurtensis* est, sive potius quibusdam ejus excerptis, et aliis. Libris quidem editis pluribus, sed nec omnibus, nec satis diligenter usus est, ut supra jam monuimus; in lectionibusque deligendis, nimis dum libris quibusdam addictus est, non satis elegans est, ut in universis operibus: de quo Gruteriani textus vitio alibi diximus. Ceterum Gruteriani nominis auctoritas fecit, ut textus ille orationum optimus haberetur, et *vulgati* nomen obtinuerit ad nostra usque tempora, praesertim postquam et a *Jac. Gronovio* repetitus est. Et haec quidem de exemplis orationum inter cetera Ciceronis opera: quibus

addat, qui velit *Verburgianum* et *Olivetanum*, itemque nuperum *Lalamantii*: ad *Graevium* veniamus, qui universa quidem opera Ciceronis edere voluit, sed tantum partes principes absolvit: in his orationes, quas sex voluminibus Amstelodami edidit, nova, nec ante ipsum in Ciceronis libris usurpata ratione.

Ac textum quidem ipse suo modo ac judicio constituit: in quo pluribus ille scriptis libris usus est, Erfurtensi maxime et Dresdensi in iis quidem partibus, quarum exemplum illi habebant, excerptis inde acceptis per amicos: libros ipsos non in manibus habuit. Tum exemplis editis usus est ex antiquo genere, nec multis adeo, nec optimis, nec accurate et constanter: multaque ignoravit, quae erant in illis ipsis, quos in manibus habebat, libris: id quod et in Grutero notavimus. Unde fit, ut interdum in nullo libro esse dicat, quod nos in non uno reperimus. Causam hujus vitii fuisse puto non in ipso, sed in eo, cui collationem librorum cum vulgatis exemplis mandasset: nam libellis quidem variarum lectionum, cuique volumini subjectis, nihil negligentius in hoc genere factum vidi. Eademque et aliis viris doctissimis fraus facta est, qui non ipsi libros eosque constanter conferrent in textu constituendo, saepeque optimae lectiones latuerunt eos, cum alienis, hominum mercenariorum, certe alienam rem acturorum oculis et diligentiae rem commisissent. Itaque mihi hanc legem semper scriptam habui, ut ipse in his rebus meis oculis viderem, qua lege servanda multa tum aliis libris, tum in his Ciceronianis vidi, quae nec alii ante me viderunt, nec alius viderit, qui non satis armatus patientia et constantia ad hunc laborem accesserit. Ceterum fateor, textum Gruterianum, sive vulgatum, a Graevio non paucis locis

bene mutatum esse, unde et ipse correctiones saepe sum secutus. Quod ad notas attinet, interpretibus et orationes intelligere cupientibus destinatas, praeter *Asconii* et alius antiqui Grammatici Scholia, optimorum interpretum, Hotomanni, qui et a critica parte orationibus plurimum profuit, et libro antiquo adjutus et judicio egregio, Lambini, et P. Manutii integros commentarios, aliorumque vel in singulas orationes notas, vel delectas addidit. Ipsius quidem ex hoc genere valde bonae pleraeque sunt, inprimis ad exquisitae latinitatis intelligentiam utiles. *Hotomanni* commentarius primum prodiit Paris. a. 1552. f. iterum castigatus denuo 1554. desinit in or. pr. *L. Manilia.*

Post hunc neminem reperi, qui orationes universas separatim ediderit ad Criticorum et interpretum usum: nisi ex hoc genere est ea, quam *Marc. Antonius Ferratius* curavit Patav. 1729. 8. Voll. 4. cum argumentis, analysi et animadversionibus. Non contigit mihi ejus usus: nec eam habere valde aut videre cupii, qui ex ipso titulo videbar intelligere, eam pueris destinatam esse: ceterum illum orationibus Ciceronis prodesse in altero genere, quod eruditis destinatur, instituisse in Epistolarum libris sex in orationes Ciceronis, Venetiis a. 1738. 4. editis, id vero non tacendum est: nec tamen possum dicere, ab eo mihi in rebus multis, praesertim ad criticam rationem pertinentibus, satisfactum esse.

Restat, ut aliquid de *Philippicis* separatim dicamus, quando eae a pluribus separatim curatae et editae sunt. Et initium quidem ita edendi Romae fecisse arbitror *Ulr. Gallum*, cum praefatione *Jo. Campani:* cujus exemplum videre mihi non contigit. Sed quoniam eodem tempore easdem ad calcem ceterarum orationum edidere

Sveinhemius et *Pannartius*, vix dubitem, hos *Galli* exemplum repetiisse: in qua re nos certum docere potuisset *Quirinus* Cardinalis, si in libro, de optimis scriptorum editionibus, ubi p. 232. Sveinhemianum exemplum primum facit, voluisset nos docere, an et quid interesset inter utrumque exemplum; quod illi facile erat factu, cum sine dubio utriusque editionis exemplum sit in Vaticana aut aliis Romanis bibliothecis. Editae post sunt Venetiis 1474. f. à *Jo. de Colonia*, quam editionem, nuper in Batavis emtam, cognovimus meram esse Romanae illius, Sveinhemianae, repetitionem. Secuta est Vicetina a. 1488. f. cum *Maturantii* commentario, cujus commemoratio, nescio quomodo, nuper in Bibliotheca Fabriciana excidit, cum ipsi habeamus a sat longo tempore ejus exemplum. Hujus textus item rarissime ab illa abit, sed abit tamen aliquibus locis, vel correctis vitiis evidentibus operarum aut librariorum, vel novis lectionibus inductis a *Maturantio*, qui et in praefatione ait, se plura vitia sustulisse. Eam secuta maxime videtur Mediolanensis, quae correctiones quasdam cum ea communes habet. vid. e. c. XIV, 11. Primi quidem de textu harum orationum insigniter meruere *Hieronymus Ferrarius*, *Muretus* et *Faërnus*, usi Vaticano antiquissimo et optimo libro, itemque aliis: nec tamen a conjecturis illi alieni; eorumque, praesertim *Faërni*, correctionibus a Graevio multis locis textus vulgatus emendatior est factus. Nam *Gruterus* quidem istorum virorum notas videtur ignorasse. neque enim antiquissimo libro Vaticano nihil tributurus erat.

Ita expositis et descriptis praesidiis omnibus bene concinnandi textus Ciceroniani, quae quidem a libris editis esse possunt: antequam ad alterum genus, quod in libris scriptis est, progredi-

amur, quae pars illorum praesidiorum nobis suppeditaverit, videtur dicendum. In quo vere licet dicere; majores nos superioribus omnibus copias habuisse. Nam et ipsi, amore Ciceronis a pueris capti, qui, scriptis illius per annos multos legendo interpretandoque tractandis, factus est ita et magnus et constans, ut vix credam majorem esse in quoquam posse, a multis annis ex omnibus regionibus, ubi literis honos est, conquisivimus exempla, praesertim antiqua et ad crisin utilia, nec in eo ullis sumtibus pepercimus, dum studio nostro satisfaceremus: atque in eo et favit nobis fortuna, saepe in manus non cogitantibus deferens, per occasiones varias, ejus generis exempla: denique nobis ad praesentem usum exempla quaedam rariora suppeditata ab aliis sunt, ut supra commemoravi: sicut et in aliis partibus librorum Ciceronianorum factum est. Itaque nobis, in hac quidem parte, nihil defuit, quod aut necessarium nobis aut opportunum ad institutum nostrum esset, nulla editio, quae usum aliquem habere criticum videri posset, inde ab Romana: iisque usi sumus sic, ut supra diximus, libros veteres Critico esse tractandos; id quod et superior illa recensio exemplorum omnium, et notae nostrae docebunt. Nec vero parum iste labor nobis profuit, ut in his orationibus, ita in ceteris libris, non modo in hanc partem, quae inprimis spectatur, ut materia delectus congereretur idonea, sed etiam ut conjecturae nostrae, quas ex rerum et linguae natura feceramus, firmarentur: de quo toto genere in universum dictum est in praefatione operis hujus universi. Sed haec pars operis et usus critici libris editis communis est cum scriptis, de quibus, restat, ut dicamus.

Codices ii orationum, e quibus primae editiones ductae sunt, quales fuerint, cujus aetatis, non

sane constat. Si habuissent earum auctores totum orationum, quas habet quaeque, corpus, uno volumine comprehensum; recentes admodum fuisse certum esset. Nam in utroque exemplo insunt eae, quas primus illo seculo Poggius e Germania in Italiam attulerat. Sed ut nunc nullus, quod sciam, codex scriptus reperitur, qui omnes habeat, sic et illo tempore per plura volumina dispersas fuisse orationes ac distractas non potest dubitari. Neque enim multi omnes orationes usibus suis aptas, sibique legendas putabant: sed pro suo quisque consilio et studiorum instituto descriptam aliquam earum partem habebat. Itaque et nunc in bibliothecis Codices scripti reperiuntur, vario, saepe perexiguo orationum numero. Inprimisque saepe et a multis describebantur orationes eae, quae essent studiosis eloquentiae aptissimae, hoc est, faciliores ad intelligendum atque etiam elaboratiores et pulcriores ab verborum, figurarum, locorum communium copia, et numerorum concinnitatisque suavitate, ut Maniliana, Miloniana, pro Archia, Marcello, etc.. unde et hae ipsae sunt emendatiores. Quae autem essent difficiliores ab argumento et aliis causis, earum raro exempla nova fiebant, quippe tantum doctioribus, et in his quoque, ut nunc est, paucis legi solitae.. Itaque et nunc harum talium orationum scripta exempla rara sunt; eaque causa est, quare eae orationes minus emendatae sint, habeantque difficiliorem ceteris emendationem, interdum nec intelligi, nec corrigi possint. Interim bene haberet, si emendatiores satis diligenter a multis legerentur, atque etiam ceterae a doctis hominibus non negligerentur nimis. nam satis esset ea, quae sine vitio sunt, hoc est, maximam partem legi atque intelligi. Nec vero ea difficultas homines doctos, et in criticis rebus

recte exercitatos, deterrere ab emendandi et interpretandi studio et cura debet, si forte libros vel non cognitos ante, vel parum diligenter usurpatos reperiant, per quos mederi vitiis inveteratis possint, vel ingenii quaedam felicitas aut subtilitas offerat, quod libri negarint. Sed ad libros nostros veniamus. In apparatu igitur nostro librorum, quo ad has orationes recognoscendas instructi venimus, fuere tres scripti, e bibliotheca Guelferbytana liberaliter nobis suppeditati. *Primus* habebat *Verrinas* priores, non ille valde antiquus, sed tamen satis bonus, inprimisque ita saepe consentiens ei, qui apud superiores Criticos *Cujacianus*, nunc, posteaquam in regiam Parisiis bibliothecam venit, *Regius* appellatur; sive descriptus ille ab hoc, sive ab alio quo, ex illo fonte derivato. Nec ille nihil nobis profuit ad textum constituendum. *Alter* aliquot orationum codex in membrana quidem scriptus erat, sed illo junior, qui, si non admodum ad emendandum, tamen subinde ad veram lectionem firmandam profuit. *Tertius* fuit *Philippicarum* orationum, utroque illo antiquior, seculi undecimi aut sequentis. nam in hoc genere non definiri praecise tempus potest, cum scripturae forma non singulis seculis variaverit, ut bene demonstrant novi tractatus diplomatici auctores. Sed in his orationibus etiam usus sum varietate lectionis e Codice scripto bibliothecae Lugdunensis in Batavis, quem olim cum textu Graeviano contulerat *P. Burmannus* major, itemque e Codice Huydecoperiano, cum eodem textu collato a *P. Burmanno secundo* V. C. utraque illa ab hoc mihi, pro ejus in me benevolentia, suppeditata. Codex Lugdunensis desinit in oratione octava. Omnes autem hi codices habent lacunas quasdam, duas in his majores; alteram a quintae c. 12. verbis: *Qua-*

mobrem P. C. ad clausulam usque orationis sextae: Guelferbytanus et Huydecoperianus alteram in oratione decima a principio c. 4. ad quintae initium, quam et Graevius in suis libris reperit. Ex quo intelligitur, hos codices ab eodem fonte fluxisse. Lugdunensis in octava oratione desinit, Guelferbytanus in XIII. 9. quae XIV. numeratur, quia e tertia duae factae sunt. Ab eodem Viro celeberrimo accepi excerpta e codice Huydecoperiano ad Verrinas et duas alias orationes, sed sero, cum eae jam prela reliquissent. Nec tamen committam, ut frustra nobis eorum usus oblatus videatur.

Haec fere sunt, quae de hac parte recensionis nostrae dicere habui. Opto vehementer, ut judicibus idoneis bene positus in hac parte operum Ciceronianorum labor noster videatur. Scr. d. XXII. Nov. a. C. cIↃ IↃCC LXXIII.

M. TVLLII

CICERONIS

OPERA OMNIA.

ORATIONES.

I.

M. TULLII CICERONIS

PRO P. QUINTIO,

ORATIO PRIMA.

ARGUMENTUM.

Cum olim annos aliquot inter Sex. Naevium praeconem et C. Quintium de plebe Romana hominem societas rerum, quae in Gallia comparabantur, fuisset, moritur C. Quintius, fratremque Publium testamento heredem facit. Dissoluta hoc modo societate, *judicio* primum de communi dividundo, h. e. si quae de communis praedii divisione lites inter socios ortae essent; dein, si quid ab alterutro deberetur, *pro socio judicio* vel *arbitrio*, h. e. judicio societatis, si quis scil. socium fraudasset, disceptandum erat. Hoc cum sumtis intra parietes domesticos arbitris transigi non potuisset, resque aliquandiu in vadimonium fuisset, quod permittente praetore alter alterum vadatus erat, h. e. fidejussores s. vades postularat, qui alterum vadimonium obiturum suo periculo praestarent, idque vadimonium saepenumero dilatum esset; tandem Sex. Naevius, L. Scipione C. Norbano Coss. cum P. Quintius in Galliam profectus esset, testes complures sumsit, se vadimonium stitisse, P. Quintium deseruisse. Eam testationem cum ad P. Burrienum Praetorem edidisset, postulavit *ex edicto* Praetoris, ut sibi Quintii bona, quasi latitantis debitoris, possidere liceret. Praetor, qui deserti vadimonii tabulas testimoniumque audiret, neminem porro, qui absentem Quintium defenderet, adesse videret, ei possessionem decernit. Ita Naevius dies triginta possedit: quibus exactis, eadem bona proscribit, auctionemque in diem certam constituit. Cum ecce tibi Sext. Alphenus Quintii se procuratorem esse denuntiat, statimque et libellos dejicit, et puerum, quem Naevius abducebat, eripit: seque paratum esse judicio Quintium defendere, profitetur. Hunc Naevius in jus ad P. Burrienum vocat: petit, ut si velit *Pro socio judicio* P. Quintium defendere, *judicatum solvi satisdet*, h. e. sponsores det locupletes,

qui praestarent, tantum solutum iri suo periculo, quantum judicio facto solvi oporteret, si Quintius damnaretur. Alphenus satisdare non recusat, dum idem vicissim Naevius faciat. Solos enim eos tantum satisdare, quorum bona ex edicto possessa essent: haec autem non fuisse ex edicto possessa, paratum se defendere. Praetor qui possessionem decreverat, et possessa fuisse bona intelligebat, decernit, ut solus Alphenus satisdet: qui tum, quasi injustum Praetoris decretum esset, tribunos pleb. appellat. L. Brutus e decem unus ostendit se intercessurum, nisi quid inter eos conveniret. Convenit igitur ut idibus Septemb. id est, sex septemve post mensibus P. Quintius judicio se sisteret. Venit Quintius, rebus saepe dilatis, tandem, in jus ad P. Dolabellam Praetorem urbis, M. Tullio, Cn. Dolabella Coss. itur. Ibi Naevius, judicium communi dividundo postulat, cum eo, ut Quintius satisdet, quippe cujus bona ex edicto possessa sint. Quintius satisdare recusat, quasi sua bona ex edicto possessa non sint. Dolabella decernit, ut aut satisdet, aut *sponsionem faciat*, i. e. certam pecuniam constituat, quam perdat, *si sua bona ex edicto possessa sint*. Sponsionem facere Quintius maluit. Judicium ergo constituitur: daturque hoc negotium C. Aquillio Gallo, tum juris civilis scientia inprimis claro: qui tres secum in consilium Juris consultos adhibuit, M. Marcellum, P. Quintilium et L. Lucullum, coram quibus ea res acta est.

1 QUAE RES IN CIVITATE duae plurimum possunt, hae contra nos ambae faciunt in hoc tempore, summa gratia, et eloquentia: quarum alteram, C. Aquilli, vereor, alteram metuo. Eloquentia Q. Hortensii ne me [1] in dicendo impediat, nonnihil commoveor: gratia Sex. Naevii [2] ne P. Quintio noceat, id vero non mediocriter pertimesco. Neque [3] hoc tantopere querendum

[1] *in dicendo.*] Sic edd. R. B. Ven. 1480. Mediol. Junt. etc. item Mss. quidam. restituitque Graevius. Vulgo *in* abest: quod est durius.

[2] *ne P. Q.*] Ed. Wald. *ne potius Quintio.* quam corruptionem hujus praenominis et in aliis libris reperi.

[3] *hoc -- haec.*] Durior mihi videtur haec pronominis ejusdem talis tam exiguo intervallo repetitio; et hanc formam, *hoc querendum*, sequitur legitime, *quod haec s. in illis sunt.* Forte aut *hoc* delendum, aut pro eo *haec* scribendum, et alterum *haec* delendum: aut sic: *neque t. q. videretur, haec;* aut sic: *neque haec, tantopere q. videretur, summa in illis esse.*

videretur, haec summa in illis esse, si in nobis essent saltem mediocria. verum ita se res habet, ut ego, qui [4] neque usu satis, et ingenio parum possum, cum patrono disertissimo comparer: P. Quintius, cui tenues opes, nullae facultates, exiguae amicorum copiae sunt, cum adversario gratiosissimo contendat. Illud quoque nobis accedit incommodum, quod M. Junius, qui hanc causam, Aquilli, [5] aliquoties apud te egit, homo et in aliis causis exercitatus, et in hac multum, et saepe versatus, hoc tempore abest, nova legatione impeditus: et ad me ventum est, qui, ut summa haberem cetera, [6] temporis quidem certe vix satis habui, ut rem tantam, tot controversiis implicatam, possem cognoscere. Ita, quod mihi consuevit in ceteris causis esse adjumento, [7] id quoque in hac causa deficit. nam, quo minus ingenio possum, subsidio mihi diligentiam comparavi: quae quanta sit, nisi tempus et spatium datum sit, intelligi non potest. Quae quo plura sunt, C. Aquilli, eo te, et hos, qui tibi in consilio adsunt, [9] meliori mente nostra verba audire

[4] *neque usu s. et ing.*] Ne quem impediat haec paullo durior ratio *neque - - et:* non semper Cicero et alii Latinitatis auctores dicunt *neque - - neque:* sed etiam, ut semel tantum *neque* sit, altero loco alia particula, ut h. l. Saepe notatum hoc Criticis. vid. v. c. Cortius ad Sall. Jug. 74. pr.

[5] *aliquoties apud te egit*] Nec tamen peroravit, ut diserte dicit c. 10. male Manutius ad ampliationem judicum refert.

[6] *temporis quidem certe.*] Sic iterum c. 15. Graevius ibi *certe* delet: hic non: quanquam ibi etiam durius est, quam h. l. Potest utique abesse *certe*; nec quisquam desideraret, si abesset: sed respondet Graeco μεν δη, quod ad tempus attinet, ejus certe, etc. Et pluribus locis reperitur sic apud nostrum.

[7] *id quoque in h. c.*] Lambinus addit *me*. Mox pro *quo minus* legendum esse, *quod minus i. p.* etiam alii monuere: alias ανακολουθος oratio est.

[9] *meliori mente*] pro aequiori. Ceterum bonam mentem sic dici, nondum observavi.

oportebit: ut multis incommodis veritas debilitata, tandem aequitate talium virorum recreetur. Quodsi tu judex nullo praesidio fuisse videbere contra vim et gratiam, solitudini, atque inopiae: si apud hoc consilium ex opibus, non ex veritate causa pendetur: profecto nihil est jam sanctum atque sincerum in civitate: nihil, quod humilitatem cujusquam, gravitas et virtus judicis consoletur. Certe aut apud te, et eos, qui tibi adsunt, veritas valebit: aut ex hoc loco repulsa vi et gratia, locum, ubi consistat, reperire non

2 poterit. [10] Non eo dico, C. Aquilli, quo mihi veniat in dubium tua fides et constantia, aut quo non in his, [11] quos tibi advocasti, viris electissimis civitatis, spem summam habere P. Quintius debeat. Quid ergo est? Primum magnitudo periculi summo timore hominem afficit, quod uno judicio de fortunis omnibus decernit: idque dum cogitat, non minus saepe ei venit in mentem [12] potestatis, quam aequitatis tuae; propterea quod omnes, quorum in alterius manu vita posita est, saepius illud cogitant, quid possit is, cujus in ditione ac potestate sunt, quam, quid debeat facere. Deinde habet adversarium P. Quintius verbo Sex. Naevium; re vera, hujusce aetatis homines disertissimos, [13] fortissimos, ornatissimos nostrae civitatis: qui communi studio, summis opibus Sex. Naevium defendunt. si id

[10] *Non eo dico.*] Sic absolute alias non dicitur, sed additur *quod* vel *hoc*, aut simile quid. Fortasse fuit: *Id non eo dico:* absorpsitque *id* finis verbi praecedentis. Ursinus in Ms reperit *nec;* in Ms. Falkenb. fuit *neque.*

[11] *quos tibi advocasti*] v. Clav. in *advocare.*

[12] *potestatis.*] Ed. W. *vis potestatis.*

[13] *fortissimos.*] Hotomannus corrigit *florentissimos:* nam *fortissimos* non sane aptos huic loco esse: sed id nihil differt ab *ornatissimos*, pro quo tamen ed. W. habet *honorandissimos.* voluit dare *honoratissimos:* quod sane bene patronis Naevii convenit.

est defendere, cupiditati alterius obtemperare, quo is facilius, quem velit, iniquo judicio opprimere possit. Nam quid hoc iniquius, aut indignius, C. Aquilli, dici, aut commemorari potest, quam me, qui caput alterius, famam, fortunasque defendam, priore loco causam dicere: cum praesertim Q. Hortensius, qui hoc judicio partes accusatoris obtinet, contra me sit dicturus; cui summam copiam facultatemque dicendi natura largita est? Ita fit, ut ego, qui tela depellere et vulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, cum etiam [14] telum adversarius nullum jecerit: illis autem id tempus impugnandi detur, cum et vitandi illorum impetus potestas adempta nobis erit; et, si qua in re, id quod parati sunt facere, [15] falsum crimen quasi venenatum aliquod telum jecerint, medicinae faciendae locus non erit. Id accidit praetoris iniquitate et injuria: primum quod contra omnium consuetudinem, judicium prius de probro, quam de re, maluit fieri: deinde, quod ita constituit idipsum judicium, ut reus, antequam verbum accusatoris audisset, causam dicere cogeretur; quod eorum gratia et potentia factum est, qui, quasi sua res aut honos agatur, ita diligenter Sex. Naevii studio et cupiditati morem gerunt: et in ejusmodi rebus opes suas experiuntur, in quibus, quo plus propter virtutem nobilitatemque possunt, eo minus, quantum possint, debent ostendere. Cum tot tan-

[14] *t. n. jecerit.*] Ed. R. W. B. et aliae vett. item Mss. plures *legerit.* quod male nonnulli defenderunt, ut demonstrat Victorius. Ceterum consecutio orationis postulat *jecit: cum adversarius nullum telum jecit - - cum - - potestas nobis ademta erit.* Videntur librarii sic dedisse, quia post sic est.

[15] *falsum crimen, quasi*] pro glossa delet Lambinus: eleganter sane: nam *falso crimini* non respondet *medicinam facere*, sed *venenato telo*, estque locus totus allegoricus. Hic quoque *legerint* edd. R. W. B. etc.

tisque difficultatibus affectus atque afflictus, in tuam, C. Aquilli, fidem, veritatem, misericordiam P. Quintius confugerit: cum adhuc ei, propter vim adversariorum, non jus par, non agendi potestas eadem, non magistratus aequus reperiri potuerit: cum ei, summam per injuriam, omnia inimica atque infesta fuerint: te, C. Aquilli, [16] vosque, qui in consilio adestis, orat atque obsecrat, ut multis injuriis jactatam atque agitatam aequitatem, in hoc tandem loco consistere et
3 confirmari patiamini. Id quo facilius facere possitis, dabo operam, ut a principio, res quemadmodum gesta et contracta sit, cognoscatis.

C. Quintius fuit P. Quintii hujus frater; sane ceterarum rerum paterfamilias et prudens et attentus, una in re paullo minus consideratus, qui societatem cum Sex. Naevio fecerit, viro bono, verumtamen non ita instituto, ut jura societatis et officia certi patrisfamilias nosse posset: non quo ei deesset ingenium: (nam neque parum facetus scurra Sex. Naevius, neque inhumanus praeco est umquam existimatus.) Quid ergo est? Cum ei natura nihil melius quam vocem dedisset, pater nihil praeter libertatem reliquisset: vocem in quaestum contulit: libertate usus est, quo impunius dicax esset. Quare quod socium tibi eum velles adjungere, nihil erat, nisi ut in tua pecunia condisceret, qui pecuniae fructus esset. tamen inductus consuetudine ac familiaritate Quintius fecit, ut dixi, societatem earum rerum, quae in Gallia comparabantur. Erat ei pecuaria res ampla, et rustica, sane bene culta et fructuosa. Tollitur ab atriis Liciniis,

[16] *vosque, qui in cons. ad.*] Videtur judices alloqui: sed sunt advocati et consiliarii, quos sibi adsciverat Aquilius, qui post *assessores* dicti.

atque a praeconum consessu in Galliam Naevius, et trans Alpes usque transfertur. Fit magna mutatio loci, non ingenii. Nam, qui ab adolescentulo quaestum sibi instituisset sine impendio: posteaquam nescio quid impendit, et in commune contulit, mediocri quaestu contentus esse non poterat. Nec mirum, si is, qui vocem venalem habuerat, ea, [17] quae voce quaesierat, magno sibi quaestui fore putabat. Itaque hercule haud mediocriter [18] de communi, quidquid poterat, ad se in privatam domum sevocabat. qua in re ita diligens erat, quasi ii, qui magna fide societatem gererent, [19] [arbitrium] pro socio condemnari solerent. Verum his de rebus non necesse habeo dicere ea, quae me P. Quintius cupit commemorare: tametsi causa postulat, [20] tamen, quia postulat, non flagitat, praeteribo. Cum annos jam complures societas esset, 4
et cum saepe suspectus Quintio Naevius fuisset, neque ita commode posset rationem reddere earum rerum, quas libidine, non ratione gesserat; moritur in Gallia Quintius, cum adesset Naevius. et moritur repentino. heredem testamento reliquit hunc P. Quintium: ut, ad quem summus moeror morte sua veniebat, ad eundem summus honos quoque perveniret. Quo mortuo, nec ita multo post in Galliam proficiscitur Quintius. Ibi cum isto Naevio familiariter vivit. annum fere unà sunt, cum et de societate inter se

[17] *quae voce quaesierat.*] Sic ex ed. W. dedi. Vulg. *quaesiverat.*

[18] *de communi*, etc.] Ad h. l. videndus Gronov. Obs. II, 19.

[19] *arbitrium pro socio.*] Assentior Graevio, qui *arbitrium* insititium putat, e margine translatum in textum: nam alias simpliciter dicitur *pro socio*, non addito arbitrii aut judicii, etiam actionis verbo. Itaque non opus argutationibus virorum doctorum super hoc loco.

[20] *tamen, quia postulat.*] Hoc omissum est in ed. Graevii, sine admonitione. Mihi sine his oratio non videtur satis cohaerere.

multa communicarent, et de tota illa [21] ratione atque re Gallicana: neque interea verbum ullum interposuit Naevius, aut societatem sibi quidpiam debere, aut privatim Quintium debuisse. Cum aeris alieni aliquantulum esset relictum, quibus nominibus pecuniam Romae curari oporteret: auctionem in Gallia P. hic Quintius Narbone se facturum esse proscribit earum rerum, quae ipsius erant privatae. Ibi tum vir optimus, Sex. Naevius, hominem multis verbis deterret, ne auctionetur: eum non ita commode posse eo tempore, quae proscripsisset, vendere. Romae sibi nummorum facultatem esse, quam, si saperet, communem existimaret, pro fraterna illa necessitudine, et pro ipsius affinitate. nam P. Quintii consobrinam habet in matrimonio Naevius, et ex ea liberos. Quia, quod virum bonum facere oportebat, id loquebatur Naevius: credidit Quintius, eum, qui orationem bonorum imitaretur, facta quoque imitaturum. auctionem velle facere desistit: Romam proficiscitur: decedit ex Gallia Romam simul Naevius. Cum pecuniam C. Quintius P. Scapulae debuisset; per te, C. Aquilli, decidit P. Quintius, quod liberis ejus dissolveret. Hoc eo per te agebatur, quod propter aerariam rationem non satis erat in tabulis inspexisse, quantum deberetur, [22] nisi

21 *ratione atque re Gallicana*] de bonis quae in Gallia negotiandi caussa haberent communiter. Sic *re et ratione conjuncti* dicuntur, qui merces et pecunias inter se communicant.

22 *nisi ad Castoris quaesisset*] *ad Castoris* ed. W. et Mss. plures ap. Grut. Intelligi et explicari potest e Verr. I, 49. quare ibi maxime de ratione pecuniae quaereretur. Et erat ea aedes ad forum, ubi omnis res pecuniaria versabatur, propter argentarios, qui ibi stabant. Itaque Quintius eo advocasse videtur amicos, in his Aquillium, ut cum his quaereret, quid Scapulis ad denarium deberetur, et Aquillius de communi sententia statuisse, quantum Quintius deberet. v. Lamb. ad h. l. Pro eo *a Quaestoribus* habent aliae edd. vett. et Mss. quidam. Dixisset, ut opinor, *apud aerarium*. Orta est corruptio, ut opinor, e praecedentibus *aerariam rationem*, quod ad aerarium traxere imperiti.— Pro *quaesisset* autem scribendum *quaesisses*, ut voluit Hotomannus,

ad Castoris quaesisset, quantum solveretur. Decidis statuisque tu, [23] propter necessitudinem, quae tibi cum Scapulis est, quid iis ad denarium solveretur. Haec omnia Quintius agebat, auctore et consuasore Naevio. Nec mirum, si ejus utebatur consilio, cujus auxilium sibi paratum putabat. non modo enim pollicitus erat in Gallia: sed Romae quotidie, [24] simul atque sibi hic annuisset, numeraturum se dicebat. Quintius porro istum posse facere videbat; debere intelligebat: mentiri, quia causa, cur mentiretur, non erat, non putabat. quasi domini nummos haberet, ita constituit Scapulis se daturum. Naevium certiorem facit: rogat, ut curet, quod dixisset. Tum iste vir optimus (vereor, ne se derideri putet, quod iterum jam dico, optimus,) qui hunc in summas angustias adductum putaret; ut eum suis conditionibus in ipso articulo temporis adstringeret, assem sese negat daturum, nisi prius de rebus rationibusque societatis omnibus decidisset; et scisset, sibi cum Quintio controversiae nihil futurum. Posterius, inquit, ista videbimus, Quintius: nunc hoc velim cures (si tibi videtur) quod dixisti. Negat se alia ratione facturum, quod promisisset: non plus sua referre, quam si, cum [25] auctionem venderet, domini jussu, quippiam promisisset. Destitutione illa perculsus Quintius, a Scapulis paucos dies aufert: in

probante Lambino; nisi *quaesisset* e contractione factum est, cujus et alia exempla notata sunt, pro *quaesitum esset*, quod et melius convenit sequentibus *q. solveretur*, nempe pecunia Romana, cum summa pecuniae in tabulis esset e Gallicae pecuniae ratione. v. Clav. in *denarius*. In hac dubitatione nihil mutare sustinui.

[23] *propter necess. q. t. cum Scapulis est*] vid. Clav. in *P. Scapula*.

[24] *simul atque sibi hic ann.*] Ms. Pal. ap. Grut. *simul hic inn.* eleganter. Lamb. edidit *innuisset*: quae forma est usitatior in sensu significandi, quam *annuere*: sed discrimen vulgare non est certum. Verr. III, 91. hoc *significasse et annuisse visus est.*

[25] *auctionem venderet.*] Ms. Pal. idem *auctione v.* ut volebat Hotom. Sic et P. Manutius. Sed non est necessarium. Similes formae

Galliam mittit, ut ea, quae proscripserat, venirent: deteriore tempore absens auctionatur: Scapulis difficiliore conditione dissolvit. tunc appellat ultro Naevium, ut, quoniam suspicaretur, aliqua de re fore controversiam, videret, ut quam primum, et quam minima cum molestia tota res transigeretur. [26] Dat iste amicum M. Trebellium: nos communem necessarium, qui istius domi erat educatus, et quo utebatur iste plurimum, propinquum nostrum, Sex. Alphenum. Res convenire nullo modo poterat: propterea quod hic mediocrem jacturam facere cupiebat; iste mediocri praeda contentus non erat. Itaque ex eo tempore res esse in vadimonium coepit. Cum vadimonia saepe dilata essent, et cum aliquantum temporis in ea re esset consumtum, neque quidquam [27] profectum esset:
6 venit ad vadimonium Naevius. Obsecro, C. Aquilli, vosque, qui adestis in consilio, [28] ut diligenter attendatis, ut singulare genus fraudis, et novam rationem insidiarum cognoscere possitis. Ait, se auctionatum esse in Gallia: quod sibi videretur, se vendidisse: curasse, ne quid sibi societas deberet: se jam neque vadari amplius, neque vadimonium promittere. si quid agere secum velit Quintius, non recusare. Hic, cum rem Gallicanam cuperet revisere, hominem in praesentia non vadatur. ita sine vadimonio disceditur. Deinde Romae dies xxx fere Quintius commoratur.

sunt aliae, ut *judicium, sponsionem vincere,* pro judicio, sponsione. v. Clav. in *vincere.* adde et Turneb. Advers. XVIII, 21.

[26] *Dat iste amicum M. Tr.*] Lambinus in Mss. quibusdam reperit *arbitrum;* quod non est erratum librariorum: sed videtur esse glossa.

[27] *profectum esset.*] Sic edidimus e Mss. ed. W. R. B. Junt. ut ante nos Graevius. Vulgo *perfectum esset:* quod tamen et ipsum sensum commodum habet.

[28] *ut diligenter attendatis.*] Arbitror *ut* esse delendum: non modo quia fere *obsecro* sine *ut* dicitur, sed quia statim sequitur *ut*, quo fit oratio durior.

cum ceteris, quae habebat, vadimodia differt, ut expeditus in Galliam proficisci posset. proficiscitur. Roma egreditur [29] ante diem II. Kalend. Februarii, Scipione et Norbano Coss. Quaeso, ut eum diem memoriae mandetis. L. Albius, Sex. filius, Quirina, vir bonus, et cum primis honestus, una profectus est. Cum venissent ad Vada Volaterrana quae nominantur, vident perfamiliarem Naevii, qui ex Gallia pueros venales isti adducebat, L. Publicium, qui, ut Romam venit, narrat Naevio, quo in loco viderit Quintium. [30] quod nisi ex Publicio narratum Naevio esset, non tam cito res in contentionem venisset. Tum Naevius pueros circum amicos dimittit: ipse suos necessarios ab atriis Liciniis et a faucibus macelli corrogat, ut ad tabulam Sextiam sibi adsint hora secunda postridie. veniunt frequentes. testificatur iste, P. Quintium non stitisse, et se stitisse; tabulae maximae signis hominum nobilium consignantur: disceditur. postulat a Burrieno praetore Naevius, ut ex edicto bona possidere liceat. Jussit bona proscribi ejus, quicum familiaritas fuerat, societas erat, affinitas, liberis istius vivis, divelli nullo modo poterat. Qua ex re intelligi facile potuit, nullum esse officium tam sanctum atque sollemne, quod non avaritia comminuere atque violare soleat. Etenim si veritate, amicitia, fide societas, pietate propinquitas colitur: necesse est, iste, qui amicum, socium, affinem, fama ac fortu-

[29] *ante diem ii. Kalend.*] i. e. prid. Kal. Sic edidere Hotom. et Lambinus e c. 18. ubi egressus Roma prid. Kal. dicitur. Sed hac forma in ea die Latini non usi sunt; semper *prid. Kal.* dixere, ut est c. 18. Nam locus ex Epist. ad Fam. VI, 14. quem Hotom. affert, est vitiosus, ibique editur iam recte *a. d. V. Kal.* Edd. autem R. W. B. Junt. etc. Mss. multi habent *ante diem IV. Kal. F.*

[30] *quod nisi ex Publ.*] Graevius e vestigiis librorum conjiciebat: *quod ubi ex Publ. cognovit, pueros circum a. dimittit.*

nis spoliare conatus est, vanum se, et perfidiosum, et impium esse fateatur. Libellos Sex. Alphenus, procurator P. Quintii, familiaris et propinquus Sex. Naevii, dejicit: servulum unum, quem iste prehenderat, abducit: denunciat, sese procuratorem esse: istum, aequum esse, famae fortunisque P. Quintii consulere, et adventum ejus exspectare. quod si facere nolit, [31] atque imbiberit ejusmodi rationibus illum ad suas conditiones perducere, sese nihil precari: et, si quid agere velit, judicio defendere. Haec dum Romae geruntur, Quintius interea contra jus, consuetudinem, edicta praetorum, de saltu agroque communi a servis
7 communibus vi detruditur. Existima, C. Aquilli, modo et ratione omnia Romae Naevium fecisse, si hoc, quod per litteras istius in Gallia gestum est, recte atque ordine factum videtur. Expulsus atque ejectus e praedio Quintius, accepta insigni injuria, confugit ad C. Flaccum imperatorem, qui tum erat in provincia: quem, ut ipsius dignitas poscit, honoris gratia nomino. Is eam rem quam vehementer vindicandam putarit, ex decretis ejus poteritis cognoscere. Alphenus interea Romae cum isto gladiatore vetulo quotidie pugnabat. utebatur populo sane suo, propterea, quod [32] [iste] caput petere non desinebat. Iste postulabat, ut procurator judicatum solvi satisdaret. negat Alphenus, aequum esse, procuratorem satisdare, quod reus satisdare non deberet, si ipse adesset. Ap-

[31] *atque imbiberit.*] Sic Mss. quidam, et sic bene jam edidit P. Manutius. Edd. primae omnes *inhibuerit*. Frustra obloquitur Hotom. Primus e P. Manutii correctione *imbiberit* edidit Aldus nepos.

[32] *iste caput petere - - . Iste postulat.*] Prius *iste* sine dubio spurium est. nam haec pertinent ad Alphenum, nec in eo opus pronomine. In altero *iste* pertinet ad Naevium. Tum *postulabat* edidimus cum Graevio, ut est in Mss. aliquot ap. Grut. et edd. pr. Et sic etiam sine libris judicabat scribendum esse Lambinus.

pellantur tribuni: a quibus cum esset certum auxilium petitum, ita tamen disceditur, ut idibus Septembribus P. Quintium sisti Sex. Alphenus promitteret. Venit 8
Romam Quintius: vadimonium sistit. Iste, homo acerrimus, bonorum possessor, expulsor, ereptor, annum et sex menses nihil petit: quiescit: conditionibus hunc, quoad potest, [33] producit: a Cn. Dolabella denique praetore postulat, ut sibi Quintius judicatum solvi satisdet, ex formula, QUOD AB EO PETAT, QUONIAM EJUS, EX EDICTO PRAETORIS, BONA DIES XXX. POSSESSA SINT. non recusabat Quintius, quin ita [34] satisdare juberet, si bona possessa essent ex edicto. Decernit: quam aequum, nihil dico: unum hoc dico, novum: et hoc ipsum tacuisse mallem, quoniam utrumque quivis intelligere potuisset. Jubet P. Quintium [35] sponsionem cum Sex. Naevio facere aut satisdare. SI BONA SUA EX EDICTO P. BURRIENI PRAETORIS DIES XXX. [36] POSSESSA ESSENT. Recusabant, qui aderant tum Quintio, demonstrabant, de re judicium fieri oportere, ut aut uterque inter se, aut neuter satisdaret: non necesse esse famam alterius in

33 *producit.*] Ed. W. *perducit.* male.

34 *satisdare juberet.*] Graevius edidit *juberetur* e Ms. Franc. ut volebat etiam Lambinus. sane bona est haec lectio: sed et vulgata bona est, intellecto praetore: de cujus decreto praecedit. Igitur nihil mutavi, etsi *juberetur* facilius est.

35 *sponsionem facere - - aut satisdare.*] Sic P. Manutius edidisse dicitur; quod de ed. Ven. Aldi nep. 1480. intelligendum, in qua e notis P. Man. in textum insertum est. Nam ed. P. Man. 1540. non habet *aut satisdare.* Sed ea verba addi volebat Hotomannus, et in Ms. reperit Lambinus. Sequentia ita clamant, ea verba hic desiderari, ut ea cum Aldo nepote addere non dubitarim.

36 *possessa essent.*] Edd. pr. R. W. B. 1480 A. *possessa non essent.* Primus *non* delevit P. Victorius, quem P. Manutius aliique secuti sunt. Lambinus autem corrigebat *ni - - possessa non essent,* ut et Gruterus: quae ratio optima et consuetudini judiciorum simillima videtur. Sed deleto *non* eadem sententia existit. Atque etiam in aliis locis talem aberrationem a solennibus formulis reperimus. v. ad c. 27.

judicium venire. Clamabat porro ipse Quintius, sese
idcirco nolle satisdare, ne videretur judicasse, bona
sua ex edicto possessa esse. sponsionem porro si isti-
usmodi faceret: se (id quod nunc evenit) de capite
suo priore loco causam esse dicturum. Dolabella
(quemadmodum solent homines nobiles: seu recte,
seu perperam facere coeperunt, ita in utroque excel-
lunt, ut nemo nostro loco natus [37] assequi possit) inju-
riam facere fortissime perseverat: aut satisdare, aut
sponsionem jubet facere; et interea recusantes nos-
9 tros advocatos acerrime submoveri. Conturbatus
sane discedit Quintius: neque mirum, cui haec optio
tam misera, tamque iniqua daretur, ut aut ipse se ca-
pitis damnaret, si satisdedisset: aut causam capitis,
si sponsionem fecisset, priore loco diceret. Cum in
altera re, causae nihil esset, quin secus judicaret ipse
de se; quod judicium gravissimum est: in altera spes
esset ad talem tamen virum, judicem, veniendi, unde
eo plus opis auferret, quo minus attulisset gratiae, spon-
sionem facere maluit: fecit. te judicem, C. Aquilli,
sumsit: ex sponso egit. In hoc summa judicii, cau-
saque tota consistit.

Judicium esse, C. Aquilli, non de re pecuniaria, sed de fama fortunisque P. Quintii vides. Cum majores ita constituerint, ut qui pro capite diceret, is posteriore loco diceret: nos inaudita criminatione accusatorum, priore loco causam dicere intelligis. eos porro, qui defendere consuerunt, vides accusare: et ea ingenia converti ad perniciem, quae antea versabantur in salute atque auxilio ferendo. Illud etiam restiterat, quod hesterno die fecerunt, ut te in jus adducerent, ut

[37] *assequi possit.*] Sic edidi pro *posset*, in quo puerile peccatum est.

nobis tempus, quam diu diceremus, praestitueres: quam rem facile a praetore impetrassent, nisi tu, quod esset tuum jus et officium partesque, docuisses. Neque nobis adhuc, praeter te, quisquam fuit, ubi nostrum jus contra illos obtineremus: neque illis umquam satis fuit illud obtinere, quod probari omnibus posset. ita sine injuria potentiam levem atque inopem esse arbitrantur. Verum quoniam tibi instat Hortensius, 10
ut eas in consilium: a me postulat, ne dicendo tempus absumam: queritur, priore patrono causam defendente, numquam perorari potuisse: non patiar, istam manere suspicionem, nos rem judicari nolle: nec illud mihi arrogabo, me posse causam commodius demonstrare, quam antea demonstrata sit: neque tamen tam multa verba faciam: propterea quod et ab illo, qui ante dixit, informata jam causa est, et a me, qui neque excogitare, neque pronuntiare multa possum, brevitas postulatur, quae mihimet ipsi amicissima est. Faciam, quod te saepe animadverti facere, Hortensi: totam causae meae dictionem certas in partes dividam. Tu id semper facis, quia semper potes. ego in hac causa faciam, propterea quod in hac videor posse facere. Quod tibi natura dat, ut semper possis, id mihi causa concedit, ut hodie possim. Certos mihi fines terminosque constituam, [38] extra quos egredi non possim, si maxime velim: ut et mihi sit propositum, de quo dicam; et Hortensius habeat exposita, ad quae respondeat, et tu, C. Aquilli, jam ante animo prospicere possis, quibus de rebus auditurus

[38] *extra quos egredi non possim.*] Dedi *possim* pro vulg. *possum*, eadem de caussa, quod in eo est foedum latinitatis vitium, ut quisque admonitus facile sentiet. Et sic est in edd. pr. R. B. etc. Est in *possum* error operarum, qui et in W. reperitur.

sis. Negamus, te bona P. Quintii, Sex. Naevi, possedisse ex edicto praetoris. in eo sponsio facta est. Ostendam primum, causam non fuisse, cur a praetore postulares, ut bona P. Quintii possideres: deinde ex edicto te possidere non potuisse: postremo, non possedisse. Quaeso, C. Aquilli, vosque, qui estis in consilio, ut, quid pollicitus sim, diligenter memoriae mandetis. etenim rem facilius totam accipietis, si haec memineritis: et me facile vestra existimatione revocabitis, si extra hos cancellos egredi conabor, quos mihi ipse circumdedi. Nego fuisse causam, cur postularet: nego ex edicto possidere potuisse: nego possedisse. haec tria cum docuero, perorabo.

11 Non fuit causa, cur postulares. Qui hoc intelligi potest? Quia Sex. Naevio, neque ex societatis ratione, neque privatim quidquam debuit Quintius. Quis huic rei testis est? idem, qui acerrimus adversarius. In hac re te, te, inquam, testem, Naevi, citabo. Annum, et eo diutius, post mortem C. Quintii fuit in Gallia tecum simul Quintius. doce, te petiisse ab eo istam, nescio quam, innumerabilem pecuniam: doce, aliquando mentionem fecisse: dixisse deberi. debuisse concedam. Moritur C. Quintius: qui tibi, ut ais, certis nominibus grandem pecuniam debuit. heres ejus P. Quintius in Galliam ad te ipsum venit in agrum communem: eo denique, ubi non modo res erat, sed ratio quoque omnis, et omnes litterae. Quis tam dissolutus in re familiari fuisset, quis tam negligens, quis tam tui, Sexte, dissimilis, qui, cum res ab eo, quicum contraxisset, recessisset, et ad heredem pervenisset, non heredem, cum primum vidisset, certiorem faceret? appellaret? rationem afferret? si quid in

controversiam veniret, aut intra parietes, aut summo jure experiretur? [39] Itane? quod viri optimi faciunt, ii qui suos propinquos ac necessarios caros et honestos esse atque haberi volunt; id Sex. Naevius non faceret, qui usque eo fervet ferturque avaritia, ut de suis commodis aliquam partem nolit amittere, ne quam partem huic propinquo suo ullius ornamenti relinquat? Et is pecuniam, si qua deberetur, non peteret, qui, quia, quod debitum numquam est, id datum non est, non pecuniam modo, verum etiam hominis propinqui sanguinem vitamque eripere conatur? Huic tu molestus esse videlicet noluisti, quem nunc respirare libere non sinis? quem nunc interficere nefarie cupis, eum tu prudenter appellare nolebas? Ita credo. hominem propinquum, tui observantem, virum bonum, pudentem, majorem natu, nolebas, aut non audebas appellare. saepe, ut fit, cum ipse te confirmasses, cum statuisses de pecunia mentionem facere, cum paratus meditatusque venisses; homo timidus, virginali verecundia, subito ipse te retinebas: excidebat repente oratio. cum cuperes appellare, non audebas, ne invitus audiret. id erat profecto. Credamus hoc, Sex. Naevium, cujus 12
caput oppugnet, ejus auribus pepercisse. Si debuisset, Sexte, petisses statim; si non statim, paulo quidem post; si non paulo, at aliquanto; sex quidem illis mensibus profecto; anno vertente sine controversia. Anno et sex mensibus vero, cum tibi quotidie potestas hominis fuisset admonendi, verbum nullum facis: biennio jam confecto fere, appellas. Quis tam perditus ac profusus nepos, non adesa jam, sed abundanti etiam pecunia, sic dissolutus fuisset, ut fuit Sex. Naevi-

[39] *Itane?*] Sic e Ms. Mureti editum est. (v. Var. Lect. XVI, 19.) ante erat *Itane est?* male.

us? Cum hominem nomino, satis mihi videor dicere. Debuit tibi C. Quintius. numquam petisti. mortuus est ille: res ad heredem venit. cum eum quotidie videres, post biennium denique appellas. Dubitabitur, utrum sit probabilius, Sex. Naevium statim, si quid deberetur, petiturum fuisse: an, ne appellaturum quidem biennio? Appellandi tempus non erat? At tecum [40] plus annum vixit. In Gallia agi non potuit? At et in provincia jus dicebatur; et Romae judicia fiebant. Restat, ut aut summa negligentia tibi obstiterit, aut unica liberalitas. Si negligentiam dices, mirabimur: si bonitatem, ridebimus. neque praeterea quid possis dicere, invenio. Satis est argumenti, nihil esse debitum Naevio, quod tamdiu nihil petivit.

Quid si hoc ipsum, quod nunc facit, ostendo testi-
13 monio esse, nihil deberi? quid enim nunc agit Sex. Naevius? qua de re controversia est? quod est hoc judicium, in quo jam biennium versamur? quid negotii geritur, in quo ille tot et tales viros defatigat? Pecuniam petit. Nunc denique? [41] verumtamen petat. audiamus. De rationibus et controversiis societatis vult dijudicari. Sero. verum aliquando tamen: concedâmus. Non, inquit, id ago, C. Aquilli, neque in eo nunc laboro. pecunia mea tot annos utitur P. Quintius. utatur sane: non peto. Quid igitur pugnas? an, quod saepe multis in locis dixisti, ne in civitate sit? ne locum suum, quem adhuc honestissime defendit, obtineat? ne numeretur inter vivos? decer-

[40] *plus annum vixit.*] Haec est vera lectio ed. W. At ed. Rom. ut Br. dedit *anno*, unde in alias venit.

[41] *verumtamen petat.*] Forma ipsa orationis docet legendum esse *petat*. Sed sic et Mss. ap. Grut. edd. R. W. 1480. Br. Junt. Vulg. *petit*, quod est ab Aldo inductum.

nat de vita et ornamentis suis omnibus? apud judicem causam priore loco dicat: et, eam cum orarit, tum denique vocem accusatoris audiat? quid? hoc quo pertinet? ut ocyus ad tuum pervenias? At, si id velles, jampridem actum esse poterat. Ut honestiore judicio conflictere? At sine summo scelere P. Quintium, propinquum tuum, jugulare non potes. Ut facilius judicium sit? At neque C. Aquillius de capite alterius libenter judicat, et Q. Hortensius contra caput non didicit dicere. Quid a nobis autem, C. Aquilli, refertur? Pecuniam petit. negamus deberi. judicium fiat statim: non recusamus. [42] Numquid praeterea? si veretur, ut res, judicio facto, parata sit: judicatum solvi satis accipiat. quibus a me verbis satis accipiet, iisdem ipse, quod peto, satisdet. actum jam potest esse, C. Aquilli. jam tu potes discedere liberatus molestia, prope dicam, non minore, quam Quintius. Quid agimus, Hortensi? quid de hac conditione dicimus? possumus aliquando, depositis armis, sine periculo fortunarum, de re pecuniaria disceptare? possumus ita rem nostram persequi, ut hominis propinqui caput incolume esse patiamur? possumus petitoris personam capere, accusatoris deponere? Immo, inquit, abs te satis accipiam: ego autem tibi non satisdabo. Quis tandem 14
nobis ista jura tam aequa describit? quis hoc statuit, quod aequum sit in Quintium, id iniquum esse in Naevium? Quintii bona, inquit, ex edicto praetoris possessa sunt. Ergo, id ut confitear, postulas; ut, quod numquam factum esse judicio defendimus, id, proinde, quasi factum sit, nostro judicio confirmemus.

[42] *Numquid pr.*] Mss. et edd. pr. *non quid*, quod saepe cum *numquid* permutatur, vel *ut quid*. Junt. *quid pr.* Gruterus conjicit *ecquid*, quod nil differt ab *numquid*.

Inveniri ratio, C. Aquilli, non potest, ut ad suum quisque quam primum sine cujusquam dedecore, infamia, pernicieque perveniat? Profecto, si quid deberetur, peteret: non omnia judicia fieri mallet, quam unum illud, unde haec omnia nascuntur. Qui inter tot annos ne appellarit quidem Quintium, cum potestas esset agendi quotidie. qui, quo tempore primum male agere coepit, in vadimoniis differendis tempus omne consumserit: qui postea vadimonium quoque missum fecerit, hunc per insidias vi de agro communi dejecerit: qui, cum de re agendi, nullo recusante, potestas fuisset, sponsionem de probro facere maluerit: qui, cum revocetur ad id judicium, unde haec nata sunt omnia, conditionem aequissimam repudiet: fateatur, se non pecuniam, sed vitam et sanguinem petere: is non hoc palam dicit? mihi si quid deberetur, peterem, atque adeo jampridem abstulissem. nihil hoc tanto negotio, nihil tam invidioso judicio, nihil tam copiosa advocatione uterer, si petendum esset: [43] extorquendum est invito atque ingratiis: quod non debet, eripiendum atque exprimendum est: de fortunis omnibus P. Quintius deturbandus est: potentes, diserti, nobiles omnes advocandi sunt: adhibenda vis est veritati: minae jactentur: pericula intendantur: formidines opponantur, ut iis rebus aliquando victus et perterritus ipse cedat. Quae mehercule omnia, cum, qui contra pugnent, video, et cum illum consessum considero, adesse atque impendere videntur, neque vitari ullo modo posse. cum autem ad te, C. Aquilli, oculos animumque retuli; quo majore conatu studio-

[43] *extorq. est invito.*] Hunc locum aliter e vestigiis ed. W. et sententia interpunxi. Vulgo *ext. est invito atque ingratiis, quod non debet: erip. a. expr. est.*

que aguntur, eo leviora, infirmioraque existimo. Nihil igitur debuit, ut tu ipse praedicas.

Quid si debuisset? continuone causa fuisset, cur a praetore postulares, ut bona possideres? non opinor id quidem neque jus esse, neque cuiquam expedire. Quid igitur demonstrat? vadimonium sibi ait esse desertum. Antequam doceo, id factum non esse, libet mihi, C. Aquilli, ex officii ratione, atque ex omnium consuetudine, rem ipsam et factum simul Sex. Naevii considerare. Ad vadimonium non venerat, ut ais, is, quicum tibi affinitas, societas, omnes denique causae, et necessitudines veteres intercedebant. illicone ad praetorem ire convenit? continuone verum fuit postulare, ut ex edicto bona possidere liceret? ad haec extrema, et inimicissima jura tam cupide decurrebas, uti tibi nihil in posterum, quod gravius atque crudelius facere posses, reservares? Nam quid homini potest turpius, quid viro miserius, aut acerbius usu venire? quod tantum evenire dedecus, quae tanta calamitas inveniri potest? Pecuniam si cuipiam fortuna ademit, aut si alicujus eripuit injuria: tamen, dum existimatio est integra, facile consolatur honestas egestatem. [44] At non nemo aut ignominia affectus, aut judicio turpi convictus, bonis quidem suis utitur; alterius opes, id quod miserrimum est, non exspectat: hoc tamen in miseriis adjumento et solatio sublevatur. Cujus vero bona venierunt; cujus non modo illae amplissimae fortunae, sed etiam victus vestitusque necessarius sub praecone cum dedecore subjectus est: is non modo ex numero virorum exturbatur, sed, si fieri potest, infra etiam mortuos amandatur. Etenim

44 *At non nemo.*] Ed. W. *At vero nemo.* male. Hotomannus corrigit *Ac non n.* Nec hoc satis placet.

[45] mors honesta saepe vitam quoque turpem exornat: vita turpis ne morti quidem honestae locum relinquit. Ergo hercule, cujus bona ex edicto possidentur, hujus omnis fama et existimatio cum bonis simul possidetur: de quo libelli in celeberrimis locis proponuntur, huic [46] ne perire quidem certe tacite obscureque conceditur: cui magistri fiunt, et domini constituuntur, qui, qua lege et qua conditione pereat, pronuncient: de quo homine praeconis vox praedicat, et pretium conficit; huic acerbissimum vivo [47] videntique funus ducitur: si funus id habendum sit, quo non amici conveniunt ad exsequias cohonestandas, sed bonorum emtores, ut carnifices, ad reliquias vitae lacerandas et distrahen-
16 das. Itaque majores nostri raro id accidere voluerunt; praetores, ut considerate fieret, comparaverunt. viri boni, cum palam fraudantur, cum experiundi potestas non est, timide tamen et pedetentim istuc descendunt, vi ac necessitate coacti, inviti, multis vadimoniis desertis, saepe illusi ac destituti. Considerate enim, quid et quantum sit, alterius bona proscribere. Jugulare civem, ne jure quidem quisquam bonus vult: mavult enim commemorare, se, cum posset perdere, pepercisse, quam, cum parcere potuerit, perdidisse. Haec in homines alienissimos, denique inimicissimos, viri boni faciunt, et hominum exis-

45 *mors honesta - - exornat.*] Sane durior est sententia, si verbum *exornat* pressius interpretere. Sed non videtur id verbum ad vivum resecandum. Sensus est, si qui honeste, ut pro patria pugnans, etc. moritur, obliterat ea mors memoriam vitae superioris, honestate mortis. Sed tamen altera consistere non potest, ut est in libris scr. et edd. Facciolatus corrigebat *vita ita turpis*, ut sc. est ea, quam descripsi.

46 *ne perire quidem certe*] v. supr. ad c. I. Abest tamen hic *certe* a Ms. Franc. Dr. et ed. W. Itaque delevit Graevius.

47 *videntique funus ducitur.*] Sic edidi cum Graevio, ut est in ed. W. *Indicitur*, quod edidit Gruterus, est in edd. pr. plerisque, ut Rom. Br. 1480. et seqq.

timationis, et communis humanitatis causa: ut, cum ipsi nihil alteri scientes incommodarint, [48] nihil ipsis jure incommodi cadere possit. Ad vadimonium non venit: quis? Propinquus. Si res ista gravissima sua sponte videretur, tamen ejus atrocitas necessitudinis nomine levaretur. Ad vadimonium non venit. quis? Socius. etiam gravius aliquid ei deberes concedere: quicum te aut voluntas congregasset, aut fortuna conjunxisset. Ad vadimonium non venit. quis? Is, qui tibi praesto semper fuit. Ergo in eum, qui semel hoc commisit, ut tibi praesto non esset, omnia tela conjecisti, quae parata sunt in eos, qui permulta male agendi causa fraudandique fecerunt? Si [49] dupondius tuus ageretur, Sex. Naevi, si in parvula re captionis aliquid vererere, non statim ad C. Aquillium, aut ad eorum aliquem, qui consuluntur, concurrisses? Cum jus amicitiae, societatis, affinitatis ageretur: cum officii rationem atque existimationis duci conveniret: eo tempore tu non modo ad C. Aquillium, aut L. Lucullum, [50] sed ne ipsum quidem ad te retulisti: ne haec quidem tecum locutus es? Horae duae fuerunt; Quintius ad vadimonium non venit. quid ago? Si mehercule haec tecum duo verba fecisses, Quid ago? respirasset cupiditas atque avaritia paullulum: aliquid loci

[48] *nihil ipsis jure*, etc.] Ms. Dresd. *in se*. quod placet Graevio. Sane *ipsis* durius est, cum praecedat *nihil ipsi*. Sed forte *ipsi* delendum, quod certe non necessarium est.

[49] *dupondius tuus ageretur*.] *Dupondius* est vera lectio edd. pr. nisi quod ed. W. habet *gereretur*. Aldus induxit *si de praediis tuis ageretur*. Post cum Graevio secuto Franc. 1. ejeci verba post *Lucullum: sed ne ipse quidem te consuluisti*, in quibus est interpretatio sequentium. Absunt et ed. Junt.

[50] *sed ne ipse quidem ad te*.] Quorsum *ipse*? Correxi *ipsum*, respondet *Aquillium*, *Lucullum*. Deinde *ne ad te ipsum quidem* esse debet: quod certe est elegantius. Huc retulit Cicero, ne conjungeret *ne quidem*. Post *locutus es* interrogationis notam posuimus.

rationi et consilio dedisses: tu te collegisses: non in eam turpitudinem venisses, ut hoc tibi esset apud tales viros confitendum, qua tibi vadimonium non sit obitum, eadem te hora consilium cepisse, hominis pro-
17 pinqui fortunas funditus evertere. Ego [51] pro te nunc hoc consulo, post tempus et in aliena re, quod tu in tua re, cum tempus erat, consulere oblitus es. Quaero abs te, C. Aquilli, L. Luculle, P. Quintili, M. Marcelle: vadimonium mihi non obiit quidam socius et affinis meus, quicum mihi necessitudo vetus, controversia de re pecuniaria recens intercedit. postulone a praetore, ut ejus bona mihi possidere liceat? an, cum Romae domus ejus, uxor, liberi sint, domum potius denuntiem? Quid est, quod hac tandem de re vobis possit videri? Profecto si recte vestram bonitatem atque prudentiam cognovi, non multum me fallit, si consulamini, quid sitis responsuri: primum, exspectare: deinde, si latitare ac diutius ludificare videatur, amicos convenire: quaerere, quis procurator sit: domum denuntiare. dici vix potest, quam multa sint, quae respondeatis ante fieri oportere, quam ad hanc rationem [52] extremam necessariam devenire. Quid ad haec Naevius? ridet scilicet nostram amentiam, qui in vita sua rationem summi officii desideremus, et instituta bonorum virorum requiramus. Quid mihi, inquit, cum ista summa sanctimonia ac diligentia? viderint, inquit, ista officia viri boni: de me autem ita considerent: non, quid habeam, sed quibus rebus

[51] *pro te nunc hoc - - - quod tu.*] Lambinus edidit *hos - - quos.* Credo, recte. Sic et conjecerat Muretus V. L. XVI. 19. Edd. pr. habent *quoniam* pro *quod.*

[52] *extremam necessariam devenire.*] Hotom. et Lamb. interponunt copulam: ille etiam conjicit *nec necess.* Si conjectura utendum, putem legendum *necesse sit.* Nam *devenire* simpliciter stare et ab *oportere* pendere non potest.

inveneriim, quaerant; et quemadmodum natus, et quo pacto educatus sim, memini. vetus est, *De scurra multo facilius divitem, quam patremfamilias fieri posse.* Haec ille, si verbis non audet, re quidem vera palam loquitur. Etenim si vult virorum bonorum instituto vivere, multa oportet discat, atque dediscat: quorum illi aetati utrumque difficile est. Non dubitavi, inquit, 18
cum vadimonium desertum esset, bona proscribere. Improbe: verum, quoniam tu id tibi arrogas, et concedi postulas, concedamus. Quid si numquam deseruit? si ista causa abs te tota per summam fraudem et malitiam ficta est? si vadimonium omnino tibi cum P. Quintio nullum fuit? quo te nomine appellemus? improbum? at etiamsi desertum vadimonium esset, tamen in ista postulatione et proscriptione bonorum, improbissimus reperiebare. num malitiosum? [53] non negas. fraudulentum? jam id quidem arrogas tibi, et praeclarum putas. audacem? cupidum? perfidiosum? vulgaria et obsoleta sunt; res autem nova atque inaudita. Quid ergo est? vereor mehercule, ne aut gravioribus utar verbis, quam natura fert, aut levioribus, quam causa postulat. Ais esse vadimonium desertum. Quaesivit a te statim, ut Romam rediit, Quintius, quo die vadimonium istuc factum esse diceres. respondisti statim, Nonis Feb. Discedens in memoriam rediit Quintius, quo die Roma in Galliam profectus sit. ad ephemeridem revertitur. invenitur dies profectionis, prid. Kal. Feb. Nonis Feb. si Romae fuit, causae nil dicimus, quin tibi vadimonium promi-

[53] *non negas. fraudulentum?*] Sic Lambinus edidit recte, nam in eo est impudentiae reprehensio, ut etiam acerbior in sequenti membro. Sed ante sic jam edidit Junta, e Ms. ut opinor, Colotiano. Itaque et ipse recepi *non*, quod vulgo abest.

serit. Quid? hoc inveniri qui potest? profectus est una L. Albius, homo cum primis honestus. dicet testimonium. Prosecuti sunt familiares et Albium, et Quintium. dicent hi quoque testimonium. litterae P. Quintii, testes tot, quibus omnibus causa justissima est, cur scire potuerint, nulla, cur mentiantur, cum adstipulatore tuo comparabuntur? Et in hac ejusmodi causa P. Quintius laborabit? et diutius in tanto metu miser periculoque versabitur? et vehementius eum gratia adversarii perterrebit, quam fides judicis consolabitur? Vixit enim semper inculte, atque horride: natura tristi ac recondita fuit: non ad solarium, non in campo, non in conviviis versatus est: id egit, ut amicos observantia, rem parsimonia retineret. antiquam officii rationem dilexit, cujus splendor omnis his moribus obsolevit. At, si in causa pari discederet inferior videretur, tamen esset non mediocriter conquerendum: nunc, in causa superiore, ne ut par quidem sit, postulat, [54] inferiorem esse sese patitur, duntaxat usque eo, ne cum bonis, fama, fortunisque omnibus Sex. Naevii cupiditati crudelitatique dedatur.

19 Docui, quod primum pollicitus sum, C. Aquilli, causam omnino, cur postularet, non fuisse: quod neque pecunia debebatur: et, si maxime deberetur, [55] commissum nihil esse, quare ad istam rationem perveniretur. Attende nunc, ex edicto praetoris, bona

[54] *inferiorem esse sese.*] Sic cum Graevio e Ms. Franc. qui tamen et omittit *esse*: quod placet.

[55] *commissum nihil esse.*] Graevius edidit *esset*. Sane infinitivus alienus est. Nam est ratio duplex, per quam docuit, non fuisse, quare possessionem bonorum postularet. Prima est, nihil debebatur: altera, si debebatur, nihil erat commissum, quare istam rationem usurparet Naevius. Sed non corrigam *esset*, verum *erat*. Vt ante est, *nihil debebatur*; sic hoc loco, *nihil erat commissum*. Librarii male retulerunt hoc posterius ad *docui*.

P. Quintii [56] possideri nullo modo potuisse. Recita edictum: QUI FRAUDATIONIS CAUSA [57] LATITARIT. Non est is Quintius: nisi si latitant, qui ad negotium suum, relicto procuratore, proficiscuntur. CUI HERES NON EXSTABIT. Ne is quidem. QUI EXSULII CAUSA SOLUM [58] VERTERIT. Quo tempore existimas oportuisse, Naevi, absentem Quintium defendi, aut quomodo? tum, cum postulabas, ut bona possideres? nemo affuit. neque enim quisquam divinare poterat, te postulaturum: neque quemquam attinebat id recusare, quod praetor, non fieri, [59] sed ex edicto suo fieri jubebat. Qui locus igitur absentis defendendi procuratori primus datus est? [60] Cum proscribebas? Ergo affuit: non passus est: libellos dejecit Sex. Alphenus. qui primus erat officii gradus, servatus est a procuratore summa cum diligentia. Videamus, quae deinde sint consecuta. Hominem P. Quintii deprehendis in publico: conaris abducere. non patitur Alphenus: vi tibi adimit: curat, ut domum reducatur ad Quintium. Hic quoque summe constat procuratoris diligentis of-

[56] *possideri.*] Sic recte libri quidam scr. in his Franc. pro *possidere*, quod cum Graevio secuti sumus. Sic et ed. Junt.

[57] *latitarit.*] In edicto sequebatur: *ejus bona possideri vendique jubebo.*

[58] *verterit.*] Lambinus hic aliquid inserit, repertum ab Hotomanno in Ms. Gruterus nihil deesse putat: quem vid. si placet. Mihi sane videtur esse lacuna post *verterit.* nam non cohaerent sequentia dictis, nec est, ad quod sequens defensio pertineat.

[59] *sed ex edicto suo f. j.*] Primum, *ex* abest edd. W. Rom. Br. 1480. Junt. et Ms. Dr. Sic volebat Cujacius Obs. X, 31. et sic edidit Graevius. nihil interest ad sensum. *Ex* est ab Aldo. Mihi et *suo* insititium videtur. Sed Lambinus edidit, ut voluit Hotomannus: *sed non ex edicto suo*, i. e. contra edictum, ut saepe Verres fecit: atque id secutus est Aldus jun. ed. 1480. Locum, ut nunc est, non intelligo. Intelligerem si esset, *quod praetor fieri, sed ex edicto fieri jubebat.*

[60] *Cum proscribebas?*] An *cum proscripseras?* Hoc certe tempus res et latinitas postulat. non inter proscribendum, sed facta proscriptione et cognita, defensio coepit.

ficium. Debere tibi dicis Quintium: procurator negat. Vadari vis: promittit. In jus vocas: sequitur. Judicium postulas: non recusat. Quid aliud sit absentem defendi, ego non intelligo. At quis erat procurator? Credo aliquem ejectum hominem, egentem, litigiosum, improbum, qui posset scurrae divitis quotidianum convicium sustinere. Nihil minus. Eques Romanus locuples, sui negotii bene gerens: denique is, quem, quoties Naevius in Galliam profectus est,
20 procuratorem Romae reliquit. Et audes, Sex. Naevi, negare, absentem defensum esse Quintium, cum eum defenderit idem, qui te solebat? et, cum is judicium acceperit pro Quintio, cui tu et rem et famam tuam commendare proficiscens, et concredere solebas: conaris hoc dicere, neminem exstitisse, qui Quintium judicio defenderet? Postulabam, inquit, [61] ut satisdaretur. Injuria postulabas. Ita jubebare: recusabat Alphenus. Ita: verum praetor decernebat: tribuni igitur appellabantur. Hic te, inquit, teneo. non est istud judicium pati, neque judicio defendere, cum auxilium a tribunis petas. Hoc ego, cum attendo, qua prudentia sit Hortensius, dicturum esse eum non arbitror. cum autem antea dixisse audio, et causam ipsam considero, quid aliud dicere possit, non reperio. fatetur enim, libellos Alphenum dejecisse, vadimonium promisisse, judicium quin acciperet in ea ipsa

[61] *ut satisdaretur.*] Sic edd. pr. pleraeque praeter Ed. W. quae habet *satisdarent.* Vulgati post *satisdaret*, ut cd. Med. Ald. unde in recentiores venit. Videndum, an sit scribendum *satisdares*, ut consentiat sequentibus, *jubebare* - - *teneo te* - - *petas.* Post edidi cum Graevio *jubebare*, ut conjecit Hotomannus, edidit primum Lambinus. Edd. vett. habent fere *videbare*, ut W. R. B. etc. quod natum est syllaba prima *in* inversa, ut sexcenties factum est in libris scr. et edd. Facciolatus corr. *ita videbat:* quod non intelligo.

verba, quae Naevius edebat, [62] non recusasse; * ita tamen, more et instituto, per eum magistratum, qui auxilii causa constitutus est. Aut haec facta non sint, necesse est: aut C. Aquillius, talis vir, juratus, hoc jus in civitate constituat, cujus procurator [63] non recusarit omnia judicia, quae quisque in verba postularit: cujus procurator [64] a praetore tribunos appellare ausus sit, eum non defendi: ejus bona recte possideri posse: ei misero, absenti, ignaro, [65] omnia fortunarum suarum, omnia vitae ornamenta per summum dedecus et ignominiam [66] deripi convenire. Quod si probari nemini potest: illud certe probari omnibus necesse est, defensum esse judicio absentem Quintium. Quod cum ita est, ex edicto bona possessa non sunt. At enim tribuni plebis ne audierunt quidem. Fateor, si

62 *non recusasse.*] Hic Lambinus putabat excidisse, *cum satisdare a praetore juberetur, recusasse;* nam alias sequentia de appellatione tribb. locum non habere. Graevius agnoscit et ipse lacunam, eamque explet ita: *At recusavit satisdare: ita tamen,* quod eodem sensu redit. Hujusmodi quidem quid excidisse certum est; quae Ciceronis verba fuerint, incertum. stellula locum notavi.

63 *non recusarit omnia judicia.*] Sic e Ms. Franc. edidit Graevius. Vulgata, *non omnia judicia acceperit,* est ab Aldo, quam recte repudiant Hotom. et Lamb. Edd. pr. neutrum verbum habent.

64 *a praetore tribb. appell.*] Male quaedam edd. Br. Junt. Ald. Man. etc. addunt *ad.* quod edd. pr. non habent. Non dicunt Latini *appellare ad tribunos.* Graevius adfert locum Cic. ad Att. XIII. *ad tribb. quod appellas, probo.* non indicata epistola, ut in Thes. Gesneri. Locus est ep. 22. Sed ibi vera lectio est *attributos quod appellas,* ut editum est ab ipso Graevio. ICti serioris aevi demum sic dicere coeperunt.

65 *omnia fortunarum suarum.*] Addidimus *omnia* cum Hotomanno, qui in Ms. reperit, Lamb. Aldo ed. 1550: sed referimus ad *ornamenta.* Vulgatum quidem *ignaro fortunarum suarum* sensum non habet. nam quod Guilielmius adfert ex Or. pro Rosc. Am. 35. *ignarus casus sui,* alienum est. *Fortunae* semper dicuntur in bonam partem. Nec loca a Graevio prolata contra valent.

66 *diripi convenire.*] *Diripere* cum dativo dici latine non potest, rescribendumque sine dubitatione *deripi,* pro quo centies vitiose scriptum et editum *diripi,* sed etiam correctum est a viris doctis, quos imitandos h. l. putavimus. v. Clav. in *deripere.*

ita est, procuratorem decreto [67] praetoris oportuisse parere. Quid si M. Brutus intercessurum se dixit palam, nisi quid inter ipsum Alphenum et Naevium conveniret? videturne intercessisse appellatio tribu-
21 norum, [68] non morae, sed auxilii causa? Quid deinde fit? Alphenus, ut omnes intelligere possent, judicio defendi Quintium, ne qua subesse posset aliena aut ipsius officio, aut hujus existimatione suspicio, viros bonos complures advocat. testatur, isto audiente, se pro communi necessitudine id primum petere, ne quid atrocius in P. Quintium absentem sine causa facere conetur. sin autem inimicissime, atque infestissime contendere perseveret, se paratum esse omni recta atque honesta ratione defendere, quod petat, non deberi: [69] se judicium id, quod edat, accipere. Ejus rei, conditionisque tabellas obsignaverunt viri boni complures. res in dubium venire non potest. fit, rebus omnibus integris, neque proscriptis, neque possessis bonis, ut Alphenus promittat Naevio, sisti Quintium. Venit ad vadimonium Quintius. jacet res in controversiis, isto calumniante biennium, usque dum inveniretur, qua ratione res ab usitata consuetudine recederet, et in hoc singulare judicium causa omnis concluderetur. Quod officium, C. Aquilli, commemorari

[67] *praetoris.*] Edd. W. R. B. addunt *Romani*. quod et aliae male secutae sunt, ut Junt. Aldi, etc. scil. scriptum erat *PR*. e quo factum *Praet. Rom.* In tali sententia non additur Praetoris verbo *Rom.*

[68] *non morae, sed auxilii causa.*] Ed. W. P. Manut. Junt. etc. *more;* quod male defendunt Hotomannus et Ferratius, quasi sit, contra leges, ubi intercessio locum non habebat. Etenim, tum nondum caussa judicata erat, sed tantum praetoris decretum extabat: in quo appellatio tribb. lege et more fit. Edd. Rom. Br. 1480. Med. *morte.* Lambinus bene reddidit *morae*, quod et est in ed. Ald. Centies in edd. pr. est ε pro *ae*.

[69] *se judicium id, quod edat, a.*] Edd. pr. fere *judicio*. Lambinus edidit *in id.* male et sine idonea causa.

procuratoris potest, quod ab Alpheno praeteritum esse videatur? Quid affertur, quare P. Quintius absens [70] negetur esse defensus? An vero id, quod Hortensium, quia nuper injecit, et quia Naevius semper id clamitat, dicturum arbitror, non fuisse Naevio parem certationem cum Alpheno, illo tempore, illis dominantibus? quod si velim confiteri: illud, [71] opinor, concedent, non procuratorem P. Quintii neminem fuisse, sed gratiosum fuisse. Mihi autem ad vincendum satis est, fuisse procuratorem, quicum experiri posset. Qualis is fuerit, si modo absentem defendebat [72] per jus, et per magistratum, nihil ad rem arbitror pertinere. [73] Erat enim, inquit, illarum partium. Quidni? qui apud te esset educatus: quem tu a puero sic instituisses, [74] ut nobili, ne gladiatori quidem, cederet. sicut tu semper summe concupisti: idem volebat Alphenus. ea re tibi cum eo par contentio erat. Bruti, inquit, erat familiaris. itaque is intercedebat: tu contra Burrieni, qui injuriam decernebat: omnium denique illorum, qui tum et poterant per vim et scelus plurimum, et, quod poterant, id audebant. An omnes

[70] *negetur esse def.*] Edd. vett. *negatur*. *Negetur* est e correctione Hotomanni. nec aliter esse per latinitatem potest. Male Graevius revocavit *negatur*.

[71] *opinor, concedent.*] Ed. W. *concederent*. Edd. R. 1430. Br. *concedent*, quod omnes secutae sunt. Melius fortasse sit *concedant*.

[72] *per jus, et per mag.*] Addidi alterum *per* ex edd. pr. quod primus omisit Aldus. Restituit etiam Graevius, qui in Ms. Dr. reperit.

[73] *Erat enim, inq.*] Addidi *enim* ex edd. W. R. Br. etc. Omisere Aldus, Manutius, etc. Sic et Graevius dedit.

[74] *ut nobili - - cederet.*] Edd. vett. *vereretur*, vel *caederet*, vel *haereret*. Victorius bene correxit *cederet*, forte e Junt. quae sic habet. Firmat Ms. Franc. qui habet *concederet*. Sensus est clarus. Erat partium adversarum nobilitati. Itaque nulli nobili pepercit, ne si gladiator quidem ipse esset; cui generi favebat. Sequentia pariter huc pertinent: nempe eum fuisse Marianum, post, cum Mariani victi essent, se ad Sullanos transtulisse, ut eorum gratiam adipisceretur.

tu istos vincere volebas, qui nunc, tu ut vincas, tantopere laborant? aude id dicere; non palam, sed his ipsis, quos advocasti. [75] Neque enim inter studium vestrum quidquam, ut opinor, interfuit. Ingenio, vetustate, artificio tu facile vicisti. ut alia omittam, hoc satis est. Alphenus cum iis, et propter eos periit, quos diligebat: tu, postquam, qui tibi erant amici, non poterant vincere; ut amici tibi essent, qui vincebant, effecisti. [76] Tametsi nolo eam rem commemorando renovare, cujus omnino rei memoriam omnem
22 tolli funditus ac deleri arbitror oportere. Unum illud dico: si propter partium studium potens erat Alphenus; potentissimus Naevius: si fretus gratia postulabat aliquid iniquius Alphenus; multo iniquiora Naevius impetrabat. Quodsi tum par tibi jus cum Alpheno fuisse non putas, quia tamen aliquem contra te advocare poterat: quia magistratus aliquis reperiebatur, apud quem Alpheni causa consisteret: quid hoc tempore Quintio statuendum est? cui neque magistratus adhuc aequus inventus est, neque judicium redditum est usitatum: non conditio, non sponsio, non denique ulla unquam intercessit postulatio, mitto aequa, verum ante hoc tempus ne fando quidem audita. De re pecuniaria cupio contendere: non licet. At ea controversia est. nihil ad me attinet; causam

[75] *Neque enim - - qui vincebant, effecisti.*] Hunc totum locum Hotomannus, sua sede motum, ante *Tametsi nolo*, etc reponendum esse judicabat: quod mihi verissimum videtur, nec dubitavi eo loco reponere. Nam in verbis *tametsi* est clausula loci de similitudine studiorum inter Naevium et Alphenum: ad quem tamen pertinent ista: *Neque enim*, etc. Vicissim sequentia: *Quodsi tum*, etc. manifeste cohaerent cum: *si fretus gratia*, etc.

[76] *Tametsi.*] Graevius e Mss. aliquot edidit *tamen etsi*, quod et aliis locis e libris scr. restitutum est auctoribus latinis. Sed plures tales archaismi in Mss. reperiuntur, qui non sunt hodie revocandi.

capitis dicas, oportet. Accusa, ubi ita necesse est. non, inquit, nisi tu ante, [77] novo modo, priore loco dixeris. dicendum necessario est: praestituendae horae ad arbitrium nostrum: judex [78] ipse arcebitur. Quid tum? Tu aliquem patronum invenies, hominem antiqui officii, qui splendorem nostrum, et gratiam negligat? pro me pugnabit L. Philippus, eloquentia, gravitate, honore florentissimus civitatis: dicet Hortensius, excellens ingenio, nobilitate, existimatione: aderunt autem homines nobilissimi ac potentissimi, quorum frequentiam et consessum non modo P. Quintius, qui de capite decernit, sed quivis, qui extra periculum sit, perhorrescat. Haec est iniqua certatio, non illa, qua tu contra Alphenum velitabaris, huic ne ubi consisteret quidem contra te, locum reliquisti. Quare aut doceas oportet, Alphenum negasse se procuratorem esse, non dejecisse libellos, judicium accipere noluisse: aut, cum haec ita facta sint, ex edicto te bona P. Quintii non possedisse concedas.

Etenim si ex edicto possedisti; quaero, cur bona 23
non venierint: cur ceteri sponsores et creditores non convenerint. Nemone fuit, cui deberet Quintius? Fuerunt, et complures fuerunt: propterea quod C. frater aliquantum aeris alieni reliquerat. Quid ergo est? Homines erant ab hoc omnes alienissimi: et iis

[77] *novo modo.*] Hoc mihi glossam olet, sive notam marginis. Naevius quidem hoc non dixerit: est enim contra ipsum: et id supra questus est Cicero, quod contra consuetudinem hoc esset. Mox edd. pr. pro *praestituendae* fere habent *restituendum*. Correxit bene Victorius.

[78] *ipse arcessetur.*] Mss. aliquot, item ed. W. *arcessitur*. Neutra lectio placet. nam sensum commodum non video. non enim hoc in omnibus caussis fit, ut judices vocentur, quo tempore oportet caussa agi? Vis quidem aliqua intelligenda est, quam in eo verbo non satis video. Sed edd. Rom. 1480. Br. Junt. *arcebitur*, unde factum *arcessitur*. Itaque restituimus.

debebatur: neque tamen quisquam inventus est tam insignite improbus, qui violare P. Quintii existimationem absentis auderet. Unus fuit, affinis, socius, necessarius, Sex. Naevius: qui cum ipse ultro deberet, quasi eximio praemio sceleris exposito, cupidissime contenderet, ut per se afflictum atque eversum propinquum suum, non modo honeste partis bonis, verum etiam communi luce privaret. Ubi erant ceteri creditores? denique hoc tempore ubi sunt? quis est, qui fraudationis causa latuisse dicat? quis, qui absentem defensum neget esse Quintium? nemo invenitur. At contra omnes, quibuscum ratio huic aut est, aut fuit, adsunt, defendunt. fides hujus multis locis [79] cognita, ne perfidia Sex. Naevii derogetur, laborant. In hujusmodi sponsionem testes dare oportebat ex eo numero, qui haec dicerent: vadimonium mihi deseruit: me fraudavit: a me nominis ejus, quod infitiatus esset, diem petivit: ego experiri non potui: latitavit, procuratorem nullum reliquit. Horum nihil dicitur. Parantur testes, qui haec dicant. Verum, opinor, viderimus, cum dixerint. unum tamen hoc cogitent, ita se graves esse, ut si veritatem volent retinere, gravitatem possint obtinere: si eam negligent, ita leves sint, ut omnes intelligant, non ad obtinendum mendacium, sed ad verum probandum, auctoritatem adju-
24 vare. Ergo haec duo quaero: primum, qua ratione Naevius susceptum negotium non transegerit: hoc est, cur bona, quae ex edicto possidebat, non vendi-

[79] *cognita*, etc.] Punctum fecit post *cognita* Graevius, sc. ex edd. duabus pr. in quibus interpunctio valde incerta esse solet. Ceterum fateor, locum esse duriorem. Est et durum intelligi *ei: fides hujus ne ei derogetur*. Quis ita loquitur? corrigendum est *fidei hujus - - cognitae ne - - derogetur*.

derit: deinde, cur ex tot creditoribus aliis ad istam rationem nemo accesserit: ut necessario confiteare, neque eorum tam temerarium quemquam fuisse, neque te ipsum [80] id, quod turpissime suscepisses, perseverare et transigere potuisse. Quid si tu ipse, Sex. Naevi, statuisti, bona P. Quintii ex edicto possessa non esse? opinor, tuum testimonium, quod in aliena re leve esset, id in tua, quoniam contra te est, gravissimum debet esse. Emisti bona Sex. Alpheni, L. Sulla dictatore vendente. socium tibi in hujus bonis edidisti Quintium. Plura non dico. Cum eo tu voluntariam societatem coibas, qui te in hereditaria societate fraudarat; et eum judicio tuo comprobabas, quem spoliatum fama fortunisque omnibus arbitrabare?

Diffidebam mehercule, C. Aquilli, satis animo certo et confirmato me posse in hac causa consistere. Sic cogitabam; cum contra dicturus esset Hortensius, et cum esset attente auditurus Philippus, fore, uti permultis in rebus timore prolaberer. Dicebam huic Q. Roscio, cujus soror est cum P. Quintio, cum a me peteret, et summe contenderet, ut suum propinquum defenderem, mihi perdifficile esse contra tales oratores non modo tantam causam perorare, sed omnino verbum facere conari. Cum cupidius instaret; homini pro amicitia familiarius dixi, mihi videri ore durissimo esse, qui praesente eo gestum agere conaretur: qui vero cum ipso contenderent, eos, etiamsi quid antea recti aut venusti [81] habere visi sunt, id amittere:

80 *id - - perseverare*, etc.] *Id* magis ad *transigere* quam ad *perseverare* referendum.

81 *hab. visi sunt*] scr. *sint*, vel *essent*.

ne quid mihi ejusmodi accideret, cum contra talem 25 artificem dicturus essem, me vereri. Tum mihi Roscius et alia multa confirmandi mei causa dixit: et mehercule, si nihil diceret, tacito ipso officio et studio, quod habebat erga propinquum suum, quemvis commoveret. Etenim, cum artifex ejusmodi sit, ut solus dignus videatur esse, qui in scena spectetur: tum vir ejusmodi est, ut solus dignus videatur, qui eo non accedat. Verumtamen, quid si, inquit, habes ejusmodi causam, ut hoc tibi planum sit faciendum, neminem esse, qui possit biduo, aut summum triduo, septingenta millia passuum ambulare? tamenne vereris, ut possis haec contra Hortensium contendere? minime, inquam. Sed quid id ad rem? [82] Nimirum, inquit, in eo causa consistit. Quomodo? Docet me ejusmodi rem, et factum simul Sex. Naevii, quod, si solum proferretur, satis esse deberet. Quod abs te, C. Aquilli, et a vobis, qui adestis in consilio, quaeso, ut diligenter attendatis. profecto intelligetis, illinc ab initio cupiditatem pugnasse et audaciam; hinc veritatem et pudorem, quoad potuerit, restitisse. Bona postulas, ut ex edicto possidere liceat. quo die? te ipsum, Naevi, volo audire: volo, inauditum facinus, ipsius, qui id commisit, voce convinci. Dic, Naevi, diem. Ante V Kalend. intercalares. Bene agis. quam longe est hinc in saltum vestrum Gallicanum? Naevi, te rogo. DCC millia passuum. Optime. De saltu dejicitur Quintius. quo die? possumus hoc quoque ex te audire? Quid taces? dic, inquam, diem.

82 *Nimirum, i. i. e. c. c.*] Quidam libri scr. et edd. ut R. Br. 1480. P. Manut. 1540. etc. habent *Nimium*, quod defendit Hotomannus. Frustra. Clarum est, explicari hic aliquid: in quo *nimirum*, est verbum proprium, ut *scilicet*.

pudet dicere. Intelligo: verum et sero, et nequicquam pudet. dejicitur de saltu, C. Aquilli, pridie Kalend. intercalares. biduo post, aut ut statim de jure aliquis cucurrerit, non toto triduo DCC millia passuum conficiuntur. O rem incredibilem! o cupiditatem inconsideratam! o nuntium volucrem! Administri et satellites Sex. Naevii Roma trans Alpes in Sebusianos biduo veniunt. O hominem fortunatum, qui ejusmodi nuntios, seu potius Pegasos habeat. Hic ego, 26
si Crassi omnes cum Antoniis exsistant, si tu, L. Philippe, qui inter illos florebas, hanc causam voles cum Hortensio dicere, tamen superior sim necesse est. Non enim, quemadmodum putatis, omnia sunt in eloquentia. est quaedam tamen ita perspicua veritas, ut eam infirmare nulla res possit. An antequam postulasti, ut bona possideres, misisti, qui curarent, ut dominus de suo fundo a sua familia vi dejiceretur? Utrumlibet elige. alterum incredibile est: alterum nefarium: et ante hoc tempus utrumque inauditum. Septingenta millia passuum vis esse decursa biduo? dic. negas? ante igitur misisti. malo. Si enim illud diceres; improbe mentiri viderere: cum hoc confiteris; id te admisisse concedis, quod ne mendacio quidem tegere possis. Hoc consilium Aquillio, et talibus viris, tam cupidum, tam audax, tam temerarium probabitur? Quid haec amentia, quid haec festinatio, quid haec immaturitas tanta significat? non vim? non scelus? non latrocinium? non denique omnia potius, quam jus, quam officium, quam pudorem? Mittis injussu praetoris. quo consilio? jussurum sciebas? quid? cum jussisset, tum mittere nonne poteras? Postulaturus eras. Quando? post dies xxx. Nempe si te nihil

impediret: si voluntas eadem maneret: si valeres: denique si viveres. Praetor jussisset. Opinor, si vellet, si valeret, si jus diceret, [83] si nemo recusaret, quin ex ipsius decreto et satisdare et judicium accipere vellet. Nam, per deos immortales, si Alphenus, procurator P. Quintii, tibi tum satisdare, et judicium accipere vellet, denique omnia, quae postulares, facere voluisset, quid ageres? revocares eum, quem in Galliam miseras? At hic quidem jam de fundo expulsus: jam a suis diis penatibus praeceps ejectus, jam (quod indignissimum est) suorum servorum manibus, nuntio atque imperio tuo, violatus esset. Corrigeres haec, scilicet, tu postea. De cujusquam vita dicere audes, qui hoc concedas necesse est, ita te caecum cupiditate et avaritia fuisse, ut, cum postea quid futurum esset, ignorares, accidere autem multa possent, spem maleficii praesentis in incerto reliqui temporis eventu collocares? Atque haec perinde loquor, quasi ipso illo tempore, [84] cum te praetor jussisset ex edicto possidere, si in possessionem misisses, debueris, aut potueris P. Quintium de possessione deturbare.

27 Omnia sunt, C. Aquilli, ejusmodi, quivis ut perspicere possit, in hac causa improbitatem et gratiam cum inopia et [85] veritate contendere. Praetor te quemad-

83 *si nemo recusaret, qui*, etc.] Lambinus edidit *quin*, probante, sed non imitante Graevio. Nos sine dubitatione sic edidimus. Itemque *satisdare* pro vulgato *satisdaret*. Sic plane supra dixit. Facciolatus idem e vulgato extorquet. non feliciter, ut puto.

84 *cum te praetor*, etc.] Nempe duplex fuit in tali causa decretum Pr. de possessione, primum, ut occuparet possessionem, sed tantum custodiendi caussa; alterum, per quod dominus fieret. Ergo Naevius, qui tantum primum decretum impetrarat, nondum poterat Quintium e fundo deturbare; quod dominus modo facere potest. — *si in possessionem misisses*, nempe tuos tuo loco, qui custodirent modo, donec alterum decretum intercessisset.

85 *veritate contendere.*] Hic aliquid excidisse videtur Lambino; nempe connexio inter membrum secundum conclusionis et tertium; Naevium bona Quintii ex edicto Praet. non possedisse.

modum possidere jussit? opinor ex edicto. Sponsio quae in verba facta est? [86] SI EX EDICTO PRAETORIS BONA P. QUINTII POSSESSA NON SINT. Redeamus ad edictum. Id quemadmodum jubet possidere? Num quid est causae, C. Aquilli, quin, si longe aliter possedit, quam praetor edixit, iste ex edicto non possederit, ego sponsione vicerim? Nihil opinor. cognoscamus edictum. QUI EX EDICTO MEO IN POSSESSIONEM [87] VENERINT. De te loquitur, Naevi, quemadmodum tu putas. ais enim te ex edicto venisse: tibi, quid facias, definit: te instituit, tibi praecepta dat. EOS ITA VIDETUR IN POSSESSIONE ESSE OPORTERE. Quomodo? QUOD IBIDEM RECTE CUSTODIRE POTERUNT, ID IBIDEM CUSTODIANT. QUOD NON POTERUNT, ID AUFERRE ET ABDUCERE LICEBIT. Quid tum? DOMINUM, inquit, INVITUM DETRUDERE NON PLACET. Eum ipsum, qui fraudandi caussa latitet: eum ipsum, quem judicio nemo defendat: eum ipsum, qui cum omnibus creditoribus suis male agat, invitum de praedio detrudi vetat. Proficiscenti tibi in possessionem praetor ipse, Sex. Naevi, palam dicit: ita possideto, ut tecum simul possideat Quintius: ita possideto, ut Quintio [88] vis ne afferatur. Quid? tu id quemadmodum observas? mitto illud dicere, eum, qui non latitarit, cui Romae domus, uxor, liberi, procurator esset: eum, qui

[86] *si ex edicto.*] Hotomannus edidit *ni*, et pro eo valde pugnat. sc. sponsio Quintii est, non Naevii, et ejus sponsio debet utique esse, *ni - - non sint possessa bona sua.* Etsi dici potest, nil referre, Quintii sponsio ponatur, an Naevii responsio et restipulatio: tamen facilius est illud, quod et edd. quaedam habent. Sed edd. vett. valde variant, ut in talibus saepe alias. Vid. supra c. 8.

[87] *venerint.*] Sic Mss. ap. Gruterum et ed. W. Ceterae pr. *venerit.* Nil interest.

[88] *vis ne afferatur.*] Edd. vett. *jus ne auferatur.* Quod nunc editur, est ab Hotomanno e Cod. Ms. cui consentit Dr. idque sequentia postulant.

tibi vadimonium non deseruisset: haec omnia mitto: illud dico, dominum expulsum esse de praedio; domino a familia sua manus allatas esse ante suos Lares familiares. [89] hoc dico.

* * * * * * *

28 * Naevium ne appellasse quidem Quintium, cum simul esset, experiri posset quotidie: deinde quod omnia judicia difficillima, cum summa sua invidia, maximoque periculo P. Quintii fieri mallet, quam illud pecuniarium judicium, quod uno die transigi posset: ex quo uno haec omnia nata et profecta esse concedit. quo in loco conditionem tuli, si vellet pecuniam petere, P. Quintium judicatum solvi satisdaturum, dum ipse, si quid peteret, pari conditione uteretur.

Ostendi, quam multa ante fieri convenerit, quam hominis propinqui bona possideri postularentur: praesertim cum Romae domus ejus, uxor, liberi essent, et procurator aeque utriusque necessarius. Docui, cum desertum esse dicat vadimonium, omnino vadimonium nullum fuisse: quo die hunc sibi promisisse dicat, eo die ne Romae quidem eum fuisse, id testibus me pollicitus sum planum facturum, qui et scire deberent, et causam, cur mentirentur, non haberent. Ex edicto autem non potuisse bona possideri, demonstravi: quod neque fraudandi causa latitasset, neque exsilii causa solum vertisse diceretur. Reliquum est, ut eum nemo judicio defenderit. quod contra copiosissime defensum esse contendi, non ab homine alieno, neque ab aliquo calumniatore atque improbo, sed ab equite Romano, propinquo et necessario suo, quem ipse Sex. Naevius

89 *hoc dico - - Naevium.*] Sic, sed sine lacunae indicio, habent edd. Rom. Br. et inde aliae. Sed ed. W. sic: *cum hoc edicti nomine ne appellasset quidem Quintium.* Sic et Mss. Franc. ap. Graev.

procuratorem relinquere antea consuesset: neque eum,
si tribunos appellarit, idcirco minus [90] judicium pati
paratum fuisse: neque potentia procuratoris Naevio
jus ereptum: contra istum potentia sua tum tantum-
modo superiorem fuisse, nunc nobis vix respirandi po-
testatem dare. Quaesivi, quae causa fuisset, cur bo- 29
na non venissent, cum ex edicto possiderentur. deinde
illud quoque requisivi, qua ratione ex tot creditoribus
nemo neque tum idem fecerit, neque nunc contra di-
cat, omnesque pro P. Quintio pugnent: praesertim
cum in tali judicio testimonia creditorum existimentur
ad rem maxime pertinere. Postea sum usus adversa-
rii testimonio, qui sibi eum nuper edidit socium,
quem, quo modo nunc intendit, ne in vivorum quidem
numero tum demonstrat fuisse. Tum illam incredibi-
lem celeritatem, seu potius audaciam, protuli: confir-
mavi necesse esse, aut biduo DCC millia passuum esse
decursa, aut Sex. Naevium diebus compluribus ante
in possessionem misisse, quam postularet, uti ei licerit
bona possidere. Postea recitavi edictum, quod aperte
dominum de praedio detrudi vetaret: in quo constitit,
Naevium ex edicto non possedisse, cum confiteretur
ex praedio vi detrusum esse Quintium. [91] Omnino
autem bona possessa non esse constitui: quod bono-
rum possessio spectetur non in aliqua parte, sed in
universis, quae teneri ac possideri possint. Dixi, Ro-
mae domum fuisse, quo iste ne adspirarit quidem: ser-

[90] *judicium pati.*] Hic quoque Edd. vett. *judicio*, ut et Mss. *Judicium* recte edidit Hotom. quod pariter in Mss. repertum: idque verum est.

[91] *Omnino a. bona.*] Sic primus edidit Hotomannus. Ante omnes *omnia*, ut et Mss. habent. Id natum est e seq. *universa*. Sed *omnino* verum est. nam ex notione possessionis demonstratur, non possessa esse.

vos complures, ex quibus iste possederit neminem, ne attigerit quidem: unum fuisse, quem attingere conatus sit: prohibitum fuisse: quievisse. In ipsa Gallia cognostis in praedia privata Quintii Sex. Naevium non venisse. Denique ex ipso saltu, quem, per vim expulso socio, possedit, servos privatos Quintii non omnes ejectos esse. [92] Ex quo, et ex ceteris dictis, factis, cogitatisque Sex. Naevii, quivis potest intelligere, istum nihil aliud egisse, neque nunc agere, nisi uti per vim, per injuriam, per iniquitatem judicii, totum agrum, qui communis est, suum facere possit.

30 Nunc causa perorata, res ipsa, et periculi magnitudo, C. Aquilli, cogere videtur, ut te, atque eos, qui tibi in consilio sunt, obsecret obtesteturque P. Quintius per senectutem ac solitudinem suam, nihil aliud, nisi ut vestrae naturae bonitatique obsequamini: ut, [93] cum veritas cum hoc faciat, plus hujus inopia possit ad misericordiam, quam illius opes ad crudelitatem. Quo die ad te judicem venimus, eodem die illorum minas, quas ante horrebamus, negligere coepimus. Si causa cum causa contenderet; nos nostram perfacile cuivis probaturos statuebamus. Quod vitae ratio cum ratione vitae decerneret; idcirco nobis etiam magis te judice opus esse arbitrati sumus. Ea res enim nunc [94] in discrimine versatur, utrumne possit se contra luxuriam ac licentiam rusticana illa atque inculta parsimonia defendere: an deformata, atque or-

[92] *Ex quo*, etc.] Hic deesse aliquid videtur Hotomanno, quod haec non cohaerent cum antecedentibus. Verum est.

[93] *cum veritas cum hoc faciat.*] Edd. pr. et Mss. *c. v. haec faciat.* Vulgata, quae jam est ap. Junt. recte se habet, propagata ab Aldo, P. Manut. etc.

[94] *in discrimine versatur.*] Sic habent ed. W. et Mss. ap. Gruterum, edidit que bene Graevius. Ceterae edd. *in discrimen.*

namentis omnibus spoliata, nuda cupiditati petulantiaeque [95] addicatur. * Non comparat se tecum gratia P. Quintius, Sex. Naevi: non opibus, non facultate contendit. omnes tuas artes, quibus tu magnus es, tibi concedit. Fatetur, se non belle dicere, non ad voluntatem loqui posse: non ab afflicta amicitia transfugere, atque ad florentem aliam devolare: non profusis sumtibus vivere: non ornare magnifice splendideque convivium: non habere domum clausam pudori et sanctimoniae, patentem atque adeo expositam cupiditati et voluptatibus: contra, sibi officium, fidem, diligentiam, vitam omnino semper horridam atque aridam cordi fuisse. ista superiora esse, ac plurimum posse his moribus sentit. Quid ergo est? non usque eo tamen, ut in capite fortunisque hominum honestissimorum dominentur ii, qui relicta bonorum virorum disciplina, et quaestum et sumptum Gallonii sequi maluerunt, atque etiam, quod in illo non fuit, cum audacia perfidiaque vixerunt. Si licet vivere eum, quem Sex. Naevius non vult: si est homini honesto locus in civitate, invito Naevio: si fas est respirare P. Quintium, contra nutum ditionemque Naevii: si quae pudore ornamenta sibi peperit, ea potest contra petulantiam, te defendente, obtinere: spes est, et hunc miserum atque infelicem aliquando tandem posse consistere. Sin et poterit Naevius id, quod libet, et ei libebit, quod non licet: quid agendum est? qui deus appellandus est? cujus hominis fides [96] imploranda est? qui denique questus, qui moeror dignus inveniri in

[95] *addicatur.*] Hic rursus aliquid deesse indicant etiam Mss. qui hic spatium inane relinquunt, quod et in ed. Rom. 1480. est.

[96] *imploranda est.*] Hic quoque lacuna est in Mss. Sensus quidem plenus est.

31 calamitate tanta potest? Miserum est exturbari fortunis omnibus: miserius est, injuria. acerbum est ab aliquo circumveniri: acerbius, a propinquo. calamitosum est bonis everti: calamitosius, cum dedecore. funestum est a forti atque honesto viro jugulari: funestius, ab eo, cujus vox [97] in praeconio quaestu prostitit. indignum est a pari vinci aut superiore: indignius, ab inferiore atque humiliore. luctuosum est tradi alteri cum bonis: luctuosius, inimico. horribile est causam capitis dicere: horribilius, priore loco dicere. Omnia circumspexit Quintius, omnia periclitatus est, C. Aquilli: non praetorem modo, a quo jus impetraret, invenire non potuit, atque adeo ne unde arbitratu quidem suo postularet: sed ne amicos quidem Sex. Naevii: quorum saepe et diu ad pedes jacuit stratus, obsecrans per deos immortales, ut aut secum jure contenderent, aut injuriam sine ignominia sibi imponerent. Denique ipsius inimici vultum superbissimum subiit: ipsius Sex. Naevii lacrymans manum prehendit, in propinquorum bonis proscribendis exercitatam: obsecravit per fratris sui mortui cinerem, per nomen propinquitatis, per ipsius conjugem et liberos, quibus propior P. Quintio nemo est, ut aliquando [98] misericordiam caperet; aliquam, si non propinquitatis, at aetatis suae; si non hominis, at humanitatis rationem haberet: ut secum aliquid, integra sua fama, qualibet, dummodo tolerabili, conditione transigeret. Ab ipso

[97] *in praeconio quaestu prostitit.*] Vetus lectio est *in praeconio quaestum praestitit*: vel sine *in*. Vulgatum primus edidit P. Manutius a. 1540. quem statim secutus est Colinaeus, cum aliis. Paullum tamen alii aberrarunt, ut Lambinus, Brutus. Prolusit Manutio ed. W. quae habet *in praeconio quaestu praestitit*, pro *prostitit*, sed hoc ordine *vox cujus i. p. q. p.* *Quaestu* est pro *quaestui*. Sic *prostare* et *prostituere* dixit Ovid. A. I, 10. 17. 42.

[98] *misericordiam caperet.*] Pro glossa habet Gruterus. Recte.

repudiatus, ab amicis ejus non sublevatus, ab omni magistratu agitatus atque perterritus, quem praeter te appellet, habet neminem: tibi se, tibi suas omnes opes fortunasque commendat: tibi committit existimationem ac spem reliquae vitae. Multis vexatus contumeliis, plurimis jactatus injuriis, non turpis ad te, sed miser confugit: e fundo ornatissimo dejectus, ignominiis omnibus appetitus, cum illum in suis paternis bonis dominari videret, ipse filiae nubili dotem conficere non posset, nihil alienum tamen vita superiore commisit. Itaque te hoc obsecrat, C. Aquilli, ut, quam existimationem, quam honestatem in judicium tuum prope acta jam aetate decursaque, attulit, eam liceat ei secum ex hoc loco efferre: ne is, de cujus officio nemo unquam dubitavit, sexagesimo denique anno, dedecore, macula, turpissimaque ignominia notetur: ne ornamentis ejus omnibus Sex. Naevius pro spoliis abutatur: ne per te [99]ferat, quo minus, quae existimatio P. Quintium usque ad senectutem perduxit, eadem usque ad rogum prosequatur.

[99] *ferat, quo minus.*] Conjeci *fiat*, quod et Passeratio in mentem venit. Sed Graevius sequitur Hotomannum, qui interpretatur, ne Quintius hac poena afficiatur. Sed in eo sensu *quo minus* sequi non potest, addique debebat *Quintius*.

M. TULLII CICERONIS

PRO

SEX. ROSCIO AMERINO

ORATIO SECUNDA.

ARGUMENTUM.

L. Sulla II. Q. Metello Coss. Erutius Sex. Roscium municipem Amerinum, Equitem R. parricidii reum apud M. Fannium *Quaesitorem inter Sicarios* i. e. eum praetorem, cui hoc datum erat, ut eo anno, si quis tanquam sicarius deferretur, de ea re quaestionem haberet ac judicaret, fecit, eumque ita accusavit, ut diceret causam ei maleficii suscipiendi fuisse, primum odium patris, qui et ab sese illum amandarat, et in praedia rustica relegarat, neque unquam domi suae habuerat: et hoc amplius, exheredare illum in animo habuerat. M. Tullius annum tum agens aetatis septimum et vicesimum, Roscium hac oratione defendit. In qua haec fere capita complexus est. Primum abhorrere a tanti sceleris atrocitate vitam Sex. Roscii honestissime atque integerrime transactam: patri autem causam nullam fuisse, cur eum odio haberet, atque exheredare vellet. Quod vero eum rei rusticae praeposuerat, id non modo non odii ac malevolentiae, sed etiam amoris et benevolentiae paternae singulare testimonium extitisse. Incredibile esse, hoc crimen in quenquam humana specie ac figura praeditum cadere potuisse, nisi tanquam ea, quae oculis cernuntur, expressa sceleris vestigia extarent: facultatem denique perficiendi maleficii nullam Roscio fuisse, qui neque Romae tum fuisset, quum caedes facta diceretur, neque ullum liberum hominem nosset, per quem negotium transigeret: servos vero ipsum etiam in quaestionem postulare, quum, ii ne dentur, adversarii magnopere recusent. Secundo loco ita reum purgat, ut etiam in T. Roscium quendam, cognomento Magnum, crimen conferat, quod et veteres et

capitales inimicitias cum Sexti patre exercuerit, et Romae tum fuerit, cum ille occisus dicatur: servus praeterea sicarius et gladiator sit, ac saepe in caede versatus. Deinde L. Chrysogonum L. Sullae libertum, et apud eundem gratiosissimum, interfecti bona quasi proscripti coëmisse, possidere, partem cum T. Roscio communicasse: et quia nunc Sexti hujusce vitam uterque sibi ad ea bona fruenda obstare atque officere intelligat, Erutium, accusatorem veterem et exercitatum apposuisse, qui crimen callide confingeret, accusationemque susciperet. Reum autem Roscium non modo nullum emolumentum ex nece patris, sed etiam summam egestatem atque inopiam reportasse: iniquum esse, ut, cujus injuria patriis fortunis omnibus sit eversus, atque ad summam inopiam redactus, ejus nunc potentia per summum dedecus summamque injuriam vita privetur. *Causa publica* adeoque ipsum *judicium publicum* est: h. e. accusator non privatam alicujus, sed laesae totius reip. injuriam persequitur, quod hujusmodi crimina ad ipsius reip. perniciem valent. Acta est in foro (ut moris erat, publice, et in conspectu populi circum subsellia judicum coronam facientis, haec capitis judicia fieri) ad M. Fannii praetoris tribunal, qui quaestioni inter sicarios praeerat, quum ei in consilio judices ex ordine senatorio, qui tum solus lege Cornelia judicabat, assiderent. Et acta est, ut Gellius testatur, L. Sulla iterum, et Q. Metello Coss. anno post causam P. Quintii.

1 Credo ego [1] vos, iudices, mirari, quid sit, quod, cum tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, qui neque aetate, neque ingenio, neque auctoritate sim cum iis, qui sedeant, comparandus. Omnes enim hi, quos videtis adesse in hac causa, injuriam novo scelere conflatam putant oportere defendi: defendere ipsi propter iniquitatem temporum non audent. ita fit, ut adsint, propterea quod officium sequuntur; taceant autem idcirco, quia periculum metuunt. Quid ergo? audacissimus ego ex omnibus? minime. at tanto officiosior, quam ceteri? ne istius quidem laudis ita sum cupidus, ut

[1] *Credo ego.*] Videtur in hoc exordio imitatus esse initium Archidami Isocratis.

aliis eam praereptam velim. Quae me igitur res praeter ceteros impulit, ut causam Sex. Roscii reciperem? quia, si quis istorum dixisset, quos videtis adesse, in quibus summa auctoritas est atque amplitudo; si verbum de republica fecisset, id quod in hac causa fieri necesse est; multo plura dixisse, quam dixisset, putaretur: ego etiamsi omnia, quae dicenda sunt, libere dixero, nequaquam tamen similiter oratio mea exire, atque in vulgus emanare poterit. deinde, quod ceterorum neque dictum obscurum potest esse, propter nobilitatem et amplitudinem, neque temere dicto concedi, propter aetatem et prudentiam: ego si quid liberius dixero, vel occultum esse propterea, quod nondum ad rempublicam accessi, vel ignosci adolescentiae meae poterit: tametsi non modo ignoscendi ratio, verum etiam cognoscendi consuetudo jam de civitate sublata est. Accedit illa quoque causa, quod a ceteris forsitan ita petitum sit, ut dicerent, ut utrumvis salvo officio se facere posse arbitrarentur: a me autem ii contenderunt, qui apud me et amicitia, et beneficiis, et dignitate plurimum possunt, quorum ego neque benivolentiam erga me ignorare, nec auctoritatem aspernari, nec voluntatem [2] negligere debebam. His 2
de causis ego huic causae patronus exstiti, non electus unus, qui maximo ingenio, sed relictus ex omnibus, qui minimo periculo possem dicere: neque uti satis firmo praesidio defensus Sex. Roscius, verum uti ne omnino desertus esset. Forsitan quaeratis, qui iste terror sit, et quae tanta formido, quae tot ac tales

[2] *negligere debeam.*] Evidens est, Ciceronem scripsisse *debebam*. Est enim sermo de praeterito, et esse deberet *debeo*, si praesenti uti voluisset.

viros impediat, quo minus pro capite et fortunis alterius, quemadmodum consuerunt, causam velint dicere. Quod adhuc vos ignorare non mirum est, propterea quod consulto ab accusatoribus ejus rei, quae conflavit hoc judicium, mentio facta non est. Quae res ea est? bona patris hujusce Sex. Roscii, quae sunt sexagies: quae de viro fortissimo et clarissimo, L. Sulla, quem honoris causa nomino, duobus millibus nummum se dicit emisse adolescens, vel potentissimus hoc tempore nostrae civitatis, L. Cornelius Chrysogonus. Is a vobis, judices, hoc postulat, ut, quoniam in alienam pecuniam, tam plenam atque praeclaram, nullo jure invaserit, quoniamque ei pecuniae vita Sex. Roscii obstare atque officere videatur, deleatis ex animo suo suspicionem omnem, metumque tollatis: sese, hoc incolumi, non arbitratur hujus innocentis patrimonium tam amplum et copiosum posse obtinere, damnato et ejecto, sperat se posse, quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere atque consumere. Hunc sibi ex animo scrupulum, [3] qui se dies noctesque stimulet ac pungat, ut evellatis, postulat, ut ad hanc suam praedam, tam nefariam, adjutores vos profiteamini. Si vobis aequa et honesta postulatio videtur, judices; ego contra brevem postulationem affero, et (quomodo mihi persuadeo) aliquanto aequiorem. Primum a Chrysogono peto, ut pecunia fortu-
3 nisque nostris contentus sit, sanguinem et vitam ne petat: deinde a vobis, judices, ut audacium sceleri resistatis, innocentium calamitatem levetis, et in causa Sex. Roscii, periculum, quod in omnes intendi-

[3] *qui se - - - stimulat ac pungit.*] Quia oratio obliqua est, Cicero sine dubio scripsit *stimulet ac pungat.* Itaque edidi. Mox Ms. Gu. *avellatis.*

tur, propulsetis. Quodsi aut causa criminis, aut facti suspicio, aut quaelibet denique vel minima res reperietur, quamobrem videantur illi nonnihil tamen in deferendo nomine secuti, postremo si praeter eam praedam, quam dixi, quidquam aliud causae inveneritis; non recusamus, quin illorum libidini Sex. Roscii vita dedatur. sin aliud agitur nihil, nisi, ut iis ne quid desit, quibus satis nihil est; si hoc solum hoc tempore pugnatur, ut ad illam opimam praeclaramque praedam damnatio Sex. Roscii, velut cumulus, accedat: nonne cum multa indigna, tum vel hoc indignissimum est, vos idoneos habitos, per quorum sententias jusque jurandum id assequantur, [4] quod antea ipsi scelere et ferro assequi consuerant? qui ex civitate in senatum propter dignitatem, [5] ex senatu in hoc consilium delecti estis propter severitatem, ab his hoc postulare homines sicarios atque gladiatores, non modo ut supplicia vitent, quae a vobis pro maleficiis suis metuere atque horrere debent, verum etiam ut spoliis [6] Sexti Roscii ex hoc judicio ornati auctique discedant? His de rebus tantis tamque atrocibus, ne- 4
que satis me commode dicere, neque satis graviter conqueri, neque satis libere vociferari posse intelligo. Nam commoditati ingenium, gravitati aetas, libertati

[4] *quod antea - - consuerunt.*] Scripsi *consuerant*, quod necessarium esse, omnes moniti sentient.

[5] *ex senatu in hoc cons.*] Haeret hic Hotomannus, haeret etiam Graevius. Tenendum est, in hac forma, cum judices dicuntur esse lecti, nempe ad certum judicium in certa caussa, id pertinere ad rejectionem judicum, qui prima sortitione exissent: qui relinquebantur, cum iis, qui per subsortitionem accesserant, dicebantur lecti in consilium, etc. Hoc semel dictum teneant studiosi, ne in verbis haerentes impediantur.

[6] *Sexti Roscii.*] Sic edd. pr. Restituit jam Graevius. Visum etiam est addendum *ex hoc jud.* propter verbum *discedant*, quod fere sic construitur.

tempora sunt impedimento. Huc accedit summus timor, quem mihi natura pudorque meus attribuit, et vestra dignitas, et vis adversariorum, et Sex. Roscii pericula. Quapropter vos oro atque obsecro, judices, ut attente bonaque cum venia verba mea audiatis. Fide sapientiaque vestra fretus plus oneris sustuli, quam ferre me posse intelligo. Hoc onus si vos aliqua ex parte allevabitis, feram, ut potero, studio et industria, judices: sin a vobis (id quod non spero) deserar; tamen animo non deficiam, et id, quod suscepi, quoad potero, perferam. quodsi perferre non potero; opprimi me onere officii malo, quam id, quod mihi cum fide semel impositum est, aut propter perfidiam abjicere, aut propter infirmitatem animi deponere. Te quoque magnopere, M. Fanni, quaeso, ut, qualem te jam antea populo Romano praebuisti, cum [7] huic idem quaestioni judex praeesses, talem te et nobis et populo Romano hoc tempore impertias.

5 Quanta multitudo hominum convenerit ad hoc judicium, vides: quae sit omnium mortalium exspectatio, quae cupiditas, ut acria ac severa judicia fiant, intelligis. Longo intervallo judicium inter sicarios hoc primum committitur, cum interea caedes indignissimae maximaeque factae sint. Omnes hanc quaestionem, te praetore, de manifestis maleficiis quotidianoque sanguine haud remissius sperant futuram. Qua vociferatione in ceteris judiciis accusatores uti consueverunt, ea nos hoc tempore utimur, qui causam dicimus. Petimus abs te, M. Fanni, a vobisque, judices, ut quam acerrime maleficia vindicetis, ut quam

[7] *huic idem quaestioni.*] *Eidem* maluere Hotom. Graevius. Mihi *idem* elegantius est: nec opus erat addere *eidem*. Intelligitur enim sua sponte quaestio inter sicarios. De judice quaestionis v. Clav.

fortissime hominibus audacissimis resistatis, ut hoc cogitetis, nisi in hac causa, qui vester animus sit, [8] ostenderitis, eo prorumpere hominum cupiditatem, et scelus, et audaciam, ut non modo clam, verum etiam hic in foro, ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes vestros, judices, inter ipsa subsellia caedes futurae sint. Etenim quid aliud hoc judicio tentatur, nisi ut id fieri liceat? Accusant ii, qui in fortunas hujus invaserunt: causam dicit is, cui, praeter calamitatem, nihil reliquerunt: accusant ii, quibus, occidi patrem Sex. Roscii, bono fuit: causam dicit is, cui non modo luctum mors patris attulit, verum etiam egestatem: accusant ii, qui hunc ipsum jugulare summe cupierunt: causam dicit is, qui etiam ad hoc ipsum judicium cum praesidio venit, ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur. denique accusant ii, quos populus poscit: causam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria caede restat. Atque ut facilius intelligere possitis, judices, ea, quae facta sunt, indigniora esse, quam haec sunt, quae dicimus: ab initio, res quemadmodum gesta sit, vobis exponemus: quo facilius et hujus hominis innocentissimi miserias, et illorum audaciam cognoscere possitis, et reipublicae calamitatem.

Sex. Roscius, pater hujusce, municeps Amerinus 6
fuit, cum genere, et nobilitate, et pecunia non modo sui municipii, verum etiam ejus vicinitatis facile primus, tum gratia atque hospitiis florens hominum nobilissimorum. Nam cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modo hospitium, verum etiam domesticus

[8] *ostendetis.*] Aut *ostenderitis*, aut *ostendatis* scribendum: illud praetuli. *Ostendetis* per compendiariam scripturam ortum est, in eaque saepe peccavere librarii et editores.

usus et consuetudo: quas (ut aequum est) familiae honestatis amplitudinisque gratia nomino. Itaque ex suis omnibus commodis hoc solum filio reliquit. nam patrimonium domestici praedones vi ereptum possident: fama et vita innocentis ab hospitibus amicisque paternis defenditur. Hic cum omni tempore nobilitatis fautor fuisset, tum hoc tumultu proximo, cum omnium nobilium dignitas et salus in discrimen veniret, praeter ceteros in ea vicinitate, eam partem causamque opera, studio, auctoritate defendit. Etenim rectum putabat, pro eorum honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur. Posteaquam victoria constituta est, ab armisque recessimus; cum proscriberentur homines, atque ex omni regione caperentur, ii, qui adversarii fuisse putabantur: erat ille Romae frequens, atque in foro, et in ore omnium quotidie versabatur: magis ut exsultare victoria nobilitatis videretur, quam timere, ne quid ex ea calamitatis sibi accideret. Erant ei veteres inimicitiae cum duobus Rosciis Amerinis, quorum alterum sedere in accusatorum subselliis video, alterum tria hujusce praedia possidere audio: quas inimicitias si tam cavere potuisset, quam metuere solebat, viveret. Neque enim, judices, injuria metuebat. nam duo isti sunt T. Roscii, quorum alteri Capitoni cognomen est; iste, qui adest, Magnus vocatur: homines ejusmodi: alter plurimarum palmarum vetus ac nobilis gladiator habetur; hic autem nuper [9] se ad eum lanistam contulit: qui cum ante hanc pugnam tiro esset scientia, facile ipsum magis-
7 trum scelere audaciaque superavit. Nam cum hic

[9] *se ad eum lanistam contulit*] int. T. Roscium gladiatorem veterem, ut lanistam: *qui* refer ad hunc, qui se contulit ad lanistam.

Sex. Roscius esset Ameriae, T. autem iste Roscius Romae: cum hic filius assiduus in praediis esset, cumque se, voluntate patris, rei familiari vitaeque rusticae dedisset; iste autem frequens Romae esset: occiditur ad balneas Palatinas rediens a coena Sex. Roscius. Spero ex hoc ipso non esse obscurum, ad quem suspicio maleficii pertineat: verum id, quod adhuc est suspiciosum, nisi perspicuum res ipsa fecerit, hunc affinem culpae judicatote. Occiso Sex. Roscio, primus Ameriam nunciat Mallius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens et familiaris istius T. Roscii: et nuntiat domum, non filii, sed T. Capitonis, inimici: et, cum post horam primam noctis occisus esset, primo diluculo nuntius hic Ameriam venit. decem horis nocturnis sex et quinquaginta millia passuum cisiis pervolavit; non modo ut exoptatum inimico nuntium primus afferret, sed etiam cruorem inimici quam recentissimum telumque paullo ante e corpore extractum ostenderet. Quatriduo, quo haec gesta sunt, res ad Chrysogonum in castra L. Sullae Volaterras defertur: magnitudo pecuniae demonstratur: bonitas praediorum, (nam fundos decem et tres reliquit, qui Tiberim fere omnes tangunt,) hujus inopia et solitudo commemoratur. demonstrant, cum pater hujusce, Sex. Rocius, homo tam splendidus et gratiosus, nullo negotio sit occisus, perfacile hunc hominem, incautum, et rusticum, et Romae ignotum, de medio tolli posse. ad eam rem operam suam pollicentur. Ne diutius vos teneam, judices, [10] societas coitur. Cum jam proscriptionis mentio nulla fieret, 8
et cum etiam, qui antea metuerant, redirent, ac jam

[10] *societas coitur.*] Ed. W. *cogitur.*

defunctos sese periculis [11] arbitrarentur: nomen refertur in tabulas Sexti Roscii, hominis studiosissimi nobilitatis manceps fit Chrysogonus. tria praedia vel nobilissima Capitoni propria traduntur, quae hodie possidet: in reliquas omnes fortunas iste T. Roscius nomine Chrysogoni, quemadmodum ipse dicit, impetum facit. Haec bona sexagies H - S emuntur duobus millibus nummum. Haec omnia, judices, imprudente L. Sulla facta esse [12] certo scio. Neque enim mirum, cum eodem tempore [13] et ea, quae praeterita sunt, et ea, quae videntur instare, praeparet; cum et pacis constituendae rationem, et belli gerendi potestatem solus habeat; cum omnes in unum spectent, unus omnia gubernet; cum tot tantisque negotiis distentus sit, ut respirare libere non possit; si aliquid non animadvertat: cum praesertim tam multi occupationem ejus observent, tempusque aucupentur, ut, simul atque ille despexerit, aliquid hujuscemodi moliantur. Huc accedit, quod quamvis ille felix sit, sicut est: tamen in tanta felicitate nemo [14] potest esse, in magna familia qui neminem, neque servum, neque libertum improbum habeat. Interea iste T. Roscius, vir optimus, procurator Chrysogoni, Ameriam venit: in praedia hujus invadit: hunc miserum, luctu perditum,

[11] *arbitrarentur.*] Hic inseruimus cum Graevio, quae sequuntur, *nomen refertur in tabb. Sexti Roscii*, ex veteribus Grammaticis, unde eruerunt Hotomannus obs. IX, 11. Lipsius Var. Lect. III, 6. alias non potest intelligi *manceps fit Chr.*

[12] *certo scio.*] Sic. dedi ex edd. Ald. Manut. etc. Mss. ap. Grut. et Gu. Vulgo *certe*. Latinitas poterat editores monere vitii.

[13] *et ea, quae praeterita sunt, et ea.*] In primo intell. *curet* e sequente *praeparet*, in quo significatio curae inest. Forte melius addatur, post *sunt*, quo sit etiam oratio concinnior. Ms. Gu. vitiose *praepararet*.

[14] *potest esse, in magna f.* etc.] Sic interpungendum, non ut vulgo *p. esse in magna f.*

qui nondum etiam omnia paterno funeri justa solvisset, nudum ejicit domo atque focis patriis diisque penatibus praecipitem, judices, exturbat: ipse amplissimae pecuniae fit dominus. Qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut sít, insolens in aliena. Multa palam domum suam auferebat: plura clam de medio removebat: non pauca suis adjutoribus large effuseque donabat: reliqua, constituta actione, vendebat. Quod 9
Amerinis usque eo visum est indignum, ut urbe tota fletus gemitusque fieret. Etenim multa simul ante oculos versabantur: mors hominis florentissimi, Sex. Roscii, crudelissima: filii autem ejus egestas indignissima; cui de tanto patrimonio praedo iste nefarius ne iter quidem ad sepulcrum patrium reliquisset: bonorum emtio flagitiosa, flagitiosa possessio, furta, rapinae, donationes. Nemo erat, qui non ardere omnia mallet, quam videre in Sex. Roscii, viri optimi atque honestissimi, bonis [15] jactantem se ac dominantem T. Roscium. Itaque decurionum decretum statim fit, ut decem - primi proficiscantur ad L. Sullam, doceantque eum, qui vir Sex. Roscius fuerit: conquerantur de istorum scelere, et injuriis: orent, ut et illius mortui famam, et filii innocentis fortunas conservatas velit. Atque ipsum decretum, quaeso, cognoscite. DECRETUM DECURIONUM. Legati in castra veniunt. intelligitur, judices, id, quod jam ante dixi, imprudente L. Sulla, scelera haec et flagitia fieri. Nam statim Chrysogonus et ipse ad eos accedit, et homines nobiles [16] allegat

[15] *jactantem se ac dom.*] Addidi *se* ex edd. pr. quibus consentit Ms. Gu. Vulgatum intelligi sane potest, sed durius id est, longeque concinnior et Ciceronianae consuetudini similior fit oratio, si sic *se* interponitur.

[16] *allegat iis.*] Lambinus sic latine dici negat, corrigitque *allegat, ab iis qui p.* quod est sane elegans et valde probat Graevius. Falsum

iis, qui peterent, ne ad Sullam adirent, et omnia Chrysogonum, quae vellent, esse facturum pollicerentur. Usque adeo autem ille pertimuerat, ut mori mallet, quam de his rebus Sullam doceri. Homines antiqui, qui ex sua natura ceteros fingerent, cum ille confirmaret, sese nomen Sex. Roscii de tabulis exemturum, praedia vacua filio traditurum: cumque id ita futurum T. Roscius Capito, qui in X legatis erat, appromitteret, crediderunt: Ameriam re inorata reverterunt. Ac primo rem differre quotidie ac procrastinare illi coeperunt: deinde aliquanto lentius: nihil agere, atque deludere: postremo (id quod facile intellectum est) insidias vitae hujusce Sex. Roscii parare, neque sese arbitrari posse diutius alienam pe-
10 cuniam, domino incolumi, obtinere. Quod is simul atque sensit, de amicorum cognatorumque sententia Romam confugit, et sese ad [17] Caeciliam, Nepotis filiam, quam honoris causa nomino, contulit, qua pater usus erat plurimum: in qua muliere, judices, etiam nunc, id quod omnes semper existimaverunt, quasi exempli causa, vestigia antiqui officii remanent. Ea Sex. Roscium inopem, ejectum domo atque expulsum ex suis bonis, fugientem latronum tela et minas, recepit domum, hospitique oppresso jam, desperatoque ab omnibus, opitulata est. Ejus virtute, fide, diligentia factum est, ut hic potius vivus in reos, quam occisus in proscriptos referretur. Nam postquam isti

autem est, *allegare alicui* dici latine non posse: sed elegantius abesse *iis* concedo, praesertim cum paullo ante sit *ad eos*, quo referri *allegat* potest. Ceterum totum *allegat iis* abest ed. Juntae.

[17] *Caeciliam, Nepotis fil.*] Infr. c. 50. dicitur *Nepotis soror, et Balearici filia*, cujus Balearici filius fuit Nepos. In utroque loco, vereor, ne ista sint a glossatoribus: nec opus erat in tali narratione ista elogia addi, praesertim iterum.

intellexerunt, summa diligentia vitam Sex. Roscii custodiri, neque sibi ullam caedis faciundae potestatem dari; consilium ceperunt, plenum sceleris et audaciae, ut nomen hujus de parricidio deferrent, ut ad eam rem aliquem accusatorem veterem compararent, qui de ea re posset dicere aliquid, in qua re nulla subesset suspicio; denique ut, quoniam crimine non poterant, tempore ipso pugnarent. ita loqui homines: QUOD JUDICIA TAM DIU FACTA NON ESSENT, CONDEMNARI EUM OPORTERE, QUI PRIMUS IN JUDICIUM ADDUCTUS ESSET: huic autem patronos propter Chrysogoni gratiam defuturos: de bonorum venditione, et de ista societate verbum esse facturum neminem: ipso nomine parricidii, et atrocitate criminis, fore, ut hic nullo negotio tolleretur, cum ab nullo defensus esset. Hoc consilio, atque adeo hac amentia, impulsi, quem ipsi, cum cuperent, non potuerunt [18] occidere, eum jugulandum vobis tradiderunt,

Quid primum querar? aut unde potissimum, judices, 11
ordiar? aut quod, aut a quibus auxilium petam? Deorumne immortalium? populine Romani? vestramne, qui summam potestatem habetis, hoc tempore fidem implorem? Pater occisus nefarie, domus obsessa, ab inimicis bona ademta, possessa, direpta: filii vita infesta, saepe ferro atque insidiis appetita. Quid ab his tot maleficiis sceleris abesse videtur? tamen haec aliis nefariis cumulant atque adaugent: crimen incredibile confingunt: testes in hunc et accusatores hujusce pecunia comparant: hanc conditionem misero ferunt, ut optet, utrum malit cervices Roscio dare, an

[18] *occidere.*] In Ms. Gu. est a man. sec. et in margine:

[19] insutus in culleum per summum dedecus vitam amittere. Patronos huic defuturos putaverunt: desunt. qui libere dicat, qui cum fide defendat, id quod in hac causa est satis, quoniam quidem suscèpi, non deest profecto, judices. Et forsitan in suscipienda causa temere impulsus adolescentia fecerim: quoniam quidem semel suscepi, licet hercules undique omnes in me terrores periculaque impendeant omnia, succurram atque subibo. Certum est deliberatumque, quae ad causam pertinere arbitror, omnia non modo dicere, verum etiam libenter, audacter, libereque dicere. [20] nulla res tanta exsistat, judices, ut possit vim mihi majorem adhibere metus, quam fides. Etenim quis tam dissoluto animo est, qui haec cum videat, tacere ac negligere possit? patrem meum, cum proscriptus non esset, jugulastis: occisum in proscriptorum numerum retulistis: me domo mea per vim expulistis: patrimonium meum possidetis. Quid vultis amplius? etiamne ad subsellia cum ferro atque telis venistis, ut hic aut juguletis aut condemnetis Sex. Roscium?

12 Hominem longe audacissimum nuper habuimus in civitate C. Fimbriam, et, quod inter omnes constat, nisi inter eos, qui ipsi quoque insaniunt, insanissimum. Is cum curasset in funere C. Marii, ut Q. Scaevola vulneraretur, vir sanctissimus atque ornatissimus nostrae civitatis: (de cujus laude neque hic locus est, ut multa

10 *insutus in culleum.*] Hic in edd. pr. inseritur *supplicio parricidarum*, in posteris *supplicium parr.* ut est et in Gu. quod nos ejecimus: cum consentiant esse insititium. Fuit scriptus titulus in margine, quales in Mss. multi, qui in textum irrepsit, ut alii. v. nos ad Tacit. Ann. XVI, 1.

20 *n. res t. existat.*] Ed. Rom. Br. Med. *existit*. Sic et Ms. Pal. Nempe accepere *existere* pro esse. Aldus restituit *existat*. Ex usitato in hac sententia modo loquendi debebat esse *existet*, ut edidit Graevius, estque in Ms. Gu. a. m. s. sed Graeco modo dixit: [illegible] τοσον γενοιτο.

dicantur, neque plura tamen dici possunt, quam populus Romanus memoria retinet:) diem Scaevolae dixit, posteaquam comperit, eum posse vivere. cum ab eo quaereretur, quid tandem accusaturus esset eum, quem pro dignitate ne [21] laudare quidem quisquam satis commode posset: ajunt, hominem, ut erat furiosus, respondisse, quod non totum telum corpore recepisset. [22] quo populus Romanus nihil vidit indignius, nisi ejusdem viri mortem, quae tantum potuit, ut omnes cives suos perdiderit et afflixerit: quos quia servare per compositionem volebat, ipse ab iis interemtus est. Estne hoc illo dicto atque facto Fimbriae non simillimum? Accusatis Sex. Roscium. quid ita? quia de manibus vestris effugit: quia se occidi passus non est. Illud quia in Scaevola factum est, magis indignum videtur: hoc, quia fit a Chrysogono, [23] num est ferendum? Nam per deos immortales, quid est in hac

[21] *laudare - - posset.*] Ed. W. *possit.* male.

[22] *Quo populus R. - - interemtus est.*] In his semper haesi, nec ea concoquere possum: adeo mihi non modo verbis duriora, sed etiam alieno loco esse videntur. Primum quale est, *quo nihil indignius, nisi?* quo pertinet illud *quo?* durum et inusitatum est *nihil indignius nisi mortem.* Hotomannus etiam haesit in *mors cives suos perdiderit:* nec ei satis bene occurrit Graevius. Tum quare h. l. commemoratur mors Scaevolae? quae eo tempore non accidit, de quo hic est sermo, nempe non ex illo vulnere, quod inflixerat Fimbria. Suspicatus sum verba haec esse loco mota. Si reponantur post: *quam populus Rom. memoria retinet,* - - sic: *qui nihil vidit indignius,* etc. saltem melius cum reliqua oratione cohaereant, et oratio ipsa melius. *cives suos* referetur ad populum R.

[23] *num est ferendum.*] Sic edidit Hotomannus. Edd. vett. et Mss. *non est f.* quod et restituit Graevius. Sed sensus in hac vetere lectione commodus non est. Sane voluit dicere, non propterea esse hoc ferendum, quod Chrysogonus faciat, etsi in homine fiat, qui longe minor Scaevola sit. Sed argumentationis forma postulat, ut interrogatio sit, adeoque aut *num* legatur, aut simpliciter *est ferendum?* ut quidam voluere. Ita bella ironia est in his, *quia fit a Chrysogono. Non* potuit oriri ex ultima syllaba nominis Chrys. vel a glossatore, vim interrogationis explicante, vel a correctore, interrogationem non animadvertente. Etiam *magis* friget: quod tum bene diceretur, si sequeretur, *quia in Roscio fit.*

causa, quod defensionis indigeat? qui locus ingenium patroni requirit, aut orationis eloquentiam magnopere desiderat? Totam causam, judices, explicemus, atque ante oculos expositam consideremus. ita facillime, quae res totum judicium contineat, et quibus de rebus nos dicere oporteat, et quid vos sequi conveniat, in-
13 telligetis. Tres sunt res, quantum ego existimare possum, quae obsteut hoc tempore Sex. Roscio: crimen adversariorum, et audacia, et potentia. Criminis confictionem accusator Erucius suscepit: audaciae partes Roscii sibi poposcerunt. Chrysogonus autem, is, qui plurimum potest, potentia pugnat. De hisce omnibus rebus me dicere oportere intelligo. [24] Quid igitur est? non eodem modo de omnibus: ideo quod prima illa res ad meum officium pertinet; duas autem reliquas vobis populus Romanus imposuit. ego crimen oportet diluam: vos et audaciae resistere, et hominum ejusmodi perniciosam atque intolerandam potentiam primo quoque tempore exstinguere atque opprimere debetis.

Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur. Scelestum, dii immortales, ac nefarium facinus, atque ejusmodi, quo uno maleficio scelera omnia complexa esse videantur. Etenim si, id quod praeclare a sapientibus dicitur, vultu saepe laeditur pietas: quod supplicium satis acre reperietur in eum, qui mortem obtulerit parenti, pro quo mori ipsum, si res postularet, jura divina atque humana cogebant? In hoc tanto, tam atroci, tam singulari maleficio, quod ita raro exstitit,

[24] *Quid igitur est?*] Hoc alieno loco esse putarunt Hotomannus et Passeratius, reponique debere post *imposuit*. Sane bene. nam illa formula debet sequi dubitationem, aut ejusmodi sententiam, quae explicationem desideret: quale nihil est in verbis: *de hisce -- oportet.* Dein Ms. Gu. *num eodem m.* frequenti in libris confusione.

ut, si quando auditum sit, portenti ac prodigii simile numeretur: [25] quibus tandem te, C. Eruci, argumentis accusatorem censes uti oportere? Nonne et audaciam ejus, qui in crimen vocetur, singularem ostendere; et mores feros immanemque naturam, et vitam vitiis flagitiisque omnibus deditam, et denique omnia ad perniciem profligata atque perdita? quorum tu nihil in Sex. Roscium, ne objiciendi quidem causa, contulisti.

Patrem occidit Sex. Roscius. [26] Qui homo? Ado- 14
lescentulus corruptus, et ab hominibus nequam inductus? [27] annos natus magis quadraginta. Vetus videlicet sicarius, homo audax, et saepe in caede versatus. at hoc ab accusatore ne dici quidem audistis. Luxuries igitur hominem nimirum, et aeris alieni magnitudo, et indomitae animi cupiditates ad hoc scelus impulerunt. De luxuria, purgavit Erucius, cum dixit, hunc ne in convivio quidem ullo fere interfuisse. Nihil autem umquam debuit. Cupiditates porro quae possunt esse in eo, qui (ut ipse accusator objecit) ruri semper habitarit, et in agro colendo vixerit? quae vita maxime [28] disjuncta a cupiditate, et cum officio conjuncta. Quae res igitur tantum istum furorem Sex. Roscio objecit? Patri, inquit, non placebat. Patri

25 *quibus tandem*, etc.] In Gruteriana, ut in aliis, est hic novae sententiae initium. Graevius recte absurdam interpunctionem sustulit, quae in libris veteribus non est, nec in Ms. Gu.

26 *Qui homo.*] Ed. W. *quia.* an voluit dare *quis homo.*

27 *annos natus magis qu.*] Negant latine dici, *annos magis quadr.* Sane exemplum aliud mihi non occurrit. At recte dicitur *annos amplius quadraginta.* Edd. Rom. W. Br. etc. item Junt. Ms. Gu. habent *major.* male. Aldus *magis* dedit.

28 *disjuncta a cupiditate.*] Abest edd. pr. et Ms. Gu. *a*, absorptum a finali verbi *disjuncta;* addidit Junta, post Aldus. Mox *est* addi vult Hotomannus post *cupiditate*, aitque sic habere veteres omnes. Ego in nullo reperi. In ed. W. omissum est *conjuncta*, quocum fortasse et *est* excidit, quod in Ms. Gu. manus secunda, sed antiqua correctoris addidit.

non placebat? quam ob causam? necesse est enim, eam quoque justam, et magnam, et perspicuam fuisse. Nam, ut illud incredibile est, mortem oblatam esse patri a filio sine plurimis et maximis causis: sic hoc verisimile non est, odio fuisse parenti filium sine causis multis, et magnis, et necessariis. Rursus igitur eodem revertamur, et quaeramus, quae tanta vitia fuerint in [29] unico filio, quare is patri displiceret. At perspicuum est, nullum fuisse. Pater igitur amens, qui odisset eum sine causa, quem procrearat. At is quidem fuit omnium constantissimus. Ergo illud jam perspicuum profecto est, si neque amens pater, neque perditus filius fuerit; neque odii causam patri, neque sceleris filio fuisse. Nescio, inquit, quae causa odii fuerit: fuisse odium intelligo: quia antea, cum duos filios haberet, illum alterum, qui mortuus est, secum omni tempore volebat esse, hunc in praedia rustica relegarat. Quod Erucio accidebat in mala nugatoriaque accusatione, idem mihi usu venit in causa optima. Ille, quomodo crimen commenticium confirmaret, non inveniebat: ego res tam leves qua ratione infirmem ac diluam, reperire non possum. Quid ais, Eruci? tot praedia, tam pulcra, tam fructuosa Sex. Roscius filio suo, relegationis ac supplicii gratia, colenda ac tuenda tradiderat? Quid hoc? Patresfamilias, qui liberos habent, praesertim homines illius ordinis, ex municipiis rusticanis, nonne optatissimum sibi putant esse, filios suos rei familiari maxime servire, et in praediis colendis operae plurimum studiique consumere? An amandarat hunc sic, ut esset in agro, ac tantummodo aleretur

[29] *unico filio*] pro *uno*, ut est etiam Verr. I, 41. nam *unicus* hic non potest esse, ut Lambino visum, in sensu usitato, egregius, carissimus; non sinunt sequentia. Sed interdum *unicus* et *unus* a librariis permutata sunt, per inscitiam latinitatis.

ad villam? ut commodis omnibus careret? Quid? si constat, hunc non modo colendis praediis praefuisse, sed certis fundis, patre vivo, frui solitum esse? tamenne haec attenta vita et rusticana, relegatio atque amandatio appellabitur? Vides, Eruci, quantum distet argumentatio tua ab re ipsa atque a veritate. Quod consuetudine patres faciunt, id, quasi novum, reprehendis: quod benivolentia fit, id odio factum criminaris: quod honoris causa pater filio suo concessit, id eum supplicii causa fecisse dicis. Neque haec tu non intelligis; sed usque eo, [30] quod arguas, non habes, ut non modo tibi contra nos dicendum putes, verum etiam contra rerum naturam, contraque consuetudinem
hominum, contraque opiniones omnium. At enim, 16
cum duos filios haberet, alterum a se non dimittebat, alterum ruri esse patiebatur. Quaeso, Eruci, ut hoc in bonam partem accipias. non enim exprobrandi causa, sed commonendi gratia dicam. Si tibi fortuna non dedit, ut patre certo nascerere, ex quo intelligere posses, qui animus patrius in liberos esset: at natura certe dedit, ut humanitatis non parum haberes. eo accessit studium doctrinae, ut ne a litteris quidem alienus esses. Ecquid tandem tibi videtur, ut ad fabulas veniamus, senex ille Caecilianus minoris facere Eutychum, filium rusticum, quam illum alterum, Chaerestratum? (nam, ut opinor, hoc nomine est.) alterum in urbe secum honoris causa habere? alterum rus supplicii causa relegasse? Quid ad istas ineptias abis? inquies. Quasi vero mihi difficile sit, quamvis multos nominatim proferre (ne longius abeam) vel tribules, vel

[30] *quid arguas, non habes.*] Verum est *quod arguas*, ut et alibi correximus. Sic infra c. 36. *ecquid habes, quod dicas*, et alibi centies. Sed saepe et libri in hac forma fluctuant.

vicinos meos, qui suos liberos, quos plurimi faciunt, agricolas assiduos esse cupiunt. Verum homines notos sumere, odiosum est, cum et illud incertum sit, velintne hi sese nominari : et nemo vobis magis notus futurus sit, quam est hic Eutychus : et certe ad rem nihil intersit, utrum hunc ego comicum adolescentem, an aliquem ex agro Vejente nominem. Etenim haec conficta arbitror a poëtis esse, ut effictos nostros mores in alienis personis, expressamque imaginem nostrae vitae quotidianae videremus. Age nunc, refer animum, sis, ad veritatem, et considera, non modo in Umbria, atque in ea vicinitate, sed in his veteribus municipiis, quae studia a patribusfamilias maxime laudentur. Jam profecto te intelliges, inopia criminum, summam lau-
17 dem Sex. Roscio vitio et culpae dedisse. At non modo hoc patrum voluntate liberi faciunt : sed permultos et ego novi, et, nisi me fallit animus, unusquisque vestrum, qui et ipsi incensi sunt studio, quod ad agrum colendum attinet : vitamque hanc rusticam, quam tu probro et crimini putas esse oportere, et honestissimam et suavissimam esse arbitrantur. Quid censes hunc ipsum Sex. Roscium, quo studio, et qua intelligentia esse in rusticis rebus ? ut ex his propinquis ejus, hominibus honestissimis, audio, non tu in isto artificio accusatorio callidior es, quam hic in suo. Verum, ut opinor, quoniam ita Chrysogono videtur, qui huic nullum praedium reliquit, et artificium obliviscatur, et studium deponat, licebit. Quod tametsi miserum et indignum est ; feret tamen aequo animo, judices, si per vos vitam et famam potest obtinere : hoc vero est, [31] quod ferri non potest, si et in hanc

[31] *quod ferri non potest.*] Puteanus et Lambinus malebant *ferre*, speciose. Sed potuit in genere et absolute dicere, quod proprie ad Roscium pertinebat.

calamitatem venit propter praediorum bonitatem et multitudinem, et, quod ea studiose coluit, id erit ei maxime fraudi: ut parum miseriae sit, quod aliis coluit, non sibi, nisi etiam, quod omnino coluit, crimini fuerit. Nae tu, Eruci, accusator esses ridiculus, si 18
illis temporibus natus esses, cum ab aratro arcessebantur, qui consules fierent. Etenim, qui praeesse agro colendo flagitium putes, profecto illum Atilium, quem sua manu spargentem semen, qui missi erant, convenerunt, hominem turpissimum atque inhonestissimum judicares. At hercule majores nostri longe aliter et de illo et de ceteris talibus viris existimabant. itaque ex minima tenuissimaque republica maximam et florentissimam nobis reliquerunt. Suos enim agros studiose colebant: non alienos cupide appetebant: quibus rebus, et agris, et urbibus, et nationibus, rempublicam atque hoc imperium et populi Romani nomen auxerunt. Neque ego haec eo profero, quo conferenda sint cum hisce, de quibus nunc quaerimus: sed ut illud intelligatur, cum apud majores nostros summi viri clarissimique homines, qui omni tempore ad gubernacula reipublicae sedere debebant, tamen in agris quoque colendis aliquantum operae temporisque consumserint; ignosci oportere ei homini, qui se fateatur esse rusticum, [32] cum ruri assiduus semper vixerit: cum praesertim nihil esset, quod aut patri gratius, aut sibi jucundius, aut re vera honestius facere posset. Odium igitur acerrimum patris in filium ex hoc, opinor, ostenditur, Eruci, quod hunc ruri esse patiebatur. Numquid est aliud? Immo vero, inquit, est. nam

[32] *cum ruri assiduus semper v.*] *Semper* mihi glossam olet. Pro *cum* Ursinus malebat *qui*. quod placet, quia statim sequitur *cum*.

istum exheredare in animo habebat. Audio: nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat. nam illa, opinor, tu quoque concedis levia esse atque inepta. Convivia cum patre non inibat. quippe qui ne in oppidum quidem, nisi perraro, veniret. Domum suam istum non fere quisquam vocabat. nec mirum, qui neque in urbe
19 viveret, neque revocaturus esset. Verum haec quoque tu intelligis esse nugatoria. Illud, quod coepimus, videamus; quo certius argumentum odii reperiri nullo modo potest. Exheredare pater filium cogitabat. Mitto quaerere, qua de causa: quaero, qui scias: tametsi te dicere atque enumerare causas omnes oportebat. et id erat certi accusatoris officium, qui tanti sceleris argueret, explicare omnia vitia atque peccata filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipsam vinceret, ut amorem illum penitus insitum ejiceret ex animo, ut denique patrem esse sese oblivisceretur. quae sine magnis hujusce peccatis accidere potuisse non arbitror. Verum concedo tibi, ut ea praetereas, quae, cum taces, nulla esse concedis. Illum quidem voluisse exheredare, certe tu planum facere debes. Quid ergo affers, quare id factum putemus? Vere nihil potes dicere. Finge aliquid saltem commode: ut ne plane videaris id facere, quod aperte facis, hujus miseri fortunis, et horum virorum talium dignitati illudere. Exheredare filium voluit. Quam ob causam? Nescio. Exheredavitne? Non. Quis prohibuit? [33] Cogitabat. Cogitabat? cui dixit? Nemini. Quid est aliud, judicio ac legibus, ac majestate vestra abuti ad quaestum atque ad libidinem, nisi hoc

[33] *Cogitabat. Cogitabat?*] Sic edd. R. Br. 1480. Med. Junt. Ms. Gu. At Ald. alterum omisit, ut ed. W. Restituit Victorius, sequente P. Manut. Post iterum Hotomannus.

modo accusare, atque id objicere, quod planum facere non modo non possis, verum ne coneris quidem? Nemo nostrum est, Eruci, quin sciat, tibi inimicitias cum Sex. Roscio nullas esse. vident omnes, qua de causa huic inimicus venias. sciunt, hujusce pecunia te adductum esse. Quid ergo est? ita tamen quaestus te cupidum esse oportebat, ut horum existimationem et [34] legem Remmiam putares aliquid valere oportere.
Áccusatores multos esse in civitate utile est, ut metu 20
contineatur audacia: verumtamen hoc ita est utile, ut ne plane illudamur ab accusatoribus. Innocens est quispiam. verumtamen, quamquam abest a culpa, suspicione tamen non caret. tametsi miserum est, tamen ei, qui hunc accuset, possim aliquo modo ignoscere. cum enim aliquid habeat, quod possit criminose ac suspiciose dicere, aperte ludificari et calumniari sciens non videatur. Quare facile omnes patimur, esse quamplurimos accusatores: quod innocens, si accusatus sit, absolvi potest; nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest. Utilius est autem absolvi innocentem, quam nocentem causam non dicere. Anseribus cibaria publice locantur, et canes aluntur in Capitolio, ut significent, si fures venerint. At fures internoscere non possunt. significant tamen, si qui noctu in Capitolium venerint: et, quia id est suspiciosum, tametsi bestiae sunt, tamen in eam partem potius peccant, quae est cautior. Quodsi luce quoque canes latrent, cum deos salutatum aliqui venerint: opinor, iis crura suffringantur, quod acres sint etiam tum, cum suspicio nulla sit. Simillima est

[34] *legem Remmiam.*] Sic Ms. Gu. a m. pr. edd. pr. nisi quod ed. W. corruptius *renuas*. *Memmiam* induxit Aldus. Vetus restituit Gruterus. De lege ipsa v. Clav.

accusatorum ratio. Alii vestrum anseres sint, qui tantummodo clamant, nocere non possunt: alii canes, qui et latrare et mordere possunt. Cibaria vobis praeberi videmus: vos autem maxime debetis in eos impetum facere, qui merentur. hoc populo gratissimum est. deinde si voletis, etiam tum, cum verisimile erit aliquem commisisse, in suspicione latratote. id quoque concedi potest. Sin autem sic agetis, ut arguatis aliquem patrem occidisse, neque dicere possitis, aut quare, aut quomodo, ac tantummodo sine suspicione latrabitis: crura quidem vobis nemo suffringet; sed si ego hos bene novi, litteram illam, cui vos usque eo inimici estis, [35] ut etiam eas omnes oderitis, ita vehementer [36] ad caput affigent, ut postea neminem alium,
21 nisi fortunas vestras, accusare possitis. Quid mihi ad defendendum dedisti, bone accusator? quid hisce autem ad suspicandum: Ne exheredaretur, veritus est. audio. Sed qua de causa vereri debuerit, nemo dicit. Habebat pater in animo. Planum fac. nihil est: non, quicum deliberarit, quem certiorem fecerit, unde istud vobis suspicari in mentem venerit. Cum hoc modo accusas, Eruci, nonne hoc palam dicis? ego, quid acceperim, scio: quid dicam, nescio: unum illud spectavi, quod Chrysogonus ajebat, neminem isti patronum futurum: de bonorum emtione, deque ea

[35] *ut eas omnes*, etc.] Edd. pr. hic valde corruptae sunt. Lectio, quae nunc est, est ab Aldo, eaque et in scriptis reperta. Hotomannus malebat *alias omnes*: quod consentit vestigiis primae lectionis *calumniis*, pro *eas omnes*, receperuntque Lamb. Aldus jun. Sed mihi et *eas* et *alias* friget. sufficit *etiam*; quod languet, si *eas* aut *alias* additur.

[36] *ad caput affig.*] Sic Ms. Gu. et edd. pr. pleraeque. At ed. W. *affringent*. Med. *affingent*, quod ex illo factum videtur. *Affrangere* et *affringere*, pro allidere, adfligere, dixere latini, sed non hujus aetatis. *Affigere* quidem mihi non satis commodum videtur, malimque *affligent*: cui verbo saepe in libris alterum substituitur, ut exemplis pluribus ad Livium notavit Drakenborchius.

societate neminem esse, qui verbum facere hoc tempore auderet. Haec te opinio falsa in istam fraudem impulit. non mehercule verbum fecisses, si tibi quemquam responsurum putasses. Operae pretium erat, si animadvertistis, judices, negligentiam ejus in accusando considerare. Credo, cum vidisset, qui homines in hisce subselliis sederent, quaesisse, num ille, aut ille defensurus esset: de me ne suspicatum quidem, quod antea causam publicam nullam dixerim. posteaquam invenit neminem eorum, qui possunt et solent; ita negligens esse coepit, ut, cum in mentem veniret ei, resideret; deinde spatiaretur; nonnumquam etiam puerum vocaret, [37] credo, cui coenam imperaret: prorsus ut vestro consessu et hoc conventu pro summa solitudine abuteretur. Peroravit aliquando: assedit: 22
surrexi ego. respirare visus est, quod non alius potius diceret. Coepi dicere. [38] Usque [eo] animadverti, judices, eum jocari atque alias res agere, ante quam Chrysogonum nominavi: quem simul atque attigi, statim homo se erexit. mirari visus est. intellexi, quid eum pupugisset. Iterum ac tertio nominavi. Postea homines cursare ultro et citro non destiterunt: credo, qui Chrysogono nuntiarent, esse aliquem in civitate, qui contra voluntatem ejus dicere auderet: aliter causam agi, atque ille existimaret: aperiri bonorum emtionem: vexari pessime societatem: gratiam, potentiamque ejus negligi: judices diligenter attendere: populo rem indignam videri. Quae quoniam te fefel-

[37] *credo, cui coenam imperaret*] quomodo servo coenam imperare potuit? nam *coenam imperare* est jubere aliquem sibi coenam praebere. An excidit *ut*? *ut cui*, etc. scilicet per servum missum.

[38] *Usque eo - - ante quam.*] Haec non consentiunt inter se. Post *usque eo* debet esse *dum*. *Eo* vitiosum est, delendumque puto, ut *usque* sit pro perpetuo, assidue. Sic noster Epp. ad Div. XII, 19.

lerunt, Eruci, quoniamque vides versa esse omnia; causam pro Sex. Roscio, si non commode, at libere dici; quem dedi putabas, defendi intelligis; [39] quos tradituros sperabas, vides judicare: [40] restitue nobis aliquando veterem tuam illam calliditatem atque prudentiam: confitere huc ea spe venisse, quod putares hic latrocinium, non judicium futurum. De parricidio causa dicitur: ratio ab accusatore reddita non est, quam ob causam patrem filius occiderit. Quod in minimis noxiis, et in his levioribus peccatis, quae magis crebra et jam prope quotidiana sunt, maxime et primum quaeritur, quae causa maleficii fuerit: id Erucius in parricidio quaeri non putat oportere. In quo scelere, judices, etiam cum multae causae convenisse unum in locum, atque inter se congruere videntur: tamen non temere creditur, neque levi conjectura res penditur, neque testis incertus auditur, neque accusatoris ingenio res judicatur. Cum multa antea commissa maleficia, tum vita hominis perditissima, tum singularis audacia ostendatur necesse est: neque audacia solum, sed summus furor atque amentia. haec cum sint omnia, tamen exstent oportet expressa sceleris vestigia, ubi, qua ratione, per quos, quo tempore maleficium sit admissum. quae nisi multa et manifesta sunt, profecto res tam scelesta, tam atrox, tam nefaria credi non potest. Magna est enim vis humanitatis: multum valet communio san-

[39] *quos tradituros sp.*] i. Roscium tibi ac libidini tuae. Respondent praecedentia *quem dedi p.* et sequentia: *quod putares hic latrocinium, non judicium futurum.* In extremo *intelligis* et *vides* si abessent, nemo desideraret: nam sufficit primum *vides* in principio.

[40] *restitue nobis - - - confitere.*] Haeret hic Hotomannus, et correctionem tentat; sine caussa. Est acerba ironia irridentis hominem, qui se callidum putabat, cum esset stultissimus.

guinis: reclamitat istiusmodi suspicionibus ipsa natura: portentum atque monstrum certissimum est, esse aliquem humana specie et figura, qui tantum immanitate bestias vicerit, ut, propter quos hanc suavissimam lucem adspexerit, eos indignissime luce privarit: cum etiam feras inter sese partus atque educatio et natura ipsa conciliet. Non ita multis ante annis, 23
ajunt, T. Cloelium quendam Tarracinensem hominem non obscurum, cum coenatus cubitum in idem conclave cum duobus adolescentibus filiis isset, inventum esse mane jugulatum: cum neque servus quisquam reperiretur, neque liber, ad quem ea suspicio pertineret, id aetatis autem duo filii propter cubantes ne sensisse quidem se dicerent: nomina filiorum de parricidio delata sunt. [41] Quid postea? erat sane suspiciosum. neutrum sensisse? ausum autem esse quemquam se in id conclave committere, eo potissimum tempore, cum ibidem essent duo adolescentes filii, qui et sentire et defendere facile possent? Erat porro nemo, in quem ea suspicio conveniret. Tamen cum planum judicibus esset factum, aperto ostio dormientes eos repertos esse; judicio absoluti adolescentes, et suspicione omni liberati sunt. Nemo enim putabat, quemquam esse, qui, cum omnia divina atque humana jura scelere nefario polluisset, [42] somnum statim capere posset: propterea quod qui tantum facinus commiserunt, non

[41] *Quid postea? erat.*] Sic primus edidit P. Manutius. Edd. vett. *quod poterat sane* (vel, ut Ms. Gu. *satis*) *suspiciosum.* Ed. Junt. *satis jam esse susp.* Ed. R. et Br. *quid poterat satis jam est suspiciosum,* unde Victorius edidit: *q. p. sane esse suspiciosum.* In libris quibusdam est *quid.* Unde conjici potest: *Quid? poterat sane esse suspiciosum.*

[42] *somnum capere posset.*] Sic edidi pro *potuisset*, latinitate manifeste jubente. non enim *qui* pendet ex *polluisset*, sed ab *putabat esse.*

modo sine cura quiescere, sed ne spirare quidem [43] sine
24 metu possunt. Videtisne, quos nobis poëtae tradiderunt, patris ulciscendi causa, supplicium de matre sumsisse, cum praesertim deorum immortalium jussis atque oraculis id fecisse dicantur, tamen ut eos agitent furiae, neque consistere usquam patiantur; quod ne pii quidem sine scelere esse potuerunt? Sic se res habet, judices. Magnam vim, magnam necessitatem, magnam possidet religionem paternus maternusque sanguis: ex quo si qua macula concepta est, non modo [44] elui non potest, verum usque eo permanat ad animum, ut summus furor atque amentia consequatur. Nolite enim putare, quemadmodum in fabulis saepenumero videtis, eos, qui aliquid impie scelerateque commiserint, agitari et perterreri Furiarum taedis ardentibus. Sua quemque fraus, et suus terror maxime vexat: suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit: suae malae cogitationes conscientiaeque animi terrent. hae sunt impiis assiduae domesticaeque Furiae; quae dies noctesque parentum poenas a consceleratissimis filiis repetant. Haec magnitudo maleficii facit, ut, nisi paene manifestum parricidium proferatur, credibile non sit: nisi turpis adolescentia, nisi omnibus flagitiis vita inquinata, nisi sumtus effusi cum probo atque dedecore, nisi prorupta audacia, nisi tanta temeritas, ut non procul abhorreat ab insania. Accedat huc oportet odium parentis, animadversionis paternae metus, amici improbi, servi conscii, tempus

[43] *sine metu possunt.*] Ed. Junt. *possint*, e vestigiis, ut opinor, ed. Rom. Br. 1480. sed *possunt* verum est. Non enim haec cohaerent cum antecedentibus; sed dicta sunt e persona Ciceronis.

[44] *elui non potest.*] Edd. pr. *leniri*, ut Ms. Gu. vel *lavi*. Victorius primus dedit *elui*.

idoneum, locus opportune captus ad eam rem: paene
dicam, respersas manus sanguine paterno judices vi-
deant oportet, si tantum facinus, tam immane, tam
acerbum credituri sint. Quare hoc, quo minus est
credibile, nisi ostenditur: eo magis est, si convinci-
tur, vindicandum. Itaque cum multis ex rebus intel- 25
ligi potest, majores nostros non modo armis plus, quam
ceteras nationes, verum etiam consilio sapientiaque
potuisse: tum ex hac re vel maxime, quod in impios
singulare supplicium invenerunt. qua in re quantum
prudentia praestiterint iis, qui apud ceteros sapientis-
simi fuisse dicuntur, considerate. Prudentissima civi-
tas Atheniensium, dum ea rerum potita est, fuisse
traditur. ejus porro civitatis sapientissimum Solonem
dicunt fuisse, eum, qui leges, quibus hodie quoque
utuntur, scripserit. Is cum interrogaretur, cur nullum
supplicium constituisset in eum, qui parentem necas-
set, respondit, se id neminem facturum putasse. Sa-
pienter fecisse dicitur, cum de eo nihil sanxerit, quod
antea commissum non erat, ne non tam prohibere,
quam admonere videretur. Quanto majores nostri
sapientius? qui cum intelligerent, nihil esse tam sanc-
tum, quod non aliquando violaret audacia, supplicium
in parricidas singulare excogitaverunt: ut, quos na-
tura ipsa [45] retinere in officio non potuisset, ii magni-
tudine poenae maleficio summoverentur. insui volue-
runt in culeum vivos, atque ita in flumen dejici. O 26
singularem sapientiam, judices! Nonne videntur hunc
hominem ex rerum natura sustulisse et eripuisse,

[45] *retinere in officio non potuisset - - summoverentur.*] Hic rursus legendum puto *posset.* nam cum jam peccavere, non possunt poena a maleficio summoveri. Viri docti haesere in *maleficio summov.* Frustra. Int. *a,* aut adde, si mavis.

cui repente coelum, solem, aquam, [46] terramque ademerint; ut, qui eum necasset, unde ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur? Noluerunt feris corpus objicere, ne bestiis quoque, quae tantum scelus attigissent, immanioribus uteremur: non sic nudos in flumen dejicere, ne, cum delati essent in mare, ipsum pollueren, quo cetera, quae violata sunt, expiari putantur. Denique nihil tam vile, neque tam vulgare est, cujus partem ullam reliquerint. Etenim quid tam est commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de coelo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa [47] terra non tangat: ita jactantur fluctibus, ut nunquam abluantur: ita postremo ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant. Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam insigne supplicium est constitutum, probare te, Eruci, censes posse talibus viris, si ne causam quidem maleficii protuleris? Si hunc apud bonorum emtores ipsos accusares, eique judicio Chrysogonus praeesset; tamen diligentius paratiusque venisses. Utrum, quid agatur, non vides? an apud quos agatur? Agitur de parricidio: quod sine multis causis suscipi non potest. Apud homines autem prudentissimos agitur: qui intelligunt, neminem ne minimum quidem maleficium sine causa admittere.

[46] *terramque ademerint.*] Sic restituimus ex edd. pr. usque ad Juntam: sic et Ms. G. Aldus edidit *ademerunt*, male.

[47] *terra non tangat - - abluantur.*] In *Oratore* edidimus *terram n. tangant* e melioribus libris. Hic libri constanter *terra*. Nec est necessarium, Ciceronem, qui memoriter recitaret locum in Oratore, utroque in loco eodem modo scripsisse. De *abluantur* v. ad Orat. c. 30.

Esto: causam proferre non potes. tametsi statim 27 vicisse debeo, tamen de meo jure decedam, et tibi, quod in alia causa non concederem, in hac concedam, fretus hujus innocentia. Non quaero abs te, quare patrem Sex. Roscius occiderit: quaero, quomodo occiderit. Ita quaero abs te, C. Eruci, quomodo, et sic tecum agam, ut in eo loco vel respondendi vel interpellandi tibi potestatem faciam, vel etiam, si quid voles, interrogandi. Quomodo occidit? ipse percussit, an aliis occidendum dedit? Si ipsum arguis, Romae non fuit: si per alios fecisse dicis, quaero, servosne, an liberos? quos homines? Indidemne Ameria, an hosce ex urbe sicarios? Si Ameria: qui sunt hi? cur non nominantur? Si Roma: unde eos noverat Roscius, qui Romam multis annis non venit, neque umquam plus triduo fuit? ubi eos convenit? quicum locutus est? quomodo persuasit? Pretium dedit? cui dedit? per quem dedit? [48] unde, aut quantum dedit? nonne his vestigiis ad caput maleficii perveniri solet? et simul tibi in mentem veniat, facito, quemadmodum vitam hujusce depinxeris: hunc hominem ferum atque agrestem fuisse: numquam cum homine quoquam collocutum esse: numquam in oppido constitisse. Qua in re praetereo illud, quod mihi maximo argumento ad hujus innocentiam poterat esse, in rusticis moribus, in victu arido, in hac horrida incultaque vita istiusmodi maleficia gigni non solere. Ut non omnem frugem, neque arborem in omni agro reperire possis: sic non omne facinus in omni vita nascitur. In urbe luxuries creatur: ex luxuria exsistat avaritia necesse est: ex

[48] *unde, aut quantum dedit.*] *Unde*, i. e. a quo, pertinet ad solutionem per alium, quae et per attributionem, per scripturam dicitur. v. Clav. in *unde*.

avaritia erumpat audacia: inde omnia scelera ac maleficia gignuntur. Vita autem haec rustica, quam tu agrestem vocas, parsimoniae, diligentiae, justitiae
28 magistra est. Verum haec missa facio. Illud quaero: is homo, qui, ut tute dicis, numquam inter homines fuerit, per quos homines hoc tantum facinus, tam occultum, absens praesertim, conficere potuerit? Multa sunt falsa, judices, quae tamen argui suspiciose possunt. in his rebus si suspicio reperta erit, culpam inesse concedam. Romae Sex. Roscius occiditur, cum in agro Amerino esset filius. litteras, credo, misit alicui sicario, qui Romae noverat neminem. Arcessivit aliquem. at quando? Nuntium misit. quem? aut ad quem? Pretio, gratia, spe, promissis induxit aliquem? nihil horum ne confingi quidem potest: et tamen causa de parricidio dicitur. Reliquum est, ut per servos id admiserit. O dii immortales! rem miseram et calamitosam. quod in tali crimine innocenti saluti solet esse, ut servos in quaestionem polliceatur, id Sex. Roscio facere non licet. vos, qui hunc accusatis, omnes ejus servos habetis. unus puer, victus quotidiani administer, ex tanta familia Sex. Roscio relictus non est. Te nunc appello, P. Scipio, te, Metelle, vobis advocatis, vobis agentibus, aliquoties duos servos paternos in quaestionem ab adversariis Sex. Roscius postulavit. Meministine te, T. Rosci, recusare? Quid? ii servi ubi sunt? Chrysogonum, judices, sectantur: apud eum sunt in honore et in pretio. Etiam nunc, ut ex his quaeratur, ego postulo; hic orat atque obsecrat. Quid facitis? cur recusatis? Dubitate etiam nunc, judices, si potestis, a quo sit Sex. Roscius occisus: ab eone, qui, propter illius mortem, in egestate et insidiis versatur, cui ne quaerendi qui-

dem de morte patris potestas permittitur: an ab iis, qui quaestionem fugitant, bona possident, in caede atque ex caede vivunt. Omnia, judices, in hac causa sunt misera atque indigna: tamen hoc nihil neque acerbius, neque iniquius proferri potest. mortis paternae de servis paternis quaestionem habere filio non licet. ne tamdiu quidem dominus erit in suos, dum ex iis de patris morte quaeratur. Veniam, neque ita multo post, ad hunc locum. nam hoc totum ad Roscios pertinet: de quorum audacia tum me dicturum pollicitus sum, cum Erucii crimina diluissem. Nunc, 29
Eruci, ad te venio. conveniat mihi tecum necesse est, si ad hunc maleficium istud pertinet, aut ipsum sua manu fecisse, id quod negas: aut per aliquos liberos, aut servos. liberosne? quos neque ut convenire potuerit, neque qua ratione inducere, neque ubi, neque per quos, neque qua spe, aut quo pretio, potes ostendere. Ego contra ostendo, non modo nihil eorum fecisse Sex. Roscium, sed ne potuisse quidem facere: quod neque Romae multis annis fuerit, neque de praediis umquam temere discesserit. Restare tibi videbatur servorum nomen, quo, quasi in portum, rejectus a ceteris suspicionibus, confugere posses: ubi scopulum offendis ejusmodi, ut non modo ab hoc crimen resilire videas, verum omnem suspicionem in vosmetipsos recidere intelligas. Quid est ergo, quo tandem accusator, inopia argumentorum, confugerit? Ejusmodi tempus erat, inquit, ut homines vulgo impune occiderentur, quare tu hoc, propter multitudinem sicariorum, nullo negotio facere potuisti. Interim mihi videris, Eruci, una mercede duas res assequi velle: [49] nos judicio perfundere: ac-

[49] *nos perfundere jud.*] i. e. vexare, molestia afficere per calumniam. aliqua privata de caussa. Hinc post *perfusorias actiones* dictae, ut apud Sueton. Domit. 8.

cusare autem eos ipsos, a quibus mercedem accepisti. Quid ais? vulgo occidebantur. [50] Per quos? et a quibus? [51] Non cogitas, te a sectoribus huc adductum esse? [52] Quid postea? Nescimus, per ista tempora, eosdem fere sectores fuisse collorum, et bonorum? Ii denique, qui tum armati dies noctesque concursabant, qui Romae erant assidui, qui omni tempore in praedis et sanguine versabantur, Sex. Roscio temporis illius acerbitatem iniquitatemque objicient: et illam sicariorum multitudinem, in qua ipsi duces ac principes erant, huic crimini putabunt fore? qui non modo Romae non fuit, sed omnino, quid Romae ageretur, nesciret, propterea quod ruri assiduus, quemadmodum tute confiteris, fuit. Vereor, ne aut molestus sim vobis, judices, aut ne ingeniis vestris videar diffidere, si de tam perspicuis rebus diutius disseram. Erucii criminatio tota, ut arbitror, dissoluta est: nisi forte exspectatis, ut illa diluam, quae de peculatu, ac de ejusmodi rebus commenticiis, inaudita nobis ante hoc tempus ac nova, objecit: quae mihi iste visus est ex alia oratione declamare, quam in alium reum commentaretur: ita neque ad crimen parricidii, neque ad eum, qui causam dicit, pertinebant. De quibus quoniam verbo arguit, verbo satis est negare. Si quid est, quod ad testes reservet: ibi nos quoque, ut in ipsa causa, paratiores reperiet, quam putabat. Venio nunc eo, quo me

[50] *Per quos - - a quibus*] int. per sicarios - - ab iis, qui sicarios mercede conductos immittunt.

[51] *Nonne cogitas*, etc.] Scribendum est sine dubio: *Non cogitas*. Nempe, quomodo tu istud dicere potes sine timore periculi, nec tibi venit in mentem, te a sectoribus accusatorem delectum esse ad hoc judicium? Vult ergo timorem injicere. *Nonne cogitas?* esset, *tu sane cogitas*: quod est ab h. l. alienum.

[52] *Quid postea?*] Est Erucii, mirantis. quorsum illud dixerit. Quorsum illud? quid inde vis intelligi. Sequitur responsio, *nescimus*, etc. Non assecuti sunt interpretes Graeviani.

non cupiditas ducit, sed fides. nam si mihi liberet accusare, accusarem alios potius, ex quibus possem crescere: quod certum est non facere, dum utrumvis licebit. Is enim mihi videtur amplissimus, qui sua virtute in altiorem locum pervenit, non, qui adscendit per alterius incommodum et calamitatem. Desinamus aliquando ea scrutari, quae sunt inania: quaeramus, ubi maleficium et est, et inveniri potest. Jam intelliges, Eruci, [53] certum crimen quam multis suspicionibus coarguatur. tametsi neque omnia dicam, et leviter unumquodque tangam. neque enim id facerem, nisi necesse esset. et id erit signi, me invitum facere, quod non prosequar longius, quam salus hujus et mea fides postulabit. Causam tu nullam reperiebas in Sex. Roscio: at ego in T. Roscio reperio. Tecum enim mihi res est, T. Rosci, quoniam istic sedes, ac te palam adversarium esse profiteris. De Capitone post viderimus, si, quemadmodum paratum esse audio, testis prodierit: tum alias quoque suas palmas cognoscet, de quibus me ne audisse quidem suspicatur. L. Cassius ille, quem populus Romanus verissimum et sapientissimum judicem putabat, identidem in causis quaerere solebat, cui bono fuisset. Sic vita hominum est, ut ad maleficium nemo conetur sine spe atque emolumento accedere. Hunc quaesitorem ac judicem fugiebant atque horrebant ii, quibus periculum creabatur: ideo quod, tametsi veritatis erat amicus, tamen natura non tam propensus ad misericordiam, quam [54] implicatus ad

[53] *certum crimen*] v. in Clave in v. *Certus*, quia Lambinus non assecutus est.

[54] *implicatus ad sev.*] Haec est lectio librorum antiquorum, quae tamen in nonnullis edd. mediis mutata est, non in melius. Conjectura optima, et ut opinor, vera, est Graevii *implicatus ad severitatem.* Id sic dicitur ut *uberrimus ad fructum, ad oblectationem jucundissimus*, et similia, Ciceroni usitatissima.

severitatem videbatur. Ego, quamquam praeest huic quaestioni vir, et contra audaciam fortissimus, et [55] ab innocentia clementissimus: tamen facile me paterer, vel illo ipso acerrimo judice quaerente, vel apud Cassianos judices, quorum etiam nunc ii, quibus causa dicenda est, nomen ipsum reformidant, pro Sex.
31 Roscio dicere. In hac enim causa cum viderent, illos amplissimam pecuniam possidere, hunc in summa mendicitate esse; illud quidem non quaererent, cui bono fuisset, [56] sed eo perspicuum crimen et suspicionem potius ad praedam adjungerent, quam ad egestatem. Quid si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid si, ut avarus? quid si, ut audax? quid si, ut illius, qui occisus est, inimicissimus? num quaerenda causa, quae te ad tantum facinus adduxerit? Quid ergo horum negari potest? Tenuitas hominis ejusmodi est, ut dissimulari non queat, atque eo magis eluceat, quo magis occultatur. Avaritiam praefers, qui societatem coieris de municipis cognatique fortunis cum alienissimo. Quam sis audax (ut alia obliviscar) hinc omnes intelligere potuerunt, quod ex tota societate, hoc est, ex tot sicariis, solus tu inventus es, qui cum accusatoribus sederes, atque os tuum non modo ostenderes, sed etiam offerres. Inimicitias tibi fuisse cum Sex. Roscio, et magnas rei familiaris controversias, concedas necesse est. Restat, judices, ut

[55] *ab innocentia clement.*] opponitur *a τῷ contra*; clemens est in gratiam eorum, qui sunt innocentes. Exquisitior est hic usus praepositionis, quem Graevius h. l. non est assecutus.

[56] *sed eo perspicuum cr.*] Hoc vitiosum esse, jam alii viderunt, etsi Graevius pluribus verbis explicare tentat. Primum *eo* quo referatur non satis habet: *perspicuum* autem *crimen* cum *suspicione* non consentit. Nam, ut primum perspicuum est crimen, quod in aliquem intenditur, suspicio tollitur, nec est amplius suspicio, sed res certa. Satis erat: *sed crimen et suspicionem*, etc. Sed quid verbis *eo perspicuum* faciam, non habeo. Ms. G. habet *sed ego p.*

hoc dubitemus, uter potius Sex. Roscium occiderit: is, ad quem morte ejus divitiae venerint, an is, ad quem mendicitas: is, qui antea tenuis fuerit, an is, qui postea factus sit egentissimus: is, qui ardens avaritia feratur infestus in suos, an is, qui semper ita vixerit, ut quaestum nosset nullum, fructum autem eum solum, quem labore peperisset: is, qui omnium sectorum audacissimus sit, an is, qui propter fori judiciorumque insolentiam, non modo subsellia, verum etiam urbem ipsam reformidet: postremo, judices, id quod ad rem, mea sententia, maxime pertinet, utrum inimicus potius, an filius. Haec tu, 32
Eruci, tot et tanta si nactus esses in reo, quamdiu diceres? quo te modo jactares? tempus, hercule, te citius, quam oratio deficeret. Etenim in singulis rebus ejusmodi materies est, ut dies singulos possis consumere. Neque ego non possum: non enim mihi tantum derogo, tametsi nihil arrogo, ut te copiosius, quam me, putem posse dicere: verum ego forsitan, propter multitudinem patronorum, [57] in grege annumerer. [58] te pugna Cannensis accusatorem sat bonum fecit. Multos caesos non ad Thrasimenum lacum, sed ad Servilium vidimus. Quis ibi non est vulneratus ferro Phrygio? Non necesse est omnes commemorare, Curtios, Marios, denique Mamercos, quos jam aetas a praeliis avocabat: postremo Priamum ipsum senem, Antistium: [59] quem non modo aetas, sed etiam leges pugnare

[57] *in grege annumerer*] v. de hac forma Clav. in *annumero*. Ms. G. habet *in gregem*.

[58] *te pugna Cannensis.*] Hic locus admodum venustam allegoriam habet: in quo interpretando non omnes ubique verum viderunt. In *ferro Phrygio*, quae sunt verba noti versiculi, nihil quaerendum, nisi vis hostilis, sicut in Priamo tantum senectus. Antistius vetus accusator, de quo Cicero pluribus locis, quae v. in Clav.

[59] *quem non modo aetas, s. e. leges.*] De[illegible]e nulla difficultas est: at de legibus nemo mihi adhuc satisfecit: n[illegible]o ad quam legem re-

prohibebant. Jam, quos nemo propter ignobilitatem nominat, sexcenti sunt, qui inter sicarios, et de veneficiis accusabant. qui omnes (quod ad me attinet) vellem viverent. Nihil enim mali est, canes ibi quam plurimos esse, ubi permulti observandi, multaque servanda sunt. Verum, ut fit, multa saepe, imprudentibus imperatoribus vis, bella ac turba molitur. dum is in aliis rebus erat occupatus, qui summam rerum administrabat; erant interea qui suis vulneribus mederentur: qui tamquam si offusa reipublicae sempiterna non esset, ita ruebant in tenebris, omniaque miscebant. a quibus miror, ne quod judiciorum esset vestigium, non subsellia quoque esse combusta. nam et accusatores et judices sustulerunt. Hoc commodi est, quod ita vixerunt, ut testes omnes, si cuperent, interficere non possent. nam, dum hominum genus erit, qui accuset eos, non deerit: dum civitas erit, judicia fient. Verum, ut coepi dicere, et Erucius, haec si haberet in causa, quae commemoravi, posset ea quamvis diu dicere: et ego, judices, possum: sed in animo est, quemadmodum ante dixi, leviter transire, ac tantummodo perstringere unamquamque rem: ut omnes intelligant,
33 me non studio accusare, sed officio defendere. Video igitur, causas esse permultas, quae istum impellerent. Videamus nunc, ecqua facultas suscipiendi maleficii fuerit. Ubi occisus est Sex. Roscius? Romae. Quid? tu, Rosci, ubi tunc eras? Romae. [60] Verum quid ad

spexerit. Clarum autem est, aliquam legem, ut opinor Sullae, fuisse, quae accusare prohiberet Antistium, non solum et proprie, sed communiter omnes; nec quae accusare prohiberet, sed quae ita circumscriberet accusatores, ut sine periculo accusare non possent. Sic intercessio dicitur sublata lege Sullae, cum sane relicta esset, sed ita circumscripta, ut propter periculum nemo auderet intercedere.

[60] *Verum quid ad rem?* An *quid id ad rem?* nam sic proprie esse debet.

rem? et alii multi. Quasi nunc id agatur, quis ex tanta multitudine occiderit, ac non hoc quaeratur, eum, qui Romae sit occisus, utrum verisimilius sit ab eo esse occisum, qui assiduus eo tempore Romae fuerit: an ab eo, qui multis annis Romam omnino non accesserit. Age, nunc caeteras facultates quoque consideremus. Erat tum multitudo sicariorum, id quod commemoravit Erucius, et homines impune occidebantur. Quid? ea multitudo quae erat? opinor, aut eorum, qui in bonis erant occupati; aut eorum, qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent. Si eos putas, qui alienum appetebant: tu es in eo numero, qui nostra pecunia dives es: sin eos, quos, qui leviore nomine appellant, percussores vocant: quaere, in cujus fide sint et clientela: mihi crede, aliquem de societate tua reperies; et, quidquid tu contra dixeris, id cum defensione nostra contendito. ita facillime causa Sex. Roscii cum tua conferetur. Dices, Quid postea, si Romae assiduus fui? Respondebo, at ego omnino non fui. Fateor, me sectorem esse; verum et alii multi. At ego, ut tute arguis, agricola et rusticus. Non continuo, si me in gregem sicariorum contuli, sum sicarius. at ego profecto, qui ne novi quidem quemquam sicarium, longe absum ab ejusmodi crimine. Permulta sunt, quae dici possunt, quare intelligatur, summam tibi facultatem fuisse maleficii suscipiendi: quae non modo idcirco praetereo, quod teipsum non libenter accuso: verum eo magis etiam, quod, si de illis caedibus velim commemorare, quae tum factae sunt ista eadem ratione, qua Sex. Roscius occisus est, vereor, ne ad plures oratio mea pertinere videatur.

34 Videamus nunc strictim, sicut cetera, quae post mortem Sex. Roscii abs te, T. Rosci, facta sunt: quae ita aperta et manifesta sunt, ut mediusfidius, judices, invitus ea dicam. vereor enim, cujusmodi es, T. Rosci, ne ita hunc videar voluisse servare, ut tibi omnino non pepercerim. Cum hoc vereor, et cupio tibi aliqua ex parte, quod salva fide possim, parcere, rursus immuto voluntatem meam. Venit enim mihi in mentem oris tui. Tene, cum ceteri socii tui fugerent ac se occultarent, ut hoc judicium non de illorum praeda, sed de hujus maleficio fieri videretur, potissimum tibi partes istas depoposcisse, ut in judicio versarere, et sederes cum accusatore? [82] qua in re nihil aliud assequeris, nisi ut ab omnibus mortalibus audacia tua cognoscatur et impudentia. Occiso Sex. Roscio, qui primus Ameriam nuntiat? Mallius Glaucia, quem jam antea nominavi, tuus cliens et familiaris. Quid attinuit eum potissimum nuntiare? quod, si nullum jam ante consilium de morte ac de bonis ejus inieras, nullamque societatem, neque sceleris, neque praemii, cum homine ullo coieras, ad te minime omnium pertinebat. Sua sponte Mallius nunciat. Quid, quaeso, ejus intererat? an, cum Ameriam non hujusce rei causa venisset, casu accidit, ut id, quod Romae audierat, primus nuntiaret? Cujus rei causa venerat Ameriam? Non possum, inquit, divinare. Eo rem jam adducam, ut nihil divinatione opus sit. Qua ratione Roscio Capitoni primum nuntiavit? Cum Ameriae Sex. Roscii domus, uxor, liberique essent; cum tot propinqui cognatique optime convenientes; qua ratione factum est,

[82] *qua in re.*] Si libri juvarent, libenter scriberem, *qua tu re.*

ut iste tuus cliens, sceleris tui nuntius, T. Roscio Capitoni potissimum nuntiaret? Occisus est a coena rediens. nondum lucebat, cum Ameriae scitum est. Quid hic incredibilis cursus: quid haec tanta celeritas festinatioque significat? Non quaero quis percusserit. nihil est, Glaucia, quod metuas. non excutio te, si quid forte ferri habuisti, non scrutor: nihil ad me arbitror pertinere. quoniam, cujus consilio occisus sit, invenio; cujus manu sit percussus, non laboro. Unum hoc sumo, quod mihi apertum tuum scelus resque manifesta dat. Ubi, aut unde audivit Glaucia? Qui tam cito scivit? Fac audisse statim. Quae res eum nocte una tantum itineris contendere coëgit? quae necessitas eum tanta premebat, ut, si sua sponte iter Ameriam faceret, id temporis Roma proficisceretur, nullam partem noctis requiesceret? Etiamne in tam 35
perspicuis rebus argumentatio quaerenda, aut conjectura capienda sit? Nonne vobis haec, quae audistis, cernere oculis videmini, judices? non illum miserum, ignarum casus sui, redeuntem a coena videtis? non positas insidias? non impetum repentinum? Non versatur ante oculos vobis in caede Glaucia? non adest iste T. Roscius? non suis manibus in curru collocat Automedontem illum, sui sceleris acerbissimi nefariaeque victoriae nuntium? non orat, ut eam noctem pervigilet? ut honoris sui causa laboret? ut Capitoni quam primum nunciet? [63] Quid erat, quod Capitonem primum scire voluerit? Nescio: nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse socium. de tribus et decem fundis tres nobilissimos fundos eum video possidere. Audio praeterea, non hanc suspicionem

[63] *Quid erat, quod - - voluerit.*] Latinitas clare postulat *vellet.*

nunc primum in Capitonem conferri. Multas esse infames palmas: hanc primam esse tamen lemniscatam,[64] quae Romae deferatur: nullum modum esse hominis occidendi, quo ille non aliquot occiderit: multos ferro, multos veneno. Habeo etiam dicere, quem contra morem majorum, minorem annis LX, de ponte in Tiberim dejecerit. quae, si prodierit, atque adeo cum prodierit (scio enim proditurum esse) audiet. Veniat modo: explicet suum volumen illud, quod ei, planum facere possum Erucium, conscripsisse: quod ajunt illum Sex. Roscio intentasse et minitatum esse, se omnia illa pro testimonio esse dicturum. O praeclarum testem, judices! o gravitatem dignam exspectatione![65] o vitam honestam, atque ejusmodi, ut libentibus animis[66] ad ejus testimonium vestrum jusjurandum accommodetis! Profecto non tam perspicue istorum maleficia videremus, nisi ipsos caecos
36 redderet cupiditas, et avaritia, et audacia. Alter ex ipsa caede volucrem nuntium Ameriam ad socium atque ad magistrum suum misit; ut, si dissimulare omnes cuperent se scire, ad quem maleficium pertineret, tamen ipse apertum suum scelus ante omnium oculos poneret. Alter (si diis immortalibus placet) testimonium etiam in Sex. Roscium dicturus est. Quasi vero id nunc agatur, utrum is quod dixerit, credendum; an quod fecerit, vindicandum sit. Itaque

[64] *quae Romae def.*] Arbitror scribendum *Roma* vel *Roma ei d.* Nempe Romae non fuerat in ista caede Capito, sed Ameriae. Ergo non Romae deferebatur palma, sed Roma, per istum Glauciam, qui caedem factam nunciabat.

[65] *o! vitam honestam.*] Quid hic vita honesta? an scripsit Cicero *virum honestum atque e.* Nam sequens, *ut ad ejus testimonium*, verba personae desiderat, ad quae hoc *ejus* accommodetur.

[66] *ad e. t. jusjurandum v. accommodetis.*] Sueton. Domit. 8. *perfusoriis assertionibus se accommodare.*

more majorum comparatum est, ut in minimis rebus homines amplissimi testimonium de sua re non dicerent. Africanus, qui suo cognomine declarat, tertiam partem orbis terrarum se subegisse, tamen, si sua res ageretur, testimonium non diceret. nam illud in talem virum non audeo dicere; si diceret, non crederetur. Videte nunc, quam versa et mutata in pejorem partem sint omnia. Cum de bonis et de caede agatur, testimonium dicturus est is, qui et sector est et sicarius: hoc est, qui et illorum ipsorum bonorum, de quibus agitur, emptor atque possessor est, et eum hominem occidendum curavit, de cujus morte quaeritur. Quid tu, vir optime? ecquid habes, quod dicas? mihi ausculta: vide, ne tibi desis. tua quoque res permagna agitur. multa scelerate, multa audaciter, multa improbe fecisti: unum stultissime, profecto tua sponte, non de Erucii sententia: nihil opus fuit, [67] te istic sedere. Neque enim accusatore muto, neque teste quisquam utitur eo, qui de accusatoris subsellio surgit. Huc accedit, quod paullo occultior atque tectior vestra ista cupiditas esset. nunc quid est, quod quisquam ex vobis audire desideret, cum, quae facitis, ejusmodi sint, ut ea dedita opera a nobis contra vosmetipsos facere videamini? Age nunc, illa videamus, judices, quae statim consecuta sunt. Ad Volaterras in castra L. Sullae mors Sex. Roscii, quatriduo, quo is occisus est, Chrysogono nuntiatur. Quaeritur 37
etiam nunc, quis eum nuntium miserit? Nonne perspicuum est, eundem, qui Ameriam? Curat Chrysogonus, ut ejus bona veneant statim; qui non norat

[67] *te istic sedere.*] Haec lectio debetur ingenio Hotomanni. Mss. et edd. omnes *te isti credere.* male et sine sensu.

hominem aut rem. At qui ei venit in mentem, praedia concupiscere hominis ignoti, quem omnino numquam viderat? Soletis, cum aliquid hujuscemodi auditis, judices, continuo dicere, necesse est, aliquem dixisse municipem aut vicinum. ii plerumque indicant: per eos plerique produntur. Hic nihil est, quod suspicionem hanc putetis. Non enim ego ita disputabo: verisimile est, Roscios istam rem ad Chrysogonum detulisse. erat enim eis cum Chrysogono jam antea amicitia. nam cum multos veteres a majoribus Roscii patronos hospitesque haberent, omnes eos colere atque observare destiterunt, ac se in Chrysogoni fidem et clientelam contulerunt. Haec possum omnia vere dicere: sed in hac causa conjectura nihil opus est. ipsos certò scio non negare, ad haec bona Chrysogonum accessisse impulsu suo. Si eum, qui indicii partem acceperit, oculis cernetis: poteritisne dubitare, judices, qui indicarit? Qui sunt igitur in istis bonis, quibus partem Chrysogonus dederit? duo Roscii. Num quisnam praeterea? nemo est, judices. Num ergo dubium est, quin ii obtulerint hanc praedam Chrysogono, qui ab eo partem praedae tulerunt? Age nunc, [68] ex ipsius Chrysogoni judicio Rosciorum factum consideremus. Si nihil in ista pugna Roscii, quod operae pretium esset, fecerant, quam ob causam a Chrysogono tantis praemiis donabantur? Si nihil aliud fecerunt, nisi rem detulerunt, nonne satis fuit, his gratias agi? denique, ut perliberaliter ageretur, honoris aliquid haberi? Cur tria praedia tantae pecuniae statim Capitoni dantur? cur, quae reliqua sunt, iste

[68] *ex Chrysogoni judicio*] de praemio cape, cujus post mentio. v. Clav. in *judicium*.

ıcius omnia cum Chrysogono communiter possidet? nne perspicuum est, judices, [69] has manubias Ros- ı Chrysogonum, re cognita, concessisse? Venit in 38
;em-primis legatus in castra Capito. totam vitam, uram, moresque hominis ex ipsa legatione cogno- te. Nisi intellexeritis, judices, nullum esse offici- , nullum jus tam sanctum atque integrum, quod ı ejus scelus atque perfidia violarit et imminuerit; ım optimum esse eum judicatote. Impedimento quo minus de his rebus Sulla doceatur: ceterorum ıtorum consilia et voluntatem Chrysogono enun- : monet, ut provideat, ne palam res agatur: osten- si sublata sit venditio bonorum, illum pecuniam ndem amissurum, sese capitis periculum aditurum: m acuere, hos, qui simul erant missi, fallere: illum ntidem monere, ut caveret, hisce insidiose spem am ostendere: cum illo contra hos inire consilia, um consilia illi enuntiare: cum illo partem suam ıacisci, hisce, [70] aliqua fretus hora, semper omnes tus ad Sullam intercludere. Postremo isto horta- e, auctore, intercessore, ad Sullam legati non adie- t: istius fide, ac potius perfidia, decepti, id quod ipsis cognoscere poteritis, si accusator voluerit imonium eis denuntiare, pro re certa spem falsam ıum retulerunt. In privatis rebus si qui rem man- am non modo malitiosius gessisset, sui quaestus

[69] *has manubias R.*] Venustissime: quia duces illi in hoc facinore e, ideo praemium manubias appellat, de quibus v. Clav.

[70] *aliqua fretus hora.*] Sic edd. pr. Ms. Gu. Paul. Manutius edi- *fretum.* sed nec illa lectio bona; quae nullum sensum commodum Et variant libri etiam in *horae* verbo. Graevius conjecit: *ua ficta mora;* eleganter. certe sensum commodum habet. Forte *ausa* verum sit, quia libri quidam ut Junt. habent *aura.* *ficta* ıa est, quae impedire Sullam diceretur, quare legatos admittere ıdire non posset. *Hora* defendit Facciolatus, ut dictum pro re, : hora quaque fit. Quod est sane durum.

aut commodi causa, verum etiam negligentius; eum majores summum admisisse dedecus existimabant. itaque mandati constitutum est judicium, non minus turpe, quam furti: credo propterea, quod, quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his operae nostrae vicaria, fides amicorum, supponitur: quam qui laedit, oppugnat omnium commune praesidium, et, quantum in ipso est, disturbat vitae societatem. Non enim possumus omnia per nos agere: alius in alia est re magis utilis. Idcirco amicitiae comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conversurus es? cur mihi te offers ac meis commodis officio simulato, officis, et obstas? recede de medio: per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse: quod minime videtur
39 grave iis, qui minime ipsi leves sunt. Ergo idcirco turpis haec culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam et fidem. nam neque mandat quisquam fere, nisi amico: neque credit, nisi ei, quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis, simul et amicitiam dissolvere, et fallere eum, qui laesus non esset, nisi credidisset. [71] Itane est? in minimis rebus, qui mandatum neglexerit, turpissimo judicio condemnetur necesse est: in re tanta, cum is, cui fama mortui, fortunae vivi commendatae sunt atque concreditae, (damno vivum,) [72] ignominia mortuum affecerit: is

[71] *Itane est?*] Int. Nonne ita est? Sic enim interdum *ne* usurpatur etiam a Cicerone.

[72] *ignominia mortuum.*] Deest alterum membrum, quod ita respondeat *fortunis vivi*, ut *famae mortui ignominia m.* Explevi *damno vivum*, sed cum nota emblematis, ut tamen sensus integer esset. Et id posui primo loco, ut Chiasmus fieret, qua figura in talibus libenter utitur Cicero. Hotomannus explere tentavit integra phrasi, non bene: nam

inter honestos homines, atque adeo inter vivos numerabitur? In minimis privatisque rebus, etiam [73] negligentia in crimen mandati, judiciumque infamia revocatur, propterea quod, [74] si recte fiat, illum negligere oporteat, qui mandarit, non illum, qui mandatum receperit: in re tanta, quae publice gesta atque commissa sit, qui non negligentia privatum aliquod commodum laeserit, sed perfidia legationis ipsius caeremoniam polluerit maculaque affecerit: qua is tandem poena afficietur? aut quo judicio damnabitur? Si hanc ei rem privatim Sex. Roscius mandavisset, ut eum Chrysogono transigeret atque decideret, inque eam rem fidem suam, si quid opus esse putaret, interponeret: ille, qui sese facturum recepisset, nonne si ex eo negotio tantulum in rem suam convertisset, damnatus per arbitrum, et rem restitueret, et honestatem omnem amitteret? Nunc non hanc ei rem Sex. Roscius mandavit, sed, id quod multo gravius est, ipse Sex. Roscius cum fama, vita, bonisque omnibus [75] a decurionibus publice Roscio mandatus est: et ex

et in antecedente est tantum una, et fortuna et fama ad communia praedicata referuntur.

73 *negligentia in crimen mandati*, etc.] Alii aliter, Graevius sic haec corrigenda putat: *negligentia mandati in crimen judiciumque revocatur: infamia* pro glossa criminis habet: eaque est optima, quam nos quidem cognovimus, conjectura. De *infamia* non valde repugnem. In ceteris nil mutem: etsi et ante *negligere mandatum* dixit. *Crimen mandati* commode dici potest, sicut actio, judicium mandati, intellecto male gesti, violati, etc. Ed. Gryph. *judiciique infamiam*, quod probat Facciolatus. Ea lectio est e conjectura, non illa contemnenda; nam ante dixit, judicium mandati turpe esse c. 37. Etsi *judicium* sic nude poni in tali re non solet; tamen id h. l. oratorie fieri potuit.

74 *Si recte fiat.*] Ed. W. *ratione:* in quo non est librarii aberrantis error, aut glossa, ut recte vidit Graevius. Sensus est, si res fieri debet, ut vera ratio postulat, et secundum veram rationem judicamus, negligentia ferri tantum potest in eo, cujus res est, etc.

75 *a decurionibus publice.*] His respondent infra: *voluntas decurionum et municipum omnium.* Ultimum respondet verbo *publice.*

eo T. Roscius non paullum nescio quid in rem suam convertit, sed hunc funditus evertit bonis: ipse tria praedia sibi depactus est: voluntatem decurionum ac municipum omnium tantidem, quanti fidem suam, fecit.

40 Videte jam porro cetera, judices, ut intelligatis, fingi maleficium nullum posse, quo iste sese non contaminarit. In rebus minoribus socium fallere, turpissimum est, aequeque turpe, atque illud, de quo ante dixi. neque injuria: propterea quod auxilium sibi se putat adjunxisse, qui cum altero rem communicavit. Ad cujus igitur fidem confugiet, cum per ejus fidem laeditur, cui se commiserit? Atqui ea sunt animadvertenda peccata maxime, quae difficillime praecaventur. Tecti esse ad alienos possumus: intimi multa apertiora videant, necesse est. socium vero cavere qui possumus? quem etiamsi metuimus, jus officii laedimus. Recte igitur majores eum, qui socium fefellisset, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere. At vero T. Roscius non unum rei pecuniariae socium fefellit, (quod, tametsi grave est, tamen aliquo modo posse ferri videtur,) verum novem homines honestissimos, ejusdem muneris, legationis, officii, mandatorumque socios, induxit, decepit, destituit, adversariis tradidit, omni fraude et perfidia fefellit. Qui de ejus scelere suspicari nihil potuerunt, socium officii metuere non debuerunt: ejus malitiam non viderunt, orationi vanae crediderunt. Itaque nunc illi homines honestissimi propter istius insidias parum putantur cauti providique fuisse: iste, qui initio proditor fuit, deinde perfuga, qui primo sociorum consilia adversariis enunciavit, deinde societatem

cum ipsis adversariis coiit, terret etiam nos, ac minatur, tribus praediis, hoc est, praemiis sceleris, ornatus. In ejusmodi vita, judices, in his tot tantisque flagitiis, hoc quoque maleficium, de quo judicium est, reperietis. Etenim quaerere ita debetis: ubi multa avare, multa audacter, multa improbe, multa perfidiose facta videtis, [76] ibi scelus quoque latere inter illa tot flagitia putatote. Tametsi hoc quidem minime latet, quod ita promptum et propositum est, ut non ex illis maleficiis, quae in illo constat esse, hoc intelligatur; verum ex hoc etiam, si quod illorum forte dubitabitur, convincatur. Quid tandem, quaeso, judices? num aut ille lanista omnino [77] jam a gladiatore recessisse videtur: aut iste discipulus magistro tantulum de arte concedere? Par est avaritia, similis improbitas, [78] eadem impudentia, gemina audacia. Etenim, quoniam 41
fidem magistri cognostis, cognoscite nunc discipuli aequitatem. Dixi jam antea, saepenumero postulatos esse ab istis duos servos in quaestionem. Tu semper, T. Rosci, recusasti. quaero abs te, iine, qui postulabant, indigni erant, qui impetrarent? an iste non commovebat, pro quo postulabant? an res ipsa tibi iniqua videbatur? Postulabant homines nobilissimi atque integerrimi nostrae civitatis, quos jam antea nominavi; qui ita vixerunt, talesque a populo Romano putantur, ut, quidquid dicerent, nemo esset, qui non aequum puta-

76 *ibi scelus q. latere.*] Graevius addendum putat *id: ibi id sc.* non male; sed tamen non necessario. nam ratio et forma judicandi est generalis: deinde transitus ad factum praesens.

77 *jam a gladiatore rec.*] Sic edidi pro *gladiis* ex edd. pr. et Ms. Gu. Vulgatum est ab Aldo. Sed illud melius respondet sequentibus, *magister - - discipulus.* Restituit etiam Graevius e Mss.

78 *eadem impudentia.*] Graevius non bene reposuit *imprudentia*: quae nimis lenis est. Sed est forte error operarum. Nam in notis nil in uomt.

ret. Postulabant autem pro homine miserrimo atque infelicissimo, qui vel ipse sese in cruciatum dari cuperet, dum de patris morte quaereretur. Res porro abs te ejusmodi postulabatur, ut nihil interesset, utrum eam rem recusares, an de maleficio confiterere. Quae cum ita sint, quaero abs te, quam ob causam recusaris. Cum occiditur Sex. Roscius, ibidem fuerunt. Servos ipsos, quod ad me attinet, neque arguo, neque purgo: quod a vobis hoc pugnari video, ne in quaestionem dentur, suspiciosum est. quod vero apud vos ipsos in honore tanto sunt, profecto necesse est, sciant aliquid, quod si dixerint, perniciosum vobis futurum sit. In dominos quaeri de servis iniquum est. Anne quaeritur? Sex. enim Roscius reus est. [79] Neque enim, cum de hoc quaeritur, vos dominos esse dicitis. Cum Chrysogono sunt. Ita credo: litteris eorum, et urbanitate Chrysogonus ducitur, ut inter suos omnium deliciarum atque omnium artium puerulos, ex tot elegantissimis familiis lectos, velit hos versari, homines paene operarios, ex Amerina disciplina patrisfamiliae rusticani. Non est ita profecto, judices: [80] non est verisimile, ut Chrysogonus horum litteras adamarit, aut humanitatem: non, ut rei familiaris negotio diligentiam cognorit eorum et fidem. Est quiddam, quod occultatur. quod quo studiosius ab ipsis opprimitur et

[79] *Neque enim cum*, etc.] Hic locus obscurus et vitiosus est. Edd. pr. variant. Nam vulgata est ab Aldo. Ed. W. habet ut Ms. G. *vos enim dominos esse dicitis*. Edd. R. B. Med. Junt. *vos cum domino esse dicitis*. Prior lectio me videtur in viam deduxisse indicio particulae *enim*. Videtur sic a Cicerone fuisse: *Neque enim, cum de hoc quaeritur, de domino quaeritur: vos enim dominos esse dicitis*. Mox *urbanitati* infra respondet *humanitas*, estque elegantia morum, etc. male Hotomannus ad doctrinam refert humanitatem h. l.

[80] *non est verisimile, ut.*] Durior est haec constructio. Lamb. *verisimile* spurium putabat. eleganter. eadem tamen constructio est Verr. IV, 6. Sext. 36.

absconditur, eo magis eminet et apparet. Quid igi- 42
tur? Chrysogonus sui maleficii occultandi causa quaestionem de his haberi non vult? minime, judices. non in omnes arbitror omnia convenire. Ego in Chrysogono, quod ad me attinet, nihil ejusmodi suspicor neque hoc mihi nunc primum in mentem venit dicere. Meministis, me ita distribuisse initio causam, in crimen, cujus tota argumentatio permissa Erucio est, et in audaciam, cujus partes Rosciis impositae sunt. Quidquid maleficii, sceleris, caedis erit, proprium id Rosciorum esse debebit. Nimiam gratiam potentiamque Chrysogoni, dicimus, et nobis obstare, et perferri nullo modo posse: et a vobis, quoniam potestas data est, non modo infirmari, verum etiam vindicari oportere. Ego sic existimo; qui quaeri velit ex iis, quos constat, cum caedes facta sit, affuisse, eum cupere verum invenire: qui recuset, eum profecto, tametsi verbo non audeat, tamen re ipsa de maleficio suo confiteri. Dixi initio, judices, nolle me plura de istorum scelere dicere, quam causa postularet, ac necessitas ipsa cogeret. Nam et multae res afferri possunt, et unaquaeque earum multis cum argumentis dici potest. Verum ego, quod invitus ac necessario facio, neque diu, neque diligenter facere possum. quae praeteriri nullo modo poterant, ea leviter, judices, attigi: quae posita sunt in suspicionibus, de quibus si coepero dicere, pluribus verbis sit disserendum, ea vestris ingeniis conjecturaeque committo.

Venio nunc ad illud nomen aureum Chrysogoni, 43
sub quo nomine tota societas statuitur: de quo, judices, neque quomodo dicam, neque quomodo taceam, reperire possum. Si enim taceo; vel maximam par-

Quae ad hujus vitae casum causamque pertineant, et quid hic pro se dici velit, et qua conditione contentus sit, jam in extrema oratione nostra, judices, audietis. Ego haec a Chrysogono, mea sponte, remoto Sex.
45 Roscio, quaero. Primum, quare civis optimi bona venierint: deinde, quare hominis ejus, [85] qui neque proscriptus, neque apud adversarios occisus est, bona venierint, cum in eos solos lex scripta sit: deinde, quare aliquanto post eam diem venierint, quae dies in lege praefinita est: deinde, cur tantulo venierint. Quae omnia si, quemadmodum solent liberti nequam et improbi facere, in patronum suum voluerit conferre; nihil egerit. Nemo est enim, qui nesciat, propter magnitudinem rerum multa multos, [[86] partim connivente] partim imprudente L. Sulla, commisisse. Placet igitur in his rebus aliquid imprudentia praeteriri? non placet, judices: sed necesse est. Etenim si Jupiter optimus maximus, cujus nutu et arbitrio coelum, terra, mariaque reguntur, saepe ventis vehementioribus, aut immoderatis tempestatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore, hominibus nocuit, urbes delevit, fruges perdidit: quorum nihil, [87] pernicie

[85] *qui neque proscriptus.*] Haec non sunt in edd. pr. sed e conjectura Hotom. a P. Manutio inserta, quem et alii secuti sunt. Ceterum res et sententia ea requirit, et sequens *neque* indicat, alterum membrum excidisse. In Ms. Gu. verba *deinde -- venierint* excidere.

[86] *partim connivente.*] Hoc non est in Mss. aut edd. pr. sed est a Victorio et P. Manutio. *Partim* indicabat, alterum membrum deesse: supplevere ex iis, quae supra in narratione de Sulla dixerat. At hic in sequentibus de sola imprudentia est: et *partim* non necessario aliud *partim* ante aut post se habet. Forte etiam alterum de connivente Sulla noluit diserte dicere; verbo tamen *partim* admonere homines.

[87] *pernicie.*] Haec est lectio edd. pr. omnium, item Ald. P. Manut. etc. eaque vera, quam restituimus. Veteres sic pronunciabant et scribebant, ut *fructu*, non *fructui*, super quo adeundus Cicero ipse in Orat. Grammatici veteres variant. nam ex h. l. proferunt *pernicii*, ut Gell. IX, 14. et *pernicies*. Ego libros scriptos et edd. et analogiam sequor

causa, divino consilio, sed vi ipsa et magnitudine rerum, factum putamus: at contra, commoda, quibus utimur, lucemque, qua fruimur, spiritumque, quem ducimus, ab eo nobis dari atque impertiri videmus: quid miramur, L. Sullam, cum solus rempublicam regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperiique majestatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animadvertere non potuisse? nisi hoc mirum est, quod vis divina assequi non possit, si id mens humana adepta non sit. Verum, ut haec missa faciam, quae jam facta sunt: ex iis, quae nunc maxime fiunt, nonne quivis potest intelligere, omnium architectum et machinatorem unum esse Chrysogonum, qui Sex. Roscii nomen deferendum curavit? hoc judicium, cujus honoris causa accusare se dixit Erucius?

Desunt non pauca.

aptam, et ratione dispositam se habere existimant, 46
qui in Salentinis, aut in Brutiis habent, unde vix ter in anno audire nuntium possunt.

Alter tibi descendit de palatio et aedibus suis: habet animi relaxandi causa rus amoenum et suburbanum, plura praeterea praedia, neque tamen ullum, nisi praeclarum et propinquum: domus referta vasis Corinthiis et Deliacis, in quibus est authepsa illa, quam tanto pretio nuper mercatus est, ut, qui praetereuntes [88] pretium enumerari audiebant, fundum venire arbi-

[88] *pretium enumerari.*] Non in hac lectione consentiunt libri. Ms. ap. Grut. edd. pr. habent *numerare*, Ms. Gu. *enumerare*. Gruterus corrigit *praeconi adnumerari*, quia in Ms. S. Victoris erat *praeconum* pro *pretium*. male. Summa pretii non auditur, cum pecunia numeratur: neque emtores statim in auctione numerabant pecuniam: neque pecunia dabatur praeconi, sed magistris auctionis: sed pretii

trarentur. Quid praeterea caelati argenti? quid stragulae vestis? quid pictarum tabularum? quid signorum? quid marmoris apud illum putatis esse? tantum scilicet, quantum e multis splendidisque familiis in turba et rapinis coacervari una in domo potuit. Familiam vero quantam, et quam variis cum artificiis habeat, quid ego dicam? Mitto hasce artes vulgares, coquos, pistores, lecticarios: animi et aurium causa tot homines habet, ut quotidiano cantu vocum, et nervorum, et tibiarum, nocturnisque conviviis tota vicinitas personet. In hac vita, judices, quos sumtus quotidianos, quas effusiones fieri putatis? quae vero convivia? honesta, credo, in ejusmodi domo: si domus haec habenda est potius, quam officina nequitiae et diversorium flagitiorum omnium. Ipse vero quemadmodum composito et delibuto capillo passim per forum volitet cum magna caterva togatorum, videtis, [89]judices. Etiam videtis, ut omnes despiciat, ut hominem prae se neminem putet; ut se solum beatum, solum potentem putet. Quae vero efficiat, et quae conetur, si velim commemorare, vereor, judices, ne quis imperitior existimet, me causam nobilitatis victoriamque voluisse laedere: tametsi meo jure possum, si quid in hac parte mihi non placeat, vituperare. Non enim vereor, ne quis alienum me animum habu-
47 isse a causa nobilitatis existimet. Sciunt ii, qui me

summa audiebatur, cum praeco pronunciabat pretium. Quint. c. 15. *vox praeconis praedicat, conficitque pretium.* Illa igitur praedicatio praeconis debet esse in verbo *enumerari*: estque accipiendum sensu pronunciandae pecuniae; quod nec nimis abhorret ab usu ejus verbi: nisi malimus corrigere *enunciari*, quod pronunciandi vim habet.

[89] *judices. Etiam videtis, ut omnes d.*] Sic edd. pr. etiam Ald. Victor. Ms. Franc. quod bene restituit Graevius: sic et Ms. G. Vulgati omittunt *etiam videtis*, auctore P. Manutio.

norunt, me, pro illa tenui infirmaque parte, posteaquam id, quod maxime volui, fieri non potuit, ut componeretur; id [90] maxime defendisse, ut ii vincerent, qui vicerunt. Quis enim erat, qui non videret, humilitatem cum dignitate de amplitudine contendere? quo in certamine perditi civis erat, non se ad eos jungere, quibus incolumibus et domi dignitas et foris auctoritas retineretur. Quae perfecta esse, et suum cuique honorem et gradum redditum, gaudeo, judices, vehementerque laetor: eaque omnia deorum voluntate, studio populi Romani, consilio, et imperio, et felicitate L. Sullae, gesta esse intelligo. Quod animadversum est in eos, qui contra omni ratione pugnarunt; non debeo reprehendere. quod viris fortibus, quorum opera eximia in rebus gerendis exstitit, honos habitus est; laudo. Quae ut fierent, idcirco pugnatum esse arbitror, meque in eo studio partium fuisse confiteor. Sin autem id actum est, et idcirco arma sumpta sunt, ut homines postremi pecuniis alienis locupletarentur, et in fortunas uniuscujusque impetum facerent, et id non modo re prohibere non licet, sed ne verbis quidem vituperare: tum vero in isto bello non recreatus, neque restitutus, sed subactus oppressusque populus Romanus est. Verum longe aliter est. nihil horum est, judices. non modo non laedetur causa nobilitatis, si istis hominibus resistetis, verum etiam ornabitur. Etenim qui haec vituperare 48
volunt, Chrysogonum tantum posse queruntur: qui laudare volunt, concessum ei non esse commemorant. Ac jam nihil est, quod quisquam aut tam stultus, aut tam improbus sit, qui dicat, VELLEM QUIDEM LICE-

[90] *maxime defendisse*] non agendo, pugnando, armis, sed palam probando, optando, etc.

RET: HOC DIXISSEM: Dicas licet. HOC FECISSE: Facias licet: nemo prohibet. HOC DECREVISSE: Decerne, modo recte: omnes approbabunt. HOC DICASSEM: laudabunt omnes, si recte et ordine ju caris. Dum necesse erat, resque ipsa cogebat, u omnia poterat: qui posteaquam magistratus crea legesque constituit, sua cuique procuratio aucto tasque est restituta. Quam si retinere volunt ii, recuperarunt; in perpetuum poterunt obtinere. sin h caedes et rapinas, et hos tantos tamque profusos sa tus aut facient, aut approbabunt; nolo in eos gravi quidquam, ne ominis quidem causa dicere. Un hoc dico: nostri isti nobiles, nisi vigilantes, et bo et fortes, et misericordes erunt; iis hominibus, in q bus haec erunt, ornamenta sua concedant necesse e Quapropter desinant aliquando dicere, male alique locutum esse; si quis vere ac libere locutus sit: d sinant suam causam cum Chrysogono communica desinant, si ille laesus sit, de se aliquid detractum bitrari: videant, ne turpe miserumque sit, eos, q equestrem splendorem pati non potuerunt, servi n quissimi dominationem ferre posse. Quae quide dominatio, judices, in aliis rebus antea versabatu nunc vero [91] quam viam munitet, quod iter affect videtis: ad fidem, jusjurandum, ad judicia vestra, id, quod solum prope in civitate sincerum sanctumq restat. Hicne etiam sese putat aliquid posse Chrys

[91] *quam v. munitet, quod i. a.*] *Munitet* est verbum poëtae, forte totum hoc e poëta sumtum est, ut Gruterus putabat. Utrum pro *muniat*, an *munire cupiat*, disputant viri docti, v. Voss. Anal. II 44. Fuere qui corrigerent *qua v.* et *quo i. a.* In altero forte audi tur: est utique usitatius. Terentius in Heaut. II, 3. et Phorm. 7. *ad aliquam affectare viam.* Item *iter hac habui.* Eun. V, 7. rationi favent et sequentia: *ad fidem*, etc. Sed non arbitror esse n cessarium.

gonus? hic etiam potens esse vult? o rem miseram, atque acerbam! Neque mehercules hoc indigne fero, quod verear, ne quid possit: verum quod ausus est, quod speravit, sese apud tales viros aliquid ad perniciem posse innocentis, id ipsum queror. Idcircone 49
experrecta nobilitas, armis atque ferro rempublicam recuperavit, ut, ad libidinem suam, liberti servulique nobilium, bona, fortunas vestras nostrasque vexare possent? Si id actum est, fateor me errasse, qui hoc maluerim: fateor insanisse, qui cum illis senserim. tametsi inermis, judices, sensi. Sin autem victoria nobilium ornamento atque emolumento reipublicae populoque Romano debet esse: tum vero optimo et nobilissimo cuique meam orationem gratissimam esse oportet. Quodsi quis est, qui et se et causam laedi putet, cum Chrysogonus vituperetur: is causam ignorat, se ipsum prope non novit. Causa enim splendidior fiet, si nequissimo cuique resistetur. Ille improbissimus Chrysogoni fautor, qui sibi cum illo rationem communicatam putat, laeditur, cum ab hoc splendore causae separatur.

Verum haec omnis oratio (ut jam ante dixi) mea est: qua me uti respublica, et dolor meus, et istorum injuria coëgit. Sed Roscius horum nil indignum putat: neminem accusat: nihil de suo patrimonio queritur: putat homo imperitus morum, agricola et rusticus, ista omnia, quae vos per Sullam gesta esse dicitis, more, lege, jure gentium facta: culpa liberatus, et crimine nefario solutus cupit a vobis discedere. Si hac indigna suspicione careat, animo aequo se carere suis omnibus commodis dicit. rogat oratque te, Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam

rem convertit: si nulla in re te fraudavit: si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumeravit, appendit: si vestitum, quo ipse tectus erat, [92] annulumque de digito suum tibi tradidit: si ex omnibus rebus se ipsum nudum, neque praeterea quidquam excepit; ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in
50 egestate degere. Praedia mea tu possides; ego aliena misericordia vivo: concedo: et quod animus aequus est, et quia necesse est. mea domus tibi patet, mihi clausa est: fero. familia mea maxima uteris, ego servum habeo nullum: patior, et ferendum puto. Quid vis amplius? quid insequeris? quid oppugnas? qua in re tuam voluntatem laedi a me putas? ubi tuis commodis officio? quid tibi obsto? Si spoliorum causa vis hominem occidere, spoliasti. Quid quaeris amplius? Si inimicitiarum: quae sunt tibi inimicitiae cum eo, cujus ante praedia possedisti, quam ipsum cognosti? Sin metuis: [93] ab eone aliquid metuis, quem vides ipsum ab sese tam atrocem injuriam propulsare non posse? Sin, quod bona, quae Roscii fuerunt, tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere: nonne ostendis, id te vereri, quod praeter ceteros tu metuere non debeas, ne quando liberis proscriptorum bona patria reddantur? Facis injuriam, Chrysogone, si majorem spem emptionis tuae in hujus exitio ponis, quam in his rebus, quas L. Sulla gessit. Quodsi tibi causa nulla est, cur hunc miserum tanta

[92] *annulum de digito suum.*] Hoc est ex elegante correctione Lambini. In Mss. et edd. ante erat: *annulum dedit, os suum tibi tr.* vitiosissime. Secuti sunt hanc correctionem omnes. In P. Manutii tamen ed. 1540. vetus adhuc lectio est. Intelligendus autem est annulus signatorius, non ille equestris ordinis insigne, ut facile intelligitur.

[93] *ab eone aliquid metuis.*] Graevius e Ms. Franc. edidit *metues*, ut est et in Gu. Ego vulgatum servavi, quia etiam ante est illa forma, ut *quae sunt tibi inim.* etc.

calamitate affici velis: si tibi omnia sua, praeter animam, tradidit, nec sibi quidquam paternum, ne monumenti quidem causa, reservavit: per deos immortales, quae ista tanta crudelitas est? quae tam fera immanisque natura? Quis umquam praedo fuit tam nefarius, quis pirata tam barbarus, ut, cum integram praedam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet? Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil umquam contra rem tuam cogitasse: et tamen oppugnas eum, quem neque metuere potes, neque odisse debes, nec quidquam habere jam reliqui vides, quod ei detrahere possis: nisi hoc indignum putas, quod vestitum sedere in judicio vides: quem tu e patrimonio, tamquam e naufragio, nudum expulisti. Quasi vero nescias, hunc et ali et vestiri a Caecilia, [94] Balearici filia, Nepotis sorore, spectatissima foemina: quae cum patrem clarissimum, amplissimos patruos, ornatissimum fratrem haberet, tamen, cum esset mulier, virtute perfecit, ut, [95] quanto honore ipsa ex illorum dignitate afficeretur, non minora illis ornamenta ex sua laude redderet. An quod diligen- 51
ter defenditur, id tibi indignum facinus videtur? Mihi crede, si pro patris ejus hospitiis et gratia vellent omnes hujus hospites adesse, et auderent libere defendere: satis copiose defenderetur. sin autem pro magnitudine injuriae, proque eo, quod summa respublica in hujus periculo tentatur, haec omnes vindicarent: consistere mehercule vobis isto in loco non liceret. Nunc ita defenditur, non sane ut moleste ferre adver-

[94] *Balearici fil. Nep. sor.*] v. supra ad c. 10.

[95] *quanto honore - - non minora.*] Non bene ista sibi pro facilitate Ciceronis respondent, etsi sensus bene constat. Constarent sibi, si, pro *quanto honore*, esset *quum tanto honore*. Et interdum verba in libris veteribus sic coaluerunt.

sarii debeant, neque ut se potentia superari putent. Quae domi gerenda sunt, ea per Caeciliam transiguntur: fori judiciique rationem Messalla, ut videtis, judices, suscepit. qui si jam satis aetatis atque roboris haberet, ipse pro Sex. Roscio diceret. quoniam ad dicendum impedimento est aetas, et pudor, qui ornat aetatem; causam mihi tradidit, quem sua causa cupere ac debere intelligebat: ipse assiduitate, consilio, auctoritate, diligentia perfecit, ut Sex. Roscii vita, erepta de manibus sectorum, sententiis judicum permitteretur. Nimirum, judices, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit: haec acta res est, uti nobiles restituerentur in civitatem, qui hoc facerent, quod facere Messallam videtis: qui caput innocentis defenderent: qui injuriae resisterent: qui, quantum possent, in salute alterius, quam in exitio, mallent ostendere. Quod si omnes, qui eodem loco nati sunt, facerent: et respublica ex illis, et ipsi ex invidia minus laborarent.

52 Verum si a Chrysogono, judices, non impetramus, ut pecunia nostra contentus sit, vitam ne petat: si ille adduci non potest, ut, cum ademerit nobis omnia, quae nostra erant propria, ne lucem quoque hanc, quae communis est, eripere cupiat: si non satis habet avaritiam suam pecunia explere, nisi etiam crudelitate sanguinis perlitus sit: unum perfugium, judices, una spes reliqua est Sex. Roscio, eadem, quae reipublicae, vestra pristina bonitas et misericordia: quae si manet, salvi etiam nunc esse possumus. sin ea crudelitas, quae hoc tempore in republica versata est, vestros quoque animos (id quod fieri profecto non potest) duriores acerbioresque reddidit; actum est;

judices: inter feras satius est aetatem degere, quam in hac tanta immanitate versari. Ad eamne rem vos reservati estis? ad eamne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos sectores ac sicarii jugulare non potuissent? Solent hoc boni imperatores facere, cum praelium committunt, ut in eo loco, quo fugam hostium fore arbitrentur, milites collocent: in quos, si qui ex acie fugerint, de improviso incidant. Nimirum similiter arbitrantur isti bonorum emptores, vos hic, tales viros, sedere, qui excipiatis eos, qui de suis manibus effugerint. Dii prohibeant, judices, ut hoc, [96] quod majores consilium publicum vocari voluerunt, praesidium sectorum existimetur. An vero, judices, vos non intelligitis, nihil aliud agi, nisi ut proscriptorum liberi quavis ratione tollantur, et ejus rei initium in vestro jurejurando, atque in Sex. Roscii periculo quaeri? Dubium est, ad quem maleficium pertineat, cum videatis [97] ex altera parte sectorem, inimicum, sicarium, eundemque accusatorem hoc tempore, ex altera parte egentem, probatum suis filium, in quo non modo culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? [98] Numquid aliud videtis obstare Roscio, nisi quod patris bona venierunt? Quod si id vos sus- 53
cipitis, et eadem in re operam vestram profitemini: si idcirco sedetis, ut ad vos adducantur eorum liberi,

[96] *quod majores consilium publicum v. v.*] Consilium publicum alias dicitur Senatus: hic de judicio dici, notent studiosi: nam reperi aliis locis, in hac appellatione etiam doctos homines haesisse.

[97] *ex altera parte.*] Sic Ms. G. edd. Rom. Br. Med. Ald. Man. Ed. W. praepositione caret. recentiores habent *in*, quod et Gruterus servavit.

[98] *Numquid hic aliud*, etc.] *Hic* bene delet Ms. Fr. et inde Graevius: tum idem lenius: *si vos id suscipitis.* Etiam pro *eadem in re* habet *ad eandem rem.*

quorum bona venierunt: cavete, per deos immortales, judices, ne nova et multo crudelior per vos proscriptio instaurata esse videatur. Illam priorem, quae facta est in eos, qui arma capere potuerunt, tamen senatus suscipere noluit, ne quid acrius, quam more majorum comparatum est, publico consilio factum videretur: hanc vero, quae ad eorum liberos atque infantium puerorum incunabula pertinet, nisi hoc judicio a vobis rejicitis et aspernamini, videte, per deos immortales, quem in locum rempublicam perventuram putetis.

Homines sapientes, et ista auctoritate et potestate praeditos, qua vos estis, ex quibus rebus maxime respublica laborat, iis maxime mederi convenit. Vestrum nemo est, quin intelligat, populum Romanum, qui quondam in hostes lenissimus existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, judices, hanc pati nolite diutius in hac republica versari: quae non modo id habet in se mali, quod tot cives atrocissime sustulit, verum etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam consuetudine incommodorum. Nam cum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus: etiam qui natura mitissimi sumus, assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

Nihil videtur deesse.

M. TULLII CICERONIS

PRO

Q. ROSCIO COMOEDO

ORATIO, TERTIA.

ARGUMENTUM.

Tradidit C. Fannius Chaerea Q. Roscio, communemque cum eo fecit servum suum Panurgum, ea conditione, ut illum arte histrionica erudiret, deinde quaestus communis esset. Aliquanto post Q. Flavius quidam Tarquiniensis Panurgum occidit. Flavium Roscius judicio persequi cum vellet, cognitorem in eam rem Fannium dedit. Lite contestata, judicio damni injuria a Flavio dati constituto, decidit cum Flavio Roscius, ut ipse ajebat, pro sua parte; ut Fannius, pro tota societate; fundum accepit, non pecuniam. Post aliquot annos *Roscium* Fannius *arbitrum adegit*, h. e. a Praetore impetravit, ut arbitrum daret, qui, quantum aequius melius, Roscium petitori Fannio dare juberet. Arbiter fuit idem, qui in hac causa judex est, C. Calpurnius Piso. is de re sententiam non tulit, Sed Roscium rogavit, ut Fannio pro labore, quod cognitor fuisset, quod vadimonia obisset, H-S ccıɔɔ (decem millia) daret, ita tamen, ut Fannius repromitteret ac restipularetur, si quid exegisset a Flavio, partem ejus dimidiam se Roscio daturum. Spospondit ita se facturum Fannius. Deinde Flavio litem intendit. Judex fuit C. Cluvius eques Romanus. Ejus sententia Flavius H-S cccıɔɔɔ (centena millia) Panurgi nomine Fannio dissolvit. Cujus pecuniae pars dimidia cum ex restipulatione Roscio deberetur: tamen tantum abest, ut ei quicquam Fannius dederit, ut eum etiam in judicium vocaverit, tanquam sua parte in vetere illa decisione fraudatus. Aestimabat enim fundum, quem a Flavio Roscius acceperat, H-S cccıɔɔɔ: inde petebat H-S ıɔɔɔ (quinquaginta millia:) quasi Roscius pro societate, non pro se

tantum decidisset. In quo lis tota vertitur. Et hoc maxime argumento ad criminationem Fannii refellendam Cicero nititur, quod is, accepta a Roscio pecunia, quia cognitor ejus fuerat, repromisisset et restipulatus esset, si quid a Flavio exegisset, dimidium ei se daturum: quo sibi nullam a Roscio ex vetere decisione deberi pecuniam, judicavit.

Multa, quae desunt, quaerenda.

1 **malitiam naturae, crederetur. Is scilicet vir optimus, et singulari fide praeditus, qui suo judicio, tabulis suis, testibus uti conatur. Solent fere dicere, qui per tabulas [1] homines . . . . citi pecuniam expensam tulerunt: Egone talem virum corrumpere potui, ut mea causa falsum in codicem referret? Exspecto, quam mox Chaerea hac oratione utatur: Egone hanc manum, [2] plenam perfidiae, et hos digitos meos impellere potui, ut falsum perscriberent nomen? Quodsi ille suas proferet tabulas: proferet suas quoque Roscius. erit in illius tabulis hoc nomen: at in hujus non erit. Cur potius illius, quam hujus, credetur? Scripsisset ille, si non jussu hujus expensum tulisset? non scripsisset hic, quod sibi expensum ferri jussisset? Nam, quemadmodum turpe est scribere, quod non debeatur: sic improbum est, non referre, quod debeas. aeque enim**

[1] *homines . . . . citi.*] Haec est lectio librorum scriptorum et edd. pr. usque ad P. Manutium, qui correxit *hominis honesti*, sensu quidem bono, sed mera conjectura. Vetus restituit Victorius, sed alii, ut R. Steph. etc. Manutium secuti sunt, Graevius Victorium, quod et nos fecimus. Conjecturae doctorum non satisfaciunt: si tamen et nobis conjectura utendum sit, corrigamus *hominis certi*. quod verbum in tali re dicitur. v. Clav. in *Certus*; potuitque vitium oriri e compendio *cti*, ut in libris saepe scribitur. Sed nihil definio. Solebant, qui pecunias solverent, rogare amicum, interdum plures, quibus praesentibus solutio fieret, ut eam solutionem in suis tabulis scriberent, ut earum testimonio uti possent, si solutio negaretur, aut in dubium vocaretur: v. Clav. in *tabula*.

[2] *plenam perfidiae.*] Hoc mihi suspectum est. nemo sic ipse in tali defensione dicat. Similem glossam in Or. pro Quintio notavimus, suntque et aliae a viris doctis notatae.

tabulae condemnantur ejus, qui verum non retulit; et ejus, qui falsum perscripsit. Sed ego copia et facultate causae confisus, vide quo progrediar. Si tabulas C. Fannius accepti et expensi profert suas, in suam rem, suo arbitratu scriptas: quo minus secundum illum judicetis, non recuso. Quis hoc frater fratri, quis parens filio tribuit, ut, quodcumque retulisset, id ratum haberet? ratum habebit Roscius. profer. quod tibi fuerit persuasum, huic erit persuasum: quod tibi fuerit probatum, huic erit probatum. Paullo [3] ante M. Pernae, P. Saturii tabulas poscebamus: nunc tuas, C. Fanni Chaerea, solius flagitamus, et, quo minus secundum eas lis detur, non recusamus. Quid ita non profers? Non conficit tabulas? Immo diligentissime. Non refert parva nomina in codices? Immo omnes summas. Leve et tenue hoc nomen? H-S ccccıↄↄↄ sunt. quomodo tibi tanta pecunia extraordinaria jacet? quomodo H-S cccıↄↄↄ in codice accepti et expensi non sunt? Proh dii immortales: essene quemquam tanta audacia praeditum, qui, quod nomen referre in tabulas timeat, id petere audeat? quod in codicem injuratus referre noluit, id jurare in litem non dubitet? Quod sibi probare non possit, id persuadere alteri conetur? Nimium cito, ait, me [4] indignari de tabulis: 2
non habere se hoc nomen in codice accepti et expensi relatum confitetur: sed in adversariis patere contendit. Usque eone te diligis, et magnifice circumspicis,

[3] *ante M. Perpernae P. S.*] Sic bene edidit Graevius pro *a M. Perpenna.* Sic edd. Rom. Br. Med. Junt. nisi quod *Perpennae* solito errore habent. Id requirit etiam sequens: *nunc tuas C. F. C. solius.*

[4] *indignari.*] Sic primus Aldus edidit. recte. ante *indagare* edebatur. Illud Graevius etiam in Ms. Franc. reperit. Paullo ante *in codicem* habent plures scr. et edd. Placebat Hotomanno. nempe antiquarii est.

ut pecuniam non ex tuis tabulis, sed ex adversarii petas? suum codicem testis loco recitare, arrogantia est. [5] suarum perscriptionum et liturarum adversari proferre non amentia est? Quodsi eandem vim, dil gentiam, auctoritatemque habent adversaria, quai tabulae: quid attinet codicem instituere? conscribere ordinem conservare? memoriae tradere litterarui vetustatem? Sed si, quod adversariis nihil credimu idcirco codicem scribere instituimus: quod etia apud omnes leve et infirmum est, id apud judicer grave et sanctum esse ducetur? Quid est, quod negl genter scribamus adversaria? quid est, quod diligei ter conficiamus tabulas? qua de causa? quia haec sui menstrua, illae sunt aeternae: haec delentur statin illae servantur sancte: haec parvi temporis memor am, illae perpetuae existimationis fidem et religionei amplectuntur: [6] haec sunt dejecta, illae in ordinei confectae. Itaque adversaria in judicium protul
3 nemo: codicem protulit, tabulas recitavit. Tu, (Piso, tali fide, virtute, gravitate, auctoritate ornatu ex adversariis pecuniam petere non auderes. Eg quae clara sunt consuetudine, diutius dicere non d beo: illud vero, quod ad rem vehementer pertine quaero: quam pridem hoc nomen, Fanni, in adversari retulisti? Erubescit: quid respondeat, nescit: qui fingat extemplo, non habet. Sunt duo menses jan dices. [7] Tamen in codicem acceptum et expensui

[5] *suarum perscr. et litur. adversaria.*] Paullo durior forma verb rum est. Sensus est, adversaria, in quibus expensae et acceptae pec niae scriptae sunt cum multis lituris.

[6] *haec sunt dejecta.*] Quid sit *dejecta*, e contrario intelligitur. S Hotom. et Lamb. malebant *disjecta*.

[7] *Tamen in codicem acceptum et expensum.*] Sic libri scr. et ed pr. Primus Manutius e conjectura Hotom. et Turneb. edidit acce

referri debuit. Amplius sunt sex menses. Cur tamdiu jacet hoc nomen in adversariis? Quid si tandem amplius triennium est? quomodo, cum omnes, qui tabulas conficiant, menstruas paene rationes in tabulas transferant, tu hoc nomen triennium amplius in adversariis jacere pateris? Utrum cetera nomina in codicem accepti et expensi digesta habes, an non? Si non: quomodo tabulas conficis? si etiam: quamobrem, cum cetera nomina in ordinem referebas, hoc nomen triennio amplius, quod erat in primis magnum, in adversariis relinquebas? Nolebas sciri, debêre Roscium. cur scribebas? Rogatus eras, ne referres. cur in adversariis scriptum habebas?

Sed haec quamquam firma esse video, tamen ipse mihi satisfacere non possum, nisi a C. Fannio ipso testimonium sumo, hanc pecuniam ei non deberi. Magnum est, quod conor: difficile est, quod polliceor. nisi eundem et adversarium et testem habuerit Roscius, nolo vincat. Pecunia tibi debebatur certa. quae 4
nunc petitur per judicem: in qua [8] legitimae partis sponsio facta est. Hic tu si amplius H-S. nummo petisti, quam tibi debitum est, causam perdidisti: propterea quod aliud est judicium, aliud arbitrium. Judicium est pecuniae certae: Arbitrium incertae. Ad judicium hoc modo venimus, ut totam litem aut obtineamus, aut amittamus: ad arbitrium [9] hoc

et expensi. Sane *acceptum et expensum* verum esse non potest. Est enim sermo de pecunia expensa modo. Sed, opinor, totum spurium est, et e stulta glossa natum. Sicut mox *tabulae* simpliciter dicuntur, sic h. l. codex. Sic et c. 1.

[8] *legitimae partis*] i. e. tertiae vid. infr. c. 5. Mox H-S. forte spurium: nam alibi *nummo* in tali re simpliciter dicitur.

[9] *hoc animo.*] Sic edd. R. Br. Ven. Med. etc. aliae *modo*, quod secutus est Graevius: quia in praecedente membro est sic. Mihi *animo* magis placet, ad variandam orationem.

animo adimus, ut neque nihil, neque tantum, quan tum postulavimus, consequamur. Ejus rei ipsa verb formulae testimonio sunt. Quid est in judicio? di rectum, asperum, simplex. [10] SI PARET H-S. IↃↃ DARI OPORTERE. Hic, nisi planum facit, H-S IↃↃ ad libellam sibi deberi, causam perdit. Quid est i arbitrio? mite, moderatum, [11] QVANTVM AEQVIV MELIVS, ID DARI. Ille tamen confitetur plus se peter quam debeatur: sed satis superque habere dicit, quo sibi ab arbitro tribuatur. Itaque alter causae confidit alter diffidit. Quae cum ita sint: quaero abs te, qui ita de hac pecunia, de his ipsis H-S IↃↃↃ, de tu rum tabularum fide compromissum feceris, arbitrum sumseris, quantum aequius et melius sit, dari, repr mittive, si pareret? Quis in hanc rem fuit arbiter Utinam is quidem Romae esset! Romae est. [12] Ut nam adesset in judicio! Adest. Utinam sederet i consilio C. Pisonis! Ipse C. Piso est. Eundem tu arbitrum et judicem sumebas? eidem et infinita [13] largitionem remittebas, et eundem in angustissima

[10] *Si paret*, etc.] Edd. vett. aut *si peteret*, aut *si pateret*. recte corre Lamb. *si paret*. - - *Oportere* est ab Hotomanni conjectura, quod fere est in hac formula in libris juris civilis. *Dari* quoque abest libris quibusdam.

[11] *Quantum aequius melius.*] Copulam *et* cum Graevio omisimu nec solet addi, nec est mox in eadem formula. Credimus etiam, *id da* esse insititium. In ed. Rom. Br. et sqq. est *id clarius*, ut habent M quidam. Saltem cum Hotomanno *id* deleri debet.

[12] *Utinam adesset.*] Edd. et Mss. vett. *jam* in principio addunt, *nam*, utrumque male. In ed. Mediol. Asc. adhaeret membro prae denti: *Romae est jam.* quod est tolerabilius. In ed. Juntae neutru est, nec Graevius in Ms. Franc. reperit, itaque delevit: quem nos in tati sumus.

[13] *largitionem remittebas.*] Sic consensu scr. et edd. Et hab verbum *remittebas* interpretationem non absurdam aut alienam, ut pro concedebas, permittebas, condonabas. Exemplum aliud vid. Clav. in h. v. Sed Graevius corrigit *i. potestatem permittebas*, quod sa est in hac re usitatum: nec tamen intelligi potest, quare librarii ex fecerint *remittebas*.

formulam sponsionis concludebas? Quis umquam ad arbitrum, quantum petiit, tantum abstulit? nemo. quantum enim aequius esset sibi dari, petiit. De quo nomine ad arbitrum adisti, de eo ad judicem venisti. Ceteri cum ad judicem causam labefactari animadvertunt, ad arbitrum confugiunt: hic ab arbitro ad judicem venire est ausus. qui cum de hac pecunia, de tabularum fide arbitrum sumsit, judicavit, sibi pecuniam non deberi. Jam duae partes causae sunt confectae: [14] adnumerasse sese negat: expensum tulisse non dicit, cum tabulas non recitat. reliquum est, ut stipulatum se esse dicat. praeterea enim, quemadmodum certam pecuniam petere possit, non reperio.
Stipulatus es? ubi? quo die? quo tempore? quo 5
praesente? quis spopondisse me dicit? nemo. Hic ego si finem faciam dicendi, satis fidei et diligentiae meae, satis causae et controversiae, satis formulae et sponsioni, satis etiam judici fecisse videar, cur secundum Roscium judicari debeat. Pecunia petita est certa: cum tertia parte sponsio facta est. Haec pecunia necesse est, aut data, aut expensa lata, aut stipulata sit. Datam non esse Fannius confitetur: expensam latam non esse, codices Fannii confirmant: stipulatam non esse taciturnitas testium concedit. Quid ergo est? [15] quod et reus is est, cui et pecunia levissima et existimatio sanctissima fuit semper: et judex est is, quem nos non minus bene de nobis existimare, quam secundum nos judicare velimus: ad-

[14] *adnumerasse se.*] Haec pars orationis interiit. Ed. Rom. Br. Med. Asc. Junt. Ald. *adulterasse.* Primus P. Manutius dedit *adnumerasse;* et sic conjecerat paucis annis ante Joach. Camerarius, edere sic non ausus.

[15] *quod et reus is est.*] Sic primus edidit P. Manutius 1540. non R. Stephanus. recte. Ante erat, *quod et res ejus est.*

vocatio ea est, quam propter eximium splendorem [16] ut judicem unum vereri debeamus: perinde ac si in hanc formulam omnia judicia legitima, omnia arbitria honoraria, omnia officia domestica conclusa et comprehensa sint, perinde dicemus. Illa superior fuit oratio necessaria, haec erit voluntaria: illa ad judicem, haec ad C. Pisonem: illa pro reo, haec pro Roscio: illa victoriae, haec bonae existimationis causa, comparata.

6 Pecuniam petis, Fanni, a Roscio: quam? dic audacter et aperte. Utrum quae tibi ex societate debeatur? an, quae ex liberalitate hujus promissa sit et ostentata? quorum alterum est gravius et odiosius: alterum levius et facilius. Quae ex societate debeatur? Quid ais? Hoc jam neque leviter ferendum est, neque negligenter defendendum. Si qua enim sunt privata judicia summae existimationis, et paene dicam capitis, tria haec sunt, fiduciae, tutelae, societatis. Aeque enim perfidiosum et nefarium est, fidem frangere, quae continet vitam: et pupillum fraudare, qui in tutelam pervenit: et socium fallere, qui se in negotio conjunxit. Quae cum ita sint, qui sit, qui socium fraudarit et fefellerit, consideremus. dabit enim nobis jam tacite vita acta in alterutram partem firmum et grave testimonium. Q. Roscius? Quid ais? Nonne, ut ignis in aquam conjectus, continuo restinguitur et refrigeratur: sic refervens falsum crimen in purissimam et castissimam vitam collatum, statim concidit et exstinguitur? Roscius socium fraudavit? Potest hoc homini huic haerere peccatum? qui medius fidius

[16] *ut judicem unum.*] Friget hoc. scrib. aut *judicem unicum*, i. e. praestantissimum, religiosissimum. aut inverte, *ut unum judicem*, pro aliquem, in quo solet substantivum praecedere.

(audacter dico) plus fidei, quam artis, plus veritatis,
quam disciplinae possidet in se: quem populus Romanus
meliorem virum, quam histrionem esse arbitratur:
qui ita dignissimus est scena propter artificium, ut
dignissimus sit curia propter abstinentiam. Sed quid
ego ineptus de Roscio apud Pisonem dico? ignotum
hominem scilicet pluribus verbis commendo. estne
quisquam omnium mortalium, de quo melius existimes
tu? estne quisquam, qui tibi purior, prudentior,
humanior, officiosior, liberaliorque videatur? Quid tu,
Saturi, qui contra hunc venis, existimas aliter? nonne
quotiescunque in causa in nomen hujus incidisti,
toties hunc et virum bonum esse dixisti, et honoris
causa appellasti? quod nemo nisi aut honestissimo
aut amicissimo facere consuevit. Qua in re mihi
ridicule es visus esse inconstans, qui eundem et
laederes et laudares: et virum optimum, et hominem
improbissimum esse diceres. eundem tu et honoris
causa appellabas, et virum primarium esse dicebas, et
socium fraudasse arguebas. Sed, ut opinor, laudem
veritati tribuebas, crimen gratiae concedebas: de hoc,
ut existimabas, praedicabas: Chaereae arbitratu
causam agebas. Fraudavit Roscius. Est hoc quidem 7
auribus animisque hominum absurdum. Quid si tandem
aliquem timidum, dementem, divitem, inertem
nactus esset, qui experiri non posset? tamen incredibile
esset. Verumtamen, quem fraudarit, videamus.
C. Fannium Chaeream Roscius fraudavit. Oro, atque
obsecro vos, qui nostis, vitam inter se utriusque conferte:
qui non nostis, faciem utriusque considerate.
nonne ipsum caput, et supercilia illa penitus abrasa,
olere malitiam, et clamitare calliditatem videntur?

nonne ab imis unguibus usque ad verticem summum (si quam conjecturam affert hominibus tacita corporis figura) ex fraude, fallaciis, mendaciis constare totus videtur? qui idcirco [17] capite et superciliis semper est rasis, ne ullum pilum viri boni habere dicatur. cujus personam praeclare Roscius in scena tractare consuevit: neque tamen pro beneficio ei par gratia refertur. Nam Ballionem illum improbissimum et perjurissimum lenonem cum agit, agit Chaeream, persona illa lutulenta, impura, invisa, in hujus moribus, natura, vitaque est expressa. Qui quamobrem Roscium similem sui in fraude et malitia existimarit, nihil videtur: nisi forte, quod praeclare hunc imitari se in persona lenonis animadvertit. Quamobrem etiam atque etiam considera, C. Piso, quis quem fraudasse dicatur. Roscius Fannium? Quid est hoc? probus improbum, pudens impudentem, perjurum castus, callidum imperitus, liberalis avidum. Incredibile est, quemadmodum, si Fannius Roscium fraudasse diceretur, utrumque ex utriusque persona verisimile videretur, et Fannium per malitiam fecisse, et Roscium per imprudentiam deceptum esse: sic cum Roscius Fannium fraudasse arguatur, utrumque incredibile est, et Roscium quidquam per avaritiam appetisse, et
8 Fannium quidquam per se bonitate amisisse. Principia sunt hujusmodi. spectemus reliqua. H-S ıɔɔɔ Q. Roscius fraudavit Fannium. Qua de causa? Subridet Saturius, veterator, ut sibi videtur. Ait propter ipsa H-S ıɔɔɔ. Video: sed tamen cur ipsa H-S ıɔɔɔ tam vehementer concupierit, quaero. nam tibi,

[17] *capite et superciliis s. e. rasis.*] Arbitror, Ciceronem scripsisse *rasus*.

M. Perperna, C. Piso, certe tanti non fuissent, ut socium fraudaretis. Roscio cur tanti fuerint, causam requiro. Egebat? Immo locuples erat. Debebat? Immo in suis nummus versabatur. Avarus erat? Immo etiam, antequam locuples, semper liberalissimus munificentissimusque fuit. [18] Proh deum hominumque fidem! qui H-S ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ quaestus facere noluit (nam certe H-S ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ merere et potuit et debuit, si potest Dionysia H-S ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ merere) is per summam fraudem, et malitiam, et perfidiam H-S iↄↄↄ appetiit? Et illa fuit pecunia immanis, haec parvula: illa honesta, haec sordida: illa jucunda, haec acerba: illa propria, haec [19] in causa et in judicio collocata. Decem his annis proximis H-S. sexagies honestissime consequi potuit: noluit. laborem quaestus recepit? quaestum laboris rejecit. populo Romano adhuc servire non destitit: sibi servire jampridem destitit. Hoc tu umquam, Fanni, faceres? et si hos quaestus recipere posses, non eodem tempore et gestum et animam ageres? Dic nunc te ab Roscio H-S iↄↄↄ circumscriptum esse, qui tantas et tam infinitas pecunias non propter inertiam laboris, sed propter magnificentiam liberalitatis repudiarit. Quid ego nunc illa dicam, quae vobis in mentem venire certo scio? Fraudabat te in societate Roscius. Sunt jura, sunt formulae de omnibus rebus constitutae, ne quis aut in genere injuriae, aut ratione actionis errare possit. expressae sunt enim ex unius-

18 *Proh! deum,* etc.] Hoc locus insignis est ad intelligendum, quanta mercede egeriut magni artifices, qualis Roscius. Dionysia saltatricula uno anno sex millia amplius scutatorum potuit merere, Roscius novem: quae decies sumta efficiunt 90000. amplius.

19 *in causa et jud. coll.*] i. e. incerta, quia de ea ambigitur et litigatur.

cujusque damno, dolore, incommodo, calamitate, injuria, publicae a praetore formulae, ad quas privata [20] lis accommodetur.

9 Quae cum ita sint, cur non arbitrum pro socio adegeris Q. Roscium, quaero. Formulam non noras? Notissima erat. Judicio gravi experiri nolebas? Quid ita? propter familiaritatem veterem? cur ergo laedis? Propter integritatem hominis? cur igitur insimulas? Propter magnitudinem criminis? Itane vero? [21] quem per arbitrum circumvenire non posses, cujus de ea re proprium erat judicium, hunc per judicem condemnabis, cujus de ea re nullum est arbitrium? Quin tu hoc crimen aut objice, ubi licet agere: aut jacere noli, ubi non oportet. Tametsi jam hoc tuo testimonio crimen sublatum est. Nam, quo tu tempore illa formula uti noluisti, nihil hunc in societatem fraudis fecisse ostendisti. Fecit pactionem. Num tabulas habet, an non? Si non habet, quemadmodum pactio est? si habet, cur non nominas? Dic nunc Roscium abs te petisse, ut familiarem suum sumeres arbitrum. non petiit. Dic pactionem fecisse, ut absolveretur. non pepigit. Quaere, quare sit absolutus? quod erat summa innocentia et integritate. Quid enim factum est? venisti domum ultro Roscii: [22] satisfecisti: quod temere commisisses, in judicium

[20] *lis accommodatur.*] Hotomanus bene corrigit *accommodetur.*

[21] *quem per arbitrum,* etc.] Locus est paullo difficilior, quia exquisitior est latinitas et concinnitas quaesita. Sensus est: cum tu adversus Roscium nihil efficere posses arbitrum adigendo pro socio, qui proprie adhiberi in hac causa debebat: ad judicem rem detulisti, ut, per eum consequere, quod velles; ad quem talis causa deferri non debebat. Verbum *judicii* proprie de arbitrio non dicitur; sed usus eo est concinnitatis causa: *arbiter* - - - *judicium* - - *judex* - - *arbitrium.* Edd. vett. *proprium non erat judicium.* Delevit *non* Turnebus. Porro *condemnare* improprie dicitur, pro efficere, ut alter causa cadat. v. Clav. in h. v.

[22] *satisfecisti* - - *negasti.*] Hic locus in libris varie corruptus est,

ut denuntiaret; rogasti, ut ignosceret: te affuturum negasti: debere tibi ex societate nihil, clamitasti. judici hic denuntiavit: absolutus est. Tamen fraudis ac furti mentionem facere audes? Perstat in impudentia. pactionem enim, inquit, mecum fecerat. Idcirco videlicet ne condemnaretur. Quid erat causae, cur metueret, ne condemnaretur? Res erat manifesta: furtum erat apertum.

Cujus rei furtum factum erat? Exorditur magna cum exspectatione veteris histrionis exponere societatem. Panurgus, inquit, fuit Fannii. is fuit ei cum Roscio communis. Hic primum questus est non leviter Saturius, communem factum esse gratis cum Roscio, qui pretio proprius fuisset Fannii. Largitus est scilicet homo liberalis, et dissolutus, et bonitate affluens Fannius Roscio? Sic puto. Quoniam ille hic constitit paullisper, mihi quoque necesse est paullum commorari. Panurgum tu, Saturi, proprium Fannii dicis fuisse. At ego totum Roscii fuisse contendo. Quid erat enim Fannii? corpus. Quid Roscii? disciplina. Facies non erat: ars erat pretiosa. Ex qua parte erat Fannii, non erat H-S ıɔɔɔ. ex qua parte erat Roscii, amplius erat H-S cccıɔɔɔ. Nemo enim illum ex trunco corporis spectabat, sed ex artificio comico aestimabat. Nam illa membra merere per se non amplius poterant duodecim aeris: disciplina, quae erat ab hoc tradita, locabat se non minus H-S

varieque a viris doctis corrigitur. Graevius sic: *satisfecisti: quod - - commisisses, id judici ut denunciaret rogasti: rogasti ut ignosceret.* Fortasse sic potest constitui: primum, si post *satisfecisti* comma modo scribatur: deinde, *ut ignosceret* tollatur. nam id est jam in *satisfecisti*. Id sic fluet oratio: *satisfecisti, quod temere commisisses: in jud. v. denunciaret, rogasti: te affuturum negasti.* sc. in judicio, quod causam abjecisses, quod ipsum Roscius in judicio indicare debebat: nam id est, ut opinor, *denunciare in judicium.*

ccciɔɔɔ. O societatem captiosam et indignam! ubi alter H-S iɔɔɔ, alter ccciɔɔɔ quod sit, in societatem affert: nisi idcirco moleste pateris, quod H-S iɔɔɔ tu ex arca proferebas, H-S ccciɔɔɔ ex disciplina et artificio Roscius promebat. [23] Quam enim rem et exspectationem, quod studium, et quem favorem secum in scenam attulit Panurgus? Quod Roscii fuit discipulus. qui diligebant hunc, illi favebant: qui admirabantur hunc, illum probabant: qui denique hujus nomen audierant, illum eruditum et perfectum existimabant. Sic est vulgus: ex veritate pauca, ex opinione multa aestimat. Quid sciret ille, perpauci animadvertebant. ubi didicisset, omnes quaerebant. nihil ab hoc pravum et perversum produci posse arbitrabantur. Si veniret ab Statilio: tametsi artificio Roscium superaret, adspicere nemo posset. nemo enim, sicut ex improbo patre probum filium nasci, sic ex pessimo histrione bonum comoedum fieri posse existimaret. Quia veniebat a Roscio, plus etiam
11 scire, quam sciebat, videbatur. Quod item nuper in Erote comoedo usu venit: qui posteaquam e scena non modo sibilis, sed etiam convicio explodebatur; sicut in aram, confugit in hujus domum, disciplinam, patrocinium, nomen. Itaque perbrevi tempore, qui ne in novissimis quidem erat histrionibus, ad primos pervenit comoedos. Quae res extulit eum? Una commendatio hujus: qui tamen Panurgum illum, non solum ut Roscii discipulus fuisse diceretur, domum recepit, sed etiam summo cum labore, stomacho, miseriaque erudiit. Nam, quo quisque est sollertior

23 *Quam rem et exsp.*] Graevius probat conjecturam viri docti, qui corrigebat *spem*: quod verbum sane saepe cum exspectatione conjungitur. Est valde probabilis conjectura.

et ingeniosior, hoc docet iracundius et laboriosius. quod enim ipse celeriter arripuit, id cum tarde percipi videt, discruciatur. Paullo longius oratio mea provecta est hac de causa, ut conditionem societatis diligenter cognosceretis. Quae [24] deinde sunt consecuta? Panurgum, inquit, hunc, servum communem, Q. Flavius Tarquiniensis quidam interfecit. in hanc rem, inquit, me cognitorem dedisti. lite contestata, [25] judicio damni injuria constituto, tu sine me cum Flavio decidisti. Utrum pro dimidia parte: an pro tota societate? planius dicam, utrum pro me, an pro me et pro te? Pro me potui: exemplo multorum licitum est: jure fecerunt multi: nihil in ea re tibi injuriae feci. pete tu tuum, exige, et aufer, quod debetur. suam quisque partem juris possideat et persequatur. At enim [26] tuum negotium gessisti bene. Gere et tu tuum bene. Magno tuam dimidiam partem decidisti. Magno et tu tuam partem decide. H-S ccciↃↃↃ abstulisti. [27] Si fit hoc vero; H-S ccciↃↃↃ tu quoque aufer. Sed hanc decisionem Roscii, oratione et opi- 12
nione augere licet: re et veritate mediocrem et tenuem esse invenietis. Accepit enim agrum temporibus iis, cum jacerent pretia praediorum: qui ager

[24] *deinde sunt consecuta.*] *Sunt* addidimus ex edd. pr. omnibus. Casu excidit. Restituit jam Graevius ex ed. Victor. et Ms. Franc.

[25] *judicio damni injuria.*] Recte interpretes intelligi monent, *dati*. *Injuria* videtur esse glossa, quia *actio damni* simpliciter dicitur, adeoque etiam *judicium damni:* nam damnum per injuriam datum intelligi per se patet: sed et infra c. 18. sic est; et in legibus saepe.

[26] *tuum negotium - - - tuam dimid. p.*] In altero edd. pr. addunt *tu*, non in primo. Graevius ex ed. Vict. addit utrique. Ego neutri addidi, et delevi in tertio ante *abstulisti*. Nam illud *et tu* efficacius est, si non praecedit *tu;* quod etiam friget. Sic mox c. 12. med.

[27] *Si fit hoc vero.*] Hotom. corrigit *sit:* quod et nobis primum legentibus in mentem venit, et fortasse aliis quoque veniat.

neque villam habuit, neque ex ulla parte fuit cultus; qui nunc multo pluris est, quam tunc fuit. neque id est mirum. tum enim propter reipublicae calamitates, omnium possessiones erant incertae; nunc, deum immortalium benignitate, omnium fortunae sunt certae: tum erat ager incultus sine tecto; nunc est cultissimus cum optima villa. Verumtamen, quoniam natura tam malevolus es, numquam ista te molestia et cura [28] liberabo. Praeclare suum negotium gessit Roscius: fundum fructuosissimum abstulit: quid ad te? tuam partem dimidiam, quemadmodum vis, decide. Vertit hic rationem, et id, quod probare non potest, fingere conatur. De tota re, inquit, decidisti.

Ergo huc universa causa deducitur, utrum Roscius cum Flavio de sua parte, an de tota societate fecerit pactionem. Nam ego Roscium, si quid communi nomine tetigit, confiteor praestare debere societati. [29] Societatis, non suas lites redemit, cum fundum a Flavio accepit. [30] Quid ita satis non dedit, AMPLIUS A SE NEMINEM PETITURUM? Qui de sua parte decidit, reliquis integram relinquit actionem. qui pro sociis transigit, satisdat, neminem eorum postea petiturum. Quid ita Flavio sibi cavere non venit in mentem? nesciebat videlicet Panurgum fuisse in societate? Sciebat. Nesciebat, Fannium Roscio esse socium? Praeclare. nam iste cum eo litem contestatam habebat. Cur igitur decidit, et [31] non restipulatur, nemi-

[28] *liberabo.*] Edd. Rom. Br. Mediol. *liberabis.* Junta et Aldus dedere *liberabo*: nihil admodum refert.

[29] *Societatis, non s.*] Hoc est adversarii, adfirmantis, Roscium communi suo et socii nomine egisse. *Quid ita*, etc. est responsio.

[30] *Quid ita satis non d.*] Edd. pr. *Quid ita?* in utroque loco male. *Quid ita* est, Quare ergo non cavere Flavius jussit, amplius, etc.

[31] *non restipulatur*] intellige *Flavius*: a quo fundum stipulatus est Roscius satisfactionis nomine. Legantur sequentia.

nem amplius petiturum? cur de fundo decidit, et judicio non absolvitur? cur tam imperite facit, ut nec Roscium stipulatione alliget, neque a Fannio judicio se absolvat? Est hoc primum et ex conditione juris, et ex consuetudine cautionis, gravissimum et firmissimum argumentum: quod ego pluribus verbis amplecterer, si non alia certiora et clariora testimonia in causa haberem. Et, ne forte me hoc frustra pollicitum 13
esse praedices: te, te, inquam, Fanni, ab tuis subselliis contra te testem suscitabo. Criminatio tua quae est? Roscium cum Flavio pro societate decidisse. Quo tempore? Abhinc annis IV. Defensio mea quae est? Roscium pro sua parte cum Flavio transegisse. Repromittis tu abhinc triennium Roscio. Quid? recita istam restipulationem clarius. Attende, quaeso, Piso. Fannium invitum, et huc atque illuc tergiversantem, testimonium contra se dicere cogo. Quid enim restipulatio clamat? QUOD A FLAVIO ABSTULERO, PARTEM DIMIDIAM INDE ROSCIO ME SOLUTURUM SPONDEO. Tua vox est, Fanni. Quid tu auferre potes a Flavio, si Flavius nihil debet? Quid hic porro nunc restipulatur, quod jampridem ipse exegit? quid vero Flavius tibi daturus est, qui Roscio omne, quod debuit, dissolvit? cur in re tam veteri, in negotio tam confecto, in societate dissoluta, nova haec restipulatio interponitur? Quis est hujus restipulationis scriptor? testis? arbiter? quis? tu Piso. Tu enim Q. Roscium pro opera, pro labore, quod cognitor fuisset, quod vadimonia obisset, rogasti, ut Fannio [32] daret H-S

[32] *daret H-S* CCCIↃↃↃ.] In numero non consentiunt editores. Manut. CCIↃↃ. Lamb. CCIↃↃ IↃↃ. Numerus quidem in textu, qui est in edd. pr. verus esse non potest. Nam in eo est tota pecunia, quam Roscius a Flavio accepit. Manutius decimam partem sumit, Lambi-

cccıↄↄↄ, hac conditione, ut, si quid ille exegisset a Flavio, partem ejus dimidiam Roscio dissolveret. Satisne ista restipulatio dicere tibi videtur aperte Roscium pro se decidisse? At enim forsitan hoc tibi veniat in mentem, repromisisse Fannium Roscio, si quid a Flavio exegisset, ejus partem dimidiam: sed omnino exegisse nihil. Quid? tu non exitum exac tionis, sed initium repromissionis spectare debes? ne que, si ille persequi noluit, non, quod in se fuit, judi cavit, Roscium suas, non societatis lites redemisse! Quid si tandem planum facio, post decisionem vete rem Roscii, post repromissionem recentem hanc Fannii, H-S cccıↄↄↄ Fannium a Q. Flavio, Panurg nomine abstulisse? tamen diutius illudere viri optim existimationi, Q. Roscii, audebit?

14 Paullo ante quaerebam, id quod vehementer ad rem pertinebat, qua de causa Flavius, cum de tota lite faceret pactionem, neque satis acciperet a Roscio neque judicio absolveretur a Fannio. nunc vero (id quod mirum et incredibile est) requiro, quamobrem cum de tota re decidisset cum Roscio, H-S cccıↄↄↄ separatim Fannio dissolvit? Hoc loco, Saturi, quid pares respondere, scire cupio. utrum omnino Fannium a Flavio H-S cccıↄↄↄ non abstulisse? an alio nomine et alia de causa abstulisse? Si alia de causa: quae ratio tibi cum eo intercesserat? nulla. [33] Addictus erat tibi? non. frustra tempus contero. Omnino, inquit, H-S cccıↄↄↄ a Flavio non abstulit, neque Pa nurgi nomine, neque cujusquam. Si planum facio,

nus sesquidecimam. Cur autem non dimidium ıↄↄↄ. quia et Fannius dimidium dare debebat? Numeri hujusmodi in libris vitiati sunt valde.

[33] *Addictus erat tibi*] v. Clav. in *addictus*.

post hanc recentem stipulationem Roscii, H-S ccciↃↃↃ a Flavio te abstulisse: numquid causae est, quin ab judicio abeas turpissime victus? Quo teste igitur hoc planum faciam? Venerat, ut opinor, haec res in judicium. Certe. Quis erat petitor? Fannius. Quis reus? Flavius. Quis judex? Cluvius. Ex his unus mihi testis est producendus, qui pecuniam datam dicat. Quis est ex his gravissimus? Sine controversia, qui omnium judicio comprobatus est judex. Quem igitur ex his tribus a me [34] testem spectabis? petitorem? Fannius est: contra se numquam testimonium dicet. Reum? Flavius est. Is jampridem est mortuus. Si viveret, verba ejus audiretis. Judicem? Cluvius est. Quid is dicit? H-S ccciↃↃↃ Panurgi nomen Flavium Fannio dissolvisse: quem tu si ex censu spectas, eques Romanus est. si ex vita, homo clarissimus est: si ex te; judicem sumsisti. si ex veritate; id, quod scire potuit et debuit, dixit. Nega, nega nunc, equiti Romano, homini honesto, judici tuo, credi oportere. Circumspicit, aestuat; negat nos Cluvii testimonium recitaturos. recitabimus. erras: inani et tenui spe te consolaris. Recita testimonium [35] T. Manilii et C. Luscii Ocreae, duorum senatorum, hominum ornatissimorum, qui ex Cluvio audierunt. (TESTIMONIUM T. MANILII, ET C. LUSCII OCREAE.) Utrum dicis? Luscio et Manilio; an et Cluvio non esse credendum? Pla- 15
nius atque apertius dicam. Utrum Luscius et Manilius nihil de H-S ccciↃↃↃ ex Cluvio audierunt? an Cluvius falsum Luscio et Manilio dixit? Hoc ego loco, soluto et quieto sum animo; et, quorsum recidat

34 *testem spectabis.*] An *exspectabis?* speras te habiturum.

35 *T. Manilii.*] Edd. ante Aldum *T. Manlii*, et sic in locis ceteris.

responsum tuum, non magnopere laboro. Firmissimis enim et sanctissimis testimoniis virorum optimorum causa Roscii communita est. Si jam tibi deliberatum est, quibus abroges fidem jurisjurandi, responde. Manilio et Luscio negas esse credendum? dic, aude. est tuae contumaciae, arrogantiae, vitaeque universae vox. Quid exspectas, quam mox ego Luscium et Manilium dicam, ordine, esse senatores; aetate, grandes natu; natura, sanctos et religiosos; copiis rei familiaris, locupletes et pecuniosos? non faciam: nihil mihi detraham, cum illis exactae aetatis severissime fructum, quem meruerunt, retribuam. magis mea adolescentia indiget illorum bona existimatione, quam illorum severissima senectus desiderat meam laudem. Tibi vero, Piso, diu deliberandum, [36] et concoquendum est, utrum potius Chaereae injurato in sua lite, an Manilio et Luscio juratis in alieno judicio credas. Reliquum est, ut Cluvium falsum dixisse Luscio et Manilio contendat: quod si facit, qua impudentia est, eumne testem improbabit, quem judicem probarit? ei negabit credi oportere, cui ipse crediderit? ejus testis ad judicem fidem infirmabit, cujus propter fidem et religionem judicis, testes comparabat? quem ego si ferrem judicem, refugere non deberet: cum testem producam, reprehendere audebit? Dixit enim, inquit, injuratus Luscio et Manilio. Si diceret juratus, crederes? At quid interest inter perjurum et mendacem?

16 Qui mentiri solet, pejerare consuevit. quem ego, ut mentiatur, inducere possum: ut pejeret, exorare facile potero. nam, qui semel a veritate deflexit, hic non majore religione ad perjurium, quam ad mendacium

[36] *et concoquendum.*] Sic edd. et scr. Graevius tamen malit *coquendum*. v. Clav. in *concoqu.*

perduci consuevit. quis enim [37] deprecatione deorum, non conscientiae fide commovetur? Propterea quae poena ab diis immortalibus perjuro, haec eadem mendaci constituta est. Non enim ex pactione verborum, quibus jusjurandum comprehenditur, sed ex perfidia et malitia, per quam insidiae tenduntur alicui, dii immortales hominibus irasci et succensere consuerunt. At ego hoc ex contrario contendo. Levior esset auctoritas Cluvii, si diceret juratus, quam nunc est, cum dicit injuratus. Tum enim forsitan [38] improbis nimis cupidus videretur, qui, qua de re judex fuisset, testis esset? nunc omnibus inimicis necesse est castissimus et constantissimus esse videatur, qui id, quod scit, familiaribus suis dicit. Dic nunc, si potes, si res, si causa patitur, Cluvium esse mentitum. Mentitus est Cluvius? Ipsa mihi veritas manum injecit, et paullisper consistere et commorari cogit. Unde hoc totum ductum et conflatum mendacium est? Roscius est videlicet homo callidus et versutus. [39] Hoc initio, cogitare coepit: quoniam Fannius a me petit H-S ıↃↃↃ, petam a C. Cluvio, equite Romano, ornatissimo homine, ut mea causa mentiatur: dicat, decisionem factam esse, quae facta non est: H-S cccıↃↃↃ a Flavio data esse Fannio, quae data non sunt. Est hoc principium improbi animi, miseri ingenii, [40] nullius

[37] *deprecatione deorum*] v. Clav. in *deprec.*

[38] *improbis*] qui hic dicantur improbi, dixi in Clav. Mox pro *injecit* videtur legendum *injicit*: quia sequitur *cogit*. Est enim totus sermo hic de re praesenti, et *injicere manum* et *cogere cons.* idem est, eodemque actu fit. Vidi ex h. l. laudari *injecit* - - - *coëgit*, ut a Nizolio, sed *injicit*, *cogit* rectius est.

[39] *Hoc initio*, *cogitare coepit.*] Interpungendum post *initio*. Sensus est: cum primum hoc cogitasset, jam porro ei rei occurrendum putavit et hoc consilium cepit.

[40] *nullius consilii.*] Edd. pr. *nulli cons.* Primus Junta dedit *nullius c.* (vitio operarum est *ullius*) post Aldus et ceteri. Vetus restituit

consilii. Quid deinde? Posteaquam se praeclare confirmavit, venit ad Cluvium. Quem hominem? levem? immo gravissimum. mobilem? immo constantissimum, familiarem? immo alienissimum. Hunc posteaquam salutavit, rogare coepit, blande et concinne, scilicet: mentire mea causa, viris optimis, tuis familiaribus praesentibus; dic, Flavium cum Fannio de Panurgo decidisse, qui nihil transegit; dic: H-S ccciↄↄↄ dedisse, qui assem nullum dedit. Quid ille respondit? Ego vero cupide et libenter mentiar tua causa; et, si quando me vis pejerare, ut paullulum tu compendii facias, paratum fore scito: non fuit causa, cur tantum laborem caperes, et ad me venires: per nuntium hoc, quod erat tam leve, transigere potuisti.

17 Proh deum hominumque fidem! hoc aut Roscius umquam a Cluvio [41] petisset, si H-S millies in judicium haberet? aut Cluvius Roscio petenti concessisset, si universae praedae particeps esset? Vix mediusfidius tu, Fanni, a Ballione, aut aliquo ejus simili hoc expostulare auderes, et impetrare posses, quod cum est veritate falsum, tum ratione quoque est incredibile. Obliviscor enim, Roscium et Cluvium viros esse primarios: improbos temporis causa esse fingo. Falsum subornavit testem Roscius Cluvium. cur tam sero? cur, cum altera pensio solvenda esset, non tum, cum

Gruterus, quem imitatus est Graevius. Ego posterius secutus sum, quod et ipsum in libris scriptis repertum est: etiam ne nimis assidua sit eadem terminatio. Sed totum mihi non valde placet, et glossam *miseri ing.* sapit. nam *consilium* non satis simile est animo et ingenio, nec *nullius consilii* satis convenit verbis *est hoc principium.* Sensus est: hic primum coepit improbitas animi et inopia ingenii, sc. in reperiendo consilio, se exserere. nam *miserum ingenium* certe est, quod in consiliis inveniendis hebes est. Nisi vero Cicero scripsit *stulti consilii,* atque ex eo factum est *nulli cons.* Id quidem bene conveniret.

[41] *petisset.*] Sic edidi pro *petiisset* ex edd. pr. mox idem est *petisset* hoc ipso capite, et multis aliis locis.

prima? nam jam antea H-S ıↄↄↄ dissolverat. Deinde, si jam persuasum erat Cluvio, ut mentiretur: cur potius H-S cccıↄↄↄ, quam cccıↄↄↄ cccıↄↄↄ cccıↄↄↄ data dixit Fannio a Flavio, cum ex restipulatione pars ejus dimidia Roscii esset? Jam intelligis, C. Piso, sibi soli, societati nihil Roscium petisse. Hoc cum sentit Saturius esse apertum, resistere et repugnare contra veritatem non audet: aliud fraudis et insidiarum eodem vestigio diverticulum reperit.

Petisse, inquit, suam partem Roscium a Flavio confiteor: vacuam et integram reliquisse Fannii concedo: sed, quod sibi exegit, id commune societatis factum esse contendo. Quo nihil captiosus, neque indignius potest dici. Quaero enim, potueritne Roscius ex societate suam partem petere, necne? Si non potuit: quemadmodum abstulit? si potuit: quemadmodum non sibi exegit? Nam quod sibi petitur, certe alteri non exigitur. An ita est? si, quod universae societatis fuisset, petisset; quod tum redactum esset, aequaliter omnes partirentur: nunc, cum petierit, quod suae partis esset; non, quod abstulit, soli sibi exegit? Quid interest inter eum, qui per se litigat, et qui cog- 18
nitor est datus? qui per se litem contestatur, sibi soli petit: alteri nemo potest, nisi qui cognitor est factus. Itane vero? cognitor si fuisset tuus, quod vicisset judicio, ferres tuum. suo nomine petiit: quod abstulit, sibi, non tibi exegit. Quodsi quisquam petere potest alteri, qui cognitor non est factus: quaero, quid ita, cum Panurgus esset interfectus, et lis contestata cum Flavio damni injuria esset, tu in eam litem cognitor Roscii sis factus: cum praesertim ex tua oratione, quodcumque tibi peteres, huic peteres: quodcumque

tibi exigeres, id in societatem recideret. Quodsi ad Roscium nihil perveniret, quod tu a Flavio abstulisses, nisi te in suam litem dedisset cognitorem; ad te pervenire nihil debet, quod Roscius pro sua parte exegit: quoniam tuus cognitor non est factus. Quid enim huic rei respondere poteris, Fanni, cum de sua parte Roscius transegit cum Flavio, actionem tibi tuam reliquit, an non? Si non reliquit, quemadmodum H-S ccc͡ıɔɔɔ ab eo postea exegisti? si reliquit, quid ab hoc petis, quod per te persequi et petere debes? Simillima enim et maxime gemina societas hereditatis est. Quemadmodum socius in societate habet partem: sic heres in hereditate habet partem. ut heres sibi soli, non coheredibus petit: sic socius sibi soli, non sociis petit: et quemadmodum uterque pro sua parte petit, sic pro sua parte dissolvit: heres ex sua parte, qua hereditatem adiit: socius ex ea, qua societatem coiit. Quemadmodum suam partem Roscius suo nomine condonare potuit Flavio, ut eam tu non peteres: sic, cum exegit suam partem, et tibi integram petitionem reliquit, tecum partiri non debet; nisi forte tu, perverso more, quod hujus est, ab alio extorquere non potes, huic eripere potes. Perstat in sententia Saturius: quodcumque sibi petat socius, id societatis fieri. Quod si ita est: qua (malum) stultitia fuit Roscius, qui ex jurisperitorum consilio et auctoritate restipularetur a Fannio diligenter, ut, quod is exegisset a Flavio, dimidiam partem sibi dissolveret: siquidem, sine cautione et repromissione, nihilominus id Fannius societati, hoc est, Roscio debebat?

Desiderantur non pauca.

M. TULLII CICERONIS

IN

Q. CAECILIUM

ORATIO DE ACCUSATORE IN C. VERREM CONSTITUENDO,

QUAE DIVINATIO DICITUR.

ORATIO QUARTA.

ARGUMENTUM ASCONII.

Cn. Pompejo primum et M. Crasso Coss. C. Verres perfunctus quaestura, legatione, et praetura urbana, vivo patre C. Verre, et praetextato filio, ac filia nupta, uxorem habens, cum successisset in Sicilia C. Sacerdoti praetori, eamque non sibi succedente Arrio per triennium tenuisset, atque in ea fuisset libidinose, avare, crudeliterque versatus, succedente tandem in eadem provincia L. Metello, repetundarum reus ab Siculis postulatus est: qui omnes, praeter Syracusanos et Mamertinos, M. Tullium, illo tempore florentem defensionibus amicorum, ad accusandum descendere compulerunt, jam pridem illis necessitudine copulatum, quod quaestor in Sicilia fuisset praetore Sex. Peduceo, et quod, cum decederet, in illa oratione, quam Lilybaei habuit, multa iis benigne promisisset. Accessit his, non ignobilis futura de Verre victoria, quia a Metellis, Scipionibus, et multis aliis nobilibus viris, et praecipue ab Hortensio ipso defenderetur; facile et principe in senatu propter nobilitatem, et in foro ob eloquentiam rege causarum, et eodem consule designato cum Q. Metello fratre Metellorum, alterius praetoris Siculi, alterius praetoris urbani. His ita constitutis exstitit Q. Caecilius Niger, domo Siculus, et quaestor Verris, et ejusdem, ut ipse dicebat, inimicus, qui se potius accusatorem contenderet constitui oportere, has afferens causas. Unam, quod ab eo laesus, et ob hoc jure illi sit inimicus, quare praevaricator esse non possit. Alteram, quod, cum quaestor ei tum fuerit,

etiam ipse in quaestione (F. *etiam sine inquisitione*) crimina noverit Verris. Tertiam, quod Siculus pro Siculis agat. Hujuscemodi propositionibus Cicero designatus aedilis his sex capitibus respondet. Accusatorem eum esse oportere: Qui invitus cogitur religione officii, rogatus ab omnibus Siculis: Qui pro republica agat: Quem volunt, qui accusant: Quem metuit, qui accusatur: Qui idoneus est facundia et innocentia: Qui hoc facit imitatione majorum. Divisio principalis una de se ipso, altera de contentione sui et Caecilii. Divinatio dicitur haec oratio, quia non de facto quaeritur et conjectura, sed de futuro, quae est divinatio, (F. *non de facto quaeritur, sed de futuro, quae est divinatio et conjectura*) uter debeat accusare. Alii ideo putant divinationem dici, quod injurati judices in hac causa sedeant, ut, quod velint, praesentire de utroque possint. Alii, quod res agatur sine testibus, et sine tabulis, et his remotis argumenta sola sequantur judices, et quasi divinent. Agitur autem causa senatoriis judiciis in invidia apud populum constitutis corruptione multorum, vexatis provinciis omnibus, ac sociis populi Romani fessis toto orbe terrarum, *libidine et iniquitate Romanorum magistratuum*, accusatoribus praevaricatione infamibus, flagitante plebe judicia equestris ordinis, quae ferme ante annos X victor Sulla sustulerat, cognoscente de pecuniis repetundis M. Glabrione praetore, et amplissimis quibusque senatorii ordinis judicantibus, summa exspectatione cunctorum. Genus causae, honestum. Status, qualitas negotialis comparativa de constituendo accusatore, qui potissimum de duobus, aut qui solus accuset. dicit enim Caecilius, aut a se accusandum esse Verrem, aut a se quoque.

1 Si qvis vestrum, judices, aut eorum qui adsunt, forte miratur, me, qui tot annos in causis judiciisque publicis ita sim versatus, ut defenderim multos, laeserim neminem, subito nunc mutata voluntate, ad accusandum descendere: is, si mei consilii causam rationemque cognoverit, unà et id, quod facio, probabit, et in hac causa profecto neminem praeponendum esse mihi actorem putabit. Cum quaestor in Sicilia fuissem, judices, itàque ex ea provincia decessissem, ut Siculis omnibus jucundam diuturnamque memoriam quaesturae nominisque mei relinquerem: factum est,

uti cum summum in veteribus patronis multis, tum nonnullum etiam in me praesidium suis fortunis constitutum esse arbitrarentur. Qui nunc populati atque vexati, cuncti ad me publice saepe venerunt, ut suarum fortunarum omnium causam defensionemque susciperem: me saepe esse pollicitum, saepe ostendisse dicebant, si quod [1] tempus accidisset, quo tempore aliquid a me requirerent, commodis eorum me non defuturum. Venisse tempus ajebant, non jam ut commoda sua, sed ut vitam salutemque totius provinciae defenderem: sese jam ne deos quidem in suis urbibus, ad quos confugerent, habere: quod eorum simulacra sanctissima C. Verres ex delubris religiosissimis sustulisset. quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in suppliciis, avaritia in rapinis, superbia in contumeliis efficere potuisset, eas omnes sese hoc uno praetore per triennium pertulisse: rogare et orare, ne illos supplices aspernarer, quos, me incolumi, nemini supplices esse oporteret. Tuli graviter et acerbe, 2
judices, [2] in eum me locum adductum, ut aut eos homines spes falleret, qui opem a me atque auxilium petissent: aut ego, qui me ad defendendos homines ab ineunte adolescentia dedissem, tempore atque officio coactus ad accusandum traducerer. Dicebam, habere eos actorem Q. Caecilium, qui praesertim quaestor in eadem provincia post me quaestorem fuisset. Quo ego adjumento sperabam hanc [3] a me mo-

[1] *tempus accidisset.*] Usitatius est *incidisset.* Sed *accidere* etiam in aliis formis insolentius dicitur.

[2] *in e. l. adductum esse.*] Ms. Gu. edd. pr. *adduci*, item interpres vetus ap. Graev. Aldus primus dedit *adductum*, quod ceteri secuti sunt, praeter Rob. et Car. Steph. qui *adduci* servarunt. *Adductum* magis consentit constructioni, *ut - - falleres - - aut - - traducerer.*

[3] *a me - - demoveri.*] Sic edidi cum Lamb. pro *dimoveri;* quod non locum habet in hac constructione cum *ab* vel *de*, ut hodie constat inter doctos. v. Clav. in *demovere.*

lestiam posse demoveri, id mihi erat adversarium maxime. Nam illi multo mihi hoc facilius remisissent, si istum non nossent, aut si iste apud eos quaestor non fuisset. Adductus sum, judices, officio, fide, misericordia, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine, institutoque majorum, ut onus hoc laboris atque officii, non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore, mihi suscipiendum putarem. Quo in negotio tamen illa me res, judices, consolatur, quod haec, quae videtur esse accusatio mea, non potius accusatio, quam defensio est existimanda. Defendo enim multos mortales, multās civitates, provinciam Siciliam totam. Quamobrem, [4] si mihi unus est accusandus, propemodum manere in instituto meo videor, et non omnino a defendendis hominibus sublevandisque discedere. Quodsi hanc causam tam idoneam, tam illustrem, tam gravem non haberem; si aut hoc a me Siculi non petissent, aut mihi cum Siculis causa tantae necessitudinis non intercederet, et hoc, quod facio, me reipublicae causa facere profiterer, ut homo singulari cupiditate, audacia, scelere praeditus, cujus furta atque flagitia non in Sicilia solum, sed in Achaja, Asia, Cilicia, Pamphylia, Romae denique ante oculos omnium maxima turpissimaque nossemus, me agente in judicium vocaretur: quis tandem esset, qui meum [5] factum aut consilium posset reprehendere?
3 Quid est, proh deum hominumque fidem! in quo ego reipublicae plus hoc tempore prodesse possim? Quid est, quod aut populo Romano gratius esse debeat, aut

[4] *si mihi unus est acc.*] Sensit Hotomannus aliquid difficultatis in his verbis. Itaque *si* accepit pro *etsi*. Sed id non satisfacit: nec si intelligas, *unus modo*. Puto aut *hic unus* esse legendum, aut *Verres*, propter rationem subjectorum. Ms. Gu. *quia* pro *si* habet: non male.

[5] *consilium aut factum.*

sociis exterisque nationibus optatius esse possit, aut saluti fortunisque omnium magis accommodatum sit? Populatae, vexatae, funditus eversae provinciae: socii, stipendiariique populi Romani afflicti, miseri, jam non salutis spem, sed exitii solatium quaerunt. Qui judicia manere apud ordinem senatorium volunt, queruntur, accusatores se idoneos non habere. qui accusare possunt, judiciorum severitatem desiderant. Populus Romanus interea, tametsi multis incommodis difficultatibusque affectus est, tamen nihil aeque in republica atque illam veterem judiciorum vim gravitatemque requirit. Judiciorum desiderio tribunicia potestas efflagitata est: judiciorum levitate ordo quoque alius ad res judicandas postulatur: judicum culpa atque dedecore etiam censorium nomen, quod asperius antea populo videri solebat, id nunc poscitur, id jam populare atque plausibile factum est. In hac libidine hominum nocentissimorum, in populi Romani quotidiana querimonia, judiciorum infamia, totius ordinis offensione, cum hoc unum his tot incommodis remedium esse arbitrarer, ut homines idonei atque integri causam reipublicae legumque susciperent: fateor, me, salutis omnium causa, ad eam partem accessisse reipublicae sublevandae, quae [6] maxime laboraret. Nunc, quoniam, quibus rebus adductus ad causam accesserim, demonstravi, dicendum necessario est de contentione nostra, ut in constituendo accusatore, quid sequi possitis, habeatis.

Ego sic intelligo, judices: cum de pecuniis repetundis nomen cujuspiam deferatur, si certamen inter aliquos sit, cui potissimum delatio detur, haec duo in

[6] *maxime laboraret.*] Graevius malebat e Ms. Franc. *laboret.* male. Pendet enim ab *accessisse.*

primis spectari oportere: quem maxime velint actorem esse ii, quibus factae esse dicantur injuriae, et quem minime velit is, qui eas injurias fecisse arguatur.
4 In hac causa, judices, tametsi utrumque esse arbitror perspicuum, tamen de utroque dicam, et de eo prius, quod apud vos plurimum debet valere, hoc est, de voluntate eorum, quibus injuriae factae sunt; quorum causa judicium de pecuniis repetundis est constitutum. Siciliam provinciam C. Verres per triennium depopulatus esse, Siculorum civitates vastasse, domos exinanisse, fana spoliasse dicitur. Adsunt, queruntur Siculi universi: ad meam fidem, quam habent spectatam jam, et diu cognitam, confugiunt: auxilium sibi per me a vobis atque a populi Romani legibus petunt: me defensorem calamitatum suarum, me ultorem injuriarum, me cognitorem juris sui, me actorem causae totius esse voluerunt. Utrum, Q. Caecili, hoc dices, me non Siculorum rogatu ad causam accedere, an optimorum fidelissimorumque sociorum voluntatem apud hos gravem esse non oportere? Si id audebis dicere, quod C. Verres, cui te inimicum esse simulas, maxime existimari vult, Siculos hoc a me non petisse: primum causam inimici tui sublevabis, de quo non praejudicium, sed plane judicium jam factum putatur, quod ita [7] percrebuit, Siculos omnes actorem suae causae contra illius injurias quaesisse. Hoc si tu, inimicus ejus, factum negabis, quod ipse, cui maxime haec res obstat, negare non audet: videto, ne nimium familiariter inimicitias exercere videare. Deinde sunt testes, viri clarissimi nostrae civitatis, quos omnes a me nominari non est

[7] *percrebuit.*] Sic edd. pr. Ms. Gu. non *percrebruit.*

necesse: eos, qui adsunt, appellabo: quos, si mentirer, testes esse impudentiae meae minime vellem. Scit is, qui est in consilio, C. Marcellus: scit is, quem adesse video, Cn. Lentulus Marcellinus: quorum fide atque praesidio Siculi maxime nituntur, quod omnino Marcellorum nomini tota illa provincia adjuncta est. Hi sciunt, hoc non modo a me petitum esse, sed ita saepe et ita vehementer esse petitum, ut aut causa mihi suscipienda fuerit, aut officium necessitudinis repudiandum. Sed quid ego his testibus utor, quasi res dubia aut obscura sit? Adsunt homines ex tota provincia nobilissimi, qui praesentes vos orant atque obsecrant, judices, ut in actore causae suae deligendo vestrum judicium ab suo judicio ne discrepet. Omnium civitatum totius Siciliae legationes adsunt, praeter duas civitates: quarum duarum, si adessent, duo crimina vel maxima minuerentur, quae cum his civitatibus C. Verri communicata sunt. At enim cur a me potissimum hoc praesidium petiverunt? Si esset dubium, petissent a me praesidium, necne, dicerem, cur petissent. Nunc vero, cum id ita perspicuum sit, ut oculis judicare possitis: nescio cur hoc mihi detrimento esse debeat, si id mihi objiciatur, me potissimum esse delectum. Verum id mihi non sumo, judices, et hoc non modo in oratione mea non pono, sed ne in opinione quidem cujusquam relinquo, me omnibus patronis esse praepositum. Non ita est: sed uniuscujusque temporis, valitudinis, facultatis ad agendum, ducta ratio est. Mea fuit semper haec in hac re voluntas et sententia, quemvis ut hoc mallem de iis, qui essent idonei, suscipere, quam me: me ut mallem, quam neminem. Reliquum est jam, ut 5

illud quaerimus, cum hoc constet, Siculos a me petisse, ecquid hanc rem apud vos animosque vestros valere oporteat: ecquid auctoritatis apud vos in suo jure repetundo socii populi Romani, supplices vestri, habere debeant. De quo quid ego plura commemorem? quasi vero dubium sit, quin tota lex de pecuniis repetundis sociorum causa constituta sit. Nam civibus cum sunt ereptae pecuniae, civili fere actione et privato jure repetuntur: haec lex socialis est: hoc jus nationum exterarum est: hanc habent arcem, minus aliquanto nunc quidem munitam, quam antea, verumtamen, si qua reliqua spes est, quae sociorum animos consolari possit, ea tota in hac lege posita est: cujus legis non modo a populo Romano, sed etiam ab ultimis nationibus jampridem severi custodes requiruntur. Quis igitur est, qui neget oportere [8] eorum arbitratu lege agi, quorum causa lex sit constituta? Sicilia tota, si una voce loqueretur, hoc diceret: quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis urbibus, sedibus, delubris fuit; quod in unaquaque re, beneficio senati populique Romani, juris habui, id mihi tu, C. Verres, eripuisti atque abstulisti; quo nomine abs te sestertium millies ex lege repeto. Si universa, ut dixi, provincia loqui posset, hac voce uteretur: quoniam id non poterat, harum rerum actorem, quem idoneum esse arbitrata est, ipsa delegit. In hujusmodi re quisquam tam impudens reperietur, qui ad alienam causam, invitis iis, quorum negotium est, accedere aut
6 adspirare audeat? Si tibi, Q. Caecili, hoc Siculi dicerent: te non novimus: nescimus qui sis: numquam te antea vidimus: sine nos per eum nostras fortunas

[8] *eorum arbitratu lege agi op.*] *Lege* posset commode abesse: concurritque durius cum *arbitratu*. Ms. Gu. habet *legem agi*.

defendere, cujus fides est nobis cognita: nonne id dicerent, quod cuivis probare deberent? nunc hoc dicunt: utrumque se nosse: alterum se cupere defensorem esse fortunarum suarum, alterum plane nolle. Cur nolint, [9] etiamsi tacent, satis dicunt. verum non tacent. tamen his invitissimis te offeres? tamen in aliena causa loquere? tamen eos defendes, qui se ab omnibus desertos potius, quam abs te defensos esse malunt? tamen his operam tuam pollicebere, qui te [10] neque velle suam causam, nec, si cupias, posse arbitrantur? Cur eorum spem exiguam reliquarum fortunarum, quam habent in legis et judicii severitate positam, vi extorquere conaris? cur te interponis, invitissimis his, quibus maxime lex consultum esse vult? cur de quibus in provincia non optime es meritus, eos nunc plane fortunis omnibus conaris evertere? cur his non modo persequendi juris sui, sed etiam deplorandae calamitatis adimis potestatem? [11] Num, te actore, quem eorum affuturum putas, quos intelligis, non ut per te alium, sed ut per aliquem teipsum, ulciscantur, laborare?

At enim solum id est, ut me Siculi maxime velint: 7
alterum illud, credo, obscurum est, a quo Verres minime se accusari velit. Ecquis umquam tam palam de honore, tam vehementer de salute sua contendit, quam

[9] *etiamsi tacent.*] Sic habet Asconius, recte, ut judicat Gruterus. Edd. pr. habent *tacerent*, quod male recepit Graevius; neque enim sinit ratio temporum. Sequi deberet *dicerent.* Nec vulgata *taceant* vera est, etsi melior, quam *tacerent.* Ms. quidem Gu. habet *taceant.*

[10] *neque velle suam causam.*] Sic edd. vett. et scr. In quo si intelligas e praecedentibus *defendere*, recte omnia se habent. Fortasse excidit. Ms. quidem Franc. addit *tueri.* Graevius malebat *nolle causam tueri.* Vulgatum quidem *velle sua causa* est alienum, quod tantum benevolentiam indicat.

[11] *Nam.*] Edd. pr. *nunc*, pro quo bene Graevius e Ms. Fr. *Num*, quocum in edd. vett. saepe confusum est *nunc.* *Nam* est ab Aldo, quod est ab h. l. alienum.

ille, atque illius amici, ut ne haec mihi [12] delatio detur? Sunt multa, quae Verres in me esse arbitratur, quae scit in te, Q. Caecili, non esse: quae cujusmodi in utroque nostrum sint, paullo post commemorabo. Nunc tantum id dicam, quod tacitus tu mihi assentiare: nullam rem in me esse, quam ille contemnat: nullam in te, quam pertimescat. Itaque magnus ille defensor et amicus ejus tibi [13] Hortensius suffragatur, me oppugnat; aperte ab judicibus petit, ut tu mihi anteponare: et ait, hoc se honeste, sine ulla invidia, ac sine ulla offensione contendere. Non enim, inquit, illud peto, quod soleo, cum vehementius contendi, impetrare, reus ut absolvatur, non peto: sed ut ab hoc potius, quam ab illo accusetur, id peto. Da mihi hoc: concede, quod facile est, quod honestum, quod non invidiosum: quod cum dederis, sine illo tuo periculo, sine infamia illud dederis, ut is absolvatur, cujus ego causa laboro. Et ait idem, ut aliquis metus adjunctus sit ad gratiam: [14] certos esse in consilio, quibus ostendi tabellas velit. id esse perfacile. non enim singulos ferre sententias, sed universos constituere: ceratam unicuique tabellam dari cera legitima, non illa infami ac nefaria. Atque is non tam proper Vérrem laborat, quam quod eum minime res tota delectat. Videt

[12] *delatio detur.*] Ratio temporum videtur postulare *daretur*, sed potest intelligi *contendunt* in praesenti, *quam ille et ejus amici contendunt.*

[13] *Hortensius*] abest a libris nonnullis, ut Gu. omisitque Graevius.

[14] *certos essc in consilio.*] Locus difficilis, nec satis ab interpretibus explicatus. Sensus est: certis judicibus esse mandatum, ut, cum universi consurgerent, ad tabellas in cistam mittendas, quod in tali causa fieret, inspicerent tabellas eorum, quibus pecunia data esset, ut viderent, an Caecilium accusatorem dicerent: idque adeo sic praeceptum esse iis, qui pecuniam accepissent, ut uni ex iis, qui scil. proximus esset, ostenderent. Itaque non opus fuisse tabellis cera notatis discolori, ut in tabellis secernendis et numerandis cerni posset, an fidem datam servassent.

enim, si a pueris nobilibus, quos adhuc elusit; si a quadruplatoribus, quos non sine causa contemsit semper, ac pro nihilo putavit, accusandi voluntas ad viros fortes, spectatosque homines translata sit, se in judiciis dominari non posse. Huic ego homini jam ante 8
denuntio, si a me causam hanc vos agi volueritis, rationem illi defendendi totam esse mutandam; et ita tamen mutandam, ut meliore et honestiore conditione sit, quam qua ipse esse vult; ut imitetur homines eos, quos ipse vidit amplissimos, L. Crassum et M. Antonium; qui nihil se arbitrabantur ad judicia causasque amicorum, praeter fidem et ingenium, afferre oportere. Nihil erit, quod, me agente, arbitretur, judicium sine magno multorum periculo posse corrumpi. Ego in hoc judicio mihi Siculorum causam receptam, populi Romani susceptam esse arbitror: ut mihi non unus homo improbus opprimendus sit, id quod Siculi petiverunt, [15] sed omnino improbitas, id quod populus Romanus jamdiu flagitat, exstinguenda atque delenda sit. In quo ego quid eniti, aut quid efficere possim, malo in aliorum spe relinquere, quam in oratione mea ponere.

Tu vero, Caecili, quid potes? quo tempore, aut qua in re non modo specimen ceteris aliquod dedisti, sed tute tui periculum fecisti? In mentem tibi non venit, quid negotii sit causam publicam sustinere? vitam alterius totam explicare? atque eam non modo in animis judicum, sed etiam in oculis conspectuque omnium exponere? sociorum salutem, commoda provinciarum, vim legum, gravitatem judiciorum defen-

[15] *sed omnino omnis impr.*] Delevi *omnis* cum Graevio, quod non est in edd. pr. et Victor. nec in Asconii bonis libris. Abest et Ms. Gu.

9 dere? Cognosce ex me, quoniam hoc primum tempus discendi nactus es, quam multa esse oporteat in eo, qui alterum accuset: ex quibus si unum aliquod in te cognoveris; ego jam tibi ipse isthuc, quod expetis, mea voluntate concedam. Primum integritatem atque innocentiam singularem. Nihil est enim, quod minus ferendum sit, quam rationem ab altero vitae reposcere eum, qui non possit suae reddere. Hic ego de te plura non dicam: unum illud credo omnes animadvertere, te adhuc ab nullis, nisi a Siculis, potuisse cognosci: Siculos hoc dicere, cum eidem sint irati, cui tu te inimicum esse dicis, sese tamen, te actore, ad judicium non affuturos. Quare negent, ex me non audies. hos patere id suspicari, quod necesse est. Illi quidem, ut est hominum genus nimis acutum et suspiciosum, non te ex Sicilia litteras in Verrem deportare velle arbitrantur, sed, cum iisdem litteris illius praetura et tua quaestura consignata sit, asportare te velle ex Sicilia litteras suspicantur. Deinde accusatorem firmum verumque esse oportet. Eum ego si te putem cupere esse, facile intelligo, esse non posse. Nec ea dico, quae, si dicam, tamen infirmare non possis: te, antequam de Sicilia decesseris, in gratiam redisse cum Verre: Potamonem, scribam, et familiarem tuum, retentum esse a Verre in provincia, cum tu decederes: M. Caecilium, fratrem tuum, lectissimum atque ornatissimum adolescentem, non modo non adesse, neque tecum tuas injurias persequi: sed esse cum Verre: cum illo familiarissime atque amicissime vivere. Sunt haec et alia in te falsi accusatoris signa permulta: quibus ego nunc non utor: hoc dico, te, si maxime cupias, tamen verum accusatorem esse non posse. Video enim permulta esse

crimina, quorum tibi societas cum Verre ejusmodi est, ut ea in accusando attingere non audeas. Que- 10
ritur Sicilia tota, C. Verrem ab aratoribus, cum frumentum sibi in cellam imperavisset, et cum esset [16] tritici modius H-S. II, pro frumento, in modios singulos, duodenos sestertios exegisse. Magnum crimen, ingens pecunia, furtum impudens, injuria non ferenda. Ego hoc uno crimine illum condemnem necesse est: tu, Caecili, quid facies? Utrum hoc tantum crimen praetermittes, an objicies? Si objicies, idne alteri crimini dabis, quod eodem tempore, in eadem provincia, tu ipse fecisti? Audebis ita accusare alterum, ut, quo minus tute condemnere, recusare non possis? Sin praetermittes: qualis erit ista tua accusatio, quae, domestici periculi metu, certissimi et maximi criminis non modo suspicionem, verum etiam mentionem ipsam pertimescat? Emptum est ex S. C. frumentum ab Siculis, praetore Verre: pro quo frumento pecunia omnis soluta non est. Grave est hoc crimen in Verrem: grave, me agente: te accusante, nullum. Eras enim tu quaestor: pecuniam publicam tu tractabas: ex qua, etiamsi cuperet praetor, tamen ne qua deductio fieret, magna ex parte tua potestas erat. Hujus quoque igitur criminis, te accusante, mentio nulla fiet. Silebitur toto judicio de maximis et notissimis illius furtis et injuriis. Mihi crede, Caecili, non potest in accusando socios vere defendere is, qui cum reo criminum societate conjunctus est. Mancipes a civitatibus pro frumento pecuniam exegerunt. Quid? hoc, Verre praetore factum est

[16] *tr. m. H S. II.*] Ed. s. l. et a. et seqq. etiam Victorius, *H S. V.* male. v. L. III. in Verr. c. 81. unde P. Manutius dedit recte H S. II. Sic est et in Ms. Gu. *Pro fr.* deleverim.

solum? non: sed etiam quaestore Caecilio. Quid igitur? daturus es huic crimini, quod et potuisti prohibere, ne fieret, et debuisti? an totum id relinques? Ergo id omnino Verres in judicio suo non audiet, quod cum faciebat, quemadmodum defensurus esset, non
11 reperiebat. Atque ego haec, quae in medio posita sunt, commemoro. Sunt alia magis occulta furta: quae ille, ut istius, credo, animos atque impetus retardaret, cum quaestore suo benignissime communicavit. Haec tu scis ad me esse delata: quae si velim proferre, facile omnes intelligent, vobis inter vos non modo voluntatem fuisse conjunctam, sed ne praedam quidem adhuc esse divisam. Quapropter [17] si tibi indicium postulas dari, quod tecum una fecerit, concedo, si id lege permittitur. sin autem de accusatione dicimus; concedas oportet iis, qui nullo suo peccato impediuntur, quo minus alterius peccata demonstrare possint. Ac vide, quantum interfuturum sit inter meam atque tuam accusationem. Ego etiam quae tu sine Verre commisisti, Verri crimini daturus sum, quod te non prohibuerit, cum summam ipse haberet potestatem: tu contra ne quae ille quidem fecit objicies, ne qua ex parte conjunctus cum eo reperiare.

Quid illa, Caecili? contemnendane tibi videntur esse, sine quibus causa sustineri, praesertim tanta, nullo modo potest? aliqua facultas agendi? aliqua dicendi consuetudo? aliqua in foro, judiciis, legibus aut ratio, aut exercitatio? Intelligo, quam scopuloso difficilique in loco verser. nam cum omnis arrogantia odiosa est, tum illa ingenii atque eloquentiae multo

[17] *si tibi indicium post.*] Edd. pr. *judicium*, male, ut saepe in his verbis. P. Victorius *indicium* recte edidit, post P. Manutius 1540. et ceteri. Sic est in Ms. Gu.

molestissima. Quamobrem nihil dico de meo ingenio: neque est, quod possim dicere: neque, si esset, dicerem. aut enim id mihi satis est, quod est de me opinionis, quidquid est: aut, si id parum est, ego majus id commemorando facere non possum. De te, Caecili, jam mehercule hoc, extra hanc contentionem certamenque [18] nostrum, familiariter tecum loquar. Tu ipse quemadmodum existimes, vide etiam atque etiam, et tu te collige: et qui sis, et quid facere possis, considera. Putasne, te posse de maximis acerbissimisque rebus, cum causam sociorum, fortunasque provinciae, jus populi Romani, gravitatem judicii legumque susceperis, tot res, tam graves, tam varias, voce, memoria, consilio, ingenio, sustinere? Putasne, te posse, quae C. Verres in quaestura, quae in legatione, quae in praetura, quae Romae, quae in Italia, quae in Achaja, Asia, Pamphiliaque [19] patrarit, ea, quemadmodum locis temporibusque divisa sint, sic criminibus et oratione distinguere? [20] Putasne posse, id quod in ejusmodi reo maxime necessarium est, facere, ut quae ille libidinose, quae nefarie, quae crudeliter fecerit, ea aeque acerba et indigna videantur esse iis, qui audient, atque illis visa sunt, qui senserunt? Magna sunt ea, quae dico, mihi crede: noli haec contemnere. dicenda, demonstranda, explicanda sunt omnia: causa non solum exponenda, sed etiam graviter copioseque

12 (margin, beside "De te, Caecili-")

[18] *nostrum.*] Graevius addidit *est* e Ms. Franc. ut ista sint in parenthesi dicta *jam - nostrum est.* Non placet mihi quidem.

[19] *patrarit.*] Graevius recepit *peccarit* e libris quibusdam scriptis: quibus consentit Gu. Mihi, ut Grutero, *patrarit* efficacius videtur.

[20] *Putasne posse.*] Hotomannus e libris duobus addidit *te*, secutusque est eum aliis Graevius. Quia id non est necessarium, cum ante jam sit *te posse*, non sum imitatus Graevium.

agenda est. perficiendum est, si quid [21] agere aut perficere vis, ut homines te non solum audiant, verum etiam libenter studioseque audiant. In quo si te multum natura adjuvaret; si optimis a pueritia disciplinis atque artibus studuisses, et in his elaborasses; si litteras Graecas Athenis, non Lilybaei, Latinas Romae, non in Sicilia, didicisses: tamen esset magnum, tantam causam, tam exspectatam, et diligentia consequi, et memoria complecti, et oratione exponere, et voce et viribus sustinere. Fortasse dices, Quid? ergo haec in te sunt omnia? utinam quidem essent! verumtamen ut esse possent, magno studio mihi a pueritia est elaboratum. Quodsi ego haec, propter magnitudinem rerum ac difficultatem, assequi non potui, qui in omni vita nihil aliud egi: quam longe tu te ab his rebus abesse arbitrare, quas non modo antea numquam cogitasti, sed ne nunc quidem, cum in eas ingrederis,
13 quae et quantae sint, suspicari potes? Ego, qui, sicut omnes sciunt, in foro judiciisque ita verser, ut ejusdem aetatis aut nemo aut pauci plures causas defenderint; et qui omne tempus, quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his studiis laboribusque consumam, quo paratior ad usum forensem, promtiorque esse possim: tamen, ita deos mihi velim propitios, ut, cum [22] illius temporis mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum sit, non solum commoveor animo, sed etiam toto corpore perhorresco. Jam nunc mente et cogita-

[21] *agere aut perficere.*] Sic edd. pr. non *proficere*, ut recentiores. recte. nam *proficere* nil differt ab *agere*: in *perficere* autem plus est, quam in *agere*.

[22] *illius diei - - quo die.*] Edd. pr. habent *temporis*, ut Ms. Gu. P. Manutius dedit *diei* ex Asconio. Et est sane hoc valde Ciceronianum; sed tamen libros plures secutus sum cum Graevio. Insolentia formae hujus, *illius temporis - - quo die*, videtur correctionem genuisse.

tione prospicio, quae tum studia hominum, qui concursus futuri sint: quantam exspectationem magnitudo judicii sit allatura: quantam auditorum multitudinem C. Verris infamia concitatura: quantam denique audientiam orationi meae improbitas illius factura. Quae cum cogito, jam nunc timeo, quidnam pro offensione hominum, qui illi inimici infensique sunt, et exspectatione omnium, et magnitudine rerum dignum eloqui possim. Tu horum nihil metuis, nihil cogitas, nihil laboras? et si quid ex vetere aliqua oratione, JOVEM EGO OPTIMUM MAXIMUM: aut, VELLEM, SI FIERI POTUISSET, JUDICES: aut aliquid ejusmodi, ediscere potueris, praeclare te paratum in judicium venturum arbitraris?

Ac, si tibi nemo responsurus esset, tamen ipsam causam, ut ego arbitror, demonstrare non posses. Nunc ne illud quidem cogitas, tibi cum homine disertissimo, et ad dicendum paratissimo, futurum esse certamen: quicum modo disserendum, modo omni ratione pugnandum certandumque sit? Cujus ego ingenium ita laudo, ut non pertimescam, ita probo, ut me ab eo delectari facilius, quam decipi putem posse.
Numquam ille me opprimet consilio: numquam ullo 14
artificio pervertet: numquam ingenio me suo labefactare atque [23] infirmare conabitur. novi omnes hominis petitiones rationesque dicendi: saepe in iisdem, saepe in contrariis causis versati sumus. Ita contra me ille dicet, quamvis sit ingeniosus, ut nonnullum etiam de suo ingenio judicium fieri arbitretur. Te vero, Caecili, quemadmodum sit elusurus, quam omni ratione jactaturus, videre jam videor: quoties ille tibi

[23] *infirmare conabitur.*] Accipiendum hoc per pleonasmum dictum, ut *videatur* saepe. nam conatus, qui proprie dicitur, non defuit Hortensio.

potestatem optionemque facturus sit, ut eligas utrum velis; factum esse, necne: verum esse, an falsum: utrum dixeris, id contra te futurum. Qui tibi aestus, qui error, quae tenebrae, dii immortales! erunt, homini minime malo? Quid? cum accusationis tuae membra dividere coeperit, et in digitis suis singulas partes causae constituere? Quid? unumquodque transigere, expedire, absolvere? Ipse profecto metuere incipies, ne innocenti periculum facesseris. Quid? cum commiserari, conqueri, et ex illius invidia deonerare aliquid, et in te trajicere coeperit? commemorare quaestoris cum praetore necessitudinem constitutam? morem majorum? sortis religionem? Poterisne ejus orationis subire invidiam? Vide modo: etiam atque etiam considera. mihi enim videtur periculum fore, ne ille non modo verbis te obruat, sed gestu ipso ac motu corporis praestringat aciem ingenii tui, teque ab institutis tuis cogitationibusque abducat. Atque hujusce rei judicium jam continuo video futurum. Si enim mihi hodie respondere ad haec, quae dico, potueris: si ab isto libro, quem tibi magister ludi, nescio qui, ex alienis orationibus compositum dedit, verbo uno discesseris: posse te et illi quoque judicio non deesse, et causae atque officio tuo satisfacere arbitrabor: sin mecum, in hac prolusione, nihil fueris: quem te in ipsa pugna, cum acerrimo adversario, fore putemus?

15 Esto: ipse nihil est, nihil potest: at venit paratus cum subscriptoribus exercitatis et disertis. Est tamen hoc aliquid: tametsi non est satis. Omnibus enim rebus is, qui princeps in agendo est, ornatissimus et paratissimus esse debet. Verumtamen L. Apulejum esse video proximum subscriptorem, hominem

non aetate, sed usu forensi atque exercitatione tironem. Deinde, ut opinor, habet Allienum, hunc tamen a subselliis : qui, quid in dicendo posset, numquam satis attendi. in clamando quidem video eum esse bene robustum atque exercitatum. In hoc spes tuae sunt omnes: hic, si tu eris actor constitutus, totum judicium sustinebit. [24] At ne is quidem tantum contendet in dicendo, quantum potest: sed consulet laudi et existimationi tuae : et ex eo, quod ipse potest in dicendo, aliquantum remittet, ut tu tamen aliquid esse videare. Ut in actoribus Graecis fieri videmus; saepe illum, qui est secundarum aut tertiarum partium, cum possit aliquanto clarius dicere, quam ipse primarum, multum summittere, ut ille princeps quam maxime excellat: sic faciet Allienus: tibi serviet, tibi lenocinabitur: minus aliquanto contendet, quam potest. Jam hoc considerate, cujusmodi accusatores in tanto judicio simus habituri: cum et ipse Allienus ex ea facultate, si quam habet, aliquantum detracturus sit: et Caecilius tum denique se [25] aliquid futurum putet, si Allienus minus vehemens fuerit, et sibi primas in dicendo partes concesserit. Quartum quem sit habiturus, non video, nisi quem forte ex illo grege [26] moratorum, qui subscriptionem sibi postularunt, cuicumque vos delationem dedissetis. Ex quibus, alienissimis hominibus, ita paratus venis, ut tibi hospes

[24] *Ac ne is quidem.*] Hotomannus malebat *At*, quod Graev. e Ms. Fr. recepit. Recte. Sic est et in ed. R. Br. Med. etc. *Ac* est ab Aldo.

[25] *aliquid futurum.*] Edd. pr. omnes *facturum*. Primi *futurum* dedere P. Manutius et Hotomannus : Cratander tamen habet in margine : estque et in Ms. Gu.

[26] *moratorum.*] Sic bene edidit de sententia Cujacii Lambinus. Superiores omnes *oratorum* : quae lectio facta videtur e vitiosa Mss. scriptura. Gu. habet *meatorum*.

aliquis sit recipiendus. Quibus ego non sum tantum honorem habiturus, ut ad ea, quae dixerint, certo loco, aut singulatim unicuique, respondeam. sic breviter, quoniam non consulto, sed casu in eorum mentionem
16 incidi, quasi praeteriens satisfaciam universis. Tantane vobis inopia videor esse amicorum, ut mihi non ex his, quos mecum adduxerim, sed de populo subscriptor addatur? vobis autem tanta inopia reorum est, ut mihi causam praeripere conemini potius, quam aliquos a columna Menia vestri ordinis reos reperiatis? Custodem, inquit, Tullio me apponite. Quid? mihi quam multis custodibus opus erit, si te semel ad meas capsas admisero? qui non solum, ne quid enunties, sed etiam ne quid auferas, custodiendus sis. Sed de isto custode toto sic vobis brevissime respondebo: non esse hos tales viros commissuros, ut ad causam tantam, a me susceptam, mihi creditam, quisquam subscriptor, me invito, adspirare possit. Etenim fides mea custodem repudiat, diligentia speculatorem reformidat.

Verum, ut ad te, Caecili, redeam, quam multa te deficiant, vides: quam multa sint in te, quae reus nocens in accusatore suo cupiat esse, profecto jam intelligis. Quid ad haec dici potest? non enim quaero, quid tu dicturus sis: video mihi non te, sed hunc librum esse responsurum, quem monitor tuus hic tenet: qui, si te recte monere volet, suadebit tibi, ut hinc discedas, neque mihi verbum ullum respondeas. Quid enim dices? an id, quod dictitas, injuriam tibi fecisse Verrem? Arbitror. neque enim esset verisimile, cum omnibus Siculis faceret injurias, te illi unum eximium, cui consuleret, fuisse. Sed ceteri Siculi ultorem suarum injuriarum invenerunt: tu, dum tuas injurias per

te, id quod non potes, persequi conaris, id agis, ut ceterorum quoque injuriae sint impunitae atque inultae: et hoc te praeterit, non id solum spectari solere, qui debeat, sed etiam illud, qui possit ulcisci. in quo utrumque sit, eum superiorem esse; in quo alterum, in eo non, quid is velit, sed quid facere possit, quaeri solere. Quodsi ei potissimum censes permitti oportere accusandi potestatem, cui maximam C. Verres injuriam fecerit: utrum tandem censes hoc judices gravius ferre oportere, te ab illo esse laesum, an provinciam Siciliam esse vexatam ac perditam? Opinor, concedis, multo hoc et esse gravius, et ab omnibus ferri gravius oportere. Concede igitur, ut tibi anteponatur in accusando provincia. Nam provincia accusat, cum is agit causam, quem sibi illa defensorem sui juris, ultorem injuriarum, actorem causae totius adoptavit. At eam tibi C. Verres fecit injuriam, 17
quae ceterorum quoque animos posset alieno incommodo commovere. Minime, nam id quoque ad rem pertinere arbitror, qualis injuria dicatur: quae causa inimicitiarum proferatur. Cognoscite ex me. nam iste eam profecto, nisi plane nihil sapit, numquam proferet. Agonis est quaedam, Lilybaetana, liberta Veneris Erycinae: quae mulier ante hunc quaestorem, copiosa plane et locuples fuit. Ab hac praefectus Antonii quidam symphoniacos servos abducebat per injuriam, quibus se in classe uti velle dicebat. Tum illa, ut mos in Sicilia est omnium Venereorum, et eorum, qui a Venere se liberaverunt, ut praefecto illi religionem Veneris nomenque objiceret, dixit et se et omnia sua Veneris esse. Ubi hoc quaestori Caecilio, viro optimo et homini aequissimo, nuntiatum est; vocari ad se Agonidem jubet: judicium dat statim, si

pareret, eam, se et sua Veneris esse, dixisse. judicant recuperatores id, quod necesse erat: neque enim erat cuiquam dubium, quin illa dixisset. Iste in possessionem bonorum mulieris mittit: ipsam Veneri in servitutem adjudicat: deinde bona vendit: pecuniam redigit. Ita, dum pauca mancipia, Veneris nomine, Agonis, ac religione, retinere vult, fortunas omnes libertatemque suam istius injuria perdidit. Lilybaeum Verres venit postea: rem cognoscit: factum improbat: cogit quaestorem suum, pecuniam, quam ex Agonidis bonis redegisset, eam mulieri omnem annumerare et reddere. Est adhuc, id quod vos omnes admirari video, non Verres, sed Q. Mutius. Quid enim facere potuit elegantius ad hominum existimationem? aequius ad levandam mulieris calamitatem? vehementius ad quaestoris libidinem coërcendam? Summe haec omnia mihi videntur esse laudanda. Sed [27] repente e vestigio, ex homine, tamquam aliquo Circaeo poculo, factus est Verres. redit ad se atque ad mores suos. nam ex illa pecunia magnam partem ad se vertit: mulieri reddidit quantulum visum est.

18 Hic tu, si laesum te a Verre esse dices; patiar et concedam: si injuriam tibi factam quereris; defendam et negabo. Deinde de injuria, quae tibi facta sit, neminem nostrum graviorem vindicem esse oportet, quam te ipsum, cui facta dicitur. Si tu cum illo postea in gratiam redisti: [28] si domi illius aliquoties fuisti, si ille apud te postea coenavit: utrum te perfidiosum, an praevaricatorem existimari mavis? Video esse

[27] *repente e vestigio.*] *Repente* glossam putant Manutius et Guilielmius. Alius forte *e vestigio*, quocum non suaviter concurrit *ex homine.*

[28] *Si domi illius aliquoties fuisti.*] Addidi *fuisti* ex edd. vett. quod temere exciderat e Gruteriana. Habet et Ms. Gu.

necesse alterutrum: sed ego tecum in eo non pugnabo, quo minus, utrum velis, eligas. Quid, si ne injuriae quidem, quae tibi ab illo facta sit, causa remanet? quid habes, quod possis dicere, quamobrem non modo mihi, sed cuiquam anteponare? nisi forte illud, quod dicturum te esse audio, quaestorem illius fuisse. Quae causa gravis esset, si certares mecum, uter nostrum illi amicior esse deberet: in contentione suscipiendarum inimicitiarum, ridiculum est putare, causam necessitudinis ad inferendum periculum justam videri oportere. Etenim, si plurimas a tuo praetore injurias accepisses; tamen eas ferendo, majorem laudem, quam ulciscendo, mererere: cum vero nullum illius in vita rectius factum sit, quam id, quod tu injuriam appellas; hi statuent, hanc causam, quam ne in alio quidem probarent, in te justam ad necessitudinem violandam videri? qui, si summam injuriam ab illo accepisti, tamen, quoniam quaestor ejus fuisti, non potes eum sine ulla vituperatione accusare: si vero nulla tibi facta est injuria, sine scelere eum accusare non potes. Quare cum incertum sit de injuria, quemquam esse horum putas, qui non malit, te sine vituperatione, quam cum scelere, discedere?

[29] At vide, quid differat inter meam opinionem ac 19
tuam. Tu, cum omnibus rebus inferior sis, [30] hac una in re te mihi anteferri putas oportere, quod quaestor illius fueris. ego, si superior ceteris rebus esses, hanc unam ob causam te accusatorem repudiari putarem

[29] *At vide.*] Mihi rectius videtur *Ac.*

[30] *hac una in re te mihi.*] *Te* addidi cum Graevio e Mss. in his et Gu. et edd. pluribus, quod venustius est. Sed cum Hotomanno *in* delendum puto; sensus requirit potius *una de re*, ut infra *unam ob rem:* sed *de* omittitur elegantius. Post, *si jure eum possis acc.* scribi *posses* postulat latinitas: et sic est in Gu.

oportere. Sic enim a majoribus nostris accepimus, praetorem quaestori suo parentis loco esse oportere: nullam neque justiorem, neque graviorem causam necessitudinis posse reperiri, quam conjunctionem sortis, quam provinciae, quam officii, quam publicam muneris societatem. Quamobrem si jure eum posses accusare, tamen, cum is tibi parentis numero fuisset, id pie facere non posses. cum vero neque injuriam acceperis, et praetori tuo periculum crees: fatearis necesse est, te illi injustum impiumque bellum inferre conari. Etenim ista quaestura ad eam rem valet, ut elaborandum tibi in ratione reddenda sit, quamobrem, qui quaestor ejus fueris, accuses: non, ut ob eam ipsam causam postulandum sit, ut tibi potissimum accusatio detur. Neque fere umquam venit in contentionem de accusando, qui quaestor fuisset, quin repudiaretur. Itaque neque L. Philoni in C. Servilium nominis deferendi potestas est data, neque M. Aurelio Scauro in L. Flaccum, neque Cn. Pompejo in T. Albucium: quorum nemo propter indignitatem repudiatus est; sed ne libido violandae necessitudinis auctoritate judicium comprobaretur. Atque ille Cn. Pompejus ita cum C. Julio contendit, ut tu mecum. Quaestor enim Albucii fuerat, ut tu Verris. Julius hoc secum auctoritatis ad accusandum afferebat, quod, ut hoc tempore nos ab Siculis, sic tum ille ab Sardis rogatus, ad causam accesserat. Semper haec causa plurimum valuit: semper haec ratio accusandi fuit honestissima, pro sociis, pro salute provinciae, pro exterarum nationum commodis inimicitias suscipere, ad periculum
20 accedere, operam, studium, laborem interponere. Etenim si probabilis est eorum causa, qui injurias suas persequi volunt; qua in re dolori suo, non reipublicae

commodis serviunt: quanto illa causa honestior, quae non solum probabilis videri, sed etiam grata esse debet, nulla privatim accepta injuria, sociorum atque amicorum populi Romani dolore atque injuriis commoveri? Nuper cum in P. Gabinium vir fortissimus et innocentissimus, L. Piso delationem nominis postularet, et contra Q. Caecilius peteret, isque se veteres inimicitias jam diu susceptas persequi diceret: cum auctoritas et dignitas Pisonis valebat plurimum, tum illa erat causa justissima, quod eum sibi Achaei patronum adoptarant. Etenim cum lex ipsa de pecuniis repetundis sociorum atque amicorum populi Romani [31] patrona sit: iniquum est, non eum legis judiciique actorem idoneum maxime putari, quem actorem causae suae socii, defensoremque fortunarum suarum potissimum esse voluerunt. An, quod ad commemorandum est honestius, id ad probandum non multo videri debet aequius? Utra igitur est splendidior: utra illustrior commemoratio? accusavi eum, cui quaestor fueram, quicum me sors, consuetudoque majorum, quicum me deorum hominumque judicium conjunxerat? an accusavi rogatu sociorum atque amicorum? delectus sum ab universa provincia, qui ejus jura fortunasque defenderem? Dubitare quisquam potest, quin honestius sit, eorum causa, apud quos quaestor fueris, quam eum, cujus quaestor fueris, accusare? Clarissimi viri nostrae civitatis, temporibus optimis,

[31] *causa parata sit.*] Edd. pr. *patrata*, etiam scr. quod correxit Aldus in *parata*. P. Manutius dedit *comparata*; quod est sane in hac sententia usitatius: sed tamen dicuntur classes, exercitus, etc. ut instrumenta defensionis parari. Graevius conjiciebat *rogata* vel *lata*, quod nimis a vulgata scriptura abit. Singularis lectio est Ms. Gu. *s. atque amicorum p. R. patrona sit*. Simillimum est, quod de Or. II, 48. *provocatio*, sive lex de provocatione, *patrona civitatis* et vindex libertatis dicitur. Atque haec lectio optime consentit antecedentibus et sequentibus: nec dubitavi in textum recipere.

hoc sibi amplissimum pulcherrimumque ducebant ab hospitibus clientibusque suis, ab exteris nationibus, quae in amicitiam populi Romani ditionemque essent, injurias propulsare, eorumque fortunas defendere. M. Catonem illum Sapientem, clarissimum virum et prudentissimum, cum multis graves inimicitias gessisse accepimus, propter Hispanorum, apud quos consul fuerat, injurias. Nuper Cn. Domitium scimus D. Silano diem dixisse propter unius hominis
21 Egritomari, paterni amici atque hospitis, injurias. Neque enim magis animos hominum nocentium res umquam ulla commovit, quam haec majorum consuetudo, longo intervallo repetita ac relata: sociorum querimoniae delatae ad hominem non inertissimum, susceptae ab eo, qui videbatur eorum fortunas fide diligentiaque sua posse defendere. Hoc timent homines: hoc laborant: hoc institui, atque adeo institutum referri ac renovari, moleste ferunt. putant fore, uti, si paulatim haec consuetudo serpere ac prodire coeperit; per homines honestissimos virosque fortissimos, non imperitos adolescentulos, aut illiusmodi quadruplatores, leges judiciaque administrentur. Cujus consuetudinis atque instituti patres majoresque nostros non poenitebat tum, cum P. Lentulus, is, qui princeps senatus fuit, accusabat M'. Aquillium, subscriptore C. Rutilio Rufo: aut cum P. Africanus, homo virtute, fortuna, gloria, rebus gestis amplissimus, posteaquam bis consul et censor fuerat, L. Cottam in judicium vocabat. Jure tum florebat populi Romani nomen: jure auctoritas hujus imperii, civitatisque majestas, gravis habebatur. nemo mirabatur in Africano illo, quod in me nunc, homine parvis opibus ac facultatibus praedito, simulant sese mirari, cum moleste ferant. Quid sibi

iste vult? accusatoremne se existimari, qui antea defendere consueverat: nunc praesertim, ea jam aetate, cum aedilitatem petat? Ego vero aetatis non modo meae, sed multo etiam superioris, et honoris amplissimi puto esse, et accusare improbos, et miseros calamitososque defendere. Et profecto aut hoc remedium est aegrotae ac prope desperatae reipublicae, judiciisque corruptis ac contaminatis paucorum vitio ac turpitudine, homines ad legum defensionem, judiciorumque auctoritatem, quam honestissimos et integerrimos diligentissimosque accedere: aut, si ne hoc quidem prodesse poterit, profecto nulla umquam medicina his tot incommodis reperietur. Nulla salus reipublicae major est, quam eos, qui alterum accusant, non minus de laude, de honore, de fama sua, quam illos, qui accusantur, de capite ac fortunis suis pertimescere. Itaque semper ii diligentissime laboriosissimeque accusarunt, qui seipsos in discrimen existimationis venire arbitrati sunt.

Quamobrem hoc statuere, judices, debetis, Q. Cae- 22
cilium, de quo nulla umquam opinio fuerit, nullaque in hoc ipso judicio exspectatio futura sit: qui neque, ut ante collectam famam conservet, neque uti reliqui temporis spem confirmet, laborat: non nimis hanc causam severe, non nimis accurate, non nimis diligenter acturum. habet enim nihil, quod in offensione deperdat: ut turpissime flagitiosissimeque discedat, nihil de suis veteribus ornamentis requiret. A nobis multos obsides habet populus Romanus, quos ut incolumes conservare, tueri, confirmare ac recuperare possimus, omni ratione erit dimicandum. Habet honorem, quem petimus: habet spem, quam propositam nobis

habemus: habet existimationem, multo sudore, labore vigiliisque collectam: ut, si in hac causa nostrum officium ac diligentiam probaverimus, haec, quae dixi, retinere per populum Romanum incolumia ac salva possimus: si tantulum offensum titubatumque sit; ut ea, quae singulatim ac diu collecta sunt, uno tempore universa perdamus. Quapropter, judices, vestrum est deligere, quem existimetis facillime posse magnitudinem causae ac judicii sustinere fide, diligentia, consilio, auctoritate. Vos si mihi Q. Caecilium anteposueritis, ego me dignitate superatum non arbitrabor: populus Romanus ne, tam honestam, tam severam, diligentemque accusationem neque vobis placuisse, neque ordini vestro placere, arbitretur, providete.

PROOEMIUM

SEU

PRINCIPIUM PRIMAE ACTIONIS

IN

C. VERREM.

ORATIO QUINTA.

ARGUMENTUM.

M. Tullio accusatore constituto, atque ex Sicilia, quo instituendae accusationis causa profectus erat, reverso, C. Verres, cum suae causae magnopere diffideret, neque dubitaret, quin multis et testimoniis et tabulis, tum publicis, tum privatis convinceretur, duplicem inire rationem coepit: primum ut hujus causae actio in annum proximum perduci posset, quod scilicet in eum annum et Q. Hortensius ipsius Patronus, et Q. Metellus ejusdem amicissimus, Consules designati essent: deinde M Glabrio, praesentis anni praetor, brevi Magistratu abiret, multique hujus consilii judices Magistratum caperent, quo tempore judicibus illis esse non liceret, in quorum locum M. Metellus frater Consulis Praetor designatus, et alii Judices, non tam, ut sperabat, ad corrumpendum difficiles, succederent. Tum praeterea L. Metellus, illorum frater, Siciliam provinciam sortitus esset, cujus auctoritate Siculos commoveri posse confidebat. Id ut efficeret, quoniam quatuor duntaxat menses ante Kalendas Januarii supererant, principio causam alterius rei interponere conatus est, quae omne tempus ad agendum idoneum absumeret. Sed ejus spem Ciceronis diligentia longe fefellit. Itaque ea spe frustratus tentare rationem coepit. Nam cum ex hoc tempore, Nonis scilicet Sextilibus, non multum temporis ad agendum superesset, ludis prope menses tres auferentibus, praesertim si horis suis legitimis, id est XX diebus, accusator uti voluisset: consilium hoc cepit, ut partim dicendo, partim excusando, rem integram in annum sequentem produceret. Huic

illius consilio Cicero ita occurrit. Statuit perpetuam orationem in aliud tempus reservare, et breviter testes interrogando accusationem expedire. Et quoniam sibi ab usitata ratione Hortensii, et corrumpendorum judiciorum consuetudine timebat, hac tota oratione multis minis interpositis, et Hortensium, et alios ejusmodi artifices perterrere conatus est: ostendens se admissum dedecus severissime persequuturum. Deinde cum senatoria judicia infamia laborarent, et populus equitum judicia magnopere flagitaret, ostendit hanc unam esse vel maximam aut ea amittendi, si se corrumpi sinerent: aut confirmandi facultatem et ordinis invidiam infamiamque judiciorum sedandi, si in hoc judicio, quo senatorii ordinis integritas in judicium vocatur, severitatem et religionem tam gravi et delecto consilio dignam adhibeant.

1 Quod erat optandum maxime, judices, et quod unum ad invidiam vestri ordinis, infamiamque judiciorum sedandam, maxime pertinebat; id non humano consilio, sed prope divinitus datum atque oblatum vobis summo reipublicae tempore videtur. Inveteravit enim jam opinio perniciosa reipublicae, [1] vobisque periculosa, quae non modo Romae, sed et apud exteras nationes, omnium sermone percrebruit, his judiciis, quae nunc sint, pecuniosum hominem, quamvis sit nocens, neminem posse damnari. Nunc, in ipso discrimine ordinis judiciorumque vestrorum, cum sint parati, qui concionibus et legibus hanc invidiam senatus inflammare conentur, reus in judicium adductus est C. Verres, homo vita atque factis, omnium jam opinione, damnatus, pecuniae magnitudine, sua spe ac praedicatione, absolutus. Huic ego causae, judices, cum summa voluntate et exspectatione populi Romani actor accessi, non ut augerem invidiam ordinis, sed ut infa-

[1] *vobisque perniciosa.*] Lambinus et Graevius e Ms. Franc. ediderе *nobisque.* nempe quia et Cicero senator erat. Sed, quia ante est *vestri ordinis*, hic etiam debet esse *vobisque*.

miae communi succurrerem. Adduxi enim hominem, in quo reconciliare existimationem judiciorum amissam, redire in gratiam cum populo Romano, satisfacere exteris nationibus possetis; depeculatorem aerarii, vexatorem Asiae atque Pamphiliae, praedonem juris urbani, labem atque perniciem provinciae Siciliae. De quo si vos severe religioseque judicaveritis; auctoritas ea, quae in vobis remanere debet, haerebit: sin istius ingentes divitiae judiciorum religionem veritatemque perfregerint: ego hoc tamen assequar, ut judicium potius reipublicae, [2] quam aut reus judicibus, aut accusator reo defuisse videatur. Equidem, ut de me confitear, judices, cum multae mihi a C. Verre insidiae terra marique factae sint, quas partim mea diligentia devitarim, partim amicorum studio officioque repulerim: numquam tamen neque tantum periculum mihi adire visus sum, neque tantopere pertimui, ut nunc in ipso judicio. Neque tantum me exspectatio accusationis meae, concursusque tantae multitudinis, quibus ego rebus vehementissime perturbor, commovet, quantum istius insidiae nefariae, quas uno tempore [3] mihi, vobis, M'. Glabrioni praetori, sociis, exteris nationibus, ordini, nomini denique senatorio facere conatur: qui ita dictitat, iis esse metuendum, qui, quod ipsis solis satis esset, surripuissent: se tantum rapuisse, [4] ut id multis satis esse possit. nihil esse

[2] *quam aut reus.*] Sic edd. pr. consensu, idque consentit formae et consuetudini Ciceronis. In editione Graevii tamen est *ut:* nescio an consulto. Mox *judiciis* edd. pr. ad usque Aldum. *Judicibus* melius *reo* opponitur: idque est in Ms. Gu.

[3] *mihi, vobis, M. Gl.*] Deleri Graevius vult *vobis*, quod est ab P. Manutio: quia judices sint in ordine senatorio. Sed videtur gradatione uti voluisse, initio facto a se.

[4] *ut id m. satis esse possit.*] Debebat esse *posset:* ut ante *surripuisse* post se habet *esset*, sed referri potest ad praesens tempus.

tam sanctum, quod non violari; nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia possit. Quodsi, quam audax est ad conandum, tam esset obscurus in agendo: fortasse aliqua in re nos aliquando fefellisset. Verum hoc adhuc percommode cadit, quod cum incredibili ejus audacia singularis stultitia conjuncta est. Nam ut apertus in corripiendis pecuniis fuit, sic in spe corrumpendi judicii perspicua sua consilia conatusque omnibus fecit. Semel, ait, se in vita pertimuisse, tum, cum primum reus a me factus sit. quod, cum e provincia recens esset, invidiaque et infamia non recenti, sed vetere ac diuturna flagraret, tum ad judicium corrumpendum tempus alienum offenderet. Itaque cum ego diem [5] in Sicilia inquirendi perexiguam postulavissem, invenit iste, qui sibi in Achajam biduo breviorem diem postularet: non ut is idem conficeret diligentia et industria sua, quod ego meo labore et vigiliis consecutus sum. Etenim ille Achaicus inquisitor, ne Brundisium quidem pervenit; ego Siciliam totam quinquaginta diebus sic obii, ut omnium populorum privatorumque litteras injuriasque cognoscerem: ut perspicuum cuivis esse posset, hominem ab isto quaesitum esse, non qui reum suum adduceret, sed qui meum tempus obsideret. Nunc homo audacissimus atque amentissimus [6] hoc cogitat. Intelligit, me ita paratum atque instructum in judicium venire, ut non modo in auribus vestris, sed in oculis omnium, sua furta atque

[5] *in Siciliam.*] Putavi scribendum esse *Sicilia*, quia additur *inquirendi*. Si additum esset *causa*: nulla dubitatio foret. Librarii conformare voluerunt sequenti *in Achajam*. Sed *in Sicilia* habet clare Ms. Gu. Itaque sic edidi. Mox Lambinus dedit, *non ut is idem*. Recte. Sic et Ms. Gu. ita concinnior est oratio: *is* - - *ego*. ceterum oratio non satis cohaeret, estque ἀνακόλουθος. sequi enim debebat: sed ut, etc.

[6] *hoc cogitat.*] *Hoc* non refertur ad ea, quae statim sequuntur, sed ad ea, quae sunt c. 6.

flagitia defixurus sim. Videt, senatores multos esse testes audaciae suae: videt multos equites Romanos, frequentes praeterea cives atque socios, quibus ipse insignes injurias fecerit. Videt etiam [7] tot graves ab amicissimis civitatibus legationes cum publicis auctoritatibus ac testimoniis convenisse. Quae cum ita sint, usque eo de omnibus bonis male existimat; usque eo senatoria judicia perdita profligataque esse arbitratur, ut hoc palam dictitet, non sine causa se cupidum pecuniae fuisse, quoniam tantum in pecunia praesidium experiatur esse: sese (id quod difficillimum fuerit) tempus ipsum emisse judicii sui, quo cetera facilius emere posset: ut, quoniam criminum vim subterfugere [8] nullo modo poterat, procellam temporis devitaret. Quodsi non modo in causa, verum in aliquo honesto praesidio, aut alicujus eloquentia, aut gratia, spem aliquam collocasset: profecto non haec omnia colligeret atque aucuparetur: non usque eo despiceret contemneretque ordinem senatorium, ut arbitratu ejus deligeretur ex senatu, qui reus fieret: qui, dum hic, quae opus essent, compararet, causam interea ante eum diceret. Quibus ego rebus quid iste speret, et quo animum intendat, facile perspicio. Quamobrem vero se confidat aliquid perficere posse, [9] hoc Glabrione praetore, et hoc consilio, intelligere non possum. Unum illud intelligo, quod [10] populus Rom.

[7] *tot graves*, etc.] Graevius addit *tam*, quod habet vetus Interpres anonymus, et Ms. Gu. Edd. quidem vett. non habent.

[8] *nullo modo poterat.*] Referendum est ad Ciceronis personam, non ad Verrem: alias esse debet *potuerit*.

[9] *hoc Glabrione pr.*] Abfuit *Glabrione* a codice Asconii, qui explicandi causa addidit *sc. Glabrione*. Delevit et P. Manutius. Contra a Ms. Gu. abest *praetore*.

[10] *populus Rom.*] Sic edidi cum Graevio pro *Praetor*, quod natum

in rejectione judicum judicavit, ea spe istum fuisse praeditum, ut omnem rationem salutis in pecunia poneret: hoc erepto praesidio, ut nullam sibi rem adjumento fore arbitraretur.

4 Etenim quod est ingenium tantum? quae tanta facultas dicendi et copia, quae istius vitam, tot vitiis flagitiisque convictam, jam pridem omnium voluntate judicioque damnatam, aliqua ex parte possit defendere? Cujus ut adolescentiae maculas ignominiasque praeteream; quaestura, primus gradus honoris, quid aliud habet in se, nisi Cn. Carbonem [11] spoliatum a quaestore suo pecunia publica? nudatum et proditum consulem? desertum exercitum? relictam provinciam? sortis necessitudinem religionemque violatam? cujus legatio exitium fuit Asiae totius et Pamphiliae: quibus in provinciis multas domos, plurimas urbes, omnia fana depeculatus est, cum in Cn. Dolabellam scelus suum illud pristinum renovavit et instauravit quaestorium: cum eum, cui legatus et pro quaestore fuisset, et in invidiam suis maleficiis adduxit, et in ipsis periculis non solum deseruit, sed etiam oppugnavit ac prodidit. Cujus praetura urbana, [12] aedium sacrarum fuit publicorumque operum depopulatio; simul in jure dicundo, bonorum possessionumque,

est e compendio P. R. quod est v. c. in Ms. Gu. unde factum Pr. in edd. pr. Primus explanate *praetor* dedit Aldus. res quidem docet, populum R. esse intelligendum, qui in rejectione judicum praesens fuit, ut aliis locis intelligitur.

[11] *spoliatum a q. s. pec. publica: nudatum et pr. c.*] Graevius putat veterem distinctionem, quae est in Ms. Gu. veram esse: *sp. a q. suo: pecun. publica nudatum, et pr. c.* sed edd. R. Br. sic interpungunt, ut vulgati. Sane *nudatum* non bene conjungitur cum *et proditum consulem*. Puto scribendum esse *sp. a q. s. p. publica et nudatum: pr. consulem*, etc. Similiter c. 5. conjunxit *spoliavit nudavitque*. Mox Lambinus conjicit: *plurimas domos, multas urbes*. non male.

[12] *aedium s. - - depopulatio.*] Haec referuntur ad ea, quae L. I. in Verr. c. 50. s. narrantur.

contra omnium instituta, addictio, et condonatio. Jam vero omnium vitiorum suorum plurima et maxima constituit monumenta et indicia in provincia Sicilia; quam iste per triennium ita vexavit ac perdidit, ut ea restitui in antiquum statum nullo modo possit: vix autem per multos annos, innocentesque praetores aliqua ex parte recreari aliquando posse videatur. Hoc praetore Siculi neque suas leges, neque nostra senatusconsulta, neque communia jura tenuerunt. tantum quisque habet in Sicilia, quantum hominis avarissimi et libidinosissimi aut imprudentiam subterfugit, aut satietati superfuit. Nulla res 5
per triennium, nisi ad nutum istius, judicata est: nulla res tam patria cujusquam atque avita fuit, quae non ab eo, imperio istius, abjudicaretur. Innumerabiles pecuniae ex aratorum bonis novo nefarioque instituto coactae: socii fidelissimi in hostium numero existimati: cives Romani servilem in modum cruciati et necati: homines nocentissimi propter pecunias judicio liberati: honestissimi atque integerrimi, absentes rei facti, indicta causa damnati et ejecti: portus munitissimi, maximae tutissimaeque urbes piratis praedonibusque patefactae: nautae militesque Siculorum, socii nostri atque amici, fame necati: classes optimae atque opportunissimae cum magna ignominia populi Romani amissae et perditae. Idem iste praetor monumenta antiquissima partim regum locupletissimorum, quae illi [13] ornamento urbibus esse voluerunt, partim etiam nostrorum imperatorum, quae victores civitatibus Siculis aut dederunt aut reddiderunt,

[13] *ornamento esse u. v.*] Ms. Franc. *ornamenta*. non male, nam et mox *ornamenta publica*.

[14] spoliavit nudavitque omnia. Neque hoc solum in statuis ornamentisque publicis fecit, sed etiam delubra omnia, sanctissimis religionibus consecrata, depeculatus est: deum denique nullum Siculis, qui ei paulo magis affabre atque antiquo artificio factus videretur, reliquit. In stupris vero et flagitiis nefarias ejus libidines commemorare, pudore deterreor. simul illorum calamitatem commemorando augere nolo, quibus liberos conjugesque suas integras ab istius petulantia conservare non licitum est. At enim haec ita commissa sunt ab isto, ut non cognita sint ab omnibus. Hominem esse arbitror neminem, qui nomen istius audierit, quin facta quoque ejus nefaria commemorare possit: ut mihi magis timendum sit, ne multa crimina praetermittere, quam ne qua in istum fingere existimer. Neque enim mihi videtur haec multitudo, quae ad audiendum convenit, cognoscere ex me causam voluisse, sed ea, quae scit, mecum recognoscere.

6 Quae cum ita sint, iste homo amens ac perditus alia mecum ratione pugnat. non id agit, ut alicujus eloquentiam mihi opponat: non gratia, non auctoritate cujusquam, non potentia nititur. simulat his se rebus confidere: sed video, quid agat: (neque enim agit occultissime:) proponit inania mihi nobilitatis, hoc est, hominum arrogantium nomina: qui non tam me impediunt, quod nobiles sunt, quam adjuvant, quod noti sunt. simulat se eorum praesidio confidere, cum interea [15] aliud quiddam jam diu machinetur. Quam

14 *spoliavit nudavitque omnia.*] Quomodo *nudavit statuas?* nam de his sermo est. Opinor, quod aliis bases nudas reliquit, aliis detraxit, quae manu gestabant, ut statuae Cereris simulacrum Victoriae IV, 49.

15 *aliud quiddam.*] Asconius *aliud quid.* quod placet. syllaba adhaesit e seq. *jam*.

spem nunc habeat in manibus, et quid moliatur, breviter jam, judices, exponam. sed prius, ut ab initio res ab eo constituta sit, quaeso, cognoscite. [16] Ut, primum, e provincia rediit, redemtio est hujus judicii facta grandi pecunia. ea mansit in conditione atque pacto usque ad eum finem, dum judices rejecti sunt. posteaquam rejectio judicum facta est: quod et in sortitione istius spem [17] fortuna populi Romani, et in rejiciendis judicibus mea diligentia istorum impudentiam vicerat, renunciata est [18] tota conductio. Praeclare se res habebat. libelli nominum vestrorum consiliique hujus in manibus erant omnium. nulla nota, nullus color, nullae sordes videbantur his sententiis allini posse: cum iste repente ex alacri atque laeto sic erat humilis atque demissus, ut non modo populo Romano, sed etiam sibi ipse condemnatus videretur. [19] Ecce autem repente, his diebus paucis, comitiis consularibus factis, eadem illa vetera consilia pecunia majore repetuntur, eaedemque vestrae famae fortunisque omnium insidiae per eosdem homines comparantur. Quae res primo, judices, pertenui nobis [20] argumento indicioque patefacta est: post

16 *Ut primum.*] Graevius e Ms. Fr. *Primum ut.* mox bene ex Asconio et anonymo Interprete *ea mansit in conditione.* Edd. pr. male *ditione*, ut Ms. Gu.

17 *fortuna pop. R.*] Libri quidam habent *f. reip.* Forma solennis veterum in hac re est *fortuna pop. Rom.* ap. Ciceronem, Livium et alios. v. tamen ad Catil. I, 6.

18 *tota conductio.*] Asconius et edd. quaedam, ut Camer. habent *conditio.* Bene, ut opinor. Sed tamen et supra de eadem re *redemtio*, quae par est conductioni: nisi quod hic utriusque partis pactio aptius intelligitur.

19 *Ecce a. repente.*] Guilielmio *repente* glossa esse videtur. Infra quidem in simili re c. 8. est tantum *ecce*, ut alibi.

20 *argumento indicioque.*] Sic edd. omnes ante Gruterum: in cujus editione et inde ductis, etiam Graeviana, est *judicioque:* sine dubio primum ab errore operarum. Sic tamen habet et Ms. Gu.

aperto suspicionis introitu ad omnia intima istorum
7 consilia sine ullo errore pervenimus. Nam ut Hortensius consul designatus, [21] domum reducebatur e campo, [22] cum maxima frequentia ac multitudine: fit obviam casu ei multitudini C. Curio; quem ego hominem, honoris potius quam contumeliae causa, nominatum volo. Etenim ea dicam, quae ille, si commemorari noluisset, non tanto in conventu, tam aperte palamque dixisset. quae tamen a me pedetentim cauteque dicentur; ut et amicitiae nostrae, et dignitatis illius habita ratio esse intelligatur. Videt ad ipsum fornicem Fabianum in turba Verrem. appellat hominem, et ei [23] voce maxima gratulatur victoriam: ipsi Hortensio, qui consul erat factus, propinquis necessariisque ejus, qui tum aderant, verbum nullum facit: cum hoc consistit, hunc amplexàtur, hunc jubet sine cura esse. *Renuntio*, inquit, *tibi, te hodiernis comitiis esse absolutum.* Quod cum tam multi homines honestissimi audissent, statim ad me defertur: immo vero, ut quisque me viderat, narrabat. Aliis illud indignum, aliis ridiculum videbatur: ridiculum iis, qui istius causam in testium fide, in criminum ratione, in judicum potestate, non in comitiis consularibus, positam arbi-

21 *domum reducebatur.*] Credo Ciceronem scripsisse *deducebatur*, quod est verbum proprium in hac re: est enim genus honoris habendi intelligendum. Saepe haec verba in libris confundi docet Drakenb. ad Liv. VI, 36.

22 *cum m. fr. ac multitudine.*] Sic edd. pr. Mss. Fr. Gu. Aldus dedit *à*, male. nam si a multitudine deductus est, quid opus addere *maxima cum frequentia*?

23 *voce maxima grat.*] Mss. plerique et Edd. pr. etiam Ald. P. Manutius, etc. addunt *victoriam*. Lambinus delevit: Gruterus voluit servare, sed operae temere omiserunt, nec id animadvertit Gronovius. Itaque restitui. Gruterus tamen dicit, se omissurum, ut superfluam, nisi consentirent libri. Enimvero non est superflua: nam ipsa Curionis verba eam desiderant.

trabantur: [24] indignum iis, qui altius perspiciebant, et hanc gratulationem ad judicium corrumpendum spectare [25] arbitrabantur. Etenim sic ratiocinabantur, sic honestissimi homines inter se et mecum loquebantur: aperte jam ac perspicue nulla esse judicia. qui reus pridie jam ipse se condemnatum putabat, is, posteaquam defensor ejus consul est factus, absolvitur. Quid igitur? quod tota Sicilia, quod omnes Siculi, omnes negotiatores, omnes publicae privataeque litterae Romae sunt, nihilne id valebit? nihil, invito consule designato. Quid judices? non crimina, non testes, non existimationem populi Romani sequentur? [26] non. omnia in unius potestate ac moderatione vertentur. Vere lo- 8
quar, judices. vehementer me haec res commovebat. optimus enim quisque ita loquebatur. Iste quidem tibi eripietur: sed nos non tenebimus judicia diutius. etenim quis poterit, Verre absoluto, de transferendis judiciis recusare? Erat omnibus molestum: neque eos tam istius [27] hominis perditi subita laetitia, quam hominis amplissimi nova gratulatio commovebat. Cupiebam dissimulare me id moleste ferre. cupiebam animi dolorem vultu tegere, et taciturnitate celare. Ecce autem illis ipsis diebus, cum praetores designati sortirentur,

[24] *indignum iis.*] Graevius edidit *his.* non male sane, et est sic in Ms. Gu. nec tamen necessario. Nam et alibi in tali forma bis est *iis.* Secus est, cum praecessit *illis.*

[25] *arbitrabantur.*] Lambinus e Ms. edidit *videbant,* male contra tot libros, cum ita existat versus hexameter, ut bene monet Gruterus.

[26] *non.*] Recte hoc restituit J. Gron. item Graevius, cum Gruterus ex edd. antiquis reposuisset: *num omnia,* etc. Nam sic vetus interpres habuit, et optime respondet praecedentibus: *nihilne id valebit: nihil,* etc.

[27] *hominis perditi.*] A nonnullis abest *hominis,* idque placebat Guilielmio. nec desiderarem hoc verbum, si non responderet *hominis amplissimi.*

et M. Metello obtigisset, ut is de pecuniis repetundis quaereret; nuntiatur mihi, tantam isti gratulationem esse factam, ut is quoque [28] domum mitteret, qui uxori suae nuntiarent. Sane ne haec quidem res mihi placebat: neque tamen, quid tantopere in hac sorte metuendum mihi esset, intelligebam. Unum illud ex hominibus certis, ex quibus omnia comperi, reperiebam: fiscos complures cum pecunia Siciliensi a quodam senatore ad equitem Romanum esse translatos: ex his quasi X. fiscos ad senatorem illum relictos esse, [29] comitiorum meorum nomine: divisores omnium tribuum noctu ad istum vocatos. Ex quibus quidam, qui se [30] omnia mea causa debere arbitrabatur, eadem illa nocte ad me venit: demonstrat, qua iste oratione usus esset: commemorasse istum, quam liberaliter eos tractasset etiam antea, cum ipse praeturam petisset, et proximis consularibus praetoriisque comitiis: deinde continuo esse pollicitum, [31] quantam vellent pecuniam, si me aedilitate dejecissent. Hic alios negasse audere: alios respondisse, non putare id perfici posse: inventum tamen esse fortem amicum, ex eadem familia Q. Verrem, Romilia, ex optima divisorum disciplina, patris istius discipulum atque amicum, qui,

[28] *domum pueros mitteret.*] Delevi *pueros* cum P. Manutio, et Hotom. qui et in scriptis libris non reperit. Sic enim Latini eleganter dicunt, saepe Cicero, Livius et alii. vid. Clav. in *mittere*. Atque etiam aliis locis substantivum ejusmodi a glossatoribus inculcatum est.

[29] *comitiorum meorum nomine.*] Addidi *meorum* ex Asconio et Ms. Gu. ut ante P. Manutius, quem et alii secuti sunt, et Graevius: idque res et sensus requirit. Sic mox *comitia consularia* et *praetoria*, et c. 9. *comitia vestra*.

[30] *o. mea causa facere debere.*] *Facere* delevi, ut primus auctore Asconio fecit P. Manutius. Sic et Graevius: jubetque Ciceroniana consuetudo et elegantia latinitatis.

[31] *quantam vellent pecuniam.*] P. Manutius, Victorius et alii dederunt *quantum v. pecuniae;* quod est sane elegantius: sed tamen et illud bene latinum. Mox *id* male excidit edd. nonnullis.

H-S quingentis millibus depositis, id se perfecturum polliceretur: et fuisse tamen nonnullos, qui se una facturos esse dicerent. Quae cum ita essent, sane benivolo animo me, ut magnopere caverem, praemonebat. Sollicitabar rebus maximis uno atque eo 9
perexiguo tempore. urgebant comitia: [32] et in his ipsis oppugnabar grandi pecunia. Instabat judicium: ei quoque negotio fisci Sicilienses minabantur. Agere, quae ad judicium pertinebant, libere, comitiorum metu deterrebar: petitioni toto animo servire, propter judicium, non licebat. Minari denique divisoribus ratio non erat, propterea quod eos intelligere videbam, me hoc judicio [33] districtum atque obligatum futurum. Atque hoc ipso tempore Siculis denuntiatum esse audio, primum ab Hortensio, domum ad illum ut venirent: Siculos sane in eo liberos fuisse, [34] qui, quamobrem arcesserentur, cum intelligerent, non venisse. Interea comitia nostra, quorum iste se, ut ceterorum hoc anno comitiorum dominum esse arbitrabatur, haberi coepta sunt. [35] Cursare iste, homo potens, cum filio blando et gratioso, circum tribus: paternos amicos, hoc est, divisores, appellare omnes et convenire. Quod cum esset intellectum et animadversum: fecit animo libentissimo populus Romanus, ut, cujus divitiae me de

[32] *et his ipsis.*] Videtur addendum *in. his ipsis com.* est ipsis diebus comitiorum. Et sic est in Ms. Gu. itaque addidi.

[33] *districtum atque obligatum.*] Ad Attic. VIII, 16. est *alligari atque impediri:* unde conjici possit, hic quoque legendum esse *alligatum.* Sed haec verba de iisdem rebus promiscue dicuntur. v. Clav. in hh. vv.

[34] *qui, quamobrem,* etc.] Gronov. in Obs. et Graevius *qui* delendum judicant; eleganter sane. Ceterum *qui non venisse* etiam bene latinum est, etsi soloecismum sapere videtur. Nam in oratione obliqua et in narrando sic infinitivi usurpantur passim.

[35] *Cursare iste, homo potens.*] Sic interpungendum.

fide deducere non potuissent, [36] ne ejusdem pecuniae de honore dejicerent. Posteaquam illa petitionis magna cura liberatus sum, animo coepi multo magis vacuo ac soluto, nihil aliud, nisi de judicio, agere et cogitare. Reperio, judices, haec ab istis consilia inita et constituta, ut, quacunque opus esset ratione, res ita duceretur, ut apud M. Metellum praetorem causa diceretur. in eo esse haec commoda: primum M. Metellum, amicissimum: deinde Hortensium consulem non solum, sed etiam Q. Metellum; qui quam isti sit amicus, attendite. [37] dedit enim praerogativam suae voluntatis ejusmodi, ut isti pro praerogativis eam reddidisse videatur. An me taciturum tantis de rebus existimavistis? et, in tanto reipublicae existimationisque meae periculo, cuiquam consulturum potius, quam officio et dignitati meae? Arcessit alter consul designatus Siculos: veniunt nonnulli, propterea quod L. Metellus esset praetor in Sicilia. cum iis ita loquitur: se consulem esse: fratrem suum alterum Siciliam provinciam obtinere, alterum esse quaesiturum de pecuniis repetundis: Verri ne noceri
10 possit, multis rationibus esse provisum. Quid est, quaeso, Metelle, judicium corrumpere, si hoc non est? testes, praesertim Siculos, timidos homines et afflictos, non solum auctoritate deterrere, sed etiam consulari metu, et duorum praetorum potestate? Quid faceres pro homine innocente et propinquo, cum propter hominem perditissimum atque alienissimum, de officio

[36] *ne ejusdem pecuniae - - dejicerent.*] Sic edd. pr. omnes: quod secutus sum cum Graevio: nempe *dejicerent* melius convenit verbo *fecit*. Primus P. Manutius edidit *pecuniis - - dejicerer*, ut est in Ms. Gu. qui tamen habet *pecunia*. de re conf. L. I. Verr. 7.

[37] *dedit praerogatinam*, etc.] Hujus venusti loci explicationem vid. in Clave.

ac dignitate decedis: et committis, ut, quod ille dictitat, alicui, qui te ignorat, verum esse videatur? Nam hoc Verrem dicere ajebant, te non fato, ut ceteros ex vestra familia, sed opera sua, consulem factum. Duo igitur consules et quaesitor erunt ex illius voluntate. Non solum effugiemus, inquit, hominem in quaerendo nimium diligentem, nimium servientem populi existimationi, M'. Glabrionem: accedet nobis etiam illud. Iudex est M. Caesonius, collega nostri accusatoris, homo in rebus judicandis spectatus et cognitus: quem minime expediat esse in eo consilio, quod conemur aliqua ratione corrumpere: propterea quod jam antea, cum judex in Juniano consilio fuisset, turpissimum illud facinus non solum graviter tulit, sed etiam in medium protulit. hunc judicem ex Kal. Januar. non habebimus. Q. Manlium, et Q. Cornificium, duos severissimos atque integerrimos judices, quod tribuni plebis tum erunt, judices non habebimus. P. Sulpicius, judex tristis et integer, magistratum ineat necesse est Nonis Decembr. M. Creperejus, ex acerrima illa equestri familia et disciplina; L. Cassius ex familia, tum ad ceteras res, tum ad judicandum severissima; Cn. Tremellius, homo summa religione et diligentia: tres hi homines veteres tribuni militares sunt designati. ex Kal. Januar. non judicabunt. Subsortiemur etiam in M. Metelli locum, quoniam is huic ipsi quaestioni praefuturus est. Ita secundum Kalendas Januar. et praetore, et prope toto consilio commutato, magnas accusatoris minas, magnamque judicii exspectationem ad nostrum arbitrium libidinemque eludemus. Nonae sunt hodie Sextiles. hora nona convenire coepistis. Hunc diem jam ne numerant

quidem. Decem dies sunt ante ludos votivos, quos Cn. Pompejus facturus est. hi ludi dies quindecim auferent. deinde continuo Romani consequentur. Ita prope XL diebus interpositis, tum denique se ad ea, quae a nobis dicta erunt, responsuros esse arbitrantur: deinde se ducturos et dicendo, et [38] excusando, facile ad ludos Victoriae. Cum his plebejos esse conjunctos: secundum quos aut nulli, aut pauci dies ad agendum futuri sunt. Ita defessa ac refrigerata accusatione, rem integram ad M. Metellum praetorem esse venturam. quem ego hominem, si ejus fidei diffisus essem, judicem non retinuissem. Nunc tamen eo animo sum, ut eo judice, quam praetore, hanc rem transigi malim; et jurato suam, quam injurato aliorum tabellas committere.

11 [39] Nunc ego, judices, jam vos consulo, quid mihi faciendum putetis. id enim consilii mihi profecto taciti dabitis, quod egomet mihi necessario capiendum intelligo. Si utar ad dicendum meo legitimo tempore; mei laboris, industriae diligentiaeque capiam fructum: [40] et ex accusatione perficiam, ut nemo umquam post hominum memoriam paratior, vigilantior, compositior ad judicium venisse videatur. Sed in hac laude industriae meae, reus ne elabatur, summum

[38] *excusando*] veluti valetudinem. Lambinus dedit *recusando*, non bene. Ms. Gu. *accusando*.

[39] *Nunc ego*, etc.] Valde tentabar corrigere: *Non ego j.* Nam non consulit: nec voluit consulere, ut subjecta ratio docet. nempe erat supervacuum. Et saepe in libris *Non* et *Nunc* et *Num* confunduntur, ut jam aliquoties supra vidimus. Locum etiam corruptioni facere potuit, quod proxime praecedit *Nunc*.

[40] *et ex accusatione perf.*] *Ex.* h. l. non de latina consuetudine dicitur: estque mihi suspectum. An fuit *ea acc.* Ms. Gu. non habet *et*. Mox pro *compositior* Graevius malebat ex Interprete vetere *copiosior*. Sane quod *compositior* significare potest, id est in *paratior*: sed et *copiosi* sunt *parati*.

periculum est. Quid est igitur, quod fieri possit? non obscurum, opinor, neque absconditum. Fructum istum laudis, qui ex perpetua oratione percipi potuit, in alia tempora reservemus: nunc hominem tabulis, testibus, privatis publicisque litteris auctoritatibusque accusemus. Res omnis mihi tecum erit, Hortensi. Dicam aperte. Si te mecum dicendo ac diluendis criminibus in hac causa contendere putarem; ego quoque in accusando, atque in explicandis criminibus operam consumerem. nunc, quoniam pugnare contra me instituisti, non tam ex tua natura, quam ex istius tempore et causa, malitiose; necesse est istiusmodi rationi aliquo consilio obsistere. Tua ratio est, ut secundum binos ludos mihi respondere incipias. mea, ut ante primos ludos comperendinem. Ita fiet, ut tua ista ratio existimetur astuta: meum hoc consilium, necessarium. Verum illud, quod institueram dicere, 12
mihi rem tecum esse, hujusmodi est. Ego, cum hanc causam, Siculorum rogatu recepissem, idque mihi amplum et praeclarum existimassem, eos velle meae fidei diligentiaeque periculum facere, qui innocentiae abstinentiaeque fecissent: tum, suscepto negotio, majus mihi quiddam proposui; in quo meam in rempublicam voluntatem populus Romanus perspicere posset. Nam illud mihi nequaquam dignum industria conatuque meo videbatur, istum a me in judicium jam omnium judicio condemnatum vocari, nisi ista tua intolerabilis potentia, et ea cupiditas, qua per hosce annos in quibusdam judiciis usus es, etiam in istius hominis desperati causa interponeretur. Nunc vero, quoniam haec te omnis dominatio regnumque judiciorum tantopere delectat, et sunt homines, quos libidinis

infamiaeque suae neque pudeat, neque taedeat; qui quasi de industria in odium offensionemque populi Romani irruere videantur: hoc me profiteor suscepisse, magnum fortasse onus, et mihi periculosum, verumtamen dignum, in quo omnes nervos aetatis industriaeque meae contenderem. Quoniam totus ordo paucorum improbitate et audacia premitur, et urgetur infamia judiciorum: profiteor, huic generi hominum me inimicum, accusatorem odiosum, assiduum, acerbum adversarium. Hoc mihi sumo, hoc mihi deposco, quod agam in magistratu, quod agam ex eo loco, ex quo me populus Romanus ex Kal. Januar. secum agere de republica ac de hominibus improbis voluit: [41] hoc munus aedilitatis meae populo Romano amplissimum pulcherrimumque polliceor. moneo, praedico, ante denuntio; qui aut deponere, aut recipere, aut accipere, aut polliceri, aut sequestres, aut interpretes corrumpendi judicii solent esse, quique ad hanc rem aut potentiam, aut impudentiam suam professi sunt, abstineant in hoc judicio manus animosque
13 ab hoc scelere nefario. Erit tum consul Hortensius [42] cum summo imperio et potestate; ego autem aedilis, hoc est, paullo amplius quam privatus: tamen haec hujusmodi res est, quam me acturum esse polliceor, ita populo Romano grata atque jucunda, ut ipse consul in hac causa prae me minus etiam, si fieri possit, quam privatus esse videatur. omnia non modo commemorabuntur, sed etiam, expositis certis rebus, agen-

[41] *hoc munus aedilitatis m.*] Locus elegans. alludit ad ludos aedilitios, quae *munera* dicebantur proprie; unde interdum a Cicerone eleganter ad alia opera utilia transfertur.

[42] *cum summo imperio*] v. Clav. in *Imperium.*

tur, quae [43] inter decem annos, posteaquam judicia ad senatum translata sunt, in rebus judicandis nefarie flagitioseque facta sunt. Cognoscet ex me populus Romanus, quid sit, quamobrem, cum equester ordo judicaret, annos prope quinquaginta continuos, [44] [nullo judice equite Romano judicante,] ne tenuissima quidem suspicio acceptae pecuniae ob rem judicandam constituta sit: quid sit, quod judiciis ad senatorium ordinem translatis, sublataque populi Romani in unumquemque nostrum potestate, Q. Calidius damnatus dixerit, minoris [45] H-S tricies praetorium hominem honeste non posse damnari: quid sit, quod, P. Septimio senatore damnato, Q. [46] Hortensio praetore, de pecuniis repetundis, lis aestimata sit eo nomine, quod ille ob rem judicandam pecuniam accepisset: quod in C. Herennio, quod in C. Popillio, senatoribus, qui ambo peculatus damnati sunt: quod in M. Attilio, qui de majestate damnatus est, [47] hoc planum factum est, eos pecuniam ob rem judicandam accepisse; quod inventi sunt senatores, qui C. Verre praetore urbano sortiente, exirent in eum reum, quem incognita causa condemnarent; quod inventus est

43 *inter decem annos.*] Hanc lectionem Gruterus modo in ed. Ald. jun. vidit: sed est ap. Asconium. Est et in Ms. Gu. Edd. pr. usque ad Aldum hunc, *intra*, vitiose et sine sensu. *inter a.* est *per* annos, ut alibi. v. Clav.

44 *nullo judice - - judicante.*] Plane assentior Graevio, haec spuria esse. Medicina Hotom. et Grut. inanis est. Uncis inclusi.

45 *HS. tricies.*] Sic Ascon. edd. pr. et Ms. Gu. Idque restituimus cum Graevio. Primus HS. XXX m. edidit P. Manutius. male. Pecunia esset, pro re et contentione Ciceronis, valde parva.

46 *Hortensio praetore.*] Ms. Gu. P. R.

47 *hoc planum factum est - - quod inventi sunt - - inventus est.*] Hic credo delenda esse, *est*, *sunt*, *est*, nata a glossatore, explente ista verba, de more, cujus in graecis et latinis libris scriptis multa exempla reperiuntur; sed contra latinitatem. Nam esse debebat *sit*, *sint*, *sit*, ut in principio: *quid sit*, *quod - - - lis aestimata sit.*

senator, qui cum judex esset, in eodem judicio et ab reo pecuniam acciperet, quam judicibus divideret, et ab accusatore, ut reum damnaret: Jam vero quomodo illam labem, ignominiam, calamitatemque totius ordinis conquerar? hoc factum esse in hac civitate, cum senatorius ordo judicaret, ut discoloribus signis juratorum hominum sententiae notarentur? Haec omnia me diligenter severeque acturum esse, polliceor.
14 Quo me tandem animo fore putetis, si quid in hoc ipso judicio intellexero simili aliqua ratione esse violatum atque commissum? cum praesertim planum facere multis testibus possim, C. Verrem in Sicilia, multis audientibus, saepe dixisse, *se habere hominem potentem, cujus fiducia provinciam spoliaret: neque sibi soli pecuniam quaerere, sed ita triennium illud praeturae Siciliensis distributum habere: ut secum praeclare* [48] *agi diceret, si unius anni quaestum in rem suam converteret: alterum patronis et defensoribus suis traderet: tertium illum uberrimum quaestuosissimumque annum totum judicibus reservaret.* Ex quo mihi venit in mentem illud dicere, quod apud M'. Glabrionem nuper, cum in rejiciendis judicibus commemorassem, intellexi, vehementer populum Romanum commoveri: me arbitrari, fore, uti nationes exterae legatos ad populum Romanum [49] mitterent, ut lex de pecuniis

[48] *agi diceret.*] Debebat esse *ageretur:* pro quo mutata oratione dixit *agi diceret.*

[49] *mitterent - - tolleretur.*] Haec si referuntur ad *commemorassem,* ferri possunt: non, si praecise ad *fore.* nam ita corrigi debet *mittant - - tollatur:* quod si quis malit, non repugnem. Nam et mox vitiose editum est a multis, etiam Grutero et Graevio, *arbitrarentur,* quod nos dudum correximus *arbitrentur,* et deinde sic reperimus in Ms. Gu. et edd. pr. Aldus dedit *arbitrarentur,* unde sumsit Victorius. Sed P. Manutius restituit vetus. alii Victorium secuti sunt, virum in universo genere critico excellentem, sed ad intelligendam structurae ἀκρίβειαν non satis exercitatum et acu[illegible]. Infra in fin. cap. edd. R. Br. Med. Asc. pariter habent *arbitrar[illegible].* vitiose.

repetundis judiciumque tolleretur. si enim judicia nulla sint, tantum unumquemque ablaturum putant, quantum sibi ac liberis suis satis esse arbitrentur: nunc, quod ejusmodi judicia sint, tantum unumquemque auferre, quantum sibi, patronis, advocatis, [50] praetori, judicibus satis futurum sit: hoc profecto infinitum esse: se avarissimi hominis cupiditati satisfacere posse, nocentissimae victoriae non posse. O commemoranda judicia, praeclaramque existimationem nostri ordinis! cum socii populi Romani judicia de pecuniis repetundis fieri [51] nolunt, quae a majoribus nostris sociorum causa comparata sunt. An iste umquam de se bonam spem habuisset, nisi de vobis malam opinionem animo imbibisset? Quo majore etiam, si fieri potest, apud vos odio esse debet, quam est apud populum Romanum, cum in avaritia, scelere, perjurio vos sui similes esse arbitretur.

Cui loco, per deos immortales, judices, consulite ac 15
providete. Moneo praedicoque id, quod intelligo, [52] tempus vobis hoc divinitus datum esse, ut odio, invidia, infamia, turpitudine totum ordinem liberetis. Nulla in judiciis severitas, nulla religio, nulla denique jam existimantur esse judicia. Itaque a populo Romano contemnimur, despicimur: gravi diuturnaque

[50] *praetoribus.*] Edd. pr. habent *Pr.* pro quo explanate edidere *praetoribus*, praeter Lambinum, qui edidit *praetori;* quod in uno judicio unus praetor esset; scil. quia de singulis reis sermo est, non universe de reis: *unumquemque - - sibi.* Sane etiam uno tum patrono utebantur singuli, et tamen *patronis* dixit. Sed quia *praetori* explanate scriptum est in Ms. Gu. Lambinum secutus sum.

[51] *nolunt.*] Non dubito, Ciceronem scripsisse *nolent;* nam sermo est de re futura, quam Cicero praedicebat.

[52] *tempus opportunissimum.*] Libri omnes sic. Unus Lambinus pro glossa delet *opport.* Sane acute. Nam id verbum requirit post, *quo* tempore, aut *ordinis liberandi*, aut *ad ordinem liberandum;* non *ut*, etc. Atque etiam verbum temporis hic opportunitatem exprimit. Denique verbum hoc non est in Ms. Gu. Itaque et ipse delevi.

jam flagramus infamia. Neque enim ullam aliam ob causam populus Romanus tribuniciam potestatem tanto studio requisivit: quam cum poscebat, verbo illam poscere videbatur, re vera judicia poscebat. Neque hoc Q. Catulum, hominem sapientissimum atque amplissimum, fugit, qui Cn. Pompejo, viro fortissimo et clarissimo, de tribunicia potestate referente, cum esset sententiam rogatus, hoc initio est summa cum auctoritate usus: [53] *Patres conscriptos judicia male et flagitiose tueri: quodsi in rebus judicandis populi Romani existimationi satisfacere voluissent, non tantopere homines fuisse tribuniciam potestatem desideraturos.* Ipse denique Cn. Pompejus, cum primum concionem ad urbem consul designatus habuit; ubi (id quod maxime exspectari videbatur) ostendit, se tribuniciam potestatem restituturum, factus est in eo strepitus, et grata concionis admurmuratio. Idem in eadem concione cum dixisset: *populatas vexatasque esse provincias: judicia autem turpia et flagitiosa fieri: ei rei se providere ac consulere velle:* tum vero non strepitu, sed maximo clamore suam populus Romanus significavit voluntatem.
16 Nunc autem homines in speculis sunt: observant, quemadmodum sese unusquisque vestrum gerat in retinenda religione, conservandisque legibus. Vident adhuc [54] post legem tribuniciam unum senatorem vel tenuissimum esse damnatum. quod tametsi non reprehendunt, tamen magnopere, quod laudent, non habent. Nulla est enim laus, ibi esse inte-

[53] *Patres conscriptos.*] Rarum est, Senatores, etiam extra senatum et in rebus extra Senatum, Patres Conscriptos appellari. Ms. Gu. habet *pr̄es ac judicia*, unde aliquis forte conjiciat *praetores ac judices judicia*, etc.

[54] *post legem tribunitiam.*] Sullae sc. de tribunis. v. Clav. in *Leg. trib.*

grum, ubi nemo est, qui aut possit, aut conetur corrumpere. Hoc est judicium, in quo vos de reo, populus Romanus de vobis judicabit. in hoc homine statuetur, possitne, senatoribus judicantibus, homo nocentissimus pecuniosissimusque damnari. Deinde est hujusmodi reus, in quo homine nihil sit, praeter summa peccata, maximamque pecuniam; ut, si liberatus sit, nulla alia suspicio, nisi ea, quae turpissima est, residere possit. non gratia, non cognatione, non aliis recte factis, non denique aliquo mediocri vitio, tot tantaque ejus vitia sublevata esse existimabuntur. Postremo ego causam sic agam, judices: ejusmodi res, ita notas, ita testatas, ita magnas, ita manifestas proferam, ut nemo a vobis, ut istum absolvatis, per gratiam conetur contendere. Habeo autem certam viam atque rationem, qua omnes illorum conatus investigare et consequi possim. Ita res a me agetur, ut in eorum consiliis omnibus non modo aures hominum, sed etiam oculi populi Romani interesse videantur: vos aliquot jam per annos conceptam huic ordini turpitudinem atque infamiam [55] delere ac tollere potestis. Constat inter omnes, [56] post haec constituta judicia, quibus nunc utimur, nullum hoc splendore atque hac dignitate consilium fuisse. Hic si quid erit offensum, omnes homines non jam ex eodem

[55] *delere ac tollere potestis.*] *Ac tollere*, non est in edd. pr. Addidit ed. Hervag. 1534. inde P. Manutius. Itaque Graevius tolli malebat, quod nec in Ms. Fr. repererat. Ad defendendam lectionem, quae est in Ms. G. valet, primum: quod iis verbis sublatis oritur clausula hexametri: deinde tollitur aequalitas s. paritas membrorum. Nunc sibi bene respondent, *conatus investigare et consequi possim*, et, *vos - - - infamiam delere ac tollere potestis.*

[56] *post haec c. j.*] Libri veteres omittunt *constituta*, ut monuit Hotomannus; solus Asconius tuetur. Et sane abesset elegantius. Sic alibi in epist. *post hanc rempublicam*. *Haec*, int. senatoria, quibus e Sullae lege utimur.

ordine alios magis idoneos, quod fieri non potest, sed alium omnino ordinem ad res judicandas quaerendum

17 arbitrabuntur. Quapropter primum ab diis immortalibus, quod sperare mihi videor, hoc idem, judices, peto, ut in hoc judicio nemo improbus, praeter eum, qui jampridem inventus est, reperiatur: deinde, si plures improbi fuerint, hoc vobis, hoc populo Romano, judices, confirmo, vitam mehercule mihi prius, quam vim, perseverantiamque ad illorum improbitatem persequendam defuturam. Verum quod ego laboribus, periculis, inimicitiisque meis tum, cum admissum erit, dedecus, severe me persecuturum esse polliceor, id ne accidat, tu tua sapientia, auctoritate, diligentia, M'. Glabrio, potes providere. Suscipe causam judiciorum: suscipe causam severitatis, integritatis, fidei, religionis: suscipe causam senatus, ut is hoc judicio probatus, cum populo Romano et in laude et in gratia esse possit. Cogita, [57] qui sis, quo loco sis, quid dare populo Romano, quid reddere majoribus tuis debeas: fac tibi paternae legis Aciliae veniat in mentem, qua lege populus Romanus de pecuniis repetundis optimis judiciis severissimisque judicibus usus est. Circumstant te summae auctoritates, quae te oblivisci laudis domesticae non sinant: quae te dies noctesque commoneant, fortissimum tibi patrem, sapientissimum avum, gravissimum socerum fuisse. Quare si Glabrionis patris vim et acrimoniam ceperis ad resistendum hominibus audacissimis: si avi Scaevolae prudentiam ad prospiciendas insidias, quae tuae atque horum famae comparantur: si soceri Scauri constan-

[57] *qui sis, quo loco sis*] *qui sis* abest Ms. Gu. edd. pr. Addiderit Victorius (1534.) P. Manutius et ceteri, sed sine altero *sis*, quod cum Graevio restitui. *Qui* refertur ad magistratum; *quo loco* ad gentem: utrumque requirunt sequentia.

tiam, ut ne quis te de vera et certa possit sententia demovere: intelliget populus Romanus, integerrimo atque honestissimo praetore, [58] delectoque consilio, nocenti reo magnitudinem pecuniae plus habuisse momenti ad suspicionem criminis, quam ad rationem salutis.

Mihi certum est, non committere, ut in hac causa 18
praetor nobis consiliumque mutetur. Non patiar rem [59] in id tempus duci, ut Siculi, quos adhuc servi designatorum consulum non moverunt, cum eos novo exemplo universos arcesserent, eos tum lictores consulum vocent: ut homines miseri, antea socii atque amici populi Romani, nunc servi ac supplices, non modo jus suum fortunasque omnes [60] eorum imperio amittant, verum etiam deplorandi juris sui potestatem non habeant. Non sinam profecto, causa a me perorata, quadraginta diebus interpositis, tum nobis denique [61] respondeant, cum accusatio nostra [62] in oblivionem diuturnitate adducta sit: non committam, ut tum

[58] *delecto consilio*] est, quando in rejectione judicum post primam sortitionem ab accusatore justa diligentia et severitas adhibetur: nam si ad sortem modo referas, aut ad lectionem judicum in decurias, quae fit a praetore urbano, omne judicium erit delectum consilium.

[59] *in id tempus duci*] i. protrahi; recepi e certissima correctione J. F. Gronovii Obs. V. 12. quae quare non recipiatur, cum aliae, Victorii, Manutii, etc. receptae sint, non omnes eadem evidentia? Probabat etiam Graevius. Infra mentio diuturnitatis in hac re.

[60] *eorum imp.*] Intell. lictorum. Sed id mihi durum et nimis invidiosum videtur. Itaque glossam esse puto. Nam profecto fortunas non amiserunt lictorum illorum consularium imperio: amiserunt enim in Sicilia, praetoris Verris injuria: Romae juris sui deplorandi potestatem amittunt.

[61] *respondeant.*] Lambinus edidit *responderi*, quod est sane lenius, et sic est in Gu. sed *sinere* etiam sic struitur: et *respondeant* est in omnibus edd. pr.

[62] *in obliv. diuturnitate add.*] Sic recentiores; at edd R. Br. et ceterae usque ad Aldum habent *diuturnitatis*: quod nimis contemsere viri docti, cum sit exquisitius altero. *Oblivio diuturnitatis* est, quam diuturnitas adfert: qualia sunt apud Ciceronem et alios, inprimis poëtas, permulta. Sic et Ms. Gu.

res judicetur, cum haec frequentia totius Italiae Roma discesserit; quae convenit uno tempore undique, [63] comitiorum, ludorum, censendique causa. Hujus judicii et laudis fructum, et offensionis periculum, vestrum; laborem, sollicitudinemque, nostram; scientiam, quid agatur, memoriamque, quid a quoque dictum sit, omnium puto esse oportere. Faciam hoc non novum, sed ab iis, qui nunc principes nostrae civitatis sunt, ante factum, ut testibus utar statim: illud a me novum, judices, cognoscetis, quod ita testes constituam, ut crimen totum explicem; ubi id interrogando, argumentis, atque oratione firmavero, tum testes ad crimen accommodem. ut nihil inter illam usitatam accusationem, atque hanc novam intersit, nisi quod in illa tunc, cum omnia dicta sunt, testes dantur: hic in singulas res dabuntur: ut illis quoque eadem interrogandi facultas, argumentandi dicendique sit. Si quis erit, qui perpetuam orationem accusationemque desideret, altera actione audiet: nunc id, quod facimus (ea ratione facimus, ut malitiae illorum consilio nostro occurramus) necessario fieri intelligat. Haec primae actionis erit accusatio. Dicimus, C. Verrem, cum multa libidinose, multa crudeliter in cives Romanos atque in socios, multa in deos hominesque nefarie fecerit, tum praeterea quadringenties sestertium ex Sicilia contra leges abstulisse. Hoc testibus, hoc tabulis privatis, publicisque auctoritatibus, ita vobis planum faciemus, ut hoc statuatis, etiamsi spatium ad dicendum nostro commodo, vacuosque dies habuissemus, tamen oratione longa nihil opus fuisse.

63 *comitiorum, judiciorum.*] Pro *judiciorum* Asconius habet *ludorum*, item edd. P. Manutii, Aldi nepotis, quae lectio vera est. Quare judiciorum caussa Romam veniant frequentes? immo ludos, qui instabant, spectare volebant: cujus frequentiae multa sunt exempla apud Ciceronem et Livium. Itaque recepi.

ACTIONIS SECUNDAE

IN

C. VERREM

LIBER PRIMUS DE PRAETURA URBANA.

ORATIO SEXTA.

ARGUMENTUM ASCONII.

Deinceps haec omnia non dicta, sed scripta sunt contra eum. quod ita factum est.

Fingit Cicero, adesse in judicio Verrem comperendinatum, et respondere citatum, et defendi. In caeteris enim orationibus defensor futurus, accusationis officium his libris, qui Verrinorum nomine nuncupantur, compensare decrevit, et, quoniam accusare multos indecorum Tullio videbatur, in una causa vim hujus artis et eloquentiae demonstrare. nam et bene intelligentes omnem virtutem oratoriam, quaecunque in criminationibus constituta est, hic expressam vident: et contra, ex hoc defensionum vim in caeteris orationibus, et nervos ejus ex hac virtute cognoscunt, quae in opprimendo exprimitur reo. Igitur rerum scena sic facta est, ut dicit Tullius, non autem acta res est. Adest, inquit, Verres, respondet, defenditur. ergo cum prima actione accusatus sit, ac defensus Verres, nunc, velut defensus iterum, (sic enim mos erat,) in altera actione accusatur ad ultimum rursus oratione perpetua. Crimina repetundarum, et alia pleraque ex anteacta vita saepe firmantur: sumitur etiam hinc saepe defensio. omnis enim confirmatio ab attributis personae et negotio sumi solet. ergo attributa personae maxime in anteacta vita quaeri solent: negotium, in ipso crimine. Libros igitur pro qualitate criminum Tullius dividens, anteactis unum dedit, hunc scilicet solum: crimini ipsi repetundarum quatuor: unum de jure dicendo: alterum de re frumentaria: tertium de signis: quartum de suppliciis. Ad hanc

enim similitudinem poëta Virgilius, Minoëm, judicem apud inferos, tanquam si praetor sit rerum capitalium, *quaesitorem* appellat: dat ibi sortitionem, ubi *urnam* nominat: dat electionem judicum, cum dicit, *consiliumque vocat:* dat cognitionem facinorum, cum dicit, *vitasque et crimina discit.* Ergo hic liber, qui de anteacta vita est, statum necesse est conjecturalem habeat. Capita autem quae ipse Tullius fecit, dividendo totam hanc accusationem, sunt haec: primum in quaesturam: deinde in legationem et vice-quaesturam: tertio in praeturam urbanam: quarto in praeturam Siciliensem. Nam quum omnes ejus actus quaesturae nomine, legationis, praeturae urbanae, Siciliensisque, quadripartita librorum divisione cognoscantur: anteacta ejus omnia hoc libro comprehensa sunt ad eorum fidem quae post dicentur. Prooemia sane hujus libri in simulatione constituta sunt, quasi verae accusationis in Verrem audentem adesse, atque defensum: in exhortatione judicum ad recte judicandum: tum in minis contra adversarios: et in exhibenda ratione officii sui, cur ita maluerit accusare, ut prima actione tantum testibus uteretur. Quae omnia ejusmodi sunt, ut non tam nova dicere, quam dicta libri superioris instaurare videatur. Post haec omnia, ipsius Ciceronis per honores Verris cum criminibus junctos divisio per ordinem temporum currit.

1 NEMINEM vestrûm ignorare arbitror, judices, hunc per hosce dies sermonem vulgi, atque hanc opinionem populi Romani fuisse, C. Verrem altera actione responsurum non esse, neque ad judicium affuturum. Quae fama non idcirco solum emanarat, quod iste [1] certe statuerat ac deliberaverat non adesse: verum etiam, quod nemo quemquam tam audacem, tam amentem, tam impudentem fore arbitrabatur, qui tam nefariis criminibus, tam multis [2] testibus evictus, ora judicum adspicere, aut os suum populo Romano ostendere auderet. Est idem Verres, qui fuit sem-

[1] *certe statuerat ac delib.*] Legendum *certo.* Ceterum hoc ordine verba *statuere ac delib.* dicuntur, ut *statutum ac deliberatum habere,* infra III, 41. item *certum deliberatumque* Rosc. Am. 31. ne quis ordinem verborum inversum putet, cum prius deliberetur quam statuatur.

[2] *testibus evictus.*] v. Clav. in h. v. Ms. tamen Gu. *convictus.*

per; ut ad audendum projectus, sic paratus ad audiendum. praesto est: respondet: defenditur. ne hoc quidem sibi reliqui facit, ut in rebus turpissimis, cum manifesto teneatur, si reticeat, et absit, tamen impudentiae suae pudentem exitum quaesisse videatur. Patior, judices, et non moleste fero, me laboris mei, vos virtutis vestrae fructum esse laturos. Nam si iste id fecisset, quod primo statuerat, ut non adesset: minus aliquanto, quam mihi opus esset, cognosceretur, quid ego in hac accusatione comparanda constituendaque elaborassem: vestra vero laus tenuis plane atque obscura, judices, esset. Neque enim hoc a vobis populus Romanus exspectat, neque eo potest esse contentus, si condemnatus sit is, qui adesse noluerit; et si fortes fueritis in eo, quem nemo sit ausus defendere. immo vero adsit, respondeat: summis opibus, summo studio potentissimorum hominum defendatur: certet mea diligentia cum illorum omnium cupiditate: vestra integritas cum istius pecunia: testium constantia cum illius patronorum minis atque potentia. tum demum illa victa videbuntur, cum in contentionem certamenque venerint. Absens si iste esset damnatus, non tam ipse sibi consuluisse, quam invidisse vestrae laudi videretur. Neque enim salus 2
ulla reipublicae major hoc tempore reperiri potest, quam populum Romanum intelligere, diligenter rejectis ab accusatore judicibus, socios, leges, rempublicam, senatorio consilio maxime posse defendi: neque tanta fortunis omnium pernicies [3] potest accedere, quam opinione populi Romani rationem veritatis, in-

[3] *potest accedere.*] Cl. Ruhnkenius ad Rutil. Lup. de figuris p. 3. corrigit *accidere*. recte, ut opinor. Sic infra IV, 60. *dolorem posse accidere*.

tegritatis, fidei, religionis, ab hoc ordine abjudicari. Itaque mihi videor magnam, et maxime aegram, et prope depositam reipublicae partem suscepisse: neque in eo magis meae, quam vestrae laudi existimationique servisse. Accessi enim ad invidiam judiciorum levandam, vituperationemque tollendam: ut, cum haec res pro voluntate populi Romani esset judicata, aliqua ex parte mea diligentia constituta auctoritas judiciorum videretur: postremo, [4] ut esset hoc judicatum, ut finis aliquando judiciariae controversiae constitueretur. Etenim sine dubio, judices, in hac causa [5] ea res in discrimen adducitur. Reus est enim nocentissimus: qui si condemnatur, [6] desinent homines dicere, his judiciis pecuniam plurimum posse: sin absolvitur, desinemus nos de judiciis transferendis recusare. Tametsi de absolutione istius neque ipse jam sperat, nec populus Romanus metuit: de impudentia singulari, quod adest, quod respondet, sunt qui mirentur: mihi, pro cetera ejus audacia atque amentia, ne hoc quidem mirandum videtur. multa enim et in deos et in homines impie nefarieque commisit: quorum [7] scelerum poenis agitatur, et a mente consi-

[4] *ut esset h. j. ut. finis*, etc.] Haesere viri docti in hoc loco, eumque varie tentarunt et explicarunt, nec tamen mihi rem videntur expedisse. Nam si primum *ut* explicamus *utut*, vel *utcunque*, alterum *ut* redundat. Forte *ut* corrigendum est *ita*. i. e. prout caussa Verris judicaretur, ita res de judiciis decerneretur.

[5] *ea res in discrimen adducitur.*] Sensus est: quaestio, utrum judices manere senatores, an alii constitui debeant, decernetur, ad exitum veniet. Haerebat hic Hotomannus, item alii.

[6] *desinent homines.*] Sic Ms. Gu. et edd. pr. non *omnes*, ut habent posteriores, etiam Gruterus. Bene jam restituit Graevius.

[7] *sc. poenis agitatur.*] *Poenas* hic pro nomine proprio (Furiis) accipiebat Dorvillius ap. Burm. ad Virg. Aen. IV, 471. Sed non est necesse, ut opinor: nec in altero *poenae civium R.* quae dicuntur, ut Rosc. Am. 24. *poenae parentum*, quas ibi Furiae dicuntur a parricidis exigere.

lioque deducitur. [8] Agunt eum praecipitem poenae civium Romanorum: quos partim securi percussit, partim in vinculis necavit, partim implorantes jura libertatis et civitatis in crucem sustulit. Rapiunt eum ad supplicium dii patrii: quod iste inventus est, qui e complexu parentum abreptos filios ad necem duceret, et parentes pretium pro sepultura liberûm posceret. Religiones vero caeremoniaeque omnium sacrorum fanorumque violatae, simulacraque deorum, quae non modo ex suis templis ablata sunt, sed etiam jacent in tenebris, ab isto retrusa atque abdita, consistere ejus animum sine furore atque amentia non sinunt. Neque iste mihi videtur se ad damnationem offerre solum, neque hoc avaritiae supplicio communi, qui se tot sceleribus obstrinxerit, contentus esse: singularem quandam poenam istius immanis atque importuna natura desiderat. Non id solum quaeritur, ut, isto damnato, bona restituantur iis, quibus erepta sunt: sed et religiones deorum immortalium expiandae, et civium Romanorum cruciatus, multorumque innocentium sanguis, istius supplicio luendus est. Non enim furem, sed ereptorem: non adulterum, sed expugnatorem pudicitiae: non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumque: non sicarium, sed crudelissimum carnificem civium sociorumque, in vestrum judicium adduximus: ut ego hunc unum ejusmodi reum post hominum memoriam fuisse arbitrer, cui damnari expediret.

Nam quis hoc non intelligit, istum absolutum, diis 4
hominibusque invitis, tamen ex manibus populi Ro-

[8] *Agunt eum praecipitem*] i. ad insana ejusmodi consilia deducunt. Sic Sallust. Cat. 31. extr. *ab inimicis praeceps agor.*

mani eripi nullo modo posse? Quis hoc non perspicit, praeclare nobiscum actum iri, si populus Romanus istius unius supplicio [9] contentus fuerit, ac non sic statuerit, non istum majus in sese scelus concepisse, cum fana spoliarit, cum tot homines innocentes necarit, cum cives Romanos morte, cruciatu, cruce affecerit; cum praedonum duces, accepta pecunia, dimiserit; quam eos, si qui istum tot, tantis, tam nefariis sceleribus coopertum, jurati sententia sua liberarint? Non est, non est in hoc homine cuiquam peccandi locus, judices: non is est reus, non id tempus, non id consilium, (metuo ne quid arrogantius apud tales viros videar dicere,) ne actor quidem est is, cui reus tam nocens, tam perditus, tam victus, aut occulte surripi, aut impune eripi possit. His ego judicibus non probabo, C. Verrem contra leges pecunias cepisse? sustinebunt tales viri, se tot senatoribus, tot equitibus Romanis, tot civitatibus, tot hominibus honestissimis ex tam illustri provincia, tot populorum privatorumque litteris non credidisse? tantae populi Romani voluntati restitisse? Sustineant. reperiemus, si istum vivum ad aliud judicium perducere poterimus, quibus probemus, istum in quaestura pecuniam publicam, Cn. Carboni consuli datam, avertisse: quibus persuadeamus, istum [10] alieno nomine a quaestoribus urbanis, quod priore actione didicistis, pecuniam abstulisse. Erunt, qui et in eo quoque audaciam ejus reprehendant, quod aliquot nominibus de capite, quantum com-

[9] *contentus erit.*] Quia sequitur *statuerit*, legendum credidi *fuerit*? Ecce vero sic Ms. Gu. et sic Priscianus locum commemorat L. XVIII. p. 1155. ed. Putsch. Itaque sic correxi.

[10] *alieno nomine*] abusus alterius nomine, pro quo istam pecuniam petierit. Sic facillime res expediri potest.

modum fuerit, frumenti decumani detraxerit. Erunt etiam fortasse, judices, qui illum ejus peculatum vel acerrime vindicandum putent, quod iste M. Marcelli et P. Africani monumenta, quae nomine, illorum, re vera, populi Romani, et erant, et habebantur, ex fanis religiosissimis, ex urbibus sociorum atque amicorum non dubitaverit auferre. Emerserit ex peculatus eti- 5
am judicio: meditetur de ducibus hostium, quos accepta pecunia liberavit: videat, quid de illis respondeat, quos in eorum locum subditos domi suae reservavit. quaerat non solum, quemadmodum nostro crimini, verum etiam quo pacto suae confessioni possit mederi. meminerit, se priore actione, clamore populi Romani infesto atque inimico [11] excitatum, confessum esse, duces a se praedonum securi non esse percussos: se jam tum esse veritum, ne sibi crimini daretur, eos ab se pecunia liberatos. fateatur id, quod negari non potest, se privatum hominem, praedonum duces vivos atque incolumes domi suae, posteaquam Romam redierit, usque dum per me licuerit, tenuisse. hoc, in illo majestatis judicio si licuisse sibi ostenderit, ego oportuisse concedam. Ex hoc quoque evaserit: proficiscar eo, quo me jampridem vocat populus Romanus. De jure enim libertatis et civitatis suum putat esse judicium: et recte putat. Confringat iste sane vi sua consilia senatoria: quaestiones omnium perrumpat: evolet ex vestra severitate: mihi credite, arctioribus apud populum Romanum laqueis tenebitur. Credet iis equitibus Romanis populus Romanus, qui ad vos antea producti testes, ipsis inspectantibus, ab isto

[11] *excitatum, confessum esse.*] Ita perterritus et perturbatus fuit, ut repente assurgeret (id est, excitatus) et fateretur: quod egregie exprimit imaginem hominis et rei actae.

civem Romanum, qui cognitores homines honestos daret, sublatum esse in crucem dixerunt. Credent omnes v et xxx tribus homini gravissimo atque ornatissimo M. Annio, qui, se praesente, civem Romanum securi percussum esse dixit. audietur a populo Romano vir primarius, eques Romanus, L. Flavius, qui suum familiarem Herennium, negotiatorem ex Africa, cum eum Syracusis amplius centum cives Romani cognoscerent, lacrymantesque defenderent, pro testimonio dixit, securi esse percussum. Probabit fidem, et auctoritatem, et religionem suam L. Suetius, homo omnibus ornamentis praeditus, qui juratus apud vos dixit, multos cives Romanos in lautumiis istius imperio crudelissime per vim morte esse multatos. Hanc ego causam cum agam beneficio populi Romani, de loco superiore, non vereor, ne aut istum vis ulla ex populi Romani suffragiis eripere, aut a me ullum munus aedilitatis amplius aut gratius populo Romano esse possit.

6 Quapropter omnes in hoc judicio conentur omnia: nihil est jam, quod in hac causa peccare quisquam, judices, nisi vestro periculo, possit. Mea quidem ratio, cum in praeteritis rebus est cognita, tum in reliquis explorata atque provisa est. Ego meum studium in rempublicam jam illo tempore ostendi, cum longo intervallo veterem consuetudinem retuli, et rogatu sociorum atque amicorum populi Romani, meorum autem necessariorum, nomen hominis audacissimi detuli. Quod meum factum lectissimi viri atque ornatissimi, (quo in numero e vobis complures fuere,) ita probarunt, ut ei, qui istius quaestor fuisset, et ab isto laesus inimicitias justas persequere-

tur, non modo deferendi nominis, sed ne subscribendi quidem, cum id postularet, facerent potestatem. In Siciliam sum inquirendi causa profectus. quo in negotio industriam meam celeritas reditionis, diligentiam multitudo litterarum et testium declaravit: pudorem vero ac religionem, quod, cum venissem senator ad socios populi Romani, qui in ea provincia quaestor fuissem, ad hospites meos ac necessarios causae communis defensor deverti potius, quam ad eos, qui a me auxilium petivissent. Nemini meus adventus labori, aut sumtui, neque publice, neque privatim fuit. [12] Vim in inquirendo tantam habui, quantam mihi lex dabat: non quantam habere poteram istorum studio, quos iste vexarat. Romam ut ex Sicilia redii, cum iste, atque istius amici, homines lauti et urbani, sermones hujuscemodi dissipassent, quo animos testium retardarent, me magna pecunia a vera accusatione esse deductum, tametsi [13] probabatur nemini, quod et ex Sicilia testes erant ii, qui quaestorem me in provincia cognoverant, et hinc homines maxime illustres, qui, ut ipsi noti sunt, sic nostrum unumquemque optime norunt: tamen usque eo timui, ne quis de mea fide atque integritate dubitaret, donec ad rejiciendos judices venimus.
Sciebam in rejiciendis judicibus nonnullos, memoria 7
nostra, pactionis suspicionem non vitasse, cum ipsa in accusatione, eorum industria ac diligentia probaretur. Ita rejeci judices, ut hoc constet, post hunc statum

[12] *Vim i. i. t. habui.*] In eruendis criminibus, literis, tabulis, ut ne plus ad ea extorquenda facerem, quam lege permissum esset, nec vexarem homines, etc. Hunc sensum bene assecutus est Ferratius Epp. p. 272. melius ceteris interpretibus. Ed. R. Br. M. et Ms. Gu. omittunt *in*.

[13] *probabatur nemini.*] Refertur ad sermones proprie, unde legendum videtur *probabantur*. In vulgata intelligendum *res*, *id*, quod certe durius est.

reipublicae, quo nunc utimur, simili splendore et dignitate consilium nullum fuisse. Quam iste laudem communem, ait, sibi esse mecum: qui cum P. Galbam judicem rejecisset, M. Lucretium retinuit; et, cum ejus patronus ex eo quaereret, cur suos familiarissimos, Sex. Paeduceum, Q. Considium, Q. Junium rejici passus esset: respondit, quod eos in judicando [14] nimium sui juris sententiaeque cognosceret. Itaque judicibus rejectis, sperabam, jam onus meum vobiscum esse commune. putabam non solum notis, sed etiam ignotis probatam meam fidem esse et diligentiam. quod me non fefellit. Nam comitiis meis, cum iste infinita largitione contra me uteretur, populus Romanus judicavit, istius pecuniam, quae apud me contra fidem meam nihil potuisset, apud se contra honorem meum nihil posse debere. Quo quidem die, primum [15] judices citati in hunc reum consedistis, quis tam inimicus huic ordini fuit, quis tam novarum rerum, judiciorum, judicumque cupidus, qui non conspectu consessuque vestro commoveretur? Cum in eo vestra mihi dignitas [16] fructum diligentiae referret: id sum assecutus, ut una hora, qua coepi dicere, reo audaci, pecunioso, profuso, perdito, spem judicii corrumpendi praeciderem: ut primo die testium tanto numero citato populus Romanus judicaret, ipso absoluto rempublicam stare non posse: ut alter dies amicis istius ac defensoribus non modo spem victoriae, sed etiam voluntatem defensionis auferret: ut tertius dies sic hominem

[14] *n. s. j. cognosceret.*] Sine dubio corrigendum est *cognosset* vel *cognovisset*.

[15] *judices citati.*] Cave nostro more intelligas. v. Clav.

[16] *fructum dil. referret*] i. e. fructum praestaret, fructus locum obtineret.

prosterneret, ut, morbo simulato, non, quid responderet, sed, quemadmodum non responderet, deliberaret: deinde reliquis diebus, his criminibus, his testibus, et urbanis, et provincialibus sic obrutus atque oppressus est, ut his ludorum diebus interpositis, nemo istum comperendinatum, sed condemnatum judicaret. Qua- 8
propter ego, quod ad me, attinet, judices, vici: non enim spolia C. Verris, sed existimationem populi Romani concupivi. [17] Meum fuit cum causa accedere ad accusandum. quae causa fuit justior, quam a tam illustri provincia defensorem constitui et deligi? reipublicae consulere. quid jam reipublicae honestius, quam in tanta invidia judiciorum adducere hominem, cujus damnatione totus ordo cum populo Romano et in laude et in gratia possit esse? ostendere ac persuadere, hominem nocentem adductum esse: quis est in populo Romano, qui hoc non ex priore actione abstulerit, omnium ante damnatorum scelera, furta, flagitia, si in unum locum conferantur, vix cum hujus parva parte aequari conferrique posse? Vos, quod ad vestram famam, existimationem, salutemque communem pertinet, judices, prospicite atque consulite. Splendor vester facit, ut peccare sine summo reipublicae detrimento ac periculo non possitis. Non enim potest sperare populus Romanus, esse alios in senatu, qui recte possint judicare, vos si non potueritis. Necesse est, cum de toto ordine desperarit, aliud genus hominum atque aliam rationem judiciorum requirat. Hoc

[17] *Meum fuit*, etc.] Locus hic vitiosa interpunctione impeditior factus est. Sunt tria membra officii, quae singula ponit sine figura: respondet interrogandi figura: 1) cum caussa accedere. 2) reipublicae consulere. 3) ostendere ac persuadere h. n., etc. In altero et tertio membro, male interrogandi nota vulgo addita est. Ipse Graevius hic se impedivit. In Ed. Aldi N. recte interpuncta ista sunt.

si vobis ideo levius videtur, quod putatis onus esse grave et incommodum, judicare: intelligere debetis, primum interesse, utrum id onus vosmet ipsi rejeceritis: an, quod probare populo Romano fidem vestram et religionem non potueritis, eo vobis judicandi potestas erepta sit. deinde etiam illud cogitate, quanto periculo venturi simus ad eos judices, quos propter odium vestri populus Romanus de vobis voluerit judicare. Verum vobis dicam id, quod intellexi, judices. homines scitote esse quosdam, quos tantum odium vestri ordinis teneat, ut hoc palam jam dictitent, se istum, quem sciant esse hominem improbissimum, hoc uno nomine absolvi velle, ut ab senatu judicia per ignominiam turpitudinemque auferantur. Haec me, judices, pluribus verbis vobiscum agere coëgit non timor meus de vestra fide, sed spes illorum nova, quae cum Verrem a porta subito ad judicium retraxisset, nonnulli suspicati sunt non sine causa illius consilium tam repente esse mutatum.

9 Nunc, ne novo querimoniae genere uti possit Hortensius, [18] et ea dicere, opprimi reum, de quo nihil dicat accusator; nihil esse tam periculosum fortunis innocentium, quam tacere adversarios: et ne aliter, quam ego velim, meum laudet ingenium, cum dicat, me, si multa dixissem, sublevaturum fuisse eum, quem contra dicerem; quia non dixerim, perdidisse: morem illi geram: utar oratione perpetua: non quoniam hoc sit necesse; verum ut experiar, utrum ille ferat mo-

[18] *et ea dicere.*] Quorsum *ea?* Vereor ne ex *et* ortum sit. Nam si maxime colon post *dicere* ponas, ut est in ed. pr. tamen durum manet. In altero membro etiam simpliciter est, *cum dicat.* Forte etiam fuit *ita:* quod esset elegantius, et *ita* saepe sic cum verbo *dicere* est apud Ciceronem. v. Clav. in *ita.*

lestius, me tunc tacuisse, an nunc dicere. Hic tu fortasse eris diligens, ne quam ego horam de meis legitimis horis remittam. nisi omni tempore, quod mihi lege concessum est, abusus ero, querere: deûm atque hominum fidem implorabis: circumveniri C. Verrem, quod accusator nolit tamdiu, quamdiu liceat, dicere. [19] Quod mihi lex mea causa det, eo mihi non uti non licebit? Nam accusandi mihi tempus mea causa datum est, ut possem oratione mea crimina causamque explicare. hoc si non utor, non tibi injuriam facio, sed de meo jure aliquid et commodo detraho. Causam enim, inquit, cognosci oportet. Ea re quidem, quod aliter condemnari reus, quamvis sit nocens, non potest. Id igitur tu moleste tulisti, a me aliquid factum esse, quo minus iste condemnari posset? Nam causa cognita multi possunt absolvi: incognita quidem condemnari nemo potest. [20] Adimo enim comperendinatum. Quod habet lex in se molestissimum, bis ut causa dicatur, id aut mea causa potius est constitutum, quam tua, aut nihilo tua potius, quam mea. Nam si bis dicere est commodum, certe utriusque commune est. Si eum, qui posterius dixit, opus est redargui: accusatoris causa, ut bis ageretur, constitutum est. Verum, ut opinor, Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus: antea vel judicari primo poterat, vel amplius

19 *Quod m. l. m. c. det.*] Asconius habet *dedit*, quod verum esse puto.

20 *Adimo enim comper.*] Hoc dicit e persona adversarii, estque in eo objectio, ut ante: *causam enim cognosci oportet.* In sequentibus est responsio; in qua confusio orta est e non accurate observata forma orationis: nec est ulla commoda sententia, in vulgata ratione interpungendi hac, *Ad. comperendinatum, quod - - dicatur. Quod aut - - mea.* hic posterius nullum habet consequens. Locus sic est interpungendus, ut feci, et pro altero *quod* scribendum *id.* Vitiosum *quod* peperit prava interpunctio Hanc correctionem, quam sine libris feci, necessario, ut putavi, si audaciorem judicent periti, rogo, ut ignoscant.

pronuntiari. Utram igitur putas legem molliorem? opinor illam veterem, qua vel cito absolvi, vel tarde condemnari licebat. Ego tibi illam Aciliam legem restituo, qua lege multi semel accusati, semel dicta causa, semel auditis testibus, condemnati sunt, nequaquam tam manifestis, neque tantis criminibus, quantis tu convinceris. puta te non hac tum atroci, sed illa lege mitissima causam dicere. Accusabo: respondebis. testibus editis, [21] ita mittam in consilium, ut, etiamsi lex ampliandi faciat potestatem, tamen isti turpe sibi existiment, non primo judicare. Verum, si causam cognosci opus est, parumne cognita est? dissimulamus, Hortensi, quod saepe experti in dicendo sumus. Quis non magnopere attendit umquam, in hoc quidem genere causarum, ubi aliquid ereptum, aut ablatum a quopiam dicitur? nonne aut in tabulis, aut in testibus omnis exspectatio judicum est? Dixi prima actione, me planum esse facturum, C. Verrem H-S quadringenties contra legem abstulisse. Quid? hoc planius egissem, si ita narrassem? Dio quidam fuit Halesinus, qui, cum ejus filio, praetore Sacerdote, hereditas a propinquo permagna venisset, nihil habuit neque negotii, neque controversiae. Verres, simulac tetigit provinciam, statim Messanam litteras dedit: Dionem evocavit: calumniatores ex sinu suo apposuit, qui illam hereditatem Veneri Erycinae commissam esse dicerent. hac de re ostendit seipsum cogniturum. Possum deinceps totam rem explicare: deinde ad extremum id, quod accidit, dicere: Dionem H-S decies centena millia numerasse, ut causam

[21] *ita mittam - - ut.*] Elegans haec et frequens Ciceroni ratio interdum moratur lectores. Sensus est: ubi testes erunt auditi post orationem meam et interrogati, effecero, ut judices ita bene docti causam sententias ferant, ut ampliare non audeant.

certissimam obtineret: praeterea greges equarum ejus istum abigendos curasse: argenti vestisque stragulae quod fuerit, curasse auferendum. Haec neque cum ego dicerem, neque cum tu negares, magni momenti nostra esset oratio. Quo tempore igitur aures judex erigeret, animumque attenderet? cum Dio ipse prodiret, cum ceteri, qui tum in Sicilia negotiis Dionis interfuissent: cum per eos ipsos dies, per quos causam Dio diceret, reperiretur pecunias sumsisse mutuas; nomina sua exegisse, praedia vendidisse: cum tabulae virorum bonorum proferrentur: cum, qui pecuniam Dioni dederunt, dicerent se jam tum audisse, eo nummos sumi, ut Verri darentur: cum amici, hospites, patroni Dionis, homines honestissimi, haec eadem se audisse dicerent. Opinor, cum haec fierent, tum vos audiretis, sicut audistis: [22] tum causa agi videretur. Sic a me sunt acta omnia priore actione, ut in criminibus omnibus nullum esset, in quo quisquam vestrûm perpetuam accusationem requireret. [23] Nego esse quidquam a testibus dictum, quod aut vestrûm cuipiam esset obscurum, aut cujusquam oratoris eloquentiam quaereret. Etenim sic me ipsum egisse memoria tenetis, ut in testibus interrogandis omnia crimina proponerem, et explicarem, ut, cum rem totam in medio proposuissem, tum denique testem interrogarem. Itaque non modo vos, quibus est judicandum, nostra crimina tenetis, sed etiam populus Romanus totam accusationem causamque cognovit. tametsi ita de meo facto loquor, quasi ego illud mea 11

[22] *tum caussa agi vid.*] Graevius e Cod. Fr. addi vult *vere*. Sed id est a glossa, quae est et in Ms. Gu.

[23] *Nego esse.*] Edd. vulg. habent *nego ego esse*. Semper τo ego delendum putavi. nunc delevi, quia in edd. pr. non est: nec habet Ms. Gu. Quomodo natum sit, facile intelligitur.

voluntate potius, quam vestra injuria adductus fecerim. Interposuistis accusatorem, qui, cum ego mihi c et x dies solos in Siciliam postulassem, c et VIII sibi in Achajam postularet. menses mihi tres cum eripuissetis ad agendum maxime appositos, reliquum omne tempus hujus anni me vobis remissurum putastis: ut, cum horis nostris nos essemus usi, tu, binis interpositis, quadragesimo post die responderes; deinde ita tempus duceretur, ut a M' Glabrione praetore, et a magna parte horum judicum, ad praetorem alium judicesque alios veniremus. Haec si ego non vidissem; si me non omnes noti ignotique monuissent, id agi, id cogitari, in eo laborari, [24] ut res in illud tempus rejiceretur, credo, si meis horis in accusando uti voluissem, vererer, ne mihi crimina non suppeterent; ne oratio deesset: ne vox viresque deficerent: ne, quem nemo prima actione defendere ausus esset, eum ego bis accusare non possem. Ego meum consilium tum judicibus, tum populo Romano probavi. Nemo est, qui alia ratione istorum injuriae atque impudentiae potuisse obsisti arbitretur. Etenim qua stultitia fuissem, si, quam diem, qui istum eripiendum redemerunt, in cautione viderunt, cum ita caverent, si post kalendas Jan. in consilium iretur: [25] in eam diem ego, cum potuissem vitare, incidissem? Nunc mihi temporis ejus, quod mihi ad dicendum datur, quoniam in animo est causam omnem exponere, ha-
12 benda ratio est diligenter. Itaque primum illum

[24] *ut res in illud tempus.*] Possum utcunque *illud* explicare, ut referatur ad superiora. Sed ibi diversa tempora memorantur. Semper statui, legendum esse *aliud* tempus. Hujus confusionis multa exempla in libris scr. et edd. reperi, etiam in Ciceronianis, ut pluribus post locis videbimus.

[25] *in eam diem incidissem*] v. Clav. in h. v. extr.

actum istius vitae turpissimum et flagitiosissimum praetermittam. nihil a me de pueritiae suae flagitiis peccatisque audiet, nihil ex illa impura adolescentia sua: quae qualis fuerit, aut meministis, [26]aut ex eo, quem sui simillimum produxit, recognoscere potestis. Omnia praeteribo, quae mihi turpia dictu videbuntur: neque solum, quid istum audire, verum etiam, quid me deceat dicere, considerabo. Vos, quaeso, date hoc, et concedite pudori meo, ut aliquam partem de istius impudentia reticere possim. Omne illud tempus, quod fuit, antequam iste ad magistratus remque publicam accessit, habeat per me solutum ac liberum. Sileatur de nocturnis ejus bacchationibus ac vigiliis; lenonum, aleatorum, perductorum nulla mentio fiat; damna, dedecora, quae res patris ejus, aetas ipsius pertulit, praetereantur: lucretur indicia veteris infamiae; patiatur ejus vita reliqua, me hanc tantam jacturam criminum facere. Quaestor Cn. Papirio consuli fuisti abhinc annos quatuordecim. ex ea die ad hanc diem quae fecisti, in judicium voco. Hora nulla vacua a furto, scelere, crudelitate, flagitio reperietur. Hi sunt anni consumti in quaestura, et legatione Asiatica, et praetura urbana, et praetura Siciliensi. Quare haec eadem erit quadripartita distributio totius accusationis meae.

Quaestor [27] ex senatusconsulto provinciam sortitus 13
es. obtigit tibi consularis, ut cum consule Cn. Car-

[26] *aut ex eo, quem.*] Hotomannus praefert Asconii lectionem *isto*, quae recipienda est, si certum sit, filium Verris in judicio adfuisse; quod Hotomanno videtur.

[27] *ex Scto - - sortitus es.*] Ne hic haereant studiosi in conjunctione Scti et sortis: sortitionem praecedit Sctum, de quaestoribus in provinciam per sortem mittendis. Alias fere omittitur Scti mentio: hic additum est, ut opinor, ad explendam orationem, ne membrum hoc nimis breve esset.

bone esses, eamque provinciam obtineres. Erat tum dissensio civium; de qua nihil sum dicturus, quid sentire debueris: unum hoc dico, in ejusmodi tempore ac sorte statuere te debuisse, utrum malles sentire atque defendere. Carbo graviter ferebat, sibi quaestorem obtigisse, hominem singulari luxuria atque inertia. verumtamen ornabat eum [28] beneficiis omnibus. Ne diutius teneam: pecunia attributa, numerata est. profectus est quaestor in provinciam. venit in Galliam exspectatus ad exercitum consularem cum pecunia. simulac primum ei occasio visa est, (cognoscite hominis principium magistratuum gerendorum et reipublicae administrandae,) aversa pecunia publica; [29] quaestor consulem, exercitum, sortem provinciamque deseruit. Video quid egerim: erigit se: sperat, sibi [30] auram posse aliquam afflari, in hoc crimine, voluntatis assensionisque eorum, quibus Cn. Carbonis mortui nomen odio sit: quibus illam relictionem proditionemque consulis sui gratam sperat fore. Quasi vero id cupiditate defendendae nobilitatis, aut studio partium fecerit, ac non apertissime consulem, exercitum, provinciamque compilarit, et propter impudentissimum

[28] *beneficiis omnibus.*] Delevi *officiisque*, quod abest ab edd. pr. Primus Victorius addidit, quem statim P. Manutius secutus est et inde ceteri. nec habent id verbum Mss. meliores, ut Erf. Dr.

[29] *quaestor cons.*] Ne quis putet inane esse *quaestor*. additum est praeter necessitatem illud quidem, sed ut elegantior et efficacior esset oratio, quaestore cum consule conjungendo. Exempla plura sunt hujus artificii ap. Ciceronem, Livium, Tacitum.

[30] *auram - - voluntatis assensionisque.*] Edd. pr. habent *dissensionis* usque ad Victorium et sequaces. Primum apud P. Manutium reperi *assensionisque*, quod et Mss. habent plures boni. Inter Graevianos unus Francianus, cui consentit Guelf. *dissensionis* habet, unde et in textum recepit Graevius. Non sustinui imitari. *Voluntas* et *assensio* sunt synonyma, alterum explicat prius. Quia ad *auram* refertur utrumque, quae non est adversa hoc sensu, *assensionis* verum videtur. Sed tamen et *dissensionis* explicari potest. Nempe ea referenda est ad Ciceronis orationem.

furtum aufugerit. Est enim obscurum, et ejusmodi factum ejus, ut possit aliquis suspicari, C. Verrem, quod ferre novos homines non potuerit, ad nobilitatem, hoc est, ad suos transisse: nihil fecisse propter pecuniam. Videamus, rationes quemadmodum retulerit. Jam ipse ostendet, quamobrem Cn. Carbonem reliquerit: jam se ipse indicabit. Primum brevitatem 14
cognoscite. ACCEPI, inquit, VICIES DUCENTA TRIGINTAQUINQUEMILLIA, QUADRINGENTOS XVII NUMMOS. DEDI STIPENDIO, FRUMENTO, LEGATIS, PROQUAESTORIBUS, COHORTI PRAETORIAE, H-S MILLE SEXCENTA TRIGINTAQUINQUE MILLIA QUADRINGENTOS XVII NUMMOS. RELIQUI ARIMINI H-S SEXCENTA MILLIA. Hoc est rationes referre? hoc modo aut ego, aut tu, Hortensi, aut quisquam hominum retulit? Quid hoc est? quae impudentia? quae audacia? quod exemplum ex tot hominum rationibus relatis hujusmodi est? Illa tamen H-S sexcenta millia, quae ne falsò quidem potuit, quibus data essent, describere, quae se Arimini scribit reliquisse, quae ipsa H-S sexcenta millia, reliqua facta sunt, neque Carbo attigit, neque Sulla vidit, neque in aerarium relata sunt. Oppidum sibi elegit Ariminum, quod tum, cum iste rationes referebat, oppressum direptumque erat. non suspicabatur id, quod nunc sentiet, satis multos ex illa calamitate Ariminensium testes nobis in hanc rem reliquos esse. Recita denuo. P. LENTULO, L. TRIARIO QUAESTORIBUS URBANIS, RES RATIONUM RELATARUM. Recita. [31] EX S. C. Ut hoc pacto rationem referre liceret, eo Sullanus repente factus est, non ut honos et dignitas

[31] *Ex Scto.*] Hoc quo referam, nescio, nisi fuit initium rationum recitandarum. Sequentia, *Ut hoc pacto*, continent judicium Ciceronis et reprehensionem.

nobilitati restitueretur. Quodsi illinc inanis profugisses, tamen ista tua fuga nefaria, proditio consulis tui, scelerata judicaretur. Malus civis, improbus consul, seditiosus homo Cn. Carbo fuit. Fuerit aliis: tibi quando esse coepit? posteaquam tibi pecuniam, rem frumentariam, rationes omnes suas exercitumque commisit. Nam si tibi antea displicuisset: idem fecisses, quod anno post M. Piso. Quaestor cum L. Scipioni consuli obtigisset; non attigit pecuniam, non ad exercitum profectus est. quod de republica sensit, ita sensit, ut nec fidem suam, nec morem majorum, nec necessitudinem sortis laederet. [32] Etenim si haec perturbare omnia, et permiscere volumus; totam vitam periculosam, invidiosam, infestamque reddemus; si nullam religionem sors habebit, [33] nullam sanctitatem conjunctio secundae dubiaeque fortunae, nullam auctoritatem mores atque instituta majorum. Omnium est communis inimicus, qui fuit hostis suorum. Nemo umquam sapiens proditori credendum putavit. Ipse Sulla, cui adventus istius gratissimus esse debuit, ab se hominem, atque ab exercitu suo removit: Beneventi esse jussit apud eos, quos suis partibus amicissimos esse intelligebat: ubi iste summae rei causaeque nocere nihil posset. ei postea prae-

[32] *Etenim*, etc.] Hic est exemplum formae ejus, quam alibi adnotavimus, cum interponitur conclusio inter duo argumenta: *Si haec perturb. - - - totam vitam p. reddemus - - - si nullam rel.* pro: *si haec pert. - - si nullam rel. - - totam vitam p. reddemus.* Tum mox pro *invidiosam* edidit Graevius *insidiosam*, quod Mss. quidam habent, et Lambinus primum edidit. Edd. P. Manutii et Ald. N. tantum habent *periculosam infestamque*, quod optimum puto. Si alterutrum *invid.* aut *insid.* deligendum sit, hoc cum Graevio sequar: nam alterum plane alienum est. In sequentibus §. 39. his respondent, *malum, metus, periculum.*

[33] *nullam societatem conjunctio.*] Hoc est absurdum. J. F. Gronovius correxit *sanctitatem*, quod recepi, eodem et fortasse majori ure, quo aliae emendationes receptae sunt.

mia tamen liberaliter tribuit: bona quaedam proscriptorum in agro Beneventano diripienda concessit: habuit honorem ut proditori, non ut amico fidem. Nunc, quamvis sint homines, qui mortuum Cn. Carbonem oderint: tamen hi debent, non, quid illi accidere voluerint, sed quid ipsis in tali re metuendum sit, cogitare. Commune est hoc malum, communis metus, commune periculum. Nullae sunt occultiores insidiae, quam eae, quae latent in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis nomine. nam eum, qui palam est adversarius, facile cavendo vitare possis: hoc vero occultum, intestinum ac domesticum malum, non modo non exsistit, verum etiam opprimit, antequam prospicere atque explorare potueris. Itane vero? tu, cum quaestor ad exercitum missus sis, custos non solum pecuniae, sed etiam consulis: particeps omnium rerum consiliorumque fueris: habitus sis in liberûm loco, sicut mos majorum ferebat: repente relinquas? deseras? ad adversarios transeas? O scelus! o portentum [34] in ultimas terras exportandum! Non enim potest ea natura, quae tantum facinus commiserit, hoc uno scelere esse contenta. necesse est semper aliquid ejusmodi moliatur: necesse est in simili audacia perfidiaque versetur. Itaque idem iste, quem Cn. Dolabella postea, C. Malleolo occiso, pro quaestore habuit, (haud scio, an major etiam haec necessitudo fuerit, quam illa Carbonis, ac plus judicium voluntatis valere, quam sortis debeat,) idem in Cn. Dolabellam, qui in Cn. Carbonem fuit. Nam quae in ip-

34 *in ultimas t. exportandum.*] Ex usitata ratione in hac sententia exprimenda debebat esse *deportandum*. Nam *exportare* in bonam partem dicitur, ut de mercibus, nec uspiam aut aliter reperi, aut ab aliis repertum vidi. Itaque sic corrigendum puto.

sum valebant crimina, contulit in illum, causamque
illius omnem ad inimicos accusatoresque detulit : ipse
in eum, cui legatus, cui pro quaestore fuerat, inimi-
cissimum atque improbissimum testimonium dixit.
Ille, miser cum esset; tum proditione istius nefaria,
tum improbo et falso ejusdem testimonio, tum multo
etiam ex maxima parte, istius furtorum ac flagitiorum
16 invidia conflagravit. Quid hoc homine faciatis? aut
ad quam spem tam perfidiosum, tam importunum ani-
mal reservetis? qui [35] in Cn. Carbone sortem, in Cn.
Dolabella voluntatem neglexerit ac violarit, [36] eosque
ambos non solum deseruerit, sed etiam prodiderit at-
que oppugnarit. Nolite, quaeso, judices, brevitate
orationis meae potius, quam rerum ipsarum magnitu-
dine, crimina ponderare. mihi enim properandum ne-
cessario est, ut omnia vobis, quae mihi constituta sunt,
possim exponere. Quamobrem, quaestura istius de-
monstrata, primique magistratus et furto et scelere per-
specto, reliqua attendite. in quibus illud tempus Sul-
lanarum proscriptionum ac rapinarum praetermittam:
neque ego istum sibi ex communi calamitate defensio-
nem ullam sinam sumere. suis eum certis propriisque
criminibus accusabo. Quamobrem, hoc omni tem-

[35] *in Carbone s. in Dolabella v.*] Sic edidi pro *Carbonem, Dolabellam*, quod habent edd. vett. usque ad P. Manutium, qui sic correxit, ut nos dedimus. Gruterus nihil, ut solebat, nisi vetustatem librorum spectavit, sensu neglecto. Graevius voluit explicare, dixitque *in esse erga*; quod est alienum. Quid est *sors erga aliquem?* Et non sermo est de voluntate erga Dolabellam, sed de voluntate Dolabellae erga Verrem, qui hunc legatum sibi fecerat, et pro quaestore esse jusserat. Ergo sensus est necessario, sortem, sive religionem sortis, ut ante dixit, violavit in Carbone deserendo, et benignitatem sibi demonstratam in Dolabella prodendo. Conferantur superiora: *haud scio an major sortis debeat.*

[36] *eosque ambos.*] Alii inde a Lambino *ambo*, quod non displicebat Grutero, recepitque Graevius: ut aliis locis saepe viri docti *ambo, duo* praeferunt his, *ambos, duos*.

pore Sullano ex accusatione circumscripto, legationem ejus praeclaram cognoscite.

Posteaquam Cn. Dolabellae provincia Cilicia constituta est: o dii immortales! quanta iste cupiditate, quibus allegationibus illam sibi legationem expugnavit? id quod Cn. Dolabellae principium maximae calamitatis fuit. Nam ut iste profectus est, quacumque iter fecit, ejusmodi fuit, non ut legatus populi Romani, sed ut quaedam calamitas pervadere videretur.
In Achaja (praetermittam minora omnia, quorum si- 17
mile forsitan alius quoque aliquid aliquando fecerit: nihil dicam, nisi singulare, nisi quod, si in alium reum diceretur, incredibile videretur,) magistratum Sicyonium nummos poposcit. Ne sit hoc crimen in Verrem: fecerunt alii. cum ille non daret, animadvertit. Improbum, sed non inauditum. Genus animadversionis videte: quaeretis, [37] ex quo genere hominum istum judicetis. Ignem ex lignis viridibus atque humidis in loco angusto fieri jussit. ibi hominem ingenuum, domi nobilem, populi Romani socium atque amicum, fumo excruciatum, semivivum reliquit. Jam quae iste signa, quas tabulas pictas ex Achaja sustulerit, non dicam hoc loco. est alius mihi locus ad hanc istius cupiditatem demonstrandam servatus. Athenis audistis ex aede Minervae grande auri pondus ablatum. dictum hoc est in Cn. Dolabellae judicio. dictum? [38] etiam aestimatum. Hujus consilii non modo parti-

[37] *ex quo genere hominum,*] Edd. pr. Ms. Gu. *hominem*, quod restituit Graevius. Quia *gen. hominum* melius respondet illi, *genus animadversionis*, et sic jam Aldus jun. edidit, magisque placebat ipsi Graevio, id servavi.

[38] *etiam aestimatum.*] Hoc additur ad intelligendam veritatem criminis. nam aestimatio fit, reo convicto et damnato.

cipem C. Verrem, sed principem fuisse reperietis.
Delum venit. ibi ex fano Apollinis religiosissimo
noctu clam sustulit signa pulcherrima atqué antiquissi-
ma: eaque in onerariam navem suam conjicienda
curavit. Postridie cum fanum spoliatum viderent ii,
qui Delum incolebant, graviter ferebant. est enim
tanta apud eos ejus fani religio atque antiquitas, ut in
eo loco ipsum Apollinem natum esse arbitrentur.
verbum tamen facere non audebant, ne forte ea res ad
18 Dolabellam ipsum pertineret. Tum subito tempestates
coortae sunt maximae, judices, ut non modo proficisci,
cum cuperet, Dolabella non posset, sed vix in oppido
consisteret: ita magni fluctus ejiciebantur. Hic na-
vis illa praedonis istius, onusta signis religiosis, ex-
pulsa atque ejecta fluctu, frangitur. in littore signa
illa Apollinis reperiuntur: jussu Dolabellae reponun-
tur: tempestas sedatur: Dolabella Delo proficiscitur.
Non dubito, quin, tametsi nullus in te sensus humani-
tatis, nulla ratio umquam fuit religionis, nunc tamen,
in metu periculoque tuo, tuorum tibi scelerum veniat
in mentem. Potestne tibi ulla spes salutis commoda
ostendi, cum recordaris, in deos immortales quam
impius, quam sceleratus, quam nefarius fueris? Apol-
linemne tu Delium spoliare ausus es? illine tu tem-
plo, tam antiquo, tam sancto, tam religioso manus
impias ac sacrilegas afferre conatus es? Si in pueritia
non his artibus et disciplinis institutus eras, ut ea,
quae litteris mandata sunt, disceres atque cognosceres:
ne postea quidem, cum in ea ipsa loca venisti, potu-
isti accipere id, quod est proditum memoriae ac litte-
ris? Latonam ex longo errore et fuga, gravidam, et
jam ad pariendum vicinam, temporibus exactis,

[39]confugisse Delum, atque ibi Apollinem Dianamque peperisse: qua ex opinione hominum illa insula eorum deorum sacra putatur: tantaque ejus auctoritas religionis et est, et semper fuit, ut ne Persae quidem, cum bellum toti Graeciae, diis hominibusque indixissent, et mille numero navium classem ad Delum appulissent, quidquam conarentur aut violare, aut attingere. Hoc tu fanum depopulari, homo improbissime, atque amentissime, audebas? fuit ulla cupiditas tanta, quae tantam exstingueret religionem? et, si tum haec non cogitabas, ne nunc quidem recordaris, nullum esse tantum malum, quod non tibi pro sceleribus tuis jamdiu debeatur? In Asiam vero postquam 19
venit, quid ego adventus istius prandia, coenas, equos, muneraque commemorem? Nihil cum Verre de quotidianis criminibus acturus sum. Chio per vim signa pulcherrima dico abstulisse: item Erythris, et Halicarnasso. Tenedo (praetereo pecuniam, quam eripuit) Tenem ipsum, qui apud Tenedios sanctissimus Deus habetur, qui urbem illam dicitur condidisse, cujus ex nomine Tenedus nominatur: hunc ipsum, inquam, Tenem, pulcherrime factum, quem quondam [40]in comitio vidistis, abstulit magno cum gemitu civitatis. Illa vero expugnatio fani antiquissimi et nobilissimi Junonis Samiae, quam luctuosa Samiis fuit? quam acerba toti Asiae? quam clara apud omnes? quam nemini vestrûm inaudita? de qua expugnatione cum legati ad C. Neronem in Asiam Samo

39 *confugisse Delum.*] Sic edd. pr. ut non esset opus conjectura Hotomanni. Aldus ediderat *fugisse.* sic et Mss. Noster *confugisse.*

40 *in comitio.*] Nempe in ludis circensibus, quibus forum et viae, qua pompa ibat, ornabantur signis, undique, etiam e remotissimis provinciis, comportatis ornabatur: unde *forum ornatum* est etiam apud nostrum, item *forum comitiumque adornatum.* v. Clav. in *forum.*

venissent; responsum tulerunt, ejusmodi querimonias, [41] quae ad legatum populi Romani pertinerent, non ad praetorem, sed Romam deferri oportere. [42] Qua de re Charidemum Chium testimonium priore actione dicere audistis: sese, cum esset trierarchus, et Verrem ex Asia decedentem prosequeretur, jussu Dolabellae fuisse una cum isto Sami: seseque tum scire spoliatum esse fanum Junonis et oppidum Samum: posteaque se causam apud Chios, cives suos, Samiis accusantibus, [43] publice dixisse: eoque se esse absolutum, quod planum fecisset, ea, quae legati Samiorum dicerent, ad Verrem, non ad se, pertinere. Quas iste tabulas illinc, quae signa sustulit? quae cognovi egomet apud istum in aedibus nuper, cum obsignandi gratia venissem. Quae signa nunc, Verres, ubi sunt? illa quaero, quae apud te nuper ad omnes columnas, omnibus etiam intercolumniis, [44] in silva denique disposita sub divo vidimus. Cur ea, quamdiu alium praetorem cum iis judicibus, quos in

[41] *quae ad legatum p. R. pertinerent.*] Etiam legati imperatorum in exercitibus, et provincialium magistratuum, legati populi R. dicuntur, ut aliis locis. Infra c. 31. De hoc legato cognoscere Nero non poterat, quia non erat legatus ipsius, et tantum per suam provinciam iter faciebat.

[42] *Qua de re Charidemum - - non ad se pertinere.*] Haec in omnibus edd. sunt in c. 20. principio, post verba *sectoremque pugnare*. Ea huc transtuli, quia manifeste pertinent ad spoliationem tantum templi, nec illo in loco cum antecedentibus cohaerent. Spero me hanc transpositionem omnibus probaturum: mirorque, neminem hic haesisse.

[43] *publice dixisse.*] Cur *publice dixit* caussam? Immo privatim dixit, nam ipse furti reus factus erat. Suspectum mihi fuit semper verbum. Si est a Cicerone, ad antecedentia pertinet, ad *accusantibus*. Samiorum legati e decreto civitatis accusarunt Charidemum. Itaque sic interpunxi potius, quam verbum ipsum delevi, quod est in omnibus libris, nec glossam sapit.

[44] *in silva.*] Edd. pr. habent *insula*: quod mutavit primus Aldus. *In silva*, quod habet Ms. G. etsi potest intelligi de viridario, ut interpretatur Asconius: tamen et *insula* explicari potest. Nam Verris domus potuit esse insula. v. Clav. in h. v.

horum locum [45] subsortiturus eras, de te in consilium iturum putasti, tamdiu domi fuerunt? posteaquam [46] nostris testibus nos, quam horis tuis, uti malle vidisti; nullum signum domi reliquisti, praeter duo, quae in mediis aedibus sunt: quae ipsa Samo sublata sunt? non putasti me tuis familiarissimis in hanc rem testimonia denuntiaturum, qui tuae domi saepe fuissent: ex quibus quaererem, signa scirentne fuisse, quae non essent? Quid tum hos de te judicaturos ar- 20 bitratus es, cum viderent, te jam non contra accusatorem tuum, sed contra [47] quaestorem sectoremque pugnare? Aspendum, vetus oppidum et nobile in Pamphylia scitis esse, plenissimum signorum optimorum. non dicam illinc hoc signum ablatum esse, et illud: hoc dico, nullum te Aspendi signum, Verres, reliquisse: omnia ex fanis, ex locis publicis, palam, spectantibus omnibus, plaustris evecta asportataque esse. Atque etiam illum Aspendium citharistam, de quo saepe audistis id, quod est Graecis hominibus in

45 *subsortiturus eras.*] Edd. pr. et vett. habent *subsortitus es*, Ms. Gu. *sortitus es.* Edidere post *eras* nescio unde, sed recte Hotomannus volebat legi *subsortiturus eras:* quod res sane desiderat. Ego, quia Asconius sic habet, recepi. Nam quod Graevius dicit, animo ac spe jam subsortitum fuisse, id nihili est: nam ea solet addere Cicero, cum hoc vult dicere. Satis etiam erat *sortiturus erat:* quoniam illa non futura erat subsortitio, quae proprie dicitur, fit que post rejectionem: sed et supra sic est Act. I. in Verr. c. 10. *subsortiemur in Metelli locum.*

46 *nostris testibus nos, quam horis tuis.*] In *tuis* non sine causa haereat aliquis. Nam *horae* sunt tempus Ciceroni datum ad dicendum oratione perpetua: eo Cicero noluit uti, sed potius statim testes producere et interrogare, ut clarum est ex oratione superiori. Nec est *tuis* apud Asconium. Quia tamen concinnitatem facit, *nostris testibus - - horis tuis*, non ausus sum delere: suntque *horae tuae* intelligendae, quibus Ciceronem uti commodum et optabile erat Verri, propter eas causas, quae in eadem oratione commemoratae sunt, v. c. 11.

47 *quaestorem sectoremque.*] Infra c. 23. extr. tantum *sector* commemoratur. Quaestorem int. aerarii, cujus interest, nihil e bonis vendendis perire, at sectoris, qui omnia bona emit, ea integra servari.

proverbio, quem omnia intus canere dicebant, sustulit, et in intimis suis aedibus posuit: [48] ut etiam illum ipsum artificio suo superasse videatur. Pergae fanum antiquissimum et sanctissimum Dianae scimus esse. id quoque a te nudatum ac spoliatum esse; ex ipsa Diana, quod habebat auri, detractum atque ablatum esse dico. Quae, malum, est ista tanta audacia atque amentia? quas enim sociorum atque amicorum urbes adisti legationis jure et nomine; si in eas vi cum exercitu imperioque invasisses, tamen, opinor, quae signa atque ornamenta ex his urbibus sustulisses, haec non in tuam domum, neque in suburbana amicorum,
21 sed Romam in publicum deportasses. Quid ego de M. Marcello loquar, qui Syracusas, urbem ornatissimam, cepit? quid de L. Scipione, qui bellum in Asia gessit, Antiochumque, regem potentissimum, vicit? quid de Flaminino, qui regem Philippum et Macedoniam subegit? quid de L. Paullo, qui regem Persen vi ac virtute superavit? quid de L. Mummio, qui urbem pulcherrimam atque ornatissimam, Corinthum, plenissimam rerum omnium, sustulit, urbesque Achajae Boeotiaeque multas sub imperium populi Romani ditionemque subjunxit? quorum domus, cum honore et virtute florerent, signis et tabulis pictis erant vacuae. At vero urbem totam, templa deorum, omnesque Italiae partes, illorum donis ac monumentis exornatas videmus. Vereor, ne haec forte cuiquam nimis antiqua, et jam obsoleta videantur. ita enim tum aequabiliter omnes erant hujusmodi, ut haec laus eximiae virtutis et innocentiae, non solum homi-

48 *ut etiam - - videatur.*] Subfrigida sententiola, quae nititur verbis *intus* et *intimis*. Etiam *suo* suspectum est quibusdam; nec est apud Asconium: et sane melius abesset.

num, verum etiam temporum illorum esse videatur. P. Servilius, vir clarissimus, maximis rebus gestis, adest: de te sententiam laturus est: [40] Olympum vi, copiis, consilio, virtute cepit, urbem antiquam, et omnibus rebus auctam et ornatam. Recens exemplum fortissimi viri profero. nam postea Servilius imperator populi Romani Olympum, urbem hostium, cepit, quam tu in iisdem locis legatus quaestorius oppida pacata sociorum atque amicorum diripienda ac vexanda curasti. Tu, quae ex fanis religiosissimis per scelus et latrocinium abstulisti, ea nos videre, nisi in tuis amicorumque tuorum tectis, non possumus: P. Servilius, quae signa atque ornamenta ex urbe hostium, vi et virtute capta, belli lege, atque imperatorio jure sustulit, ea populo Romano apportavit, per triumphum vexit, in tabulas publicas ad aerarium perscribenda curavit. Cognoscite ex litteris publicis hominis amplissimi diligentiam. Recita. RATIONES RELATAE P. SERVILII. Non solum numerum signorum, sed etiam uniuscujusque magnitudinem, figuram, statum, litteris definiri vides. Certe major est virtutis victoriaeque jucunditas, quam ista voluptas, quae percipitur ex libidine et cupiditate. multo diligentius habere dico Servilium praedam populi Romani, quam te tua furta notata atque descripta. Dices, tua quoque signa 22
et tabulas pictas ornamento urbi foroque populi Romani fuisse. Memini: vidi simul cum populo Romano forum comitiumque adornatum, ad speciem magnifico ornatu, ad sensum cogitationemque acerbo et

[40] *Olympum.*] Vetus lectio est *Olynthum*, quae est et in Gu. Pro ea primus P. Manutius edidit *Olympum*, restituitque Gruterus, necessario postulante historia. Servilius non potuit Olynthum expugnare, quae non in ejus provincia Cilicia, sed in Graecia fuit.

lugubri. Vidi collucere omnia furtis tuis, praeda provinciarum, spoliis sociorum atque amicorum. Quo quidem tempore, judices, iste spem maximam reliquorum quoque peccatorum nactus est. Vidit enim eos, qui judiciorum dominos se dici volebant, harum cupiditatum esse servos. Socii vero nationesque exterae spem omnium tum primum abjecere rerum ac fortunarum suarum: propterea, quod casu legati ex Asia atque Achaja plurimi Romae tunc [50] fuerunt, qui deorum simulacra, ex suis fanis sublata, in foro venerabantur. itemque cetera signa et ornamenta cum cognoscerent, alia alio in loco lacrymantes intuebantur. quorum omnium hunc sermonem tum esse audiebamus: *Nihil esse, quod quisquam dubitaret de exitio sociorum atque amicorum: cum quidem viderent in foro populi Romani, quo in loco antea, qui sociis injurias fecerant, accusari et condemnari solebant, ibi esse palam posita ea, quae ab sociis per scelus ablata ereptaque essent.* Hic ego non arbitror illum negaturum, signa sese plurima, tabulas pictas innumerabiles habere: sed, ut opinor, solet haec, quae rapuit et furatus est, nonnumquam dicere, se emisse: quoniam quidem in Achajam, Asiam, Pamphyliam, sumtu publico, et legationis nomine, [51] mercator signorum tabularumque
23 pictarum missus est. Habeo et istius, et patris ejus accepti tabulas omnes: quas diligentissime [52] legi at-

[50] *fuerunt, qui - - venerabantur.*] Debebat esse *venerarentur*: et videtur sic habuisse in exemplo suo scholiastes anonymus Vossianus.

[51] *mercator signorum*, etc.] Hoc valde invidiose dicitur, quia mercatoris nomen ap. Romanos non valde honestum. Sed P. Manutius hic addidit ante *mercator*, *cum imperio et securibus;* quod Aldus junior secutus est, sine dubio ex Asconio, vel e Verr IV, 4. v. Clav. in *imperium*. Sed id locum habere non potest: quod legatus talis lictorem quidem habet, sed non imperium et secures.

[52] *legi atque digessi.*] Quomodo *digessit* alterius rationes? nempe, ut opinor, omnes pecunias, tum expensas, tum acceptas, sub certa ge-

que digessi: patris, quoad vixit: tuas, quoad ais te confecisse. Nam in isto, judices, hoc novum reperietis. Audimus, aliquem tabulas numquam confecisse: quae est opinio hominum de Antonio falsa. nam fecit diligentissime. verum sit hoc genus aliquod minime probandum. Audimus, alium non ab initio fecisse, sed ex tempore aliquo confecisse? est aliqua etiam hujusce rei ratio. Hoc vero novum et ridiculum est, quod hic nobis respondit, cum ab eo tabulas postularemus: [53] usque ad M. Terentium et C. Cassium consules confecisse; postea destitisse. Alio loco, hoc cujusmodi sit, considerabimus. nunc nihil ad me attinet. horum enim temporum, in quibus nunc versor, habeo tabulas, et tuas, et patris. Plurima signa pulcherrima, plurimas tabulas optimas deportasse te, negare non potes: atque utinam neges! Unum ostende in tabulis aut tuis, aut patris tui emptum esse: vicisti. ne haec quidem duo signa pulcherrima, quae nunc ad impluvium tuum stant, quae multos annos ad valvas Junonis Samiae steterunt, habes quomodo emeris; haec, inquam, duo, quae in aedibus tuis sola jam sunt, quae sectorem exspectant, relicta 24
ac destituta a ceteris signis. At, credo, in hisce solis rebus indomitas cupiditates atque effrenatas habebat: ceterae libidines ejus ratione aliqua aut modo continebantur. Quam multis istum ingenuis, quam multis matribus familias, in illa tetra atque impura legatione, vim attulisse existimatis? ecquo in oppido pedem posuit,

nera redigendo, i. e. genera rerum, pro quibus pecunia data vel accepta sit. In istis ergo generibus rerum ita digestis, nullas tabulas, nulla signa repererat.

[53] *usque ad M. Ter.*] i. e. ad eum annum, quo in provinciam Siciliam abiit Verres. Nam hi Coss. fuere a. 680. Verres praetor urbanus a. 679.

ubi non plura stuprorum flagitiorumque suorum, quam adventus sui vestigia reliquerit? Sed ego omnia, quae negari poterunt, praetermittam: etiam haec, quae certissima sunt et clarissima, relinquam: unum aliquod de nefariis istius factis eligam: quo facilius ad Siciliam possim aliquando, quae mihi hoc oneris negotiique imposuit, pervenire. Oppidum est in *Hellesponto* Lampsacum, judices, in primis Asiae provinciae clarum et nobile: homines autem ipsi Lampsaceni tum summe in omnes cives Romanos officiosi, tum praeterea maxime sedati et quieti, prope praeter ceteros ad summum Graecorum otium potius, quam ad ullum vim aut tumultum accommodati. Accidit, cum iste a Cn. Dolabella efflagitasset, ut se ad regem Nicomedem, regemque Sadalam mitteret, cumque iter hoc sibi magis ad quaestum suum, quam ad reipublicae tempus accommodatum depoposcisset: ut illo itinere veniret Lampsacum, cum magna calamitate et prope pernicie civitatis. Deducitur iste ad Janitorem quendam hospitem: comitesque ejus item apud ceteros hospites collocantur. Ut mos erat istius, atque ut eum suae libidines [54] flagitiosae facere admonebant, statim negotium dat illis suis comitibus, nequissimis turpissimisque hominibus, uti videant et investigent,

[54] *flagitiosae facere admonuerant.*] In Ms. Franc. *flagitiose*, ut in Guelf. quod Jac. Gronovio et Graevio rectum videbatur. Sed sic saepe in libris pro *ae* scribitur. Meae aures non ferunt, *ut eum - - flagitiose facere a.* Nec tamen negem, duriusculum esse, *suae libidines flagitiosae. Facere* etiam malebat deleri Guilielmius, quod certe foret elegantius. Denique pro *admonuerant* non dubitavi rescribere *admonebant*, quod *erat* postulat, et res. Vidit ita esse debere cum Lambino Guilielmius. Quia et in Ms. Cujacii sic fuit, et Ms. Gu. habet *commovebant;* recipere non dubitavi. Ceterum locum hunc interpolatum credo.

ecqua virgo sit, aut mulier digna, quamobrem [55] ipse Lampsaci diutius commoretur. Erat comes ejus Ru- 25
brius quidam, homo factus ad istius libidines, qui miro artificio, quocumque venerat, haec investigare omnia solebat. Is ad eum rem istam defert: Philodamum esse quendam, genere, honore, copiis, existimatione facile principem Lampsacenorum: ejus esse filiam, quae cum patre habitaret, propterea quod virum non haberet, mulierem eximia pulchritudine; sed eam summa integritate pudicitiaque existimari. Homo, ut haec audivit, sic exarsit ad id, quod non modo ipse numquam viderat, sed ne audierat quidem ab eo, qui ipse vidisset, ut statim ad Philodamum migrare se diceret velle. Hospes Janitor, qui nihil suspicaretur, veritus, [56] ne quid in ipso se offenderetur, hominem summa vi retinere coepit. Iste, qui hospitis relinquendi causam reperire non posset, alia sibi ratione viam munire ad stuprum coepit: Rubrium, delicias suas, in omnibus ejusmodi rebus adjutorem suum et conscium, parum laute deversari dicit: ad Philodamum deduci jubet. Quod ubi est Philodamo nunciatum, tametsi erat ignarus, quantum sibi ac liberis suis

[55] *iste diutius commoraretur.*] Latinitas jubet scribere *commoretur*, et sic edidi. Credidi dudum pro *iste* legendum *ipse*: nam refertur ad *illis*, et ad Verrem. Cicero, cum ex sua persona loquitur, dicit *iste*, non cum e persona Verris. Ecce sic Ms. Gu.

[56] *ne quid in ipso se offenderetur.*] Sic Mss. etiam Gu. et edd. pr. quod malui sequi, quam lectionem Aldinam, *ne quid in ipso se offenderit*, quae et incertum est, unde sit, et ipsa quoque habet aliquid offensionis, ut Graevius *se* velit deleri; nescio, quare non potius *ipso*. Phrasis *offendere in aliquo*, quae est Ciceroniana, significat, ab aliquo, vel alicujus causa, aliquid incommodi accepisse, non, quod h. l. desideratur, se Verri displicere. Hoc exprimitur a Cicerone per passivum. v. Clavem in h. v. Unde *offensus* est, qui displicet, reprehenditur; *offensum*, quod displicet, molestum est. Sensus ergo est, ne quid esset in semet ipso, quod displiceret Verri; nam in ipsa domo et ceteris rebus nihil esse, quod displicere posset.

[57]jam tum mali constitueretur, tamen ad istum venit; ostendit, munus illud suum non esse: se, cum suae partes essent hospitum recipiendorum, tum ipsos tamen praetores et consules, non legatorum asseclas, recipere solere. Iste, qui una cupiditate raperetur, totum illius postulatum causamque neglexit: per vim ad eum, qui recipere non debebat, Rubrium deduci imperavit.
26 Hic Philodamus, posteaquam jus suum obtinere non potuit, ut humanitatem consuetudinemque suam retineret, laborabat. Homo, qui semper hospitalissimus amicissimusque nostrorum hominum existimatus esset, noluit videri ipsum illum Rubrium invitus in domum suam recepisse: magnifice, et ornate, ut erat in primis inter suos copiosus, convivium comparat: rogat Rubrium, ut, quos ei commodum sit, invitet: locum sibi soli, si videatur, relinquat. etiam filium suum, lectissimum adolescentem, foras ad propinquum suum quendam mittit ad coenam. Rubrius istius comites invitat: eos omnes Verres certiores facit, quid opus esset. mature veniunt: discumbitur. fit sermo inter eos, et invitatio, ut Graeco more biberetur. hortatur hospes: poscunt majoribus poculis: celebratur omnium sermone laetitiaque convivium. Posteaquam satis calere res Rubrio visa est; Quaeso, inquit, Philodame, cur ad nos filiam tuam non intro vocari jubes? Homo, qui et summa gravitate, et jam

[57] *jam tum.*] Haec verba mihi suspecta sunt: nec, si abessent, quisquam aliquid deesse suspicaretur. Contra *jam* in verbis *munus illud suum non esse* excidisse puto. Nam, ut bene Asconius, duo demonstrat Philodamus, primum hoc tempore suas partes non esse, recipere hospites, deinde, si sint, non asseclam praetoris recipere se debere. Suspicatus sum Ciceronem dedisse, *ignarus, sibi ac liberis suis quantum mali constitueretur - - munus illud jam suum non esse.* Post *tum ipsos tamen* est in Ms. Gu. et edd. pr. *tum ipsos tantum* est a P. Manutio, quod per conjecturam corrigebat Hotomannus *tamen*, idque restituit Gruterus.

id aetatis, et parens esset, obstupuit hominis [58] improbi dicto. Instare Rubrius. Tum ille, ut aliquid responderet, negavit moris esse Graecorum, ut in convivio virorum accumberent mulieres. Hic tum alius ex alia parte: enimvero ferendum hoc non est: vocetur mulier, et simul servis suis Rubrius, ut januam clauderent, et ipsi ad fores assisterent, imperat. [59] Quod ubi ille intellexit id agi, atque id parari, ut filiae suae vis afferretur: servos suos ad se vocat: his imperat, ut se ipsum negligant, filiam defendant: excurrat aliquis, qui hoc tantum domestici mali filio suo nunciet. Clamor interea fit toto domo, [60] pugna inter servos Rubrii atque hospitis. Jactatur domi suae vir primus, et homo honestissimus. pro se quisque manus affert: aqua denique fervente a Rubrio ipso Philodamus perfunditur. Haec ubi filio nuntiata sunt: statim exanimatus ad aedes contendit, ut et vitae patris, et pudicitiae sororis succurreret. Omnes eodem animo Lampsaceni, simul ut hoc audiverunt, quod eos tum Philodami dignitas, tum injuriae magnitudo movebat, ad aedes noctu convenerunt. Hic lictor istius Cornelius, qui cum ejus servis erat a Rubrio, quasi in praesidio, ad auferendam mulierem collocatus, occidi-

[58] *improbi dicto.*] An *improbe dicto?* Sic infra c. 29. *minister improbissimae cupiditatis. improbe dictum est*, quod ad libidinem spectat, idque bene convenit loco et rei.

[59] *Quod ubi ille intell.*] *Quod* accipendum est, ut saepe et in *quod si*: nam alias *id* redundat.

[60] *pugna inter servos R. atque hosp.*] In edd. pr. et Ms. G. abest *pugna*, quod ab indicio Hotomanni, e Julii Rufiniani libello de figuris receptum est. Id nisi esset, certe totum hoc *pugna inter s. R. a. h.* esse putarem titulum marginis, qui in textum irrepserit: a quo tamen et sic non valde abhorreo. nam pugna illa satis e verbis *clamor tota domo* etc. intelligitur. est enim ille clamor pugnantium. Mox *vir primus* est lectio edd. pr. usque ad Aldum: quae est in Ms. G. Pro ea male P. Victorius et P. Manutius dedere *vir optimus*.

tur, servi nonnulli vulnerantur. ipse Rubrius in turba sauciatur. Iste, qui sua cupiditate tantos tumultus concitatos videret, cupere aliquà evolare, si posset.
27 Postridie mane homines in concionem veniunt: quaerunt, quid optimum factu sit: pro se quisque, ut in quoque erat auctoritatis plurimum, ad populum loquebatur: inventus est nemo, cujus non haec et sententia esset et oratio: *Non esse metuendum, si istius nefarium scelus Lampsaceni ulti vi manuque essent, ne senatus populusque Romanus in eam civitatem animadvertendum putaret. Quodsi hoc jure legati populi Romani in socios nationesque exteras uterentur, ut pudicitiam liberorum servare ab eorum libidine tutam non liceret; quidvis esse perpeti satius, quam in tanta vi atque acerbitate versari.* Haec cum omnes sentirent, et cum in eam rationem pro suo quisque sensu ac dolore loqueretur; omnes ad eam domum, in qua iste deversabatur, profecti sunt: caedere januam saxis, instare ferro, ligna et sarmenta circumdare, ignemque subjicere coeperunt. Tum cives Romani, qui Lampsaci negotiabantur, concurrunt: orant Lampsacenos, ut gravius apud eos nomen legationis, quam injuria legati putaretur: sese intelligere hominem illum esse impurum ac nefarium: sed, quoniam nec perfecisset, quod conatus esset, neque futurus esset Lampsaci postea, levius eorum peccatum fore, si homini scelerato pepercissent, quam si legato non pepercissent. Sic iste, multo sceleratior et nequior, quam ille Hadrianus, aliquanto etiam felicior fuit. ille, quod ejus avaritiam cives Romani ferre non potuerant, Uticae domi suae vivus exustus est: idque ita illi merito accidisse existimatum est, ut laetarentur

omnes, neque ulla animadversio constitueretur: hic so-
ciorum ambustus incendio, tamen ex illa flamma peri-
culoque evolavit; neque adhuc causam ullam excogi-
tare potuit, quamobrem commiserit, aut quid evene-
rit, ut in tantum periculum veniret. Non enim po-
test dicere: cum seditionem sedare vellem, cum fru-
mentum imperarem, cum stipendium cogerem, cum ali-
quid denique reipublicae causa gererem: quod acrius
imperavi, quod animadverti, quod minatus sum. Quae
si diceret: tamen ignosci non oporteret, si nimis atro-
citer imperando sociis, in tantum adductus pericu-
lum videretur. Nunc cum ipse causam illius tumultus 28
neque veram dicere, neque falsam confingere audeat:
homo autem ordinis sui frugalissimus, qui tum accen-
sus C. Neroni fuit, P. Tettius, haec eadem se Lamp-
saci cognosse dixerit: vir omnibus rebus ornatissimus
C. Varro, qui tum in Asia tribunus militum fuit, haec
eadem ipsa se ex Philodamo audisse dicat: potestis
dubitare, quin istum fortuna non tam ex illo periculo
eripere voluerit, quam ad vestrum judicium reservare?
Nisi vero illud dicet, quod et in testimonio Tettii,
priore actione interpellavit Hortensius: [a] (quo tem-
pore quidem signi satis dedit, si quid esset, quod pos-
set dicere, se tacere non posse; ut, quamdiu in ceteris
rebus tacuerit, scire omnes possemus, nihil habuisse
quod diceret.) hoc tum dixit, Philodamum, et ejus
filium, a C. Nerone esse damnatos. De quo ne multa
disseram, tantum dico, secutum id esse Neronem, et
ejus consilium, quod Cornelium lictorem occisum esse
constaret: putasse non oportere esse cuiquam, ne in

[a] *quo tempore - - quod diceret.*] Haec in parenthesi sunt dicta: itaque signo parentheseos inclusi.

ulciscenda quidem injuria, hominis occidendi potestatem. In quo video, Neronis judicio non te absolutum esse improbitatis, sed illos damnatos esse caedis. Verum ista damnatio tamen cujusmodi fuit? Audite, quaeso, judices, et aliquando miseremini sociorum, et ostendite, aliquid his in vestra fide praesidii esse oportere.
29 Quod toti Asiae jure occisus videbatur istius ille, verbo lictor, re vera minister improbissimae cupiditatis: pertimuit iste, ne Philodamus Neronis judicio liberaretur. rogat et orat Dolabellam, ut de sua provincia decedat: ad Neronem proficiscatur: se demonstrat incolumem esse non posse, si Philodamo vivere, atque aliquando Romam venire licuisset. Commotus est Dolabella. fecit id, quod multi reprehenderunt, ut exercitum, provinciam, bellum relinqueret, et in Asiam, hominis nequissimi causa, in alienam provinciam, proficisceretur. Posteaquam ad Neronem venit: contendit ab eo, ut Philodami caussam cognosceret. Venerat ipse, [62] qui esset in consilio, et primus sententiam diceret. adduxerat etiam praefectos, et tribunos militares suos, quos Nero omnes in consilium vocavit. erat in consilio etiam aequissimus judex ipse Verres. erant nonnulli togati creditores Graecorum, quibus ad exigendas pecunias improbissimi cujusque legati plurimum prodest gratia. Ille miser defensorem reperire neminem poterat. Quis enim esset aut togatus, qui Dolabellae gratia; aut Graecus, qui ejusdem vi et imperio non moveretur?

[62] *qui esset in consilio et primus*, etc.] Nempe hoc honoris caussa fieri solebat, ut illustres viri per talem occasionem judicii habendi in judicum numero essent: quod judices in caussis provincialium capitalibus cives Romani essent. Hinc lux est loco Lucae Act. 25, 23. Isque honos mansit viris honoratis etiam sub Caesaribus christianis. v. Gothofr. ad l. 1. Cod. Theod. de offic. jud. qua in lege exceptio addita est.

Accusator autem opponitur civis Romanus de creditoribus Lampsacenorum: qui, si dixisset, quod iste jussisset, per ejusdem istius lictores a populo pecuniam posset exigere. Cum haec omnia tanta contentione, tantis copiis agerentur: cum illum miserum multi accusarent, nemo defenderet: cumque Dolabella cum suis praefectis pugnaret in consilio: Verres fortunas agi suas diceret: idem testimonium diceret: idem esset in consilio: idem accusatorem parasset: haec cum omnia fierent, et cum hominem constaret occisum: tamen tanta vis istius injuriae, tanta in isto improbitas putabatur, ut de Philodamo amplius pronuntiaretur. Quid ego nunc [63] in altera actione Cn. 30
Dolabellae spiritus, quid hujus lacrymas et concursationes proferam? quid C. Neronis, viri optimi atque innocentissimi, nonnullis in rebus animum nimis timidum atque demissum? qui in illa re [64] quid facere potuerit, non habebat, nisi forte, id quod omnes tum desiderabant, ut ageret eam rem sine Verre et Dolabella. quidquid esset sine his actum, omnes probarent: tum vero quod pronuntiatum est, non per Neronem judicatum, sed per Dolabellam ereptum existimabatur. Condemnatur enim [65] perpaucis sententiis Philodamus

[63] *in alteram actionem.*] Sine dubio Cicero scripsit *in altera actione*, nempe de Philodamo, postquam ampliatum erat, et comperendinatio facta. Nam ad *proferam* non pertinet, et *spiritus* et *lacrimae in actionem* non dicuntur. Quia sic est ap. Asconium, recepi, item in Mss. Franc. Gu. Voluitque et Graevius edere, sed operae non paruerunt. Pro *concursiones* Hotomannus malebat *concursationes*, quod est sane usitatius: et *concursiones* possunt e compendiaria scriptura nasci. tamen ferri posset: nam et *concurrere* de uno, ut *concursare* dicitur. Sed quia *concursationes* plane habet Ms. Gu. recepi.

[64] *quid facere potuerit, non habebat.*] Hoc nullo modo verum esse potest. Cicero scripsit aut, *quid faceret*, aut *q. facere posset:* sed illud melius. In sequentibus etiam rectius *probassent* respondet rei et sententiae. Ms. Gu. h. l. est valde vitiatus.

[65] *perpaucis sententiis*] int. supra numerum earum, quae absolverant.

et ejus filius. Adest, instat, urget Dolabella, ut quamprimum securi feriantur, quo quam minime multi ex illis de istius nefario scelere audire possent. Constituitur in foro Laodiceae spectaculum acerbum, et miserum, et grave toti Asiae provinciae; grandis natu parens adductus ad supplicium; ex altera parte filius: ille, quod pudicitiam liberorum; hic, quod vitam patris famamque sororis defenderat. Flebat uterque, non de suo supplicio, sed pater de filii morte, de patris, filius. Quid lacrymarum ipsum Neronem putatis profudisse? quem fletum totius Asiae fuisse? quem luctum et gemitum Lampsacenorum? securi esse percussos homines innocentes, nobiles, socios populi Romani atque amicos, propter hominis flagitiosissimi singularem nequitiam atque improbissimam cupiditatem? Jam jam, Dolabella, [66] neque tui, neque tuorum liberûm, quos tu miseros in egestate atque in solitudine reliquisti, misereri potest. Verresne tibi tanti fuit, ut ejus libidinem hominum innocentium sanguine lui velles? Idcircone exercitum atque hostem relinquebas, ut tua vi et crudelitate istius hominis improbissimi pericula sublevares? Quod enim eum tibi quaestoris in locum constitueras, idcirco tibi amicum in perpetuum fore putasti? Nesciebas, ab eo Cn. Carbonem consulem, cujus re vera quaestor fuit, non modo relictum, sed etiam spoliatum auxiliis, pecunia, nefa-

[66] *neque tui.*] Graevius addidit *me* post primum *neque*, quod Gruterus omiserat; nempe quia in edd. antiquis non est, nec ipse in Mss. repererat: Graevius in Ms. uno reperit, ego in Guelf. Addit etiam Asconius. Si est addendum, mallem, *me neque tui*, ut Lambinus fecit et ap. Quintil. edd. quaedam, aut *neque tui me, neque.* Quod et Quintilianum habere dicunt IX, 1. id est incertum, fluctuantibus in illo loco libris. Ceterum *me miseretur* etiam e L. Crassi oratione profert Priscianus L. VIII. p. 824. ed. Putsch. *Misereri* passive est Invent. I. 30.

rie oppugnatum et proditum? Expertus igitur es istius
perfidiam tum, cum se ad inimicos tuos contulit: cum
in te homo ipse nocens acerrimum testimonium dixit:
cum rationes ad aerarium, nisi damnato te, referre
noluit. Tantaene tuae, Verres, libidines erunt, ut 31
eas capere ac sustinere non provinciae populi Romani, non nationes exterae possint? Tune, quod videris, quod audieris, quod concupieris quod cogitaris, nisi id ad nutum tuum praesto fuerit, nisi libidini tuae cupiditatique paruerit, immittentur homines? expugnabuntur domus? civitates non modo pacatae, verum etiam sociorum atque amicorum, ad vim atque ad arma confugient, ut ab se atque ab liberis suis legati populi Romani scelus ac libidinem propulsare possint? Nam quaero abs te, circumsessusne sis Lampsaci: coeperitne domum, in qua deversabare, illa multitudo incendere: voluerintne legatum populi Romani comburere vivum Lampsaceni. negare non potes. habeo enim testimonium tuum, quod apud Neronem dixisti: habeo, quas ad eundem litteras misisti. [67] Recita hunc ipsum locum de testimonio. TESTIMONIUM C. VERRIS IN ARTEMIDORUM. Recita ex Verris litteris ad Neronem. EX LITTERIS C. VERRIS AD C. NERONEM. NON MULTO POST IN DOMUM. Bellumne populo Romano [68] Lampsaceni facere conabantur? deficere

[67] *Recita hunc - - in domum.*] Totum hoc abest a Ms. Gu. Gruterus et Graevius particulam *Recita ex Verris - - in domum*, pro spuria rejiciunt, quia non est in edd. pr. Si hoc, etiam illud ejiciendum est. Sed non abhorret, hic lecta esse quaedam e testimonio et literis, ut alibi.

[68] *Lampsaceni c.*] Edd. pr. et Mss. plerique habent *Lampsacena civitas*, cetera ut Gruterus edidit; *conabantur*, *volebant*. Inde alii *Lampsacena civitas*, quod et est in Ms. Gu. alii *Lampsaceni cives* edidere, et *conabatur*, *volebat*, alii aliter. Ego *cives* delevi, quae est glossa.

ab imperio ac nomine nostro volebant? Video enim, et ex iis, quae legi et audivi, intelligo: in qua civitate non modo legatus populi Romani circumsessus, non modo igni, ferro, manu, copiis oppugnatus, sed aliqua ex parte violatus sit: nisi publice satisfactum sit, ei civitati bellum indici atque inferri solere. Quae fuit igitur causa, cur cuncta civitas Lampsacenorum de concione, quemadmodum tute scribis, domum tuam [69] concurrerent? Tu enim neque in litteris, quas Neroni mittis, neque in testimonio, causam tanti tumultus ostendis ullam: obsessum te dicis, ignem allatum, sarmenta circumdata, lictorem tuum occisum esse dicis, prodeundi tibi in publicum potestatem factam negas: causam hujus tanti terroris occultas. Nam si quam Rubrius injuriam suo nomine, ac non impulsu tuo et tua cupiditate fecisset; de tui comitis injuria questum ad te potius, quam te oppugnatum venirent. Cum igitur, quae causa illius tumultus fuerit, testes a nobis producti dixerint, ipse celarit: nonne causam hanc, quam nos proposuimus, tum illorum testimonia, tum
32 istius taciturnitas perpetua confirmat? Huic homini parcetis igitur, judices, cujus tanta peccata sunt, ut ii, quibus injurias fecerit, neque legitimum tempus exspectare ad ulciscendum, neque vim tantam doloris in posterum differre potuerint? Circumsessus es. a quibus? a Lampsacenis, barbaris hominibus, credo, aut iis, qui [70] populi Romani nomen contemnerent. Immo vero ab hominibus, et natura, et consuetudine, et disciplina lenissimis; porro autem populi Romani,

[69] *concurrerent.*] Sic edd. pr. et Ms. Gu. quod stare potest: sunt enim exempla similia, restituitque Graevius. Alii *concurreret* edidere.

[70] *pop. Rom. nomen cont.*] Sic edd. pr. et Ms. Gu. non *pop. Romanum;* ut ait Hotomannus, qui id praeferebat. Aldus vero sic edere coepit, quem ne filius quidem P. Man. secutus est.

conditione sociis, fortuna servis, voluntate supplicibus: ut perspicuum sit omnibus, nisi tanta acerbitas injuriae, tanta vis sceleris fuisset, ut Lampsaceni moriendum sibi potius, quam perpetiendum putarent; numquam illos in eum locum progressuros fuisse, ut vehementius odio libidinis tuae, quam metu legationis moverentur. Nolite, per deos immortales, cogere socios atque exteras nationes, hoc uti perfugio: quo, [71] nisi vos vindicatis, utentur necessario. Lampsacenos in istum numquam ulla res mitigasset, nisi eum poenas Romae daturum credidissent. Et si talem acceperant injuriam, quam nulla lege satis digne [72] persequi poterant: tamen incommoda sua nostris committere legibus et judiciis, quam dolori suo permittere maluerunt. [73] Tu mihi, cum circumsessus a tam illustri civitate sis propter tuum scelus atque flagitium; cum coëgeris homines miseros et calamitosos, quasi desperatis nostris legibus et judiciis, ad vim, ad manus, ad arma confugere; cum te in oppidis et civitatibus amicorum non legatum populi Romani, sed tyrannum libidinosum crudelemque praebueris; cum apud exteras nationes, imperii nominisque nostri famam tuis probris flagitiisque violaris; cum te ex ferro amicorum populi Romani eripueris, atque e flamma sociorum evolaris: hic tibi perfugium speras futurum? Erras. ut huc incideres, non ut hic conquiesce-

[71] *nisi vos vindicatis, utentur n.*] Melius forte *vindicaritis*: nam sic alibi est. *Vindicatis* e compendio fieri potuit. Mox pro *vestris legibus* cum Graevio edidi *nostris*. Ne, si judices quidem hic alloqueretur, *vestris* commodum esset. Et sic edd. pr. et paullo post iterum est *nostris legibus et judiciis*.

[72] *persequi poterant.*] Ms. Gu. *possent*, quod rectius videtur.

[73] *Tu mihi, cum, etc.*] *Tu mihi* paullo durius cum altero *hic tibi perfugium*, etc. coire videtur: sed longa interpositio facit, ut non sentiatur.

33 res, illi te vivum exire passi sunt. Et ais, judicium esse factum, te injuria circumsessum esse Lampsaci, quod Philodamus cum filio condemnatus sit. Quid? si doceo, si planum facio, teste homine nequam, verum ad hanc rem tamen idoneo, [74] te ipso, inquam, teste doceo, te hujus circumsessionis tuae causam et culpam in alios transtulisse? neque in eos, quos tu insimularas, esse animadversum? jam nihil te judicium Neronis adjuvat. Recita, quas ad Neronem litteras misit. EPISTOLA C. VERRIS AD NERONEM. THEMISTAGORAS, ET THESSALUS. Themistagoram et Thessalum scribis populum concitasse. Quem populum? qui te circumsedit: qui te vivum comburere conatus est. Ubi hos persequeris? ubi accusas? ubi defendis jus nomenque legati? In Philodami judicio dices id actum? Cedo mihi ipsius Verris testimonium: videamus, quid idem iste juratus dixerit. Recita. AB ACCUSATORE ROGATUS RESPONDIT, IN HOC JUDICIO NON PERSEQUI: SIBI IN ANIMO ESSE, ALIO TEMPORE PERSEQUI. Quid igitur te juvat Neronis judicium? quid Philodami damnatio? Legatus cum esses circumsessus, cumque, quemadmodum tute ad Neronem scripsisti, populo Romano communique causae legatorum facta esset injuria insignis, non es persecutus: dicis tibi in animo esse alio tempore persequi. Quod fuit id tempus? quando es persecutus? Cur imminuisti jus legationis? cur causam populi Romani deseruisti, ac prodidisti? Non te ad senatum causam deferre; non de tam atrocibus injuriis conqueri; non eos homines, qui popu-

[74] *te - - teste doceo.*] Sic pro *docebo* dedi, ut est et antea, et sensus postulat. Nam cohaeret hoc cum priori, nec per parenthesin erat avellendum, ut Gruterus fecit. Et oritur in lectione *docebo* prope integer versus hexameter. Paullo post Ms. Gu. *insimulares*: male: sed usitato in libris vitio. v. mox.

lum [75] concitarant, consulum litteris evocandos curare oportuit? Nuper, M. Aurelio Scauro postulante, quod is Ephesi se quaestorem vi prohibitum esse dicebat, quo minus e fano Dianae servum suum, qui in illud asylum confugisset, abduceret: Pericles Ephesius, homo nobilissimus, Romam evocatus est, quod auctor injuriae illius fuisse argueretur: tu, si te legatum ita Lampsaci tractatum esse, senatum docuisses, ut tui comites vulnerarentur, lictor occideretur, ipse circumsessus paene incenderere: ejus autem rei [76] duces et auctores et principes fuisse, quos scribis, Themistagoram et Thessalum: quis non commoveretur? quis non ex injuria, quae tibi esset facta, sibi provideret? quis non in ea re causam tuam, periculum commune agi arbitraretur? Etenim nomen legati ejusmodi esse debet, quod non modo inter sociorum jura, sed etiam inter hostium tela incolume versetur.

Magnum hoc Lampsacenum crimen est libidinis 34
atque improbissimae cupiditatis. accipite nunc avaritiae propemodum in suo genere non levius. Milesios navem poposcit, quae eum praesidii causa Myndum prosequeretur. Illi statim myoparonem egregium de sua classe, ornatum atque armatum dederunt. Hoc praesidio Myndum profectus est. Nam, quid Milesiis lanae publicae abstulerit, item de sumtu in adventum, de contumeliis et injuriis in magistratum Milesium,

[75] *concitarant.*] Bene. Sed edd. pr. et vett. *concitarunt*, aliae ut Ms. Gu. *concitarent*. Hotomannus corrigendum judicavit *concitarant*, idque dudum receptum. nam sic latinitas postulat. Ergo et in aliis exemplis sic facere licebit, immo oportebit.

[76] *duces et a. et pr.*] Edd. pr. Ms. Gu. *et auctores principes*, quod placet. Ego tamen malim *duces, auctores et principes*: nam nulla hic esse potest vis in copula repetenda: et dixisset *et d. et a. et pr.* si vim addere, copula repetenda, voluisset. nisi quis et alterum *et* delere malit.

tametsi dici tum vere, tum graviter et vehementer potest, tamen dicere praetermittam, eaque omnia testibus integra reservabo: illud, quod neque taceri ullo modo, neque dici pro dignitate potest, cognoscite. Milites remigesque Miletum Myndo pedibus reverti jubet: ipse myoparonem pulcherrimum, de decem Milesiorum navibus electum, L. Magio et L. Rabio, qui Myndi habitabant, vendidit. Hi sunt homines, quos nuper senatus in hostium numero habendos censuit: hoc illi navigio ad omnes populi Romani hostes, usque ab Dianio, quod in Hispania est, ad Sinopen, quae in Ponto est, navigaverunt. O dii immortales! incredibilem avaritiam, singularemque audaciam! Navem tu de classe populi Romani, quam tibi Milesia civitas, ut te prosequeretur, dedisset, ausus es vendere? Si te magnitudo maleficii, si te hominum existimatio non movebat: ne illud quidem cogitabas, hujus improbissimi furti, sive adeo nefariae praedae, tam illustrem ac tam nobilem civitatem testem futuram? An, quia tum Cn. Dolabella in eum, qui ei myoparoni praefuerat, Milesiisque rem gestam renuntiarat, animadvertere tuo rogatu conatus est, renuntiationemque ejus, quae erat in publicas litteras relata illorum legibus, tolli jusserat: idcirco te ex hoc crimine [77] elapsurum esse arbitrabare? Multum te ista fefellit opinio, et quidem multis in locis. Semper enim existimasti, et maxime in Sicilia, satis cautum tibi ad defensionem fore, si aut referri aliquid in litteras publicas vetuisses, aut, quod relatum esset, tolli coëgisses. Hoc quam

[77] *te elapsurum arbitrabare.*] Sic olim corrigendum esse vulgatum *elapsum arbitrabere* putavi, ut est in fine c. 39. et sequentia postulant. Non enim sermo est de praesenti, sed de praeterita spe et opinione. Nunc, quia *arbitrabare* est in Ms. Gu. sic etiam edidi.

nihil sit, tametsi ex multis Siciliae civitatibus priore actione didicisti, tamen etiam in hac ipsa civitate cognosce. Sunt illi quidem dicto audientes, quamdiu adsunt ii, qui imperant. simulac discesserunt, non solum illud perscribunt, quod tum prohibiti sunt, sed etiam causam adscribunt, cur non tum in litteras relatum sit. Manent istae litterae Mileti, manent, et, dum erit illa civitas, manebunt. Decem enim naves jussu L. Murenae populus Milesius ex pecunia vectigali populi Romani fecerat, sicut pro sua quaeque parte Asiae ceterae civitates. quamobrem unam ex decem, non praedonum repentino adventu, sed legati latrocinio; non vi tempestatis, sed hac horribili tempestate sociorum, amissam, in litteras publicas retulerunt. Sunt Romae legati Milesii, homines nobilissimi, ac principes civitatis: qui, tametsi mensem Februarium, et [78] consulum designatorum nomen exspectant; tamen hoc tantum facinus [79] non modo negare interrogati, sed ne producti quidem reticere poterunt: dicent, inquam, et religione adducti, et domesticarum legum metu, quid illo myoparone factum sit. ostendent, C. Verrem in ea classe, quae contra piratas aedificata sit, piratam ipsum consceleratum fuisse.

[78] *coss. design. nomen exspectant.*] Displicuit hoc Hotomanno et aliis; item Graevio: quorum alter *exspectant* ponit post *Febr.* et in fine *extimescunt*: hic *nomen* corrigit *nutum*: uterque nimis premens verbum *exspectant*. Sensus est: etsi sciunt, mensem Febr. instare, quo mense ipsorum caussae in senatu agi oportere, et sciunt, consules designatos, illo tempore praefuturos senatui, qui sint Verri amici. si verbum *exspectare* ad vivum resecamus. non magis aptum est mensi Febr. quam coss. des.

[79] *non modo interrogati - - - producti.*] Sensus est, non modo non reticebunt, si super ea re ab me, accusatore, nominatim interrogabuntur: sed etiam dicent, si non interrogabuntur super isto facinore, sed tantum e postulatione mea venerint in judicium, et jussi erunt dicere de Verre, qualem se in provincia gesserit.

36 C. Malleolo, quaestore Cn. Dolabellae, occiso, duas sibi hereditates venisse arbitratus est: unam quaestoriae procurationis; [80] nam a Dolabella statim proquaestore jussus est esse: alteram tutelae; nam, cum pupilli Malleoli tutor esset, in bona ejus impetum fecit. nam Malleolus in provinciam [81] sic copiose profectus erat, ut domi prorsus nihil relinqueret. praeterea pecunias occuparat apud populos, et [82] syngraphas fecerat: argenti optimi caelati grande pondus secum [83] tulerat: (nam ille quoque sodalis istius erat in hoc morbo et cupiditate:) grande pondus argenti, familiam magnam, multos artifices, multos formosos homines reliquerat. Iste, quod argenti placuit, invasit: quae mancipia voluit, abduxit: vina, ceteraque, [84] quae in Asia facillime comparantur, quae ille reliquerat, asportavit: reliqua vendidit, pecuniam exegit. Cum eum ad H-S vicies quinquies redegisse constaret: ut Romam rediit, nullam litteram pupillo, nullam matri ejus, nullam tutoribus reddidit: servos artifices pupilli cum haberet domi, circum pedes autem homines formosos et litteratos; suos esse dicebat, se emisse.

80 *nam a Dolabella.*] Hic paucis versibus quater *nam* usurpatur, per negligentiam, habentem aliquid offensionis apud aures elegantes, sed defensionis etiam aliquid e necessitate; vix enim aliter sine ambagibus aut sine arte ab simplicitate hujus loci aliena aliter dixisset.

81 *sic copiose - - ut.*] *Copiose* mihi de glossa suspectum est. Nam Cicero *sic*, *ita*, in tali re nude ponit: in eoque est elegantia. v. Clav.

82 *syngraphas fecerat.*] Sudant hic Hotomannus et Graevius. *Syngraphae* pertinent ad literas a privatis acceptas pro pecuniis creditis: ante de pecuniis, quas crediderat populis, i. e. civitatibus, in quibus syngraphae non fiunt.

83 *tulerat - - reliquit.*] Scribendum est *reliquerat.* compendium in extrema parte vitio locum fecit.

84 *quae - - comparantur. quae ille reliquerat.*] Duritiem hujus loci facile quisque sentiat. Ultima puto esse a glossatore. Et jam bis antea est verbum *relinquere. facillime* non ad pretii salubritatem, certe non solam, sed ad copiam earum rerum refero. Quint. 3. est simpliciter, *quae in Gallia comparantur.*

Cum saepius mater et avia pueri postularent, uti, si
[85] non redderet pecuniam, nec rationem daret, diceret
saltem quantum pecuniae Malleoli deportasset: multis
efflagitatus aliquando dixit H-S decies. deinde in co-
dicis extrema cera nomen infimum in flagitiosa litura
fecit: expensa Chrysogono servo H-S [86] sexcenta
millia accepta pupillo Malleoli retulit. Quomodo ex
decies H-S sexcenta sint facta; quomodo DC eodem
modo quadrarint, ut illa de Cn. Carbonis pecunia, re-
liqua H-S sexcenta facta sint: quomodo Chrysogono
expensa lata sint: cur id nomen infimum, in lituraque
sit, vos existimabitis. Tamen H-S sexcenta millia
cum accepta retulisset, [87] H-S quinque millia soluta
non sunt. homines, posteaquam reus factus est, alii red-
diti, alii etiam nunc retinentur; peculia omnium vi-
cariique retinentur. Haec est istius praeclara tutela. 37
En, cui tuos liberos committas: en memoria mortui
sodalis: en metus vivorum existimationis. Cum tibi
se tota Asia spoliandam ac vexandam tradidisset:
cum tibi exposita esset omnis ad praedandum Pam-
phylia: contentus his tam opimis rebus non fuisti?
manus a tutela, manus a pupillo, manus a sodalis filio
abstinere non potuisti? Jam te non Siculi, non ara-
tores, (ut dictitas,) circumveniunt: non hi, qui decretis
edictisque tuis in te concitati infestique sunt: Malleo-

[85] *non pecuniam redderet, non rationem daret.*] Videntur esse verba permutata: *non rationem redderet, non pecuniam daret.* Nam *rationem dare* hoc sensu dici, nunquam reperi. Paullo post *solvere* dixit.

[86] *sexcenta millia.*] Distinctionem post *millia* sustuli cum Graevio, quae nec est in Ms. Guelf. Sensus est: sexcenta millia, quae Chrysogono data sunt, de Malleoli pecunia data esse, scripsit.

[87] *HS. quinque millia s. n. s.*] Hotomannus malit *quingenta.* non video, quare? Voluit dicere, nihil solutum est: ejus loco posuit summam valde parvam. quare *quinque millia* dixerit, non alium quemvis numerum parvum, nemo dixerit. Ms. Gu. *quinquaginta,* quod magis certe quam *quingenta* convenit.

lus a me productus est, et mater ejus atque avia; [88] quae miserae, flentes, eversum a te puerum patriis bonis esse dixerunt. Quid exspectas? an dum ab inferis ille Malleolus exsistat, atque abs te officia tutelae, sodalitatis, familiaritatisque flagitet? Ipsum putato adesse. Homo avarissime et spurcissime, redde bona sodalis filio: si non quae abstulisti; at quae confessus es. Cur cogis sodalis filium hanc primam in foro vocem cum dolore et querimonia emittere? cur sodalis uxorem, sodalis socrum, domum denique totam sodalis mortui, contra te testimonium dicere? cur pudentissimas lectissimasque foeminas in tantum virorum conventum insolitas invitasque prodire cogis? Recita omnium testimonia. TESTIMONIUM MATRIS ET AVIAE.

38 Proquaestore vero quomodo iste commune Milyadum vexarit. quomodo Lyciam, Pamphyliam, Pisidiam, Phrygiamque totam frumento imperando, aestimando, hac sua, quam tum primum excogitavit, Siciliensi aestimatione afflixerit, non est necesse demonstrare verbis. Hoc scitote: his nominibus, (quae res per eum gestae sunt, cum iste civitatibus frumentum, coria, cicilia, [89] saccos imperaret, neque ea sumeret, pro his rebus pecuniam exigeret,) his nominibus solis, Cn. Dolabellae H-S ad tricies litem esse aestimatam. Quae omnia, etiamsi voluntate Dolabellae fiebant, per

[88] *quae miserae, flentes.*] Lambinus in Ms. reperit *misere*, quod est facilius, e latinitate quidem. Sic, et Mss. Francii habebant et habet Gu. Sed, ut supra dixi, saepe *e* pro *ae* est in libris scriptis.

[89] *saccos.*] Graevius corrigit *sagos* pro saga, ut supra *tunicae* coriis junguntur. nam *saccorum* qui usus fuerit, intelligi non posse. Frustra. *sacci* in urbium oppugnationibus usurpantur ad frangendam vim telorum, arietum, ut cilicia. Itaque iis junguntur. Etsi non reperi mentionem sagorum apud Latinos: tamen Graeci in his rebus commemorant ὀθονας madefactas: Curtius *vela*, IV, 2. 23. *vela praetendere munimentis*. Vegetius IV, 6. *saga*, nempe ad eundem usum, non ad vestitum. Eum usum et *sacci* praestare potuerunt. v. Lipsii Poliorc. V, 9.

istum tamen omnia gerebantur. Consistam in uno nomine. multa enim sunt ex eodem genere. Recita. DE LITIBUS AESTIMATIS CN. [90] DOLABELLAE PR. PECUNIAE REDACTAE QUOD A COMMUNI MILYADUM. Te haec coëgisse, te aestimasse, tibi pecuniam numeratam esse dico: eademque vi et injuria, cum pecunias maximas cogeres, per omnes partes provinciae te, tamquam aliquam calamitosam tempestatem pestemque pervasisse demonstro. Itaque M. Scaurus, qui Cn. Dolabellam accusavit, istum in sua potestate ac ditione tenuit. [91] Homo adolescens cum istius in inquirendo multa furta ac flagitia cognosceret, fecit perite et callide: volumen ejus rerum gestarum maximum isti ostendit: ab homine, quae voluit, in Dolabellam abstulit: istum testem produxit: dixit iste, quae velle accusatorem putavit. Quo ex genere mihi testium, qui cum isto furati sunt, si uti voluissem, magna copia fuisset: qui ut se periculo litium, conjunctione criminum liberarent, quo ego vellem, descensuros pollicebantur. Eorum ego voluntatem omnium repudiavi. Non modo proditori, sed ne perfugae quidem locus in meis castris cuiquam fuit. Forsitan meliores illi accusatores habendi sunt, qui haec omnia fecerunt: sed ego defensorem in mea persona, non accusatorem, maxime laudari volo. Rationes ad aerarium, antequam Dolabella condemnatus est, non audet referre. impetrat a senatu, ut dies sibi prorogaretur, quod tabulas suas ab accusatoribus Dolabellae obsignatas diceret: [92] pro-

[90] *Dolab. Pr.*] addunt alii, et Graevius *P. R.* nil refert.

[91] *Homo adolescens.*] Non temere additur *adolescens*, sed augendi caussa: quamquam adolescens, tamen callidius et peritius fecit, quam ab ea aetate exspectares.

[92] *proinde quasi*] mox est *perinde quasi.* et forte sic h. l. rectius est: etsi scio, nil satis certi in hac forma esse.

inde quasi exscribendi potestatem non haberet. Solus est hic, qui numquam rationes ad aerarium referat. Audistis quaestoriam rationem tribus versiculis re-
39 latam: legationis non, nisi condemnato et ejecto eo, qui posset reprehendere: nunc denique praeturae, quam ex senatus consulto statim referre debuit, usque ad hoc tempus non retulit. Quaestorem se in senatu exspectare dixit: [93] perinde quasi non, ut quaestor sine praetore, posset rationem referre (ut tu, Hortensi, ut omnes) eodem modo sine quaestore praetor. Dixit, idem Dolabellam impetrasse. Omen magis patribus conscriptis, quam causa placuit. probaverunt. Verum quaestores quoque jampridem venerunt. cur non retulisti? illarum rationum ex ea faece legationis, quaestoriaeque tuae procurationis, illa sunt nomina, quae Dolabellae [94] necessario sunt aestimata. EX LITIBUS AESTIMATIS DOLABELLAE [95] PR. P. R. PECUNIAE REDACTAE. Quod minus Dolabella Verri acceptum retulit, quam Verres illi expensum tulerit, H-S quingenta triginta quinque millia; et quod plus fecit Dolabella Verrem accepisse, quam iste in suis tabulis habuit, H-S ducenta triginta duo millia; et quod plus frumenti fecit accepisse istum, H-S decies et octingenta millia: [96] quod tu, homo castissimus, aliud in tabulis habebas. Hinc illae extraordinariae pecuniae,

[93] *perinde quasi - - sine praetore, posset.*] Sic interpungendum: nam alias si ad praecedentia referatur, legendum *potest.*

[94] *necessario sunt aest.*] Sensus est: eae pecuniae non poterant non imputari Dolabellae in litis aestimatione, quia Verres rationes non edebat, ut ab illo exigi possent. si in rationibus haberet. Frustra ergo *necessario* suspectum Hotomanno.

[95] *Pr. P. R. pecuniae redactae.*] Sic bene Graevius e Mss. Vulg. *Pr. et Propr.* quod nihili est.

[96] *quod tu homo castissimus aliud.*] Hotomannus, cum non concoqueret *quod - - aliud,* (nec ego concoquere potui,) corrigit, ut e *quod* faciat *quam, aliud* deleat, et in fine ponat numerum superiorem. Idque etiam in edd. plures receptum est. Id sane durius est: et vel sic con-

quas nullo duce, tamen aliqua ex particula investigamus, redundarunt: hinc ratio cum Q. et Cn. Postumiis, Curtiis, multis nominibus; quorum in tabulis iste habet nullum: hinc [97] H-S quaterdecies P. Tadio numeratum Athenis, testibus planum faciam: hinc empta apertissime praetura; nisi forte id etiam dubium est, quomodo iste praetor factus sit. [98] Homo scilicet aut industria, aut opera probata, aut frugalitatis existimatione praeclara, aut denique, id quod levissimum est, assiduitate: qui ante quaesturam cum meretricibus lenonibusque vixisset, quaesturam ita gessisset, quemadmodum cognovistis Romae post quaesturam illam nefariam vix triduum constitisset, absens non in oblivione jacuisset, sed in assidua commemoratione omnibus omnium flagitiorum fuisset: is repente, ut Romam venit, gratis praetor factus est? Alia porro pecunia, ne accusaretur, data. Cui sit data, nihil ad me, nihil ad rem pertinere arbitror: datam quidem esse tum inter omnes recenti negotio facile constabat. Homo stultissime et amentissime, tabulas cum conficeres, et cum extraordinariae pecuniae crimen subterfugere velles: [99] satis te elapsurum omni suspicione

sequens desideratur. Ego tantum pro *quod* scripserim *id tu*, etc. ut sit consequens.

[97] *sestertium quater decies numeratum.*] Vitiose vulgo *numerata.* nescio quomodo hoc fugerit viros doctos recentiores, post cognitam accurate H-S. rationem.

[98] *Homo scilicet aut industria*, etc.] Miror, hic non haesisse interpretes. Nam tota periodus non cohaeret. Nam in principio videtur ironice loqui, et velle commemorare merita et virtutes Verris, propter quas statim praetor factus sit: *aut industria*, etc. Sed statim sequuntur vitia et flagitia: *qui ante quaesturam fuisset.* Suspicor, ante *aut industria* excidisse *nulla.* Ita omnia optime cohaerent: et ultima *is repente - - factus est* interrogative legenda. *scilicet* referendum ad consequens. *is repente gratis*, etc. Qui melius poterit, eum libenter audiam. Interpunctio in edd. pr. est ejusmodi, ut editores nil intellexisse appareat.

[99] *satis te elapsurum.*] Quid est aut quomodo dicitur *satis elabi?*

arbitrabare, si, quibus pecuniam credebas, iis expensum non ferres, neque in tuas tabulas ullum nomen referres, cum tot tibi nominibus acceptum Curtii referrent? Quid proderat tibi, te expensum illis non tulisse? An tuis solis tabulis te causam dicturum existimasti?

40 [100] Verum ad illam jam veniamus praeclaram praeturam, criminaque ea, quae notiora sunt his, qui adsunt, quam nobis, qui meditati ad dicendum paratique venimus: in quibus non dubito, quin offensionem negligentiae vitare atque effugere non possim. Multi enim ita dicent; *de illo nihil dixit, in quo ego interfui: illam injuriam non attigit, quae mihi, aut quae amico meo facta est, quibus ego in rebus interfui.* His omnibus, qui istius injurias norunt, hoc est, populo Romano universo, me vehementer excusatum volo, non negligentia mea fore, ut multa praeteream, sed quod alia testibus integra reservari velim, multa autem propter rationem brevitatis ac temporis praetermittenda existimem. [1] Fatebor etiam illud invitus, me prorsus, cum iste punctum temporis nullum vacuum peccato praeterire passus sit, omnia, quae ab isto commissa sunt, non potuisse cognoscere. Quapropter ita me de praeturae criminibus auditote, ut ex utroque genere, et juris dicundi, et sartorum tectorum exigendorum, ea postuletis, [2] quae maxime digna sint eo reo, cui par-

aut *satis arbitrari.* Conjeci *statim:* sed non satisfacit: nec aliud occurrit deserentibus libris.

[100] *Verum ad illum*, etc.] Est imitatio bella Demosthenis in Midiana p. 99. ed. Tayl.

[1] *Fatebor etiam illud invitus*, etc.] Cur *invitus?* Dixisset certe, *quamquam invitus.* Sed vix dubito, Ciceronem scripsisse *haud invitus. Haud* et *illud* confundi in libris jam ab aliis notatum est, ut supra diximus.

[2] *quae m. digna sint.*] Haud dubitanter *sint* scripsi pro *sunt;* quod nimis vitiosum est.

vum ac mediocre objici nihil oporteat. Nam ut praetor factus est, [3] qui auspicato a Chelidone surrexisset, sortem nactus est urbanae provinciae, magis ex sua et Chelidonis, quam ex populi Romani voluntate. qui principio, qualis in edicto constituendo fuerit,
cognoscite. P. Annius Asellus mortuus est, C. Sacer- 41
dote praetore. Is cum haberet unicam filiam, [4] neque census esset; quod eum natura hortabatur, lex nulla prohibebat, fecit, ut filiam bonis suis heredem institueret. Heres erat filia. Faciebant omnia [5] cum pupilla, legis aequitas, voluntas patris, edicta praetorum, consuetudo juris ejus, quod erat tum, cum Asellus est mortuus. Iste, praetor designatus (utrum admonitus, an tentatus, an, qua est iste sagacitate in his rebus, sine duce ullo, sine indice, pervenerit ad hanc improbitatem, nescio: vos tantum hominis audaciam amentiamque cognoscite) appellat heredem L. Annium, qui erat institutus secundum filiam; non enim mihi persuadetur, istum ab illo prius appellatum; dicit, se posse ei condonare edicto hereditatem; docet hominem, quid possit fieri. Illi bona res, huic vendibilis videbatur. Iste, tametsi singulari est audacia, tamen ad pupillae matrem summittebat. malebat pecuniam accipere, ne quid novi ediceret, quam ut hoc edictum tam improbum et inhumanum interpone-

[3] *qui ausp. a Chelidone surrexisset.*] Leporem exquisitum hujus loci satis intellectum aut explicatum esse non reperi. Respicit autem ad morem magistratuum auspicandi extra pomoerium in tentorio: qui auspicium expectantes, cum vocem avis faustae audissent, surgebant statim, et abibant ex templo. Hoc erat *auspicato surgere*.

[4] *neque census esset*] v. Ind. Legg. in Voconia.

[5] *cum pupilla.*] Graevius edidit *puella* e Prisciano: quod nulla tutoris mentio est. Mox res refertur ad sexum: sed etiam mox *pupilla* cum *matre* conjungitur. Mox idem edidit *leges*, *aequitas*, ex eodem Prisciano. nempe non respiciebat concinnitatem orationis, quae ita tollitur. nam cetera membra omnia sunt e duobus substantivis.

ret. Tutores, pecuniam praetori si pupillae nomine dedissent, grandem praesertim, quemadmodum in rationem inducerent, quemadmodum sine periculo suo dare possent, non videbant: simul et istum fore tam improbum non arbitrabantur. saepe appellati, pernegaverunt. Iste ad arbitrium ejus, cui condonarat hereditatem ereptam liberis, quam aequum edictum scripserit, quaeso, cognoscite. CUM INTELLIGAM, LEGEM VOCONIAM. [6] Quis umquam, crederet, Verrem mulierum adversarium futurum? an ideo aliquid contra mulieres fecit, ne totum edictum ad Chelidonis arbitrium scriptum videretur? Cupiditati hominum ait se obviam ire. [7] Quid potius, non modo his temporibus, sed etiam apud majores nostros? quis tam remotus fuit a cupiditate? Dic, quaeso, cetera. delectat enim me hominis gravitas, scientia juris, auctoritas. QUI AB A. POSTUMIO, Q. FULVIO CENSORIBUS, POSTVE EA FECIT, FECERIT. Fecit, fecerit? Quis umquam edixit isto modo? quis umquam ejus rei fraudem aut periculum proposuit edicto, quae neque post edictum,
42 neque ante edictum provideri potuit? Jure, legibus, auctoritate omnium, consulebantur, testamentum P. Annius fecerat, non improbum, non inofficiosum, non inhumanum. quodsi ita fecisset; tamen post illius mortem nihil de testamento illius novi juris constitui

[6] *Quis umquam crederet*, etc.] Intell. *credidisset;* nisi sic legere quis malit: et *unquam* refer ad *futurum*. nam non est sermo de praesenti, sed de praeterito. Similis locus est pro Flacc. 40.

[7] *Quid potius non modo*] Eleganter Graevius corrigit: *Quis, non modo*, etc. ut alterum *quis* sit repetitio prioris. Et plane sic erat in Ms. Franc. Sic habet et Gu. Etiam Hotomannus *quis* corrigebat, sed servato *potius*. Vulgatum debet intelligi: quid potius fieri debuit, non modo, etc. quam ut resistatur cupiditati? quis ipse tam liber a cupiditate, quam Verres, adeoque aeque idoneus, qui hoc faciat? Huc refertur mox *gravitas*.

oporteret. [8] Voconia lex te videlicet delectabat? imitatus esses ipsum illum C. Voconium, qui lege sua hereditatem ademit nulli neque virgini, neque mulieri: sanxit in posterum, qui post eos censores census esset, ne quis heredem virginem, neve mulierem faceret. In lege Voconia non est, FECIT, FECERIT: neque in ulla praeteritum tempus reprehenditur, nisi ejus rei, quae sua sponte scelerata ac nefaria est, ut, etiamsi lex non esset, magnopere vitanda fuerit. Atque in his rebus multa videmus ita sancta esse legibus, ut ante facta in judicium non vocentur. [9] Cornelia testamentaria, nummaria, ceterae complures: in quibus non jus aliquod novum populo constituitur, sed sancitur, ut, quod semper malum facinus fuerit, ejus quaestio ad populum pertineat, ex certo tempore. De jure vero civili si quis novi quid [10] instituit, is omnia, quae ante acta sunt, rata esse patitur. Cedo mihi [11] leges Atinias, Furias, ipsam, ut dixi, Voconiam, omnes praeterea de jure civili; hoc reperies in omnibus statui jus, quo post eam legem populus utatur. Qui pluri-

[8] *Voconia - - delectabat?*] interrogative hoc capiendum, alias *imitatus esses* non satis respondet.

[9] *Cornelia testam.*, etc.] Sustuli comma post *Cornelia*, quod nec est in edd. pr. ceterum puto haec cum *legibus* esse conjuncta, et in ablativo accipienda: alias oratio non constat. Nam intelligere *sunt* cum Hotomanno, id quidem putidum est. Sed *ceterae complures* non consentiunt; quod deberet esse *ceteris compluribus*. atque ita videtur Cicero scripsisse, idque per compendium scriptum vitiose explanatum est. In Ms. Gu. non disjunguntur a praecedentibus.

[10] *instituit - - patitur.*] Graevius e Prisciano edidit *instituerit*, et ex eodem et Asconio scribi vult *non patitur?* quod et Hotomannus probabat. Conjunctivus quidem alienus est. Si negatio cum interrogatione vera esset, deberet esse *non is*, etc. Itaque vulgatum servavi.

[11] *leges At. Furias, Fusias.*] *Fusias* vitiosum esse, id quidem certum est; delendum simpliciter, an *Fufias* scribendum, id quidem ambigitur, in eoque variant edd. inde a Victorio. Ego secutus sum eos, qui delent, quia nulla lex civilis Fusia commemoratur. Sed quia id non sufficit, liberum relinquam, utrum quis hoc an *Fufias* malit.

mum tribuunt edicto, praetoris edictum legem annuam dicunt esse. Tu edicto plus complecteris, quam lege. Si finem edicto praetoris afferunt Kalendae Januarii; cur non initium quoque edicti nascitur a Kalendis Januarii? an in eum annum progredi nemo poterit edicto, quo praetor alius futurus est: in illum, quo alius praetor fuit, regredietur? Ac si hoc juris, non unius causa hominis edixisses, cautius composuisses.
43 Scribis, SI QUIS HEREDEM FECIT, FECERIT. [12] Quid si plus legarit, quam ad heredem, heredesve perveniat, quod per legem Voconiam ei, qui census non sit, licet? cur hoc, cum in eodem genere sit, non caves? quia non generis, sed hominis causam verbis amplecteris: ut facile appareat, te pretio esse commotum. Atque hoc si in posterum edixisses, minus esset nefarium: tamen esset improbum: [13] sed tum vituperari posset, in dubium venire non posset. nemo enim committeret. nunc est ejusmodi edictum, ut quivis intelligat, non populo esse scriptum, sed P. Annii secundis heredibus. Itaque cum a te caput illud tam multis verbis, [14] mercenario prooemio, esset ornatum: ecquis est inventus postea praetor, qui illud idem ediceret? non modo nemo edixit; sed ne metuit quidem quisquam, ne quis ediceret. Nam post te praetorem multi testamenta eodem modo fecerunt: in his nuper Annia. Ea de multorum propinquorum sententia, pecuniosa mulier, quod censa non erat, testamento fecit

[12] *Quid si plus l.*] Vulgo *quod*. Recte correxit Graevius. Sic et Ms. Gu. qui et habet *leget*. Sed mox frustra pro *Atque* dedit *Atqui*, nam et *Atque* est pro *Atqui*: *Atque in his rebus*, et alibi.

[13] *sed tum vitup.*] Graevius e Mss. Hotomanni et Ursini recepit *tantum*: quod, ut Gruterus recte judicat, necessarium non est.

[14] *mercenario prooemio.*] De legum prooemiis v. Cic. de Legg. II, 7.

heredem filiam. Itaque hoc magnum judicium hominum de istius singulari improbitate, quod Verres sua sponte instituisset, [15] id neminem metuisse, ne quis reperiretur, qui [istius institutum] sequi vellet. Solus enim tu inventus es, cui non satis fuerit corrigere voluntates vivorum, nisi etiam rescinderes mortuorum. Tu ipse ex Siciliensi edicto hoc sustulisti. voluisti, ex improviso si quae res natae essent, ex urbano edicto decernere. quam postea tu tibi defensionem relinquebas, [16] in ea maxime offendisti, cum tuam auc-
toritatem tute ipse edicto provinciali repudiabas. At- 44
que ego non dubito, quin, ut mihi, cui filia maxime cordi est, sic unicuique vestrum, qui simili sensu, atque indulgentia filiarum commovemini, [17] res haec acerba videatur atque indigna. Quid enim natura nobis jucundius, quid carius esse voluit? quid est dignius, in quo omnis nostra [18] diligentia indulgentiaque consumatur? Homo importunissime, cur tantam injuriam P. Annio mortuo fecisti? cur hunc dolorem cineri ejus atque ossibus inussisti, ut liberis ejus bona patria, voluntate patris, jure, legibus tradita, eriperes, et, cui tibi esset commodum, condonares? Quibuscum vivi bona nostra partimur, iis praetor adimere, nobis

15 *id neminem*, etc.] Hic constructio non constat. Nempe *istius institutum* est a glossa, quod propterea uncis inclusi. miror neminem hic haesisse. Ceterum hic desinit Ms. Guelf. et parvo in media pagina intervallo facto sequitur L. IV. cum quinto.

16 *in ea maxime off.*] i. eam tu non conservasti, sed fecisti, ut quod pro te esse poterat, id jam contra te esset. Graevius tacite edidit *in eam*: sed illud melius.

17 *res haec acerba videatur atque indigna.*] Haec verba manifeste sunt in libris omnibus alieno loco. post *cordi est*: suntque post *commovemini* ponenda, quod et *videntur* indicat, pro quo deberet esse *videtur*, ut et sensit Lambinus; estque oratio numerosior, si illa verba ponuntur in fine. Itaque sic feci.

18 *diligentia indulgentiaque.*] Proprietas observanda horum verborum in hac re. Nepos Attic. 1. patre usus est *diligente atque indulgente.*

mortuis, bona fortunasque poterit? NEC PETITIONEM, inquit, NEC POSSESSIONEM DABO. [19] Eripies igitur pupillae togam praetextam? detrahes ornamenta non solum fortunae, sed etiam ingenuitatis? Miramur, ad arma contra istum hominem Lampsacenos isse? miramur, istum de provincia decedentem clam Syracusis profugisse? nos, si alienam vicem pro nostra injuria doleremus, vestigium istius in foro non esset relictum. Pater dat filiae: prohibes. leges sinunt: tamen te interponis. de suis bonis ita dat, ut ab jure non abeat. Quid habes, quod reprehendas? nihil, opinor. At ego concedo: prohibe, si potes: si habes qui te audiat · si potest tibi dicto audiens esse quisquam. Eripias tu voluntatem mortuis, bona vivis, jus omnibus? Hoc populus Romanus non manu vindicasset, nisi te huic tempori atque huic judicio reservasset? Posteaquam jus praetorium constitutum est, semper hoc jure usi sumus: si tabulae testamenti non proferrentur, tum, uti proximum quemque potissimum [20] heredem esse oporteret, ita secundum eum possessio daretur. Quare hoc sit aequissimum, facile est docere: sed in re tam usitata, satis est ostendere, omnes antea jus ita dixisse, et hoc vetus edictum translatitiumque esse.

Cognoscite aliud hominis in re vetere edictum novum: et simul, dum est unde jus civile discatur, adolescentes ei in disciplinam tradite. mirum est hominis ingenium, mira prudentia. Minucius quidam mortuus

[19] *Eripies igitur*, etc.] Nempe erepto censu, locum insignia non habent, *ornamentum fortunae* est *bulla aurea*, *ingenuitatis*, *praetexta*. v. c. 58.

[20] *heredem e. oporteret.*] Sequuntur in vulgg. *Si is intestato mortuus esset:* ea post Hotom. Manut. Lamb. Graevium delevimus: sunt enim manifeste a glossatore.

est ante istum praetorem. ejus testamentum erat nullum. lege hereditas ad gentem Minuciam veniebat. Si habuisset iste edictum, quod ante istum et postea omnes habuerunt, possessio Minuciae genti esset data. Si quis testamento se heredem esse arbitraretur, quod tum non exstaret, lege ageret in hereditatem: aut, pro praede litis vindiciarum cum satis accepisset, sponsionem faceret: [21] ita de hereditate certaret. Hoc, opinor, jure et majores nostri, et nos semper usi sumus. Videte, ut hoc iste correxerit. Componit edictum iis verbis, ut quivis intelligere possit, unius hominis causa conscriptum esse. tantum quod hominem non nominat: causam quidem totam perscribit: jus, consuetudinem, aequitatem, edicta omnium negligit, EX EDICTO URBANO. SI DE HEREDITATE AMBIGITUR, [22] SI POSSESSOR, SPONSIONEM NON FACIET. quid id ad praetorem, uter possessor sit? nonne id quaeri oportet, utrum possessorem esse oporteat? Ergo quia possessor est, [23] non moves possessione? si possessor non esset, non dares. nusquam enim scribis, neque tu aliud quicquam edicto amplecteris, nisi eam causam, pro qua pecuniam acceperas. Jam hoc ridiculum est: [24] SI DE HEREDITATE AMBIGETUR, ET

[21] *ita de her. c.*] Graevius cum Ursino putat excidisse *et*. male. *ita* est *tum*, his factis. *et* languidam facit orationem. Sunt hujus formae et alia exempla.

[22] *si possessor, sponsionem non f.*] Sic interpungendum, intelligendumque *est*, ut monuit Asconius. Sequitur *Jam: Jam quid i. a. p.* quod suspectum est: quia mox in altera reprehensione sic est, *Jam hoc ridiculum est:* nisi hic fuit. *Nam* particula transeundi ad aliud. Sed prius illud *jam* abest apud Priscianum et Ascon. et oratio sine eo est vividior. itaque delevi.

[23] *non moves possessione*] i. etsi non satisdet; quod qui recusabat, possessione movebatur ex jure.

[24] *si d. h. ambigetur.*] Edd. *ambigitur*, ut in ceteris duabus. Fortasse ubique *ambigetur*: quod formae edicti melius convenit.

TABULAE TESTAMENTI OBSIGNATAE NON MINUS MULTIS SIGNIS, [25] QUAM E LEGE OPORTET, AD ME PROFERENTUR: SECUNDUM TABULAS TESTAMENTI [26] POTISSIMUM HEREDITATEM DABO. Hoc translatitium est: [27] sequi illud oportet, SI TABULAE TESTAMENTI NON PROFERENTUR. Quid ait? se ei daturum, qui se dicat heredem esse. Quid ergo interest, proferantur, necne? si protulerit: uno signo ut sit minus, quam ex lege oportet, non des possessionem: si omnino tabulas non proferet, dabis. Quid nunc dicam? neminem umquam postea alium edixisse? valde sit mirum, neminem fuisse, qui istius se similem dici vellet. Ipse in Siciliensi edicto hoc non habet; exegerat enim jam mercedem: item ut illo edicto, de quo ante dixi, in Sicilia de hereditatum possessionibus dandis, edixit idem, quod omnes Romae, praeter istum. EX EDICTO SICILIENSI. SI DE HEREDITATE AMBIGITUR.

46 At, per deos immortales, quid est, quod de hoc dici possit? Iterum enim jam quaero abs te, sicut modo in illo capite Anniano de mulierum hereditatibus, nunc in hoc de hereditatum possessionibus: cur ea capita in edictum provinciale transferre nolueris? Utrum digniores homines existimasti eos, qui habitabant in provincia, quam nos, [28] qui aequo jure uteremur? an aliud

[25] *quam e lege oportet.*] Sic edd. pr recte. Posteriores *oporteat.* Lex illa fuit in tabb. XII. vid. Ulpian. tit. 23

[26] *potissimum hereditatem d.*] Hotomannus putabat *possessionem hereditatis d.* Nam praetor non habet deiectum et arbitrium dandae hereditatis. Sed *hereditatem dare* sic, de possessione, intelligi potest.

[27] *sequi illud oportet.*] Videtur scribendum *oportebat.* Nam de praeterito, Verris edicto, sermo est.

[28] *qui aequo jure uteremur.*] Puto recte Hotomannum *uterentur* corrigere: quod et mihi primum ista legenti in mentem venit. nam manifestum est, id pertinere ad Siculos, et pendere a *digniores.* Graevius tamen tuetur vulgatum: itaque nolui in textum inferre.

Romae aequum est, aliud in Sicilia? [29] Non enim hoc potest hoc loco dici, multa esse in provinciis aliter edicenda: non de hereditatum quidem possessionibus, non de mulierum hereditatibus. Nam utroque genere video non modo ceteros, sed te ipsum totidem verbis edixisse, quot verbis edici Romae solet. Quae Romae magna cum infamia, pretio accepto, edixeras, ea sola te, ne gratis in provincia male audires, ex edicto Siciliensi sustulisse video. Et, cum edictum totum eorum arbitratu, quamdiu fuit designatus, componeret, qui ab isto jus ad utilitatem suam nundinarentur: tum vero in magistratu contra illud edictum suum sine ulla religione decernebat. Itaque L. Piso multos codices implevit earum rerum, in quibus ita intercessit, quod iste aliter, atque ut edixerat, decrevisset. quod vos oblitos esse non arbitror, quae multitudo, qui ordo ad Pisonis sellam isto praetore solitus sit convenire, quem iste collegam nisi habuisset, lapidibus coopertus esset in foro. sed eo leviores istius injuriae videbantur, quod erat in aequitate prudentiaque Pisonis paratissimum perfugium, quo sine labore, sine molestia, sine impensa, etiam sine patrono homines uterentur. Nam, quaeso, redite in memoriam, judices, quae libido istius in jure dicundo fuerit, quae varietas decretorum, quae nundinatio, quam inanes domus eorum omnium, qui de jure civili consuli solent, quam plena atque referta Chelidonis: a qua muliere cum erat ad eum ventum, et in aurem ejus insusurratum, alias revocabat eos, inter quos jam decreverat, decre-

[29] *Non enim hoc potest hoc loco d.*] Sic edd. vett. Nescio unde in Gruterianam venerit *potest in loco d.* quod nullum sensum habet.

ta decreta proferre, in quibus, ut ego pecuniam non dicam intercessisse, ipsa decretorum novitas iniquitasque declarat. Verum, ut ex uno de ceteris conjecturam facere possitis: id quod priore actione cognos-
48 tis, audite. C. Sulpicius Olympus fuit. Is mortuus est C. Sacerdote praetore, nescio an ante, quam Verres praeturam petere coeperit. Fecit heredem M. Octavium Ligurem. Ligur hereditatem adiit: possedit Sacerdote praetore, sine ulla controversia. Posteaquam Verres magistratum iniit; ex edicto istius, quod edictum Sacerdos non habuerat, Sulpicii patroni filia sextam partem hereditatis ab Ligure petere coepit. Ligur non aderat. L. frater ejus causam agebat: aderant amici, propinqui. Dicebat iste, nisi cum muliere decideretur, in possessionem se ire jussurum. L. Gellius causam Liguris defendebat: docebat, edictum ejus non oportere ad hereditates valere, quae ante eum praetorem venissent. si hoc tum fuisset edictum, fortasse Ligurem hereditatem aditurum non fuisse. Aequa postulatio, summa hominum auctoritas pretio superabatur. Venit Romam Ligur: non dubitabat, quin, si ipse Verrem convenisset, aequitate causae et auctoritate sua commovere hominem posset. domum ad eum venit: rem demonstrat: quam pridem sibi hereditas venisset, docet. quod facile in causa aequissima homini ingenioso fuit: multa, quae quemvis movere possent, dixit. ad extremum petere coepit, ne usque eo suam auctoritatem despiceret, gratiamque contemneret, ut se tanta injuria afficeret. Homo Ligurem accusare coepit, qui in re adventicia atque hereditaria tam diligens, tam attentus esset: debere eum ajebat suam quoque rationem du-

cere; multa sibi opus esse, multa canibus suis, quos circa se haberet. Non possum illa planius commemorare, quam ipsum Ligurem pro testimonio dicere audistis. Quid enim, Verres? utrum ne his quidem testibus crederetur? an haec ad rem non pertinent? non M. Octavio? non L. Liguri? Quis nobis credet? cui nos? quid est, Verres, quod planum fieri testibus possit, si hoc non sit? an id, quod dicunt, leve est? nihil levius, quam praetorem urbis hoc juris in suo magistratu constituere, omnibus iis, quibus hereditas venerit, coheredem praetorem esse oportere. An vero dubitamus, quo ore iste ceteros homines inferiore loco, auctoritate, ordine, quo ore homines rusticanos ex municipiis, quo denique ore, quos numquam liberos putavit, libertinos homines, solitus sit appellare, qui ob jus dicundum M. Octavium Ligurem, hominem ornatissimum loco, ordine, nomine, virtute, ingenio, copiis, poscere pecuniam non dubitarit?

In sartis tectis vero quemadmodum sese gesserit, 49
quid ego dicam? dixerunt, qui senserunt. sunt alii, qui dicant: notae res ac manifestae, prolatae sunt, et proferuntur. Dixit C. Fannius, eques Romanus, frater germanus Q. Titinii, judicis tui, tibi se pecuniam dedisse. RECITA TESTIMONIUM C. FANNII. Nolite C. Fannio dicenti credere: noli, inquam, tu, Q. Titini, C. Fannio, fratri tuo, credere. dicit enim rem incredibilem: C. Verrem insimulat avaritiae et audaciae: quae vitia videntur in quemvis potius, quam in istum convenire. Dixit Q. Tadius, homo familiarissimus patris istius, non alienus a matris ejus genere et nomine: tabulas protulit, quibus [35] pecuniam se dedisse

[35] *pecuniam dedisse*] sc. ne in sartis tectis ab se exigendis calumniaretur et sibi molestiam crearet.

ta decreta proferre, in quibus, ut ego pr *...cita* TESTI-
dicam intercessisse, ipsa decretorum *...a* Q. Tadii, nec
tasque declarat. Verum, ut ex ur *judiciis* sequemur?
turam facere possitis: id quod r. *peccata* et maleficia
48 tis, audite. C. Sulpicius Ol *...um* honestissimorum tes-
est C. Sacerdote praetore. *...rum* tabulis non credere?
res praeturam petere *...liano* sermone querimoniaque
Octavium Ligurem. *...de* istius impudentissimo furto,
dit Sacerdote pr *...singulari* latrocinio? ausum esse
teaquam Verr *...celeberrimo* clarissimoque monu-
quod edictur *...mplum* in oculis quotidianoque adspec-
filia sexta *...omani* est positum, quo saepenumero
pit. I *...vocatur*, quo maximarum rerum frequen-
bat: *...quotidie* advocationes fiunt: in eo loco, in
cu *...hominum*, audaciae suae monumentum aeter-
...relinquere? [37] Aedem Castoris, judices, P. Junius
...uit tuendam, [38] L. Sulla, Q. Metello, consulibus.
...mortuus est. reliquit pupillum parvum filium. cum
L. Octavius, C. Aurelius, consules, aedes sacras locavissent, neque potuissent omnia sarta tecta exigere, neque ii praetores, quibus erat negotium datum, C. Sacerdos et M. Caesius: factum est senatusconsultum, quibus de sartis tectis cognitum et judicatum non esset, uti C. Verres, P. Caelius, praetores cog-

[36] *nisi hoc, hom.*] Non satis placet *hoc*; quod alibi in hac forma poni non memini.

[37] *Aedem - - habuit tuendam.*] Pertinet et ad conservationem omnium, quae sunt in templo, ut signorum, tabularum pictarum, v. mox in fine cap. et ad aedificationem; unde idem *redemtor* dicitur c. 56.

[38] *L. S. Q. M. consulibus.*] Sic edd. pr. et aliae ad Gruterum usque, qui recepit Hotomanni correctionem *Censoribus*. male. Infr. c. 55. diserte dicit redemtam aedem esse a L. Marcio et M. Perperna Cens. Et fuere una Consules Sulla et Metellus, non, quod quidem constet, Censores una. Sulla vero nunquam Censor fuit. Sed difficultas est ex illo c. 55. ubi dicitur Junius de Marcio et Perperna redemisse aedem; qui fuere Censores a. V. 667. Quia post eos nulli censores creati, locatio repetita videtur ab Coss. Sulla et Metello.

noscerent et judicarent. Qua potestate iste permissa, [39] ut ex C. Fannio et ex Q. Tadio cognovistis; verumtamen cum esset omnibus in rebus apertissime impudentissimeque praedatus, hoc voluit clarissimum relinquere indicium latrociniorum suorum; de quo non audire aliquando, sed videre quotidie possemus. Quaesivit, quis aedem Castoris sartam tectam deberet tradere. Junium ipsum mortuum esse sciebat: scire volebat, ad quem illa res pertineret. Audit pupillum esse filium. homo, qui semper ita palam dictitasset, pupillos et pupillas certissimam praedam esse praetoribus, optatum negotium sibi in sinum delatum esse dicebat. Monumentum illa amplitudine, illo opere, quamvis sartum, tectum, integrumque esset, tamen aliquid se inventurum, in quo moliri praedarique posset, arbitrabatur. [40] L. Rabonio aedem Castoris tradi oportebat. is casu pupilli Junii tutor erat testamento patris. cum eo sine ullo intertrimento convenerat jam, quemadmodum traderetur. Iste ad se Rabonium vocat: quaerit, ecquid sit, quod a pupillo traditum non sit, quod exigi debeat. Cum ille, id quod erat, diceret, facilem pupillo traditionem esse: signa et dona comparere omnia: ipsum templum omni opere esse integrum: indignum isti videri coepit, ex tanta

39 *ut ex C. F. et Q. T. cognovistis.*] Haec quidem verba ab h. l. plane sunt aliena: nam de potestate illa non ex istis cognoverant judices, sed de abusu. Sunt sine dubio sic ponenda post *praedatus*, *ut - - cognovistis*, *verumtamen hoc voluit*, etc. *Verumtamen* molestum fuit viris doctis, ut Hotomanno, qui pro eo scribi voluit *tum vero*, quod sane et huic loco esset aptissimum: sed ea correctio est durior, et nimis longe a scriptura librorum recedit. Nempe additur ob antecedentem quanquam brevem parenthesin. repetitio antecedentis omissa est, quia erat longior, nec post brevem parenthesin necessaria. Exempla alia v. in Clave in h. v.

40 *L. Rabonio - - tradi oportebat.*] Scil. quia socius redemtionis fuerat Junio, ut patet e sequentibus.

aede, tantoque opere, se non opimum praeda, praeser-
51 tim a pupillo, discedere. Venit ipse in aedem Castoris: considerat templum: videt undique tectum pulcherrime laqueatum, praeterea cetera nova atque integra. Versat se: quaerit, quid agat. [41] Dicit ei quidam ex illis canibus, quos iste Liguri dixerat esse circa se multos: tu, Verres, hic quod moliare, nihil habes: nisi forte vis ad perpendiculum columnas exigere. Homo omnium rerum imperitus, quaerit, quid sit, ad perpendiculum. Dicunt ei, fere nullam esse columnam, quae ad perpendiculum esse possit. [42] Nam mehercule, inquit, sic agamus: columnae ad perpendiculum exigantur. Rabonius, qui legem nosset, qua in lege numerus tantum columnarum traditur, perpendiculi mentio sit nulla, et qui non putaret sibi expedire, ita accipere, ne eodem modo reddendum esset; negat, id sibi deberi: negat oportere exigi. Iste Rabonium quiescere jubet: et simul ei nonnullam spem societatis ostendit. hominem modestum, et minime pertinacem, facile coërcet: columnas ita se exacturum esse confirmat. Nova res atque improvisa pupilli calamitas nuntiatur statim C. Mustio, vitrico pupilli, qui nuper est mortuus, M. Junio, patruo, P. Potitio tutori, homini frugalissimo. Hi rem ad virum primarium, summo officio ac virtute praeditum, M. Marcellum, qui erat pupilli tutor, deferunt. Venit ad Verrem M. Marcellus: petit ab eo, pro sua fide ac diligentia, pluribus verbis, ne per summam injuriam

[41] *Dicit ei - - quos ista.*] Non placet h. l. *ista*, cum praecesserit *ei*: nec h. l. opus pronomine videtur.

[42] *Nam meherc.*] Recte sic pro *Jam* edidit Graevius, quod ab hujus loci sententia est alienum. Et sic est in edd. pr. et Mss. *Jam est* a Victorio, quem secutus est P. Manutius cum aliis.

pupillum Junium fortunis patriis conetur evertere. Iste, qui jam spe et opinione praedam illam devorasset, neque ulla aequitate orationis, neque auctoritate M. Marcelli, commotus est. Itaque, [43] quemadmodum ostendisset, se id exacturum esse, respondit. Cum sibi omnes ad istum allegationes difficiles, omnes aditus arduos, ac potius interclusos viderent, apud quem non jus, non aequitas, non misericordia, non propinqui oratio, non amici voluntas, non cujusquam auctoritas, [44] pro pretio, non gratia valeret: statuunt, id sibi optimum esse factu, quod cuivis venisset in mentem, petere auxilium a Chelidone, quae isto praetore non modo in jure civili, privatorumque omnium controversiis, [45] populo Romano praefuit, verum etiam in his sartis tectis dominata est. Venit ad Che- 52
lidonem C. Mustius, eques Romanus, publicanus, homo cum primis honestus: venit M. Junius, patruus pueri, frugalissimus homo et castissimus: venit homo [46] summo honore, pudore et summo officio spectatissimus ordinis sui, P. Potitius tutor. O multis acerbam, o miseram, atque indignam praeturam tuam! Ut mittam cetera, quo tandem pudore tales viros, quo dolore, meretricis domum venisse arbitramini? qui nulla conditione istam turpitudinem subissent, nisi officii necessitudinisque ratio coëgisset. Veniunt, ut dico, ad Chelidonem. Domus erat plena: nova jura, nova

43 *quemadmodum ostendisset, se id e.*] *Id* rectum esse non potest: nec habet quo referatur: corrige, *ita se exacturum* sc. aedem.

44 *pro pretio.*] Graevius corrigit *prae pr.* Ita et aliis visum. Sane bene.

45 *populo R. praefuit.*] Verbum ipsum *praefuit* invidiosum est satis, si ad controversias modo referatur: sed maxime, quod *populo R. praefuisse* meretrix dicitur.

46 *summo honore, pudore.*] Delevi copulam *et*, quae abest edd. pr. nec hic locum habet. Ita et Graevius fecit.

decreta, nova judicia petebantur. *Mihi det possessionem: mihi ne adimat: in me judicium ne det: mihi bona addicat.* alii nummos numerabant: alii tabulas obsignabant. domus erat non meretricio conventu, sed praetoria turba referta. Simulac potestas primum data est, adeunt hi, quos dixi. loquitur Mustius: rem demonstrat: petit auxilium: pecuniam pollicetur. Respondit illa, ut meretrix, non inhumane: libenter, ait, se esse facturam, et se cum isto diligenter sermocinaturam: reverti jubet. tum discedunt. postridie revertuntur. negat illa posse hominem exorari: permagnam eum dicere ex illa re pecuniam confici posse.
53 Vereor, ne quis forte de populo, qui priori actione non affuit, haec, quia propter insignem turpitudinem sunt incredibilia, fingi a me arbitretur. ea vos antea, judices, cognovistis. Dixit juratus P. Potitius, tutor pupilli Junii: dixit M. Junius tutor et patruus: Mustius dixisset, si viveret: sed pro Mustio, recenti re de Mustio auditum dixit L. Domitius: qui cum sciret, me ex Mustio vivo audisse, quod eo sum usus plurimum, [47] (etenim id judicium, quod prope omnium fortunarum suarum C. Mustius habuit, me uno defendente vicit,) cum hoc, ut dico, sciret L. Domitius, me scire, ad eum res omnes Mustium solitum esse deferre; tamen de Chelidone reticuit, quoad potuit: alio responsionem suam derivavit. Tantus in adolescente clarissimo ac principe juventutis pudor fuit, ut aliquandiu, cum a me premeretur, omnia potius responderet, quam Chelido-

47 *etenim id judicium.*] Edd. pr. fere *in judicium* vitiose pro *id judicium.* Id correxere deleto *in*, Aldus, rectius alii *id.* Ms Franc. ut ed. Mediol. *in judicio*, scil. ut fieret *vincere in judicio*, quod facilius erat, quam *vincere judicium.* Vid. Clāv. in *vincere.*

nem nominaret. Primo necessarios istius ad eum allegatos esse dicebat: deinde aliquando coactus Chelidonem nominavit. Non te pudet, Verres, ejus mulieris arbitratu gessisse praeturam, quam L. Domitius ab se nominari, vix sibi honestum esse arbitrabatur? Rejecti 54
a Chelidone capiunt consilium necessarium, ut suscipiant ipsi negotium. cum Rabonio tutore, quod erat vix H-S quadraginta millium, transigunt H-S ducentis millibus. Refert ad istum rem Rabonius: [48] ut sibi videatur, satis grandem pecuniam, et satis impudentem esse: Iste, qui aliquanto plus cogitasset, male accipit verbis Rabonium: negat eum sibi illa decisione satisfacere posse. ne multa, locaturum se esse confirmat. Tutores haec nesciunt: quod actum erat cum Rabonio, putant id esse certissimum: nullam majorem pupillo metuunt calamitatem. Iste vero non procrastinat: locare incipit, non proscripta neque edicta die, alienissimo tempore, ludis ipsis Romanis, foro ornato. Itaque renuntiat Rabonius illam decisionem tutoribus. Accurrunt tamen ad tempus tutores: digitum tollit Junius patruus. isti color immutatus est: vultus, oratio, mens denique excidit. Quid ageret, coepit cogitare. si opus pupillo redimeretur, si res abiret ab eo mancipe, quem ipse apposuisset, sibi nullam praedam esse. Itaque excogitat. quid? nihil ingeniose: nihil, quod quisquam possit dicere, improbe, verum callide: nihil ab isto tectum, nihil veteratorium exspectaveritis: omnia aperta, omnia perspicua reperientur, impudentia, amentia, audacia. Si pupillo opus redimi-

[48] *ut sibi videbatur.*] Hoc nullo modo rectum esse potest: legendum: *ut sibi videatur;* nam *sibi* indicat, pertinere ad sequentia, et ad orationem Rabonii apud Verrem.

tur, mihi praeda de manibus eripitur. quod est igitur remedium? quod? ne liceat pupillo redimere. Ubi illa consuetudo [49] in [bonis,] praedibus praediisque vendendis, omnium consulum, censorum, praetorum, quaestorum denique, ut optima conditione sit is, cuja res sit, cujum periculum? Excludit eum solum, cui prope dicam soli potestatem factam esse oportebat. [50] Quid enim quisquam ad meam pecuniam, me invito, adspirat? quid accedit? Locatur opus id, quod ex mea pecunia reficiatur: ego me refecturum esse dico: probatio futura est tua, qui locas: praedibus et praediis populo cautum est: et, si non putas cautum, scilicet tu praetor in mea bona, quos voles, immittes? me ad meas fortunas defendendas accedere non sines?

55 Operae pretium est, ipsam legem cognoscere. dicetis, eundem conscripsisse, qui illud edictum de hereditate: [51] LEX OPERE FACIUNDO QUAE PUPILLI JUNII. Dic, dic, quaeso, clarius. C. VERRES PR. URBIS ADDIDIT. Corriguntur leges censoriae. Quid enim? Video in multis veteribus legibus: CN. DOMITIUS, L. METELLUS, L. CASSIUS, CN. SERVILIUS CENSORES ADDIDERUNT. vult aliquid ejusmodi C. Verres. Dic. quid addidit? QUI DE L. MARCIO M. PERPERNA CENSORIBUS REDE-

[49] *in bonis praedibus*, etc.] Graevius *bonis* commune *praedibus praediisque* facit, ut sint *boni praedes* et *bona praedia*. Mihi autem videtur id verbum esse a glossatore ortum: quod alias, ut paullo post, et apud alios, ut Liv. 22, 60. semper tantum *praedibus praediisque* dicitur. et in hoc jam est pleonasmus. nam in praedibus tamen bona praedum intelliguntur; et ea quidem, quae sunt in praediis: nam dicuntur sic, quia cavent praediis: aliam enim cautionem publicum non accipit In privatis rebus sunt sponsores, qui simpliciter cavent.

[50] *Quid a. m. p. adspirat? quid accedit?*] Illa duplex interrogatio in hac quidem re mihi subfrigida videtur: et suspicor cum Guilielmio, alteram, *quid accedit*, esse glossam prioris. sumtam e sequentibus. Ratio Graevii non idonea est: qui ad hastam refert.

[51] *Lex opere fac.*] Non dubitavi, sic rescribere pro *ex*, quod nihili est: et sic Ant. Augustino et aliis placuit. tantum inferre in textum soluere, religiosiores h. l. quam in aliis.

MERIT, EUM SOCIUM NE ADMITTITO: NEVE EI PARTEM DATO, NEVE EI REDIMITO. Quid ita? ne vitiosum opus fieret? at erat probatio tua. ne parum locuples esset? at erat, et esset amplius, si velles: populo cautum praedibus et praediis. Hic te si res ipsa, si indignitas injuriae tuae non commovebat; si pupilli calamitas, propinquorum lacrymae, D. Bruti, cujus praedia subierunt periculum, M. Marcelli tutoris auctoritas apud te ponderis nihil habebat: ne illud quidem animadvertebas, ejusmodi fore hoc peccatum tuum, quod tu neque negare posses (in tabulas enim retulisti) nec cum defensione aliqua confiteri? Addicitur id opus H-S IↃLX millibus; cum tutores H-S LXXX millibus id opus ad illius hominis iniquissimi arbitrium se effecturos esse clamarent. Etenim quid erat operis? id, quod vos vidistis. omnes illae columnae, quas dealbatas videtis, machina apposita, nulla impensa dejectae, eisdemque lapidibus repositae sunt. hoc tu H-S IↃLX millibus locavisti. Atqui in illis columnis dico esse, quae a tuo redemptore commotae non sint: dico esse, ex qua tantum tectorium vetus [52] delitum sit, et novum inductum. Quodsi tanta pecunia columnas dealbari putassem, [53] certe numquam aedilitatem petivissem. At, ut videatur tamen res agi, et
non eripi pupillo: SI QUID OPERIS CAUSA RESCIDERIS, 56
REFICITO. Quid erat, quod rescinderet, cum suo quemque loco lapidem reponeret? QUI REDEMERIT, SATISDET DAMNI INFECTI EI, QUI A VETERE REDEMPTORE ACCEPERIT. Deridet, cum sibi ipsum jubet sa-

[52] *delitum.*] Edd. pr. *deletum.* vitiose. Priscianus habet *dejectum.*

[53] *certe n. aedilitatem petivissem*] sc. quia aedilibus, praesertim cum ludos ederent, tales impensae faciendae in dealbando, renovandis locis publicis; quod sua pecunia faciebant.

tisdare Rabonium. PECUNIA PRAESENS SOLVATUR. Quibus de bonis? ejus, qui, quod tu H-S IↃLX millibus locasti, H-S LXXX millibus effecturum se esse clamavit. Quibus de bonis? pupilli, cujus aetatem et solitudinem, etiamsi tutores non essent, defendere praetor debuit. Tutoribus defendentibus, non modo patrias ejus fortunas, sed etiam bona tutorum ademisti. HOC OPUS BONUM SUO CUIQUE FACITO. [54] Lapis aliquis caedendus, et apportandus fuit machina sua? nam illo non saxum, non materies advecta est: tantum operis in ista locatione fuit, quantum paucae operae fabrorum mercedis tulerunt, et manus pretium machinae. Utrum existimatis minus operis esse, unam columnam efficere ab integro novam nullo lapide redivivo, an quatuor illas reponere? nemo dubitat, quin multo majus sit novam facere. Ostendam, in aedibus privatis, longa difficilique vectura, [55] columnas singulas ad impluvium, H-S quadragenis millibus, non minus magnas, locatas. Sed ineptum est de tam perspicua istius impudentia pluribus verbis disputare, praesertim cum iste aperte tota lege omnium sermonem atque existimationem contemserit, qui etiam ad extremum adscripserit, REDIVIVA SIBI HABETO. quasi quidquam redivivi ex opere illo tolleretur, ac non totum opus ex redivivis constitueretur. At enim si papillo redimi non licebat, non necesse erat rem ad ipsum pervenire: poterat aliquis ad id negotium de populo accedere.

54 *Lapis aliquis*, etc.] Haec per interrogationem dicta sunt: post quam intelligenda negatio: cui respondent sequentia: *Nam illo*, etc. Frustra Hotomannus notam interrogationis tolli voluit; in quo ei temere obsecuti sunt editores. το *nam* sine interrogatione sensum nullum habet.

55 *columnas ad impluvium*] v. Clav. in h. v. Cur columnas ad impluvium potissimum memoret h. l. non dicam.

Omnes exclusi sunt non minus aperte, quam pupillus.
diem praestituit operi faciundo, [56] Kalendas Decem-
bres. locat circiter Idus Septembres, angustiis tem-
poris excluduntur omnes. Quid ergo? Rabonius istam 57
diem quomodo assequitur? Nemo Rabonio molestus
est, neque Kalendis Decembribus, neque Nonis, neque
Idibus. denique aliquanto in provinciam iste proficis-
citur prius, quam opus effectum est. Posteaquam reus
factus est, primo negabat opus [57] in acceptum referre
posse. cum instaret Rabonius, in me causam confere-
bat, quod tum codicem obsignassem. Petit a me Ra-
bonius, et amicos allegat: facile impetrat. iste, quid
ageret, nesciebat. Si in acceptum non retulisset,
putabat se aliquid [58] defensionis habiturum. Rabo-
nium porro intelligebat rem totam esse patefacturum.
tametsi, [59] quid poterat esse apertius, quam nunc est, ut
uno minus teste haberet Rabonio? Opus in acceptum
retulit quadriennio post, quam diem operi dixerat. Hac
conditione, si quis de populo redemptor [60] accessisset,

[56] *Kalendas Dec. - - - Idus*, etc.] Cur hi modo dies, Kalendae, Idus? Nempe, quia omnia, in quibus dies praestituta, in quibus aliquid datur, accipitur, facta sunt ad rationem pecuniae collocandae sub usuris, aut omnino credendae et reddendae. Terminus solutionis proprius est in Kalendis, ut Kalendis dantur pecuniae mutuo. Si Kalendis non solvitur creditum, prorogatur solutio ad Nonas: sin et in iis non fit, ad Idus: haec est ultima dies. Hinc pendet Horatius Epod. 3. extr. ubi v. Lamb. Similiter igitur actum esse in operibus locandis et redimendis, patet ex h. l. Sicut et in tabulas refertur exactio operi et traditio, item redemtio et locatio: item *legiones*, ut in Ep. Cornelii ad Cicer. Inde factum, ut in Jure Kalendarium dicatur de omnibus rationum libris. v. tit. Cod. Theod. de Curatoribus Kalendarii. L. XII. n. 12.

[57] *in acceptum referre posse.*] Proclive est, cum Hotomanno corrigere *referri*: Potest etiam intelligi, se.

[58] *defensionis.*] Recepi cum Graevio ex Asconio pro *defensionum*: Sic volebat et Hotomannus. Terminatio vitiosa facta est e compendio scripturae *defensioñ* et clausula verbi sequentis.

[59] *quid poterat esse*, etc.] Credo, Ciceronem scripsisse *qui* pro *quomodo*: nempe propter illud, *quam nunc est.* Scio, *quid* etiam posse intelligi *quantum*: sed tamen mihi h. l. durius videtur.

[60] *accessisset, non esset usus.*] Addidi cum Lambino, Graevio, etc.

non esset usus. cum die ceteros redemptores exclusisset, tum in ejus arbitrium ac potestatem venire nolebant, qui sibi ereptam praedam arbitraretur. [61] Nam quid argumentamur, quo ista pecunia pervenerit? fecit ipse indicium. Primum cum vehementius cum eo D. Brutus contenderet, qui [62] de sua pecunia H-S DLX millia numeravit; quod jam iste ferre non poterat, opere addicto, praedibus acceptis, de H-S IↃLX millibus, remisit D. Bruto H-S CX millia. Hoc si aliena res esset, certe facere non potuisset. Deinde nummi numerati sunt Cornificio: quem scribam suum fuisse negare non potest. Postremo ipsius Rabonii tabulae praedam illam istius fuisse clamant.

58 RECITA NOMINA RABONII. Hic etiam priore actione Q. Hortensius pupillum Junium venisse praetextatum in vestrum conspectum, [63] et stetisse cum patruo testimonium dicente, questus est: et me populariter

e Prisciano, *non esset usus:* quo sine sensus nullus est. Nec tamen sic lacuna expleta est: nec quod sequitur ap. Priscianum, satis cohaeret: *nam si qui accessisset.* Explenda autem est fere in hunc modum: *nec vero quisquam accessit.* In fine edidi cum Graevio *nolebant,* qui ad Mss. provocat. Est etiam sic in edd. pr. *nolebat* est ab Aldo.

61 *Nam quid argumentamur.*] Mss. et edd. pr. *nonne arg.* quod est nihili. *Nam quid* est a Victorio, quem ceteri secuti sunt. Et habet ea lectio colorem antiquitatis.

62 *de sua p. HS.* DIX. *m.* Sic hunc numerum constitui, qui varie editur: quia infra sic est, et quidem in libris, edd. pr. Brutus praes factus erat in DLX. millia, ea debebat numerare aut jam numerarat Rabonio. Ei de hac summa CX. remissa. Ceterum et *numeravit* non sine vitio est: vel *numerabat* legendum, vel *numerarat.* illud melius. Dum numerat Brutus scribae Verris, ipso coram, pecuniam, fremit et vituperat Verrem: quod cum ferre non posset, placandi caussa hominis, aut per impatientiam, ut fit, remisit homini CX. millia. Ita dedit tantum CCCCL. millia.

63 *et testes secum p.*] Sic vulgati. id autem esse vitiosum, consentiunt: et in eo vitio etiam consentiunt Mss. et edd. vett. Lambinus edidit de Memmii verissima conjectura, *et stetisse cum p.* Sed eum noluerunt imitari, cum alia multa ex talibus conjecturis correcta sint. Ego secutus sum, qui malui homines legere, quod verosimillimum esset. et intelligi posset, quam, quod certo a Cicerone non esset. Paullo post pro *quod* melius legeretur *qui.* In Mss. et edd. pr. per compendium scriptum est verbum.

agere, atque invidiam commovere, quod puerum producerem, clamitavit. Quid erat, Hortensi, tandem in illo puero populare? quid invidiosum? Gracchi, credo, aut Saturnini, aut alicujus hominis ejusmodi produxeram filium, ut nomine ipso, et memoria patris, animos imperitae multitudinis concitarem. P. Junii erat, hominis de plebe Romana, filius: quem pater moriens tum tutoribus et propinquis, tum legibus, tum aequitati magistratuum, tum judiciis vestris commendandum putavit. Hic istius scelerata locatione, nefarioque latrocinio, bonis patriis fortunisque omnibus spoliatus, venit in judicium: si nihil aliud, saltem, ut eum, cujus opera ipse [64] multos annos est in sordibus, [65] paullo tamen obsoletius vestitum videret. Itaque tibi, Hortensi, non illius aetas, sed causa: non vestitus, sed fortuna, popularis videbatur. neque te tam commovebat, quod ille cum toga praetexta, quam quod sine bulla venerat. vestitus enim neminem commovebat is, quem illi mos, et jus ingenuitatis dabat. quod ornamentum pueritiae pater dederat, indicium atque insigne fortunae, hoc ab isto praedone ereptum esse, graviter et acerbe homines ferebant. Neque erant hae lacrymae populares magis, quam nostrae, quam tuae, Q. Hortensi, quam horum, qui sententiam laturi sunt: ideo, quod communis est causa, commune periculum:

[64] *m. annos est in sordibus.*] Ferri potest utcunque *est*, ut e Ciceronis persona dictum: sed tamen credo, Ciceronem scripsisse *esset*: id postulat non modo oratio haec, sed consuetudo Ciceronis perpetua, a me diligentissime notata. Non enim hoc e persona Ciceronis dici debebat, sed pueri.

[65] *paullo tamen obs.*] Sic libri. Sed in eo fere offensi sunt viri docti, alii aliter corrigentes. Nempe illud *paullo* languidius est, quam pro re et cupiditate pueri. *aliquando tandem*, quod nonnullis placuit, longius recedit a scriptura, nec fortius est. nec melius est *aliquanto*. Cogitavi *pariter tamen*, i. e. saltem, nempe, ut ipse esset istius improbitate et avaritia. Sed non satisfacit mihi.

communi praesidio talis improbitas, tamquam aliquod incendium, restinguenda est. habemus enim liberos parvos. incertum est, quam longa nostrum cujusque vita futura sit. consulere vivi ac prospicere debemus, ut illorum solitudo et pueritia quam firmissimo praesidio munita sit. Quis est enim, qui tueri possit liberûm nostrorum pueritiam contra improbitatem magistratuum? Mater, credo. Scilicet magno praesidio fuit Anniae pupillae mater, foemina primaria: minus, illa deos hominesque implorante, iste infanti pupillae fortunas patrias ademit? Tutoresne defenderent? perfacile vero apud istiusmodi praetorem, a quo M. Marcelli tutoris, in causa pupilli Junii, et oratio, et voluntas, et auctoritas repudiata est.

59 Quaerimus etiam, quid iste in ultima Phrygia, quid in extremis Pamphyliae partibus fecerit? qualis in bello praedonum praedo ipse fuerit, qui in foro populi Romani pirata nefarius reperiatur? Dubitamus, quid iste in hostium praeda molitus sit, qui manubias sibi tantas [66] ex L. Metelli manubiis fecerit? qui majore pecunia quatuor columnas dealbandas, quam ille omnes aedificandas locaverit? Exspectemus, quid dicant ex Sicilia testes? Quis umquam templum illud adspexit, quin avaritiae tuae, quin injuriae, quin audaciae testis esset? Quis a signo Vertumni in circum maximum venit, [67] quin is in unoquoque gradu de avaritia tua commoneretur? [68] quam tu viam thensa-

[66] *ex L. M. manubiis.*] Venuste pro e L. M. monumento. v. Clav. in *monumentum* et *manubiae*.

[67] *quin is in.*] *Is* poterat abesse: nam nec ante est. Videtur addidisse, ne *quin* et *in* concurrerent.

[68] *quam tu viam - - ut tu ipse.*] Alterum *tu* ante *ipse* melius abfuerit. de via thensarum et p. v. pro Font. c. 4.

rum atque pompae ejusmodi exegisti, ut tu ipse illà ire non audeas. Te putet quisquam, cum ab Italia freto disjunctus esses, sociis temperasse? qui aedem Castoris, testem furtorum tuorum esse volueris: quam populus Romanus quotidie, judices etiam tum, cum de te sententiam [69] ferrent, viderent?

Atque etiam judicium in praetura publicum exer- 60
cuit. non enim praetereundum est ne id quidem. Petita multa est apud istum praetorem a Q. Opimio: qui adductus est in judicium, verbo, quod, cum esset tribunus plebis, [70] intercessisset contra legem Corneliam: re, quod in tribunatu dixisset contra alicujus hominis, nobilis voluntatem. De quo judicio si velim dicere omnia, [71] multi appellandi laedendique sint: quod mihi non est necesse. tantum dicam, paucos homines ut levissime dicam, arrogantes, hoc adjutore, Q. Opimium per ludum et jocum fortunis omnibus evertisse.

Is mihi etiam queritur, quod a nobis, IX solis diebus, prima actio sui judicii transacta sit: cum apud ipsum tribus horis Q. Opimius, senator populi Romani, bona, fortunas, [72] ornamenta omnia amiserit? cujus propter

[69] *ferrent.*] Graevius mallet: *ferent.*

[70] *intercessisset.*] Hoc restitui ex edd. vett. pro vulgato *intercessit*, quod forma orationis non fert. *Contra legem Corneliam*, quo modo intelligendum sit, v. in Ind. Legg. *L. Cornelia tribunitia.* Porro *re* ante *quod*, primum reperi in ed. Lamb. 1576. quod sane abesse non potest, recteque vel ex ingenio additum est. Sic et edidit Aldus nepos, et viderat, sic legendum, Matius in Annotat. 24. Porro *dixisset* verum esse vix potest. Verum est *dixit*, aut *dixerat*: nam ea vera ratio erat. Scriptum fuit *dix̃t.* Conformarunt librarii praecedenti *intercessisset.*

[71] *multi app. laedendique sint.*] Sic edidi, latinitate jubente, pro vulgato *sunt*, quod in tirone non tulerim in tali contextu. refertur enim ad *si velim*. Miror, neminem hoc sensisse: non vel Lambinum, qui in hoc genere plus ceteris sensit.

[72] *ornamenta omnia.*] Int. ordinem senatorium, qui cum censu amittitur, et alia inde pendentia commoda praecipua in civitate.

indignitatem judicii, saepissime est actum in senatu, ut [73] genus hoc totum multarum ac judiciorum ejusmodi tolleretur. Jam vero in bonis Q. Opimii vendendis, quas iste praedas, quam aperte, quam improbe fecerit, longum est dicere. Hoc dico: nisi vobis id hominum honestissimorum tabulis planum fecero, fingi a me hoc totum temporis causa putatote.

Jam qui ex calamitate senatoris populi Romani, cum praetor judicio ejus praefuisset, spolia domum suam referre, et manubias detrahere conatus est; is
31 ullam ab sese calamitatem poterit deprecari? Nam [74] de subsortitione illa Juniana judicum nihil dico. Quid enim? [75] contra tabulas, quas tu protulisti, audeam dicere? difficile est. Non enim me tua solum, et judicum auctoritas, sed etiam annulus aureus scribae tui deterret. Non dicam id, quod probare difficile est: hoc dicam, quod ostendam, multos ex te viros primarios audisse, cum diceres, ignosci tibi oportere, quod falsum codicem protuleris. nam, qua invidia C. Junius conflagrarat, ea, nisi providisses, tibi ipsi tum pereundum fuisse.

Hoc modo iste sibi et saluti suae prospicere didicit, referendo in tabulas et privatas et publicas, quod gestum non esset: tollendo, quod esset, et semper aliquid demendo, mutando, [76] curando, ne litura appa-

[73] *genus hoc multarum*] de his multis v. Budaeum ad Pandect. p. 149. ed. Bas. add. Clav. in h. v.

[74] *de subsortitione Jun.*] v. Or. pro Cluent. c. 33.

[75] *contra tabulas.*] Eas falsas esse demonstrare. Mox *falsum codicem* appellat. *Judicum auctoritatem* dicit ironice de iis judicibus, qui in illa subsortitione fuerant. de annulo aureo scribae v. Verr. III, 80.

[76] *curando, ne litura appareret.*] Sic scribendum esse vidit jam Lambinus, sed non intulit in textum, quia totum hoc suspectum habebat. Ante est, *tollendo quod esset*: ergo hic necessario, *ne appareret*.

reret, interpolando. Eò enim usque progreditur, ut ne defensionem quidem maleficiorum suorum sine aliis maleficiis [77] reperire possit. Ejusdem modi sortitionem homo amentissimus suorum quoque judicum fore putavit per sodalem suum, Q. Curtium, judicem quaestionis: cui nisi ego vi populi, et hominum clamore atque convitio restitissem; ex hac decuria nostra, [78] cujus mihi copiam quam largissime factam oportebat, erepta esset facultas eorum, [79] quos iste annuerat, in suum consilium sine causa suae [80] subsortiebatur. * * *

Multa desunt.

[77] *reperire possit.*] Dedi pro vulgato *posset.* refertur enim ad *progreditur.* Sic jam editum est in Basileensibus, Cratandri, Camerarii, etc. in ed. Lamb. Gruterus temere *posset* ex edd. prioribus revocavit, securus latinitatis.

[78] *cujus mihi copiam.*] Asconius *potestatem.* Est glossa, nata e verbo sequente *facultas,* quod tamen et ipsum hic non potestatem aliam, quam quae est in alicujus rei facultate copiaque, significat, ut in *facultas numorum* et similibus. v. Clav. in h. v.

[79] *quos iste annuerat.*] Edd. pr. *annumerat,* alii aliter corrigunt. Sed et hoc et seqq. sunt vitiosa, nec sine plenioribus libris bene corrigi possunt.

[80] Abest *suae.*

ACCUSATIONIS

IN

C. VERREM

LIBER SECUNDUS; DE JURISDICTIONE SICILIENSI.

ORATIO SEPTIMA.

ARGUMENTUM ASCONII.

Haec sine dubio ad accusationem propositi criminis spectat oratio. nam in superiore anteactae res sunt expositae: quae quia magis adjuvant accusationem, quam ipsae sint principales, in unum librum coactae sunt judicio Ciceronis cursim enumerantis, quae Verres quaestor; quae proquaestore; quae legatus; quae denique praetor urbanus admiserit. Ubi ventum est ad causam ipsam, et Siciliensia crimina, quatuor libros edidit: unum de jurisdictione; alterum de frumento; tertium de signis; quartum de suppliciis. In qua distributione non ordo temporis, sed facinorum genera et momenta, servata sunt. Incipit autem a laude Siciliae, et egreditur ad crimen Dionis, deinde Sosippi et Epicratis. Sed de jure Siculorum everso frustra quidam Ciceronem reprehendunt, quod non inde coeperit: cum superiora crimina non egeant ejusmodi tractatu, qui ad sequentia pertinet; et oratoris consilio a magnis iisdemque clarioribus sumendum esset exordium. Itaque post hoc, duo criminum genera persequitur ad extremum. Primum de Heraclio; de expressis honoribus ab invitis; de Epicrate Bidino; deque rebus capitalibus, ubi de Sopatro, de Sthenio: quae omnia sunt de jure dicundo. Alterum de senatoribus; de sacerdotibus; de censoribus pretio a Verre factis; de collatione in statuas; de publicanorum cum Verre convenientia in furtis; de tabulis Carpinatii pecunias Verris extraordinarias continentibus. Genus causae in omnibus Verrinarum libris admirabile. Status principaliter conjectura.

Multa mihi necessario, judices, praetermittenda sunt, ut possim [1] aliquo modo aliquando de iis rebus, 1

[1] *aliquo modo aliquando.*] Sic edd. pr. Ald. Basil. omnes. Victorius primus delevit *aliquando*, secutusque idem P. Manut. Aldus jun.

quae meae fidei commissae sunt, dicere. Recepi enim causam Siciliae. ea me ad hoc negotium provincia attraxit. Ego tamen hoc onere suscepto, et recepta causa Siciliensi, amplexus animo sum aliquanto amplius. Suscepi enim causam totius ordinis; suscepi causam populi Romani: [2] quod putabam tum denique recte judicari posse, si non modo reus improbus adduceretur; sed etiam diligens et firmus accusator ad judicium veniret. Quo mihi maturius ad Siciliae causam veniendum est, relictis ceteris ejus furtis ac flagitiis, ut et viribus quam integerrimis agere, et ad dicendum temporis satis habere possim. Atque adeo, antequam de incommodis Siciliae dico, pauca mihi videntur esse de provinciae dignitate, vetustate, utilitate dicenda. Namcum omnium sociorum provinciarumque rationem diligenter habere debetis, tum praecipue Siciliae, judices, plurimis justissimisque de causis: primum, quod omnium nationum exterarum princeps Sicilia se ad amicitiam fidemque populi Romani applicuit: prima omnium, id quod ornamentum imperii est, provincia est appellata: prima docuit majores nostros, quam praeclarum esset, exteris gentibus im-

qui deinde idem in ed. maj. dedit *aliquando*, sine *aliquo modo:* quod et Graevius secutus est. Gruterus vetus restituit, in quo et Mss. omnes consentiunt. *aliquando* necessarium est: *aliquo modo*, si verum est, significat, si non plene, quod fieri non potest, (ut supra ipse dixit,) tamen quodammodo; mediocriter, et non nimis breviter ac festinanter. Qui sensus, quem sine dubio Victorius vidit, cum non incommodus aut alienus sit, delere haec verba non sum ausus: nec similitudo illa, in *aliquo modo, aliquando*, quae offendebat Victorium, a Ciceronis consuetudine aliena est.

[2] *quod putabam*, etc.] Primum legenti haec olim venit in mentem *quam:* quod post vidi et Hotomanno placuisse. refertur manifeste ad *causam senatus;* nempe an ei judicia adimenda sint nec ne, et ille sua an aliena culpa male ante judicarit. In vulgata lectione Hotom. putabat intelligi *de ea caussa;* quod mihi durius videtur: malimque, si ita a Cicerone sit, simpliciter intelligere de judicibus: qui recte judicare non possunt, nisi, etc.

perare: sola fuit ea fide benivolentiaque erga populum Romanum, ut civitates ejus insulae, quae semel [3] in amicitiam nostram venissent, numquam postea deficerent: pleraeque autem, et maxime illustres in amicitia perpetuo manerent. Itaque majoribus nostris in Africam ex hac provincia gradus imperii factus est. neque enim tam facile opes Karthaginis tantae concidissent, nisi illud et rei frumentariae subsidium, et receptaculum classibus nostris pateret. Quare P. Africanus, Karthagine deleta, Siculorum urbes signis monumentisque pulcherrimis exornavit: ut, quos victoria populi Romani maxime laetari arbitrabatur, apud eos monumenta victoriae plurima collocaret. Denique ille ipse M. Marcellus, cujus in Sicilia virtutem hostes, misericordiam victi, fidemque ceteri Siculi perspexerunt, non solum sociis in eo bello consuluit, verum etiam superatis hostibus temperavit. Urbem pulcherrimam, Syracusas, quae cum manu munitissima esset, tum loci natura, terra ac mari claudebatur, cum vi consilioque cepisset, non solum incolumem passus est esse, sed ita reliquit ornatam, ut esset idem monumentum victoriae, mansuetudinis, continentiae: cum homines viderent, et quid expugnasset, et quibus pepercisset, et quae reliquisset. tantum ille honorem Siciliae habendum putavit, ut ne hostium quidem urbem ex sociorum insula tollendam arbitraretur. Itaque ad omnes res Sicilia provincia semper usi sumus, ut, quidquid ex sese posset efferre, id non apud eos nasci, sed [4] domi

[3] *in am. n. venissent*] int. sua sponte se applicuere ad nos, ut quaedam civitates Siciliae bello Punico primo fecere: quae sequuntur, sunt victae et in potestatem redactae, ut Syracusae et aliae, quas per *maxime illustres* intelligit.

[4] *domi nostrae conditum.*] E Ms. antiquo addidere nonnulli cum

nostrae conditum putaremus. Quando illa frumentum, quod deberet, non ad diem dedit? quando id, quod opus esse putaret, non ultro pollicita est? quando id, quod imperaretur, recusavit? Itaque ille M. Cato Sapiens, cellam penariam reipublicae nostrae, nutricem plebis Romanae, Siciliam nominavit. Nos vero experti sumus, Italico maximo difficillimoque bello, Siciliam nobis non pro penaria cella, sed pro aerario illo majorum vetere ac referto fuisse. nam sine ullo sumtu nostro, coriis, tunicis, frumentoque suppeditato, maximos exercitus nostros [5] vestivit, aluit, armavit.
3 Quid illa, quae forsitan ne sentimus quidem, judices, quanta sunt? quod multis locupletioribus civibus utimur, quod habent propinquam, fidelem, fructuosamque provinciam, quo facile excurrant, ubi libenter negotium gerant: quos illa partim mercibus suppeditandis cum quaestu compendioque dimittit, partim retinet, ut arare, ut pascere, ut negotiari libeat, ut denique sedes ac domicilium collocare. quod commodum non mediocre populi Romani est; tantum [6] civium Romanorum numerum, tam prope ab domo, tam bonis fructuosisque rebus detineri. Et quoniam quasi quaedam praedia populi Romani sunt, vectigalia nostra atque provinciae: quemadmodum propinquis vos vestris praediis maxime delectamini; sic populo Romano jucunda

Lambino *jam cond.* quos secutus est Graevius. Sic *jam conditus* est etiam Muren. 24 Mihi id languere in oratione tam elegante videtur.

[5] *vestivit, aluit, armavit.*] Concinne ista respondent superioribus, *coriis, tunicis, frumento.* Patet, sagum esse genus tunicae. *armavit* refertur ad coria, non tam, quia coriis texere tentoria, et in obsidionibus muros, adversus vim machinarum, sed etiam, quia in scutis et clypeis crates inducitur corio bubulo.

[6] *civium Rom.*] *Rom.* deletum est a Lamb. et Graevio, quia non repertum est in Ms. vetere. Et sane non admodum placet. Edd. vett. constanter servant.

suburbanitas est hujusce provinciae. Jam vero hominum ipsorum, judices, ea patientia, virtus, frugalitasque est, ut proxime ad nostram disciplinam illam veterem, non ad hanc, quae nunc increbruit, videantur accedere. nihil ceterorum simile Graecorum: nulla desidia, nulla luxuria; contra summus labor in publicis privatisque rebus, summa parsimonia, summa diligentia. Sic porro nostros homines diligunt, ut his solis neque publicanus, neque negotiator odio sit. Magistratuum autem nostrorum injurias ita multorum tulerunt, ut numquam ante hoc tempus ad aram legum praesidiumque vestrum publico consilio [7] confugerint: tametsi et [8] illum annum pertulerant, qui sic eos afflixerat, ut salvi esse non possent, nisi C. Marcellus quasi aliquo fato venisset, ut bis ex eadem familia salus Siciliae constitueretur, et postea M. Antonii infinitum illud imperium senserant. Sic a majoribus suis acceperant, tanta populi Romani in Siculos esse beneficia, ut etiam injurias nostrorum hominum perferendas putarent. In neminem civitates ante hunc testimonium publice dixerunt. Hunc denique ipsum pertulissent, si humano modo, si usitato more, si denique uno aliquo in genere peccasset. Sed cum perferre non possent luxuriem, crudelitatem, avaritiam, superbiam: cum omnia sua commoda, jura, beneficia senatus populique Romani, unius scelere ac libidine perdidissent: hoc statuerunt, aut istius injurias per vos ulcisci et persequi; aut, si vobis indigni essent visi, quibus opem auxiliumque ferretis, urbes ac sedes suas

[7] *confugerint.*] Edd. vett. *confugerent.* illud est e Ms. Nannii recte repositum. Sic conjecerat Hotom. non difficili divinatione.

[8] *illum annum*] quo M. Lepidus praetor fuit, frustra a Metellis accusatus. de tota re v. et Vellej. II, 31.

relinquere; quandoquidem agros jam ante istius injuriis
4 exagitati reliquissent. Hoc consilio a L. Metello legationes universae petiverunt, ut quamprimum isti succederet: hoc animo toties apud patronos de suis miseriis deplorarunt: hoc commoti dolore, postulata consulibus, quae non postulata, sed in istum crimina viderentur esse, ediderunt. Fecerunt etiam, ut me, cujus fidem continentiamque cognoverant, prope de vitae meae statu dolore ac lacrymis suis deducerent, ut ego istum accusarem; a quo mea longissime ratio voluntasque abhorrebat: [9](quamquam in hac causa multo plures partes mihi defensionis, quam accusationis, suscepisse videor:) postremo homines ex tota provincia nobilissimi primique, publice privatimque venerunt: gravissima atque honestissima quaeque civitas vehementissime suas injurias persecuta est.

At [10] quemadmodum, judices, venerunt? Videor enim mihi liberius apud vos jam pro Siculis loqui debere, quam forsitan ipsi velint: saluti enim eorum potius consulam, quam voluntati. Ecquem existimatis umquam, ulla in provincia, reum absentem contra inquisitionem accusatoris, tantis opibus, tanta cupiditate, esse defensum? Quaestores utriusque provinciae, qui isto praetore fuerant, cum fascibus mihi praesto fuerunt. Hi porro, qui successerunt, vehementer istius cupidi, liberaliter ex istius cibariis tractati, non minus acres contra me fuerunt. Videte, quid potuerit, qui quatuor in una provincia quaestores, studiosissimos defensores propugnatoresque habuerit: praetorem vero cohortemque

[9] *quamquam - - videor.*] In parenthesi dicta sunt: atque sic interpunxi.

[10] *quemadmodum venerunt*] refertur ad tempus, et alias περιστάσεις, de quibus mox dicitur, difficultatem abeundi Romam, etc.

totam sic studiosam, ut facile appareret, non tam illis Siciliam, quam inanem offenderant, quam Verrem ipsum, qui plenus decesserat, provinciam fuisse. Minari Siculis, si decressent legationes, quae contra istum dicerent: minari, si qui essent profecti: aliis, si laudarent, benignissime promittere: gravissimos privatarum rerum testes, quibus nos praesentibus denuntiavimus, eos vi custodiisque retinere. Quae cum omnia facta sint, tamen unam solam scitote esse civitatem Mamertinam, quae publice legatos, qui istum laudarent, miserit. Ejus autem legationis principem, civitatis nobilissimum, C. Hejum, juratum dicere audistis: isti navem onerariam maximam, Messanae esse, publice coactis operis, aedificatam. idemque Mamertinorum legatus, istius laudator, non solum istum bona sua, verum etiam sacra, [11] deosque penates, a majoribus traditos, ex aedibus suis eripuisse dixit. Praeclara laudatio, cum duabus in rebus legatorum una opera consumitur, in laudando atque repetendo. Atque ea ipsa civitas qua ratione illi amica sit, dicetur certo loco. Reperietis enim, quae causae benivolentiae sint Mamertinis erga istum, eas ipsas causas satis justas esse damnationis. Alia civitas nulla, judices, publico consilio laudat. Vis illa summi imperii tantum potuit apud perpaucos homines, non civitates, ut aut levissimi quidam ex miserrimis desertissimisque oppidis invenirentur, qui injussu populi ac senatus proficiscerentur: aut ii, qui contra istum legati decreti erant, et testimonium publicum ac mandata accepe-

[11] *deosque penates, a majoribus traditos.*] *A m. tr.* mihi glossam sapere visa sunt. Omnes enim penates tales sunt: pro quibus *dii patrii* dicuntur: et sunt alia talia in his libris Verrinis, quae et notavimus suis locis.

rant, vi ac metu retinerentur. Quod ego in paucis tamen usu venisse non moleste fero, quo reliquae, tot, et tantae, et tam graves civitates, tota denique Sicilia plus auctoritatis apud vos haberet, cum videretis, nulla vi retineri, nullo periculo prohiberi potuisse, quo minus experirentur, ecquid apud vos querimoniae valerent antiquissimorum fidelissimorumque sociorum. Nam, quod fortasse non nemo vestrûm audierit, istum a Syracusanis publice laudari: id, tametsi priore actione ex Heraclii Syracusani testimonio, cujusmodi esset, cognovistis; tamen vobis alio loco, ut se tota res habeat, quod ad eam civitatem attinet, demonstrabitur. Intelligetis enim, nullis hominibus quemquam tanto odio, quanto istum Syracusanis, et esse, et fuisse.

6 At enim istum soli Siculi persequuntur: cives Romani, qui in Sicilia negotiantur, defendunt, diligunt, salvum esse cupiunt. Primum, si ita esset, tamen vos in hac quaestione de pecuniis repetundis, quae sociorum causa constituta est, lege judicioque sociali, sociorum querimonias audire oporteret. Sed intelligere potuistis priore actione, cives Romanos ex Sicilia plurimos, honestissimos, maximis de rebus, et quas ipsi accepissent injurias, et quas scirent aliis esse factas, pro testimonio dicere. Ego hoc, quod intelligo, judices, sic confirmo: videor mihi gratum fecisse Siculis, quod eorum injurias meo labore, [12] inimicitiis, periculo sim persecutus. non minus hoc gratum me nostris civibus intelligo fecisse: qui hoc existimant, juris, libertatis,

[12] *inimicitias periculo.*] A Cicerone esse credo *inimicitiis, periculo*, ut fuit in Ms. antiquo, probatque ipse Gruterus. *Inimicitiae* sic de provincialibus non dicuntur, nec in hoc contextu intelligi possunt. Itaque sic recripsi.

rerum fortunarumque suarum salutem in istius damnatione consistere. Quapropter de istius praetura Siciliensi non recuso, quin ita me audiatis, ut, si cuiquam generi hominum, sive Siculorum, sive nostrorum civium; si cuiquam ordini, sive aratorum, sive pecuariorum, sive mercatorum probatus sit: si non horum omnium communis hostis, praedoque fuerit: si cuiquam denique ulla in re umquam temperaverit: ut vos quoque ei temperetis.

Qui simul atque ei sorte provincia Sicilia obvenit,
statim Romae, et ad urbem, antequam proficisceretur,
quaerere ipse secum, et agitare cum suis coepit, qui-
busnam rebus in ea provincia maximam uno anno pe-
cuniam facere posset. Nolebat in agendo discere
(tametsi non provinciae rudis erat et tiro) sed in Si-
ciliam paratus ac praedam meditatusque venire cupi-
ebat. O praeclare conjectum a vulgo in illam pro-
vinciam omen communis famae atque sermonis! cum
ex nomine istius quid in provincia facturus esset, per-
ridicule homines augurabantur. Etenim quis dubi-
tare posset, cum istius in quaestura fugam et furtum
recognosceret; cum in legatione, oppidorum fano-
rumque spoliationes cogitaret; cum videret in foro
latrocinia praeturae: qualis iste in quarto actu impro- 7
bitatis futurus esset. Atque ut intelligatis, eum Ro-
mae quaesisse non modo genera furandi, sed etiam
nomina, certissimum accipite argumentum, quo facilius
de singulari ejus impudentia existimare possitis. Quo
die [13] Siciliam tetigit, (videte, satisne paratus ex illo
omine urbano, ad everrendam provinciam venerit,)

[13] *Siciliam tetigit.*] Sic edd. pr. et mediae. *Attigit* in ed. Gruteri temere in textum venit. Sed tamen infr. c. 66. etiam est *Siciliam attigit.*

statim Messana litteras Halesam mittit: quas ego
istum in Italia scripsisse arbitror. nam, simul atque e
navi egressus est, dedit operam, ut Halesinus ad se
Dio continuo veniret: se de hereditate velle cognos-
cere, quae ejus filio a propinquo homine, Apollodoro
Laphirone venisset. Ea erat, judices, pergrandis pe-
cunia. Hic est Dio, judices, nunc beneficio Q. Me-
telli civis Romanus factus: de quo, multis viris pri-
mariis testibus, multorumque tabulis vobis priore ac-
tione satisfactum est, H-S undecies numeratum esse,
ut eam causam, in qua ne tenuissima quidem dubita-
tio posset esse, isto cognoscente obtineret: praeterea
greges nobilissimarum equarum abactos: argenti ves-
tisque stragulae domi quod fuerit, [14] esse direptum:
ita H-S undecies Q. Dionem, quod hereditas ei obve-
nisset, nullam aliam ob causam, perdidisse. Quid?
Haec hereditas quo praetore Dionis filio venerat? eo-
dem, quo Anniae, P. Annii senatoris filiae; eodem,
quo M. Liguri senatori, C. Sacerdote praetore.
Quid? tum nemo molestus Dioni fuerat? non plus
quam Liguri, Sacerdote praetore. Quid? ad Verrem
quis detulit? nemo: nisi forte existimatis ei quadru-
8 platores ad fretum praesto fuisse. Ad urbem cum es-
set, audivit, Dioni cuidam Siculo permagnam venisse
hereditatem: heredem statuas jussum esse in foro
ponere: nisi posuisset, Veneri Erycinae esse multa-
tum. Tametsi positae essent ex testamento: puta-
bat tamen, quoniam Veneris nomen esset, [15] causam

[14] *esse direptum.*] Non bene Graevius recepit *dereptum* e Ms. uno vetere, deceptus Criticorum observatione de verbo hoc. Una res deripitur, cum aufertur: copia rerum diripitur.

[15] *causam pecuniae*] int. reperiendae, extorquendae. Similiter *vias pecuniae* dicuntur ad Q. Fr. I, 1. 5. Miror Graevio placuisse conjecturam Nannii et Lambini, *causam calumniae*: quid calumniae esse Venere? at quaestus, lucri spes esse a Venere potest.

pecuniae se reperturum. Itaque apponit, qui petat Veneri Erycinae illam hereditatem. [16] non enim quaestor petiit (ut est consuetudo) is, qui [17] Erycinum montem obtinebat: petit Naevius Turpio quidam, istius excursor et emissarius, homo omnium ex illo conventu [18] quadruplatorum deterrimus, C. Sacerdote praetore condemnatus injuriarum. Etenim erat ejusmodi causa, ut ipse praetor, cum quaereret calumniatorem, paullo tamen consideratiorem reperire non posset. [19] Hunc hominem Veneri absolvit: sibi condemnat. maluit videlicet homines peccare, quam deos: se potius a Dione, quod non licebat, quam Venerem, quod non debebatur, auferre. Quid ego hic nunc Sex. Pompeji Chlori testimonium recitem, qui causam egit Dionis? qui omnibus rebus interfuit; hominis honestissimi, tametsi civis Romanus virtutis causa jamdiu est, tamen omnium Siculorum primi ac nobilissimi. Quid ipsius [20] Q. Caecilii Dionis, hominis probatissimi ac pudentissimi? Quid L. Vetecilii Liguris, T. Manlii, L. Caleni? quorum omnium testi-

16 *non enim quaestor petiit - - obtinebat.*] Sine dubitatione correxi *petiit*: quod et res et verbum *obtinebat* clare jussit facere. Decepit homines alterum *petit*, quod sequitur: sed id pertinet ad narrationem facti, respondetque superiori *apponit*.

17 *montem Erycum*] v. de. h. l. Ind. Geogr. in *Erycus*. Ego tamen ut Graevius reposui *Erycinum*, quia sic reperi in edd. pr. Sic et Ascon. *Erycum* est ab Aldo, quod fere secuti sunt omnes praeter Aldum N. in ed. 1483. Restituit vetus Graevius, sed non ex edd. pr. quas hic nemo inspexit, cum Mediolanensem ipse in manibus haberet.

18 *quadr. deterrimus.*] Ms. Pal. *teterrimus*, ut conjecerant Hotom. et Guil. Verba haec et alibi permutata, ut infr. c. 16.

19 *Hunc hominem V. abs.*] In hoc loco semper haesi. Intelligit Dionem, cujus nomen longius hinc remotum est, et in vicinia est Naevius, quem appellarat *hominem o. - - deterrimum*. Et haesit hic jam Hotomannus, qui lectionem Ms. veteris *Hic hominem* praeferebat. Sed nec hoc satisfacit. de Verre solet dicere *iste*.

20 *Q. Caecilii Dionis*] intellige e c. 7. ubi Dio Q. Metelli beneficio civis R. factus dicitur; unde Q. Caecilius Dio dictus est pleno nomine.

moniis de hac Dionis pecunia confirmatum est. Dixit hoc idem M. Lucullus, se de his Dionis incommodis pro hospitio, quod sibi cum eo esset, jam ante cognosse. Quid? Lucullus, qui tum in Macedonia fuit, melius haec cognovit, quam tu, Hortensi, qui Romae fuisti? ad quem Dio confugit? qui de Dionis injuriis gravissime per litteras cum Verre questus es? Nova tibi haec sunt, et inopinata? nunc primum hoc aures tuae crimen accipiunt? nihil ex Dione, nihil ex socru tua, foemina primaria, Servilia, vetere Dionis hospita, audisti? Nonne multa mei testes, quae tu scis, nesciunt? nonne te mihi testem in hoc crimine eripuit non istius innocentia, [20] sed legis exceptio?

9 TESTIMONIA M. LUCULLI, CHLORI, DIONIS. Satisne vobis magnam pecuniam Venerius homo, qui e Chelidonis sinu in provinciam profectus esset, Veneris nomine [21] quaesisse videtur? Accipite aliam in minore pecunia non minus impudentem calumniam. Sosippus et Epicrates fratres sunt Agyrinenses. Horum pater abhinc duo et xx annos est mortuus. in cujus testamento, quodam loco, si commissum quid esset, multa erat Veneri. ipso xx anno, cum tot interea praetores, tot quaestores, tot calumniatores in provincia fuissent, hereditas ab his Veneris nomine [22] petita est. Causam Verres cognoscit, pecuniam per Volcatium accipit, fere ad H-S cccc millia, ab duobus fra-

[20] *sed legis exceptio*] nempe testimonium denunciari non oportere patronis ac defensoribus.

[21] *quaesisse videtur.*] An *videtur quaesisse*? ut clausula hexametri vitetur.

[22] *petita est.*] Delevi *non* cum Graevio ex Ascon. et Ms. vetere. Voluit Gruterus sic edere, sed operae non paruere, ut patet e nota, cujus lemma non habet negationem.

tribus. Multorum testimonia audistis antea. vicerunt Agyrinenses fratres ita, ut egentes inanesque discederent.

At enim ad Verrem pecunia ista non pervenit. Quae est ista defensio? [23] utrum asseveratur in hoc, an tentatur? mihi enim nova res est. Verres calumniatores apponebat: Verres adesse jubebat: Verres cognoscebat: [24] Verres judicabat: pecuniae maximae dabantur: qui dabant, causas obtinebant: tu mihi ita defendas? non est ista Verri numerata pecunia. Adjuvo te: mei quoque testes idem dicunt: Volcatio dicunt sese dedisse. Quae vis erat in Volcatio tanta, ut H-S cccc millia a duobus hominibus auferret? et quis Volcatio, si sua sponte venisset, unam libellam dedisset? Veniat nunc: experiatur: tecto recipiet nemo. At ego amplius dico, H-S quadringenties accepisse te arguo contra leges: nego tibi ipsi ullum nummum esse numeratum: sed cum ob tua decreta, ob imperata, ob judicata, pecuniae dabantur, non erat quaerendum, cujus manu numerarentur, sed cujus injuria cogerentur. Comites illi tui delecti, manus erant tuae: praefecti, scribae, medici, accensi, haruspices, praecones erant manus tuae. [25] ut quisque

[23] *utrum asser. - - tentatur.*] Idem aliis verbis dictum vide in fine capitis: *neque nunc tam mihi isti*, etc.

[24] *Verres judicabat.*] Quomodo Verres *judicabat*, cum praetoris non sit judicare? nempe, quia aut de cohorte sua judices dabat, qui quod ipse juberet judicabant, aut judices legitimos cogebat idem facere, unde per ipsos judicabat. v. c. 13. Mox edd. vett. *quae vis erat Volcatio t.*

[25] *ut quisque te m. cognatione affinitate, nec. aliqua attingebat.*] In edd. R. Br. et Mediol. est tantum *necessitudine aliqua attingebat.* Ascensiana addit prima *ut quis;* nihil amplius. id supplementum ipsa forma loquendi dabat. At Aldina plenius; *quo quisque te maxime cog. aff. necess. aliqua:* denique factum est, ut editum a Grutero et Graevio. Patet locum interpolatum esse. Ego credo, modo excidisse in

te maxime necessitudine aliqua attingebat, ita maxime manus tua putabatur: cohors tota illa tua, quae plus mali Siciliae dedit, [26] quam si centum cohortes fugitivorum fuissent, tua manus sine controversia fuit. quidquid ab horum quopiam captum est, id non modo tibi datum, sed tua manu numeratum judicari necesse est. Nam, si hanc defensionem probabitis, *Non accepit ipse:* licet, omnia de pecuniis repetundis judicia tollatis. [27] nemo umquam tam reus, tam nocens adducetur, qui ista defensione non possit uti. etenim cum Verres utatur; quis erit umquam posthac reus tam perditus, qui non ad Q. Mucii innocentiam referatur, si cum isto conferatur? Neque nunc tam mihi isti Verrem defendere videntur, quam in Verre defensionis tentare rationem. Qua de re, judices, vobis magnopere providendum est. pertinet hoc ad summam reipublicae, et ad existimationem ordinis, salutemque sociorum. Si enim innocentes existimari volumus, non solum nos abstinentes, sed etiam nostros
11 comites praestare debemus. Primum omnium [28] opera danda est, ut eos nobiscum ducamus, qui nostrae famae capitique consulant: deinde, si in hominibus eligendis nos spes amicitiae fefellerit, ut vindicemus,

edd. pr. verba prima, et e vestigiis librorum legendum esse, *ut quisque te maxime nec. aliqua attingebat:* nam et Aquila tantum *ut quisque te familiaritate attigerat* habet: et in istis hominibus, qui memorantur, nulla cognatio aut affinitas intelligi potest: at necessitudo, quae inter Praetorem et ministros, comites, erat. *Maxime* omitti non potest, quia respondet sequentibus, *ita maxime.*

[26] *quam si centum cohortes f. f.*] Hic aliquid deesse videtur, ut *in Sicilia,* ut *ibi,* aut simile quid.

[27] *n. unquam tam reus, tam nocens.*] Ita edd. vett. et Mss. plerique. Primum *tam* expunxere Lamb. et Graev. Ego servavi. *tam reus est,* ita multis criminibus reus, ut Cicero dixit in hac ipsa oratione.

[28] *opera tanta danda est.*] Delevimus cum Graevio *tanta:* quod nihili est evidenter, nec habet quod ei respondeat in seqq.

missos faciamus, semper ita vivamus, ut rationem reddendam nobis arbitremur. Africani est hoc, hominis liberalissimi: [29] (verumtamen ea liberalitas est probanda, quae sine periculo existimationis est, ut in illo fuit.) Cum ab eo quidam [30] vetus assectator, ex numero amicorum, non impetraret, uti se praefectum in Africam duceret, et id ferret moleste: *Noli*, inquit, *mirari, si tu a me hoc non impetras. ego jam pridem ab eo, cui meam existimationem caram fore arbitror, peto, ut mecum praefectus proficiscatur, et adhuc impetrare non possum.* Etenim re vera multo magis est petendum ab hominibus, si salvi et honesti esse volumus, ut eant nobiscum in provinciam, quam hoc illis in beneficii loco deferendum. Sed tu, cum et tuos amicos in provinciam, quasi in praedam, invitabas, et cum illis, ac per eos praedabare, et eos in concione annulis aureis donabas; non statuebas, tibi non solum de te, sed etiam de illorum factis rationem esse reddendam?

[31] Cum hos sibi quaestus constituisset, magnos atque uberes, ex his causis, quas ipse instituerat in consilio, hoc est, cum sua cohorte, cognoscere: tum infinitum genus invenerat ad innumerabilem pecuniam corripi-

[29] *verumtamen - - fuit.*] Hoc in parenthesi est accipiendum, quam notavimus: qua non animadversa, male interpretatus est P. Manutius ad L. I. c. 50.

[30] *v. assectator et ex n. a.*] Copula abest edd. vett. Itaque delevi, in uno Nannii Ms. reperta est. Sed fortasse totum hoc *ex n. a.* spurium est et a glossatore. Nam assectatores sunt homines tenues, qui aliquem assidue comitantur, ut aliquando aliquid commodi accipiant. v. Clav. Nec credibile hominem tam nihili in numero amicorum Africani fuisse.

[31] *Cum - - constituisset - - tum - - invenerat.*] Hujus formae et alia sunt exempla, ut supra c. 2. *quae cum manu munitissima esset, tum - - claudebatur.* L. III, 54. princ. Hoc non animadverso, Nannius putabat legendum esse e Ms. suo: *quas ipse instituerat cum in consilio suo*, quia sequeretur, *tum invenerat.*

21 endam. Dubium nemini est, quin omnes omnium pecuniae positae sint in eorum potestate, qui judicia dant, et eorum, qui judicant: quin nemo nostrûm possit aedes suas, nemo fundum, nemo bona patria obtinere, si, cum haec a quopiam vestrûm petita sint, praetor improbus, cui nemo intercedere possit, det, quem velit judicem, judex nequam et levis, quod praetor jusserit, judicet. Si vero illud quoque accedet, ut in ea verba praetor judicium det, [32] ut vel L. Octavius Balbus judex, homo et juris et officii peritissimus, non possit aliter judicare: [33] [si judicium sit ejusmodi] L. OCTAVIUS JUDEX ESTO: [34] SI PARET, FUNDUM CAPENATEM, QUO DE AGITUR, EX JURE QUIRITIUM P. SERVILII ESSE, NEQUE IS FUNDUS Q. CATULO RESTITUETUR: non necesse erit L. Octavio judici cogere P. Servilium, Q. Catulo fundum restituere, aut condemnare eum, quem non oporteat? Ejusdemmodi totum jus praetorium, ejusdemmodi omnis res judiciaria fuit in Sicilia per triennium, Verre praetore. De-

[32] *ut vel L. Balbus.*] Edd. pr. *L.* omittunt, quas sequitur Graevius. non est tanti. Sed qui hic mox *L. Balbus*, pro Cluent. 38. dicitur *P. Balbus.* ubi vid. Ante edd. pr. habent *accidit* pro *accedet.*

[33] *si judicium sit ejusmodi.*] Sic edidere Lamb. Gruterus. At ab edd. vett. abest *si judicium.* Hoc ergo certe delendum, ut factum a Graevio. Tum edd. pr. habent *sic ejusmodi:* quod Aldus correxit, *sit ejusmodi;* idque omnes secuti sunt. At illa prima lectio mihi clare videtur indicare, hunc locum esse interpolatum, et ea verba esse ab adscripta glossa, *sic, ejusmodi.* nec certe opus erat, hic aliud dici, praeter ipsam formulam. elegans est in hujusmodi oratione addere, verbi gratia, ex. caussa, et similia, non *sic, ejusmodi.* Et optime cohaerent omnia; *si vero illud quoque accedat - - non necesse erit,* etc. Certe, si *sit ejusmodi* probamus, addendum erit *si: si sit ejusmodi,* vel potius *si sint ejusmodi,* scil. verba. Sed ego totum deleverim.

[34] *si paret.*] Graevius hoc P. Manutio tribuit, cum ante fuerit *si apparet.* Immo *paret* est in edd. pr. Mediol. Ascensiana dat operarum aut correctoris imperiti vitio *si patet.* Aldus fecit *apparet,* quod primum mutatum est in vetus *paret* ab Aldo Nep. 1583. idque verum est.

creta ejusmodi: SI NON ACCIPIT, QUOD TE DEBERE DICIS, ACCUSÉS: [35] SI PETIT, DUCAS. C. Fuficium duci jussit petitorem, L. Suetium, L. Racilium. Judicia hujusmodi; [36] QUI CIVES ROMANI ERANT, SI SICULI ESSENT, TUM SI EORUM LEGIBUS DARE OPORTERET. QUI SICULI SI CIVES ROMANI ESSENT. Verum, ut totum genus complectamini judiciorum; prius jura Siculorum, deinde istius instituta cognoscite.
Siculi hoc jure sunt, ut, quod civis cum cive agat, 13
domi certet suis legibus: quod Siculus cum Siculo non ejusdem civitatis, ut de eo praetor judices ex P. Rupilii decreto, quod is de decem legatorum sententia statuit, quam legem illi Rupiliam vocant, sortiatur. Quod privatus a populo petit, aut populus a privato: senatus ex aliqua civitate, qui judicet, datur, cum alternae civitates rejectae sunt. Quod civis Romanus a Siculo petit, Siculus judex datur: quod Siculus a cive Romano, civis Romanus datur: ceterarum rerum selecti judices civium Romanorum ex conventu proponi solent. Inter aratores et decumanos, lege frumentaria, quam Hieronicam appellant, judicia fiunt. Haec omnia isto praetore non modo perturbata, sed plane et Siculis et civibus Romanis erepta sunt: primum suae leges; quod civis cum cive ageret, aut eum judicem, quem commodum erat, praeconem, haruspicem, medicum suum dabat: aut, si legibus erat judicium constitutum, et ad civem suum judicem venerant, libere civi judicare non licebat. Edictum enim

[35] *si petitur, ducas.*] Hoc natum est e lectione vitiosa edd. pr. *patitur*, qnamquam sic ap. Asconium editur. Legendum sine dubio *petit*: ut jam dederat P. Manutius a. 1450. et post eum Nepos. nam *si petitur* nullum sensum habet.

[36] *Q. C. R. erant*] int. judices dabantur: item, *si Siculi essent*, int. rei. et similiter in sequenti.

hominis cognoscite, quo edicto omnia judicia redegerat in suam potestatem: SI QUI PERPERAM JUDICASSET, SE COGNITURUM: CUM COGNOSSET, ANIMADVERSURUM. idque cum [37] faciebat, nemo dubitabat, quin, eum judex alium de suo judicio putaret judicaturum, seque in eo capitis periculum aditurum, voluntatem spectaret ejus, quem statim de capite suo putaret judicaturum. [38] Selecti e conventu, aut propositi ex negotiatoribus judices nulli. haec copia, quam dico, judicum, cohors, non Q. Scaevolae, qui tamen de cohorte sua dare non solebat: sed C. Verris. Cujusmodi cohortem putatis hoc principe fuisse? [39] sicuti videtis edictum: SI QUID PERPERAM JUDICARIT SENATUS. Eum quoque ostendam, si quando sit datus, coactu istius, quod non senserit, judicasse. Ex lege Rupilia sortitio nulla, nisi cum nihil intererat istius. Lege Hieronica judicia plurimarum controversiarum,

[37] *faciebat, nemo dubitabat.*] Sic edd. pr. P. Manutius primus a. 1450. dedit *dubitat;* quod *dubitabat* non consentiret sequentibus, *putet, spectet,* etc. idque defendit ex ea caussa Hotomannus, revocavitque Graevius. At *dubitat* vicissim non consentit verbo *faciebat*, quod necessario sequi debet *dubitabat.* Si *dubitat* verum esset, ut res ad praesens tempus referretur, deberet esse *fecerit.* Sed sermo est de praeterito, et illa tempora praesentia post *dubitabat* sunt vitiosa, scribendumque bis *putaret, spectaret.* Origo vitii intelligitur ex edd. pr. in quibus est *putat:* quod manifeste est e compendio *putat* pro *putaret.* huic cetera sunt accommodata.

[38] *Selecti e conventu, aut prop. ex negotiatoribus.*] *Conventu,* est e civibus Rom. At etiam negotiatores sunt cives. Nempe, quia hi sunt equites Rom. (v. Clavis in *negotiator*) ab civibus R. plebeji ordinis distinguuntur. Sic apud Vellejum II, 110. 6. pariter cives R. et negotiatores distinguuntur. Mirifice hic interpretes laborant; quod *conventus* et *negotiatorum* notionem veram non habent: quam nos utramque tradidimus e Cicerone in Clave.

[39] *sicuti videtis edictum.*] Hoc non intelligo. Etiam suspectus locus fuit Hotomanno. Graevius lectores amandat ad P. Manutium, qui nihil hic dicit. Enimvero haec non conveniunt antecedenti interrogationi: *Cujusmodi cohortem - - - fuisse?* nam id ex edicti verbis non intelligitur. Suspicatus sum Ciceronem scripsisse: *sicuti videtis ipsum:* aut simpliciter, *sicuti videtis:* quod magis placet. Verbum *edictum* additum a glossatore, ut indicaret, verba sequentia esse ex edicto.

sublata uno nomine omnia: de conventu ac negotiatoribus nulli judices. Quantam potestatem habuerit, videtis: quas res gesserit, cognoscite.

Heraclius est Hieronis filius, Syracusanus, homo in 14
primis domi suae nobilis, et ante hunc praetorem vel pecuniosissimus Syracusanorum: nunc nulla alia calamitate, nisi istius avaritia atque injuria, pauperrimus. Huic hereditas facile ad H-S tricies venit testamento propinqui sui, Heraclii: plena domus caelati argenti optimi, multaeque stragulae vestis, pretiosissimorumque mancipiorum: quibus in rebus istius cupiditates et insanias quis ignorat? Erat in sermone res, magnam Heraclio pecuniam venisse: non solum Heraclium divitem, sed etiam ornatum supellectili, argento, veste, mancipiis futurum. Audit haec etiam Verres: et primo, illo suo leviore artificio Heraclium aggredi conatur, ut eum roget inspicienda, quae non reddat. deinde a quibusdam Syracusanis admonetur: hi autem quidam erant affines istius, quorum iste uxores numquam alienas existimavit, Cleomenes et Aeschrio: qui quantum apud istum, et quam turpi de causa potuerint, ex reliquis criminibus intelligetis. Hi, ut dico, hominem admonent; rem esse praeclaram, refertam omnibus rebus: ipsum autem Heraclium, hominem esse majorem natu, non promtissimum: et eum praeter Marcellos, patronum, [40] quem jure suo adire aut appellare possit, habere neminem: esse in eo testamento, quo ille heres esset, scriptum, ut statuas in palaestra deberet ponere. faciemus, ut palaestritae negent ex testamento esse positas: petant hereditatem,

[40] *quem - - appellare possit.*] Sic correxi vulgatum *posset* ex lege Grammatica.

quod eam palaestrae [41] commissam esse dicant. Placuit ratio Verri. nam hoc animo providebat, cum tanta hereditas in controversiam venisset, judicioque peteretur, fieri non posse, ut sine praeda ipse discederet. approbat consilium: auctor est, ut quam primum agere incipiant, hominemque id aetatis, minime litigiosum, quam tumultuosissime adoriantur. Scribitur Heraclio dica. Primo mirantur omnes improbitatem calumniae: deinde qui istum nossent, partim suspicabantur, partim plane videbant, adjectum esse oculum hereditati. Interea dies advenit, quo die sese ex instituto, ac lege Rupilia, dicas sortiturum Syracusis iste edixerat: paratus ad hanc dicam sortiendam venerat. tum eum docet Heraclius, non posse eo die sortiri, quod lex Rupilia vetaret diebus xxx sortiri dicam, quibus scripta esset. dies xxx nondum fuerant. sperabat Heraclius, si illum diem effugisset, ante alteram sortitionem Q. Arrium, quem provincia tum maxime exspectabat, successurum. Iste omnibus dicis diem distulit: et eam diem constituit, ut hanc Heraclii dicam sortiri post dies xxx ex lege posset. Posteaquam ea dies venit: iste incipit simulare, se velle sortiri. Heraclius cum advocatis adit, et postulat, ut sibi cum palaestritis, hoc est, cum populo Syracusano, aequo jure disceptare liceat. Adversarii postulant, ut in eam rem judices dentur, ex his civitatibus, quae in id forum [42] convenirent. Electi, qui Verri videren-

[41] *commissam esse.*] Edd. pr. *commisissae.* Correxit Aldus, *commisisse. Commissam esse,* recte Hotomannus, ut in Ms. repererat Nannius. Exempla hujus corruptionis, qua perfectum passivum in activum contractum est, plura notata sunt a viris doctis: eaque observatio profuit et prodesse potest ad hoc genus vitii indagandum in aliis locis.

[42] *convenirent. Electi, qui.*] Sic interpunxi, ut jam fecit Graevius. In ceteris est: *convenirent, electi,* etc.

tur. Heraclius contra, ut judices e lege Rupilia dentur: ut ab institutis superiorum, ab auctoritate senatus, ab jure omnium Siculorum ne recedatur. Quid ego 16
istius [43] in jure dicundo libidinem demonstrem? quis vestrum non ex urbana jurisdictione cognovit? quis umquam, isto praetore, Chelidone invita, lege agere potuit? non istum, ut non neminem, provincia corrupit: idem fuit, qui Romae. Cum id, quod omnes intelligebant, diceret Heraclius, jus esse certum Siculis, inter se quo jure certarent, legem esse Rupiliam, quam P. Rupilius consul de decem legatorum sententia dedisset: hoc omnes semper in Sicilia consules praetoresque servasse: negavit se judices e lege Rupilia sortiturum. quinque judices, quos commodum ipsi fuit, dedit. [44] Quid hoc homine facias? quod supplicium dignum libidini ejus invenias? Praescriptum tibi cum esset, homo deterrime et impudentissime, quemadmodum inter Siculos judices dares: cum imperatoris populi Romani auctoritas, legatorum decem, summorum hominum, dignitas, senatus consultum intercederet, cujus consulto P. Rupilius de X legatorum sententia leges in Sicilia constituerat: cum omnes ante te praetorem, Rupilias leges et in ceteris rebus et in judiciis maxime observassent: tu ausus es pro nihilo prae tua praeda tot res sanctissimas ducere? tibi nulla lex fuit? nulla religio? nullus existimationis pudor? nullus judicii metus? nullius apud te gravis auctori-

43 *in j. d. libidinem et scelera demonstrem.*] Delevi *et scelera*, quod non est in edd. vett. nec in plerisque Mss. et fere id habent sine copula: unde patet id verbum esse adscriptum, explicaret *libidinem*; quam in hac re alibi solam commemorat. ea quae sit, v. in Clave.

44 *Quid huic hom. f.*] In libro vetere fuit *hoc homine*, quod recepit Graevius. bene. Mox idem *teterrime* pro *deterrime*, v. supra ad c. 7. ubi nihil mutavit.

tas? nullum exemplum, quod sequi velles?
ut institui dicere, quinque judicibus nulla leg
instituto, [45] nulla religione, nulla sorte, ex
istius datis, non qui causam cognoscerent,
quod imperatum esset, judicarent; eo die nih
17 est, adesse jubentur postridie. Heraclius inte
omnes insidias a praetore fortunis suis fieri
capit consilium de amicorum et propinquorum
tia, non adesse ad judicium. itaque Syrac
nocte profugit. Iste postero die mane, cu
maturius, quam umquam antea, surrexisset:
citari jubet. ubi comperit Heraclium non ad
gere incipit eos, ut absentem Heraclium co
rent. Illi eum commonefaciunt, ut, si ei
utatur instituto suo, nec cogat ante horam
de absente secundum praesentem judicare. in
Interea sane perturbatus et ipse, et ejus amic
siliarii, moleste ferre coeperunt, Heraclium pr
putabant absentis damnationem, praesertin
pecuniae, multo invidiosiorem fore, quam si
damnatus esset. Eo accedebat, quod judices e
pilia dati non erant; multo etiam rem [46] turp
iniquiorem visum iri intelligebant. Itaque
corrigere vult, apertior ejus cupiditas impr
facta est. Nam illis quinque judicibus uti se
jubet, id quod initio e lege Rupilia fieri op

[45] *nulla religione.*] Sic edd. pr. In uno Ms. vetere r *rejectione*, statim receptum est. *Rejectio* in sorte intel Speciem addidit lectioni, quod ante *rejicere* pro per sort judices dictum est. v. Clav. in *rejicere.* Saltem si *rejectio* v *sors* deleri deberet. *nulla religione dati judices* sunt, non ad jurando, non jurati.

[46] *turpiorem fore et iniqu.*] Delevi *fore*, quod in libri est, et ab sententia abhorret. Similiter mox ex iisdem *cu* *mis eum or.* pro, *multis l. cum eum or.* item mox *postera* *tridie.*

citari Heraclium, et eos, qui dicam scripserant: ait, se judices e lege velle sortiri. Quod ab eo pridie, cum multis lacrymis eum oraret atque obsecraret Heraclius, impetrare non potuerat: id ei postera die venit in mentem, e lege Rupilia sortiri dicas oportere. Educit ex urna tres. iis ut absentem Heraclium condemnent, imperat. itaque condemnant. Quae, malum, ista fuit amentia? ecquando te rationem factorum tuorum redditurum putasti? ecquando his de rebus tales viros audituros existimasti? Petatur hereditas ea, quae nulla debetur, in praedam praetoris? interponatur nomen civitatis? imponatur honestae civitati turpissima persona calumniae? Neque hoc solum: sed ita res agatur, ut ne simulatio quidem aequitatis ulla adhibeatur? Nam, per deos immortales, quid interest, utrum praetor imperet, vique cogat aliquem de suis bonis omnibus decedere; an hujusmodi judicium det, quo judicio, indicta causa, fortunis omnibus everti
necesse sit? Profecto enim negare non potes, te ex 18
lege Rupilia sortiri judicium debuisse, cum praesertim Heraclius id postularet. Sin illud dices, te Heraclii voluntate ab lege recessisse: ipse te impedies; [47] ipse tua defensione implicabere. Quare enim primum ille ipse adesse noluit, [48] cum ex eo numero judices haberet, quo postularat? deinde tu cur post illius fugam judices alios sortitus es, si eos, qui erant antea dati, utriusque dederas voluntate? deinde ceteras

[47] *ipse tua def. impl.*] In ed Graev. est *ipse tu tua*. in quo *tu* non placet: nam nec in primo membro addidit; ubi rectius poneretur. In edd. pr. est *ipse te tua*, unde illud *tu* factum est. forte Cicero scripsit *ipsa tua*, vel simpliciter *tua def. impl.*

[48] *c. ex eo numero judices h. quos postularet.*] *Quos* vitiosum mihi visum est semper, Ciceronemque dedisse *quo*: nam non judices certos nominatim petierat. Sed ex eo numero, ex quo secundum legem esse deberent.

dicas omnes illo foro M. Postumius quaestor sortitus est: hanc solam tu illo conventu reperiere sortitus. Ergo, inquiet aliquis, donavit populo Syracusano illam hereditatem. Primum, si id confiteri velim, tamen istum condemnetis, necesse est. [49] neque enim permissum est, ut impune nobis liceat, quod alicui eripuerimus, id alteri tradere. Verum ex ista reperietis hereditate ita istum praedatum, ut perpauca occulte fecerit: populum quidem Syracusanum in maximam invidiam sua infamia, alieno praemio pervenisse: paucos Syracusanos, eos, [50] qui se nunc publice laudationis causa venisse dicunt, et tunc participes praedae fuisse, et nunc non ad istius laudationem, sed ad communem litium aestimationem venisse. Posteaquam damnatus est absens, non solum illius hereditatis, de qua ambigebatur, quae erat H-S tricies, sed omnium bonorum paternorum ipsius Heraclii, quae non minor erat pecunia, palaestrae Syracusanorum, hoc est, Syracusanis, possessio traditur. Quae est ista praetura? Eripis hereditatem, quae venerat a propinquo, venerat testamento, venerat legibus: quae bona is, qui testamentum fecit, huic Heraclio, [51] ante aliquanto, quam est mortuus, omnia utenda ac possidenda tradiderat: cujus hereditatis, cum ille aliquanto ante te praetorem esset mortuus, controversia fuerat nulla, [52] mentionem
19 fecerat nemo. Verum esto, eripe hereditatem pro-

[49] *neque enim permissum est, ut impune nobis liceat.*] Haec videri possunt ταυτολογειν. Sensus est: non est nobis haec potestas permissa, data, per quam nobis imp. liceat, etc.

[50] *qui se - - venisse dicunt.*] Exquisitior ratio postulabat *dicant:* et forte sic est a Cicerone; sed potest hoc ut e persona Ciceronis dictum accipi.

[51] *ante quam est mortuus.*] Meae aures desiderant *esset*, e quo saepe factum *est:* refertur enim ad *tradiderat.*

[52] *mentionem fecerat nemo*] v. Clav. in *mentio.*

pinquis, da palaestritis: praedare in bonis alienis, nomine civitatis: everte leges, testamenta, voluntates mortuorum, jura vivorum. num etiam patriis Heraclium bonis exturbare oportuit? Qui simulac profugit, quam impudenter, quam palam, quam acerbe, dii immortales, illa bona direpta sunt! quam illa res calamitosa Heraclio, quaestuosa Verri, turpis Syracusanis, miseranda omnibus videbatur! Nam illud quidem statim curatur, [53] ut, quidquid caelati argenti fuit in illis bonis, ad istum deferatur: quidquid Corinthiorum vasorum, stragulae vestis, haec nemo dubitabat, quin non modo ex illa domo capta et oppressa, verum ex tota provincia ad istum comportari necesse esset. Mancipia, quae voluit, abduxit; alia divisit: auctio facta est; in qua cohors istius invicta dominata est. Verum illud est praeclarum: Syracusani, qui praefuerant his Heraclii bonis, verbo, redigendis; re, dispertiendis, reddebant eorum negotiorum rationem in senatu: dicebant, scyphorum paria complura, [54] hydrias argenteas, pretiosam vestem stragulam, multa mancipia pretiosa, Verri data esse: dicebant, quantum cuique, ejus jussu, numorum esset datum. Gemebant Syracusani: sed tamen patiebantur. repente recitatur, uno nomine H-S CCL millia jussu praetoris data. sit maximus clamor omnium, non modo optimi cujusque, neque eorum, quibus indignum semper visum erat, bona privati, populi nomine, per summam injuriam erepta: verum etiam ipsi illi auctores

[53] *ut, quidquid - - fuit - - deferatur.*] Debebat esse, *esset*: si *fuit* verum est, e Ciceronis persona dictum intelligi debet.

[54] *hydr. arg. pretiosam v. str. multa mancipia.*] Sic habent edd. veteres recte, quod, post Graevium, restitui. Vulgo *pretiosas, v. str. multam, m.* etc. quod male ex uno Ms. receptum est a Grutero.

injuriae, et ex aliquà particula socii praedae ac rapinarum, clamare coeperunt, sibi ut haberet hereditatem. tantus in curia clamor factus est, ut populus concurreret. Res ab omni conventu cognita, celeriter domum nuntiatur. Homo inimicus his, qui recitassent; hostis omnibus, qui acclamassent; exarsit iracundia ac stomacho. Verumtamen fuit tum sui dissimilis. nostis os hominis, nostis audaciam: tamen tum rumore populi, et clamore, et furto manifesto grandis pecuniae perturbatus est. Ubi se collegit, vocat ad se Syracusanos: quia non posset negare ab illis pecuniam datam; non quaesivit procul alicunde (neque enim probaret) sed proximum, paene alterum filium, quem illam pecuniam diceret abstulisse. ostendit se reddere coacturum. Qui posteaquam id audivit, habuit dignitatis, et aetatis, et nobilitatis suae rationem. verba apud senatum fecit: docuit, ad se nihil pertinere. de isto, id, quod omnes videbant, neque ille quidem obscure, locutus est. itaque illi Syracusani statuam postea statuerunt: et is, ubi primum potuit, istum reliquit, [55]de provinciaque decessit. Et tamen ajunt eum queri solere nonnumquam, se miserum, quod non suis, sed suorum peccatis et criminibus prematur. Triennium provinciam obtinuisti: gener electus adolescens unum annum tecum fuit: sodales, viri fortes, legati tui primo anno te reliquerunt: unus legatus P. Tadius, qui erat reliquus, non ita multum tecum fuit: qui si semper una fuisset, tamen summa cura tum tuae, tum multo etiam magis suae famae pepercisset. Quid est, quod tu alios accuses? quid est,

[55] *de provinciaque decessit.*] Sic edd. pr. Ald. P. Manut. 1450, etc. non *discessit*, quod placebat Hotomanno et Graevio. Fefellit viros doctos falsa opinio de usu verbi *decedere*. v. Clav. in h. v.

quamobrem putes te tuam culpam non modo derivare in aliquem, sed communicare cum altero posse? Numerantur illa H-S ducenta quinquaginta Syracusanis. ea quemadmodum ad istum postea per pseudothyrum revertantur, tabulis vobis, et testibus, judices, planum faciam.

Ex hac iniquitate istius et improbitate, judices, quod 21
praeda ex illis bonis ad multos Syracusanos, invito populo senatuque Syracusano, venerat, illa scelera per Theomnastum, et Aeschrionem, et Dionysodorum, et Cleomenem invitissima civitate facta sunt, primum ut urbs tota spoliaretur, qua de re alius mihi locus ad dicendum est constitutus: ut omnia signa iste per eos homines, quos nominavi, omne ebur ex aedibus sacris, omnes undique tabulas pictas, deorum denique simulacra, quae vellet, auferret: deinde ut in curia Syracusis, quem locum illi buleuterium vocant, honestissimo loco, et apud illos clarissimo, ubi illius ipsius M. Marcelli, (qui eum Syracusanis locum, quem eripere belli ac victoriae lege posset, conservavit et reddidit,) statua ex aere facta; ibi inauratam isti, et alteram filio statuam posuerint: ut, dum istius hominis memoria maneret, senatus Syracusanus sine lacrymis et gemitu in curia esse non posset. Per eosdem istius injuriarum, furtorum, uxorumque socios, istius imperio Syracusis Marcellea tolluntur maximo gemitu luctuque civitatis: quem illi diem festum cum
[56] recentibus beneficiis C. Marcelli debitum reddebant, tum generi, nomini, familiae Marcellorum maxima voluntate tribuebant. Mithridates in Asia, cum eam

56 *recentibus M. Marcelli benef.*] Recte monuit Ursinus, scribendum esse C. Marcelli, cujus beneficia erant recentia, v. supra c. 3. Itaque correxi sic.

provinciam totam occupasset, Mucia non sustulit. Hostis, et hostis in ceteris rebus nimis ferus et immanis, tamen honorem hominis, deorum religione consecratum, violare noluit: tu Syracusanos unum diem festum Marcellis impartire noluisti; per quos illi adepti sunt, ut ceteros dies festos agitare possent. At vero praeclarum [57] diem reposuisti, Verrea ut agerent, et ut ad eum diem, quae sacris epulisque opus essent, in complures annos locarentur. Sed jam in tanta istius impudentia remittendum aliquid videtur, ne omnia contendamus, ne omnia cum dolore agere videamur. nam me dies, vox, latera deficiant, si hoc nunc vociferari velim, quam miserum indignumque sit, istius nomine apud eos diem festum esse, qui sese istius opera funditus exstinctos esse arbitrentur. [58] O Verrea praeclara, quoquam si accessisti, quo non attuleris tecum istum diem? etenim quam tu domum, quam urbem adiisti, quod fanum denique, quod non eversum atque extersum reliqueris? quare appellentur sane ista Verrea, quae non ex nomine, sed [59] ex mani-
22 bus naturaque tua constituta esse videantur. Quam facile serpat injuria, et peccandi consuetudo; quam non facile reprimatur, videte, judices. Bidis oppidum est, tenue sane, non longe a Syracusis. Hujus longe primus civitatis est Epicrates quidam. Hujus hereditas H-S quingentorum millium venerat a muliere quadam propinqua, atque ita propinqua, ut ea etiamsi

[57] *diem reposuisti.*] Delevi cum Graevio *illis*, quod abest libris veteribus.

[58] *O! Verrea praeclara, quoquam si*, etc.] Haec vitiosa esse, recte sensit Graevius; qui corrigit: *O! Verrea praeclara! quoquam quaeso accessisti.* Non placet. Sed melius nil occurrit.

[59] *ex manibus naturaque tua.*] Mihi quoque in mentem venit *moribus*, quod Io. Lucanio et Hotomanno placuit. Gruterus vulgatum defendit, c. III, 37.

intestata esset mortua, Epicratem Bidinorum legibus heredem esse oporteret. Recens Syracusana erat illa res, quam ante demonstravi, de Heraclio Syracusano, qui bona non perdidisset, nisi ei venisset hereditas. Huic quoque Epicrati venerat, ut dixi, hereditas. Cogitare coeperunt ejus inimici, nihilo minus eodem praetore hunc everti bonis posse, quo Heraclius esset eversus. rem occulte instituunt: ad Verrem per ejus interpretes deferunt. ita causa componitur, ut item palaestritae Bidenses peterent ab Epicrate hereditatem, quemadmodum palaestritae Syracusani ab Heraclio petissent. Numquam vos praetorem tam palaestricum vidistis. verum ita palaestritas defendebat, ut ab illis ipse unctior discederet. [60] qui statim, cum praesensisset, jubet cuidam suorum amicorum numerari H-S LXXX. Res occultari satis non posse. Per quendam eorum, qui interfuerat, fit Epicrates certior. Primo negligere et contemnere coepit, quod causa prorsus, quod [61] dubitari posset, nihil habebat. Deinde, cum de Heraclio cogitaret, et istius libidinem nosset: commodissimum putavit esse de provincia clam abire. itaque fecit. profectus est Rhegium. Quod 23
ubi auditum est, aestuare illi, qui dederant pecuniam. putare nihil agi posse, absente Epicrate. nam Hera-

[60] *qui statim cum praesensisset.*] Hoc rectum esse non potest. Etsi transponas verba cum Graevio sic: *qui st. c. praes. res occultari non posse, jubet:* tamen sententia commoda non fit: et deberet esse non *res*, sed *rem.* Immo *res occultari non posse*, pertinet ad id, quod sequitur, Epicratem cognovisse rem, et ad superius: *rem occulte instituunt.* In verbo *praesensisset* vitium est. Non enim pertinet ad Epicratem, sed ad Verrem. Requiritur *rem cognosset*, *audisset*, aut simile quid. Tum interpungendum est post *statim:* quod refertur ad *jubet.* Post pro *non posse* edd. pr. *non potest.* illud elegantius est in narratione: primus edidit Aldus.

[61] *dubitari posset.*] Sic edd. pr. et ceterae omnes. Gruterus ex uno Ms. edidit *disputari.* Illud elegantius est, et in hac re verbum proprium.

elius tum affuerat, cum primum dati sunt judices: de hoc, qui antequam in jus aditum esset, antequam denique mentio controversiae facta esset, discessisset, putabant nihil agi posse. Homines Rhegium proficiscuntur, Epicratem conveniunt: demonstrant id, quod ille sciebat, se H-S LXXX dedisse: [62] rogant eum, ut id, quod ab ipsis abisset pecuniae, curet: ab sese caveat, quemadmodum velit; de illa hereditate cum Epicrate neminem esse acturum. Epicrates homines multis verbis a se male acceptos dimisit: redeunt illi Rhegio Syracusas: queri cum multis, ita ut fit, incipiunt, sese H-S LXXX nummum frustra dedisse. res percrebruit: in ore atque sermone omnium coepit esse. Verres [63] refert illam suam Syracusanam: ait se velle de illis H-S LXXX cognoscere: advocat multos. dicunt Bidini Volcatio se dedisse: illud non addunt, jussu istius. Volcatium vocat: pecuniam referri imperat. Volcatius animo aequissimo nummos affert, qui nihil amitteret: reddit inspectantibus multis: Bidini nummos auferunt. Dicet aliquis, Quid ergo in hoc Verrem reprehendis, qui non modo ipse fur non est, sed ne alium quidem passus est esse? attendite. jam intelligetis hanc pecuniam, qua via modo visa est exire ab isto, eadem semita revertisse. [64] Quid enim? debuit

[62] *rogant, ut sibi id - - curet.*] *Sibi* est a Lambino, quam secutus est Gruterus: ab omnibus edd. aliis abest. Itaque Graevius delevit. Sane in hac forma loquendi, *curare pecuniam*, semper apud Ciceronem additur dativus personae, cui pecunia solvenda est: (v. Clav. in *curare.*) sed tamen hic videtur intelligi posse: praesertim cum durius sit, *sibi, quod ab ipsis abisset;* quod deberet esse *ab se:* si *sibi* abest, dicuntur ex persona narrantis. Itaque libros veteres secutus sum, ut et Graevius fecit.

[63] *refert illam suam Syr.*] Int. *rationem*, quod et in textu posuit Lambinus. Si dixisset, *illud suum Syracusanum*, nemo haereret: cur ergo non et illud rectum sit? praesertim cum saepe hoc verbo in talibus rebus utatur Cicero.

[64] *Quid enim? debuit praetor, cum consilio,* etc.] Sic recte interpunxit Graevius post *enim*. est enim repetitio objectionis, quae elegan-

praetor, cum consilio re cognita, cum comperisset, suum comitem, juris, decreti, judicii corrumpendi causa, qua in re ipsius praetoris caput existimatioque ageretur, pecuniam accepisse, Bidinos autem contra praetoris famam ac fortunas dedisse, non et in eum, qui accepisset, animadvertisse, et, in eos, qui dedissent? Tu, qui institueras in eos animadvertere, qui perperam judicassent, quod saepe per imprudentiam fit: hos pateris impune discedere, qui ob tuum decretum, ob tuum judicium, pecuniam aut dandam, aut accipiendam putarant? Volcatius idem apud te postea fuit, eques Romanus, tanta accepta ignominia. Nam 24
quid est turpius ingenuo, quid minus libero dignum, quam in conventu maximo cogi a magistratu furtum reddere? qui, si eo animo esset, quo non modo eques Romanus, sed quivis liber debet esse; adspicere te postea non potuisset, inimicus, hostis esset, tanta contumelia accepta, nisi tecum collusisset, et tuae potius existimationi servisset, quam suae. qui quam tibi amicus non modo tum fuerit, quamdiu tecum in provincia fuit, verum etiam nunc sit, cum jam a ceteris amicis sis relictus, et tu intelligis, et nos existimare possumus. An hoc solum argumentum est, nihil isto imprudente factum, quod Volcatius ei non succensuit? quod iste nec in Volcatium, nec in Bidinos animadvertit? Est magnum argumentum: verum illud maximum, quod illis ipsis Bidinis, quibus iratus

ter fit hac forma. Recte et delevit *fecisse* post *praetor*, quod abest ab edd. vett. omnibus, additumque est ab Lambino ad explendam sententiam, quam in vitiosa interpunctione non videbat: sed illud non vidit, infra in *et non in*, etc. *et* delendum esse; quod nos, libris nondum inspectis, delendum vidimus. Nam sic cohaeret oratio: *Debuit praetor - - non animadvertisse*, etc. Abest autem illud *et* ab edd. pr. Ald. P. Manutii, etc. quarum posteriores habent bene *non et in eum*, etc. Videtur errore transpositum esse, non animadvertente Graevio. Itaque illud *et* suo loco reposuimus.

esse debuit, ut a quibus comperit, quod jure agere cum Epicrate nihil possent, etiamsi adesset, idcirco suum decretum pecunia esse tentatum: his, inquam, ipsis non modo illam hereditatem, quae Epicrati venerat; sed, ut in Heraclio Syracusano, item in hoc, paullo etiam atrocius, quod Epicrates appellatus omnino non erat; bona patria fortunasque ejus Bidinis tradidit. ostendit enim novo modo, si quis quid ab absente peteret, se auditurum. Adeunt Bidini, petunt hereditatem: procuratores postulant, ut se ad leges suas rejiciat, aut ex lege Rupilia dicam scribi jubeat. Adversarii non audebant contra dicere: exitus nullus reperiebatur. Insimulant hominem fraudandi causa discessisse: postulant, ut bona possidere liceat. Debebat Epicrates [65] nullum numum nemini. amici, si quis quid peteret, [66] judicium se passuros;
25 judicatum solvi satisdaturos esse dicebant. [67] Cum omnia [judicia] frigerent; admonitu istius insimulare coeperunt, Epicratem litteras publicas corrupisse: a qua suspicione ille aberat plurimum. actionem ejus rei postulant. amici recusare, ne quod novum judicium, ne qua ipsius cognitio, illo absente, de existimatione ejus constitueretur: et simul idem illud postulare

[65] *ullum numum nemini.*] Graevius edidit *nullum n. nem.* e Ms. Nannii et Franc. Sic habet etiam ed. R. videturque temere mutatum in ed. Br. inde in ceteris. Itaque recepi.

[66] *judicio secum agi passuros.*] Edd. pr. *judicio se passuros*, item Aldi, quod credo vitio operarum esse in ed. pr. pro *judicium se passuros*, quae est phrasis Ciceroniana, v. Verr. III, 28. et alibi. *Secum agi* est e conjectura, eamque primus in textum intulit Victorius. Ego potius veterem lectionem una syllaba mutatam recepi; idque me arbitror viris doctis probaturum. Nam et alibi in edd. pr. sic peccatum: supra c. 22. edd. pr. habent *quo praesensissent* pro *quod*, etc.

[67] *Cum omnia judicia frigerent.*] Sic edd. pr. quod cum manifeste frigeat, correctum et *consilia*, e codice uno Fabricii. Ego in utroque glossam esse puto, ut jam venit in mentem Guilielmio. Servavi *judicia*, sed uncis inclusi.

non desistebant, ut se ad leges suas rejiceret. Iste amplam occasionem calumniae nactus, ubi videt esse aliquid, [68] quod amici absentem Epicratem nollent defendere: asseverat se ejus rei in primis actionem esse daturum. Cum omnes perspicerent, ad istum non modo [69] illos numos, qui per simulationem ab isto exierant, revertisse; sed multo etiam plures eum postea numos abstulisse: amici Epicratem defendere destiterunt. iste Epicratis bona Bidinos omnia possidere et sibi habere jussit. Ad illa H-S ɪↄ millia hereditaria accessit ipsius antiqua H-S quindecies pecunia. Utrum res ab initio ita ducta est? an ad extremum ita perducta est? an ita parva est pecunia? an is homo Verres, ut haec, quae dixi, gratis facta esse videantur?

Hic nunc de miseria Siculorum, judices, audite. Et Heraclius ille Syracusanus, et hic Bidinus Epicrates, expulsi bonis omnibus, Romam venerunt. sordidati, maxima barba et capillo, Romae biennium prope fuerunt. Cum L. Metellus in provinciam profectus est, tum isti bene commendati cum Metello una proficiscuntur. Metellus simulac venit Syracusas, utrumque rescidit, et de Epicrate, et de Heraclio. In utriusque bonis nihil erat, quod restitui posset, nisi quod moveri loco non poterat. Fecerat haec egregie 26
primo adventu Metellus, ut omnes istius injurias, quas modo posset, rescinderet, et irritas faceret. Heracli-

[68] *quod absentem Epicratem*, etc.] Possum explicare, *in quo* absentem E. nollent defendere; nec id est non latinum, immo exquisitius est. Itaque, cum sic sit in omnibus libris editis, et in uno modo Ms. Nanniano *absente E.* non sustinui hoc cum Graevio recipere, quod correctionem sapit, ut alia istius Ms.

[69] *illos numos - - - plures postea numos.*] Posterius *numos* vix credo esse a Cicerone.

um restitui jusserat: non restituebatur. [70] quisquis erat eductus senator Syracusanus ab Heraclio, duci jubebat. itaque permulti ducti sunt. Epicrates quidem continuo restitutus est. Alia judicia Lilybaei, alia Agrigenti, alia Panormi restituta sunt. Census, qui isto praetore sunt habiti, non servaturum se, Metellus ostenderat: decumas, quas iste contra legem Hieronicam vendiderat, sese venditurum [71] Hieronica lege, dixerat. Omnia erant Metelli ejusmodi, ut totam istius praeturam retexere videretur. Simul atque ego in Siciliam veni, mutatus est. Venerat ad eum illo biduo Letilius quidam, [72] homo non alienus a literis. itaque eo iste tabellario semper usus est. Is epistolas complures attulerat: in his unam domo, quae totum immutarat hominem. repente coepit dicere, se omnia Verris causa velle: sibi cum eo amicitiam cognationemque esse. Mirabantur omnes, hoc ei tum denique in mentem venisse, posteaquam tam multis eum factis decretisque jugulasset. Erant qui putarent, Letilium legatum a Verre venisse, qui gratiam, amicitiam cognationemque commemoraret. Ex illo tempore a civitatibus laudationes petere: testes non solum deterrere verbis, sed etiam vi retinere coepit. Quod ego nisi meo adventu illius conatus aliquantulum repressissem, et apud Siculos non Metelli, sed Glabrionis litteris ac lege pugnassem: tam multos

70 *quisquis erat eductus.*] Lectio sana est: sensum vid. in Clave in *educere.*

71 *H. l. dixerat.*] Guilielmius in editione omnium prima (sc. Verrinarum separatim) dicit esse *edixerat.* Potuit litera prima excidere ob finalem praecedentis verbi. Sed meae omnes habent *dixerat*: et ante quoque tantum est *ostendit.*

72 *h. non alienus a literis,* etc.] Est jocus ex ambiguitate verbi literarum, sed tamen obscurus. Videtur eum pungere ut hominem falsarium.

huc evocare non potuissem. Verum, quod institui 27
dicere, miserias cognoscite Siculorum. Heraclius ille et Epicrates longe mihi obviam cum suis omnibus processerunt. venienti Syracusa egerunt gratias, flentes: Romam decedere mecum cupierunt. quod erant mihi oppida complura etiam reliqua, quae adire vellem, constitui cum hominibus, quo die mihi Messanae praesto essent. Eo mihi nuntium miserunt, se a praetore retineri. quibus ego testimonium denuntiavi, quorum nomina edidi Metello: cupidissimi veniendi, maximis injuriis affecti, adhuc non venerunt. Hoc jure sunt socii, ut iis ne deplorare quidem de suis incommodis liceat.

Jam Heraclii Centuripini, optimi nobilissimique adolescentis, testimonium audistis: a quo H-S c millia per calumniam malitiamque petita sunt. Iste poenis compromissisque interpositis, H-S ccc extorquenda curavit: quodque judicium secundum Heraclium de compromissis factum erat, quod civis Centuripinus inter duos cives judicasset, id irritum jussit esse: eumque judicem falsum judicasse judicavit: in senatu ne esset, locis, commodisque publicis uti vetuit. si quis eum pulsasset, edixit, sese judicium injuriarum non daturum: quidquid ab eo peteretur, judicem de sua cohorte daturum, ipsi autem nullius actionem rei sese daturum. Quae istius auctoritas tantum valuit, ut neque illum pulsaret quisquam, cum praetor in provincia sua verbo permitteret, re hortaretur: neque quisquam ab eo quidquam peteret, cum iste calumniae licentiam [74] sua auctoritate dedisset. ignominia autem

[74] *sua auctoritate dedisset.*] Edd. pr. *possedisset*: ex quo primum factum *praebuisset;* quod omnes secuti sunt usque ad Gruterum, qui *dedisset* edidit tacite, sive e Mss. suis, sive correctione, quod sane propius ad veterem lectionem accedit.

illa gravis, tamdiu in illo homine fuit, quamdiu iste in provincia mansit. Hoc injecto metu judicibus, novo more, nullo exemplo, ecquam rem putatis esse in Sicilia, nisi ad nutum istius, judicatam ? Utrùm id solum videtur esse actum, quod est tamen actum, ut Heraclio pecunia eriperetur ? an etiam illud, in quo praeda erat maxima, ut, nomine judiciorum, omnium bona atque fortunae in istius unius essent potestate ?

28 Jam vero in rerum capitalium quaestionibus quid ego unamquamque rem colligam et causam ? Ex multis similibus ea sumam, quae maxime improbitate excellere videbuntur. Sopater quidam fuit Haliciensis, homo domi suae cum primis locuples atque honestus. Is ab inimicis suis apud C. Sacerdotem praetorem rei capitalis cum accusatus esset, facile eo judicio est liberatus. Huic eidem Sopatro iidem inimici ad C. Verrem, cum is Sacerdoti successisset, ejusdem rei nomen detulerunt. Res Sopatro facilis videbatur; et quod erat innocens, et quod Sacerdotis judicium improbare istum ausurum non arbitrabatur. Citatur reus : causa agitur Syracusis : crimina tractantur ab accusatore ea, quae erant antea non solum defensione, verum etiam judicio dissoluta. Causam Sopatri defendebat Q. Minucius, eques Romanus in primis splendidus atque honestus, vobisque, judices, non ignotus. Nihil erat in causa, quod metuendum, aut omnino quod dubitandum videretur. Interea istius libertus, et accensus idem Timarchides, qui est, id quod ex plurimis testibus priore actione didicistis, rerum hujusmodi omnium transactor et administer, ad Sopatrum venit, monet hominem, ne nimis judicio Sacerdotis, et causae confidat : accusatores inimicosque

ejus habere in animo pecuniam praetori dare: praetorem tamen [75] ab salute malle accipere: et simul malle, si fieri posset, rem judicatam non rescindere. Sopater, cum hoc illi improvisum atque inopinatum accidisset, commotus est sane: neque in praesentia, Timarchidi quid responderet, habuit, nisi, se consideraturum, quid sibi de ea re esset faciendum: et simul ostendit, se in summa difficultate esse numaria. Post ad amicos retulit; qui cum ei fuissent auctores redimendae salutis, ad Timarchidem venit. expositis suis difficultatibus, hominem ad H-S LXXX perducit: eamque ei pecuniam numerat. Posteaquam ad causam 29
dicendam ventum est: tum vero sine metu, sine cura omnes erant, qui Sopatrum defendebant. crimen nullum erat: res judicata: Verres numos acceperat. Quis posset dubitare, quidnam esset futurum? Res illo die non peroratur: dimittitur judicium. iterum ad Sopatrum Timarchides venit. ait, accusatores ejus multo majorem pecuniam praetori polliceri, [76] quam quantam hic dedisset: proinde, si saperet, videret, quid sibi esset faciendum. Homo, [77] quamquam erat et Siculus, et reus, hoc est, et jure iniquo, et tempore adverso: ferre tamen atque audire diutius Timarchidem non potuit. Facite, inquit, quod vobis libet. daturus non sum amplius. idemque hoc amicis ejus et defensoribus videbatur: atque eo etiam magis, quod

[75] *ab salute.*] Sic edidimus propius ad lectionem edd. pr. quae habent *absolute*, non *absoluto*, ut profert Graevius. Ex illo Aldus fecit *ob salutem*: Lambinus *a salute*, quod et Gruterus secutus est. illud ceteri omnes edidere, defenditque Graevius, qui negat *a salute* intelligi posse. mihi hoc exquisitius videtur. v. Clav. in *a*.

[76] *quam quantam hic dedisset.*] Ex persona Ciceronis dictum intelligi debet: alias esse deberet *ipse*.

item mox

iste, quoquo modo se in ea quaestione praebebat, tamen in consilio habebat homines honestos e conventu Syracusano, qui Sacerdoti quoque in consilio fuerant tum, cum esset idem hic Sopater absolutus. Hoc rationis habebant, facere eos nullo modo posse, ut eodem crimine, iisdem testibus, Sopatrum condemnarent iidem homines, qui antea absolvissent. Itaque hac una spe ad judicium venitur. quo posteaquam ventum est, cum in consilium frequentes convenissent iidem, qui solebant, et hac una spe tota defensio Sopatri niteretur, consilii frequentia et dignitate, et quod erant, ut dixi, iidem, qui antea Sopatrum eodem illo crimine liberarant: cognoscite hominis apertam, ac non modo non ratione, sed ne dissimulatione quidem tectam improbitatem et audaciam. M. Petilium, equitem Romanum, quem habebat in consilio, jubet operam dare, quod rei privatae judex esset. Petilius recusabat, quod suos amicos, quos sibi in consilio esse vellet, ipse Verres retineret. Iste homo liberalis, negat se quemquam retinere eorum, qui Petilio vellent adesse. Itaque discedunt omnes. nam ceteri quoque impetrant, ne retineantur: qui se velle dicebant alterutri eorum, [78] qui tum illud judicium habebant, adesse. Itaque iste solus cum sua cohorte nequissima relinquitur. Non dubitabat Minucius, qui Sopatrum defendebat, quin iste, quoniam consilium dimisisset, illo die rem illam quaesiturus non esset: cum repente jubetur dicere. Respondet. Ad quos? Ad me, inquit, si tibi idoneus videor, qui de homine Siculo ac Graeculo judicem. Idoneus es, inquit: sed pervellem adessent ii, qui affuerant antea, causamque cognorant.

[78] *qui t. illud judicium habebant*] nempe petitor et unde petebatur.

Dic, inquit: illi adesse non possunt. Nam hercule,
inquit Q. Minucius, me quoque Petilius, ut sibi in
consilio adessem, rogavit. et simul a subselliis abire
coepit. Iste iratus, hominem verbis vehementioribus
prosequitur, atque ei gravius etiam minari coepit, quod
in se tantum crimen invidiamque conflaret. Minu- 30
cius, qui Syracusis sic negotiaretur, ut sui juris digni-
tatisque meminisset, et qui sciret, ita se in provincia
[79] rem augere oportere, ut ne quid de libertate deper-
deret; homini quae visa sunt, et quae tempus illud
tulit et causa, respondit: causam sese, dimisso atque
ablegato consilio, defensurum negavit. itaque a sub-
selliis discessit: idemque hoc, praeter Siculos, ceteri
Sopatri amici advocatique fecerunt. Iste, quamquam
est incredibili importunitate et audacia, tamen subito
solus destitutus pertimuit et conturbatus est. Quid
ageret, quo se verteret, nesciebat. Si dimisisset eo
tempore quaestionem, post illis adhibitis, quos able-
garat, absolutum iri Sopatrum videbat: sin autem ho-
minem miserum atque innocentem condemnasset, cum
ipse praetor sine consilio, reus autem sine patrono
atque advocatis fuisset, judiciumque C. Sacerdotis
rescidisset: invidiam se sustinere non posse tantam
arbitrabatur. Itaque aestuabat dubitatione: versa-
bat se in utramque partem, non solum mente, verum
etiam corpore: ut omnes, qui aderant, intelligere pos-
sent, in animo ejus [80] metum cupiditatemque pugnare.

[79] *rem augere oportere.*] Edd. pr. *agere*, quod et in Ms. Fr. reperit Graevius. *Augere* est ab Aldo: et alibi quoque haec verba in libris Ciceronis confusa vidimus, ut Or. II, 77. Vetus illa lectio placebat Nannio. *Rem gerere* de negotiatore et mercatore dici scio, non *rem agere*.

[80] *metum cupiditatemque pugnare.*] Sic edd. vett. quod mutatum in *metum cum cupiditate* e Nannii et alio codice. illud est exquisitius.

Erat hominum conventus maximus, summum silentium, summa exspectatio, quonam esset ejus cupiditas eruptura. crebro dimittebat se accensus ad aurem Timarchides. Tum iste aliquando, Age, dic, inquit. Sopatrus implorare hominum atque deûm fidem, ut cum consilio cognosceret. Tum repente iste testes citari jubet. dicit unus et alter breviter. nihil interrogatur. praeco DIXISSE pronuntiat. Iste, quasi metueret, ne Petilius, privato illo judicio transacto aut dilato, cum ceteris in consilium reverteretur, ita properans de sella exsiluit: hominem innocentem, a C. Sacerdote absolutum, indicta causa, de sententia scribae, medici, haruspicisque condemnavit.

31 Retinete, retinete hominem in civitate, judices, parcite, et conservate, ut sit qui nobiscum res judicet: qui [81] in senatu sine ulla cupiditate de bello et pace sententiam ferat. Tametsi minus id quidem nobis, minus populo Romano laborandum est, qualis istius in senatu sententia futura sit. Quae enim ejus auctoritas erit? quando iste sententiam dicere audebit, aut poterit? quando autem homo tanta luxuria, atque desidia, nisi Februario mense, adspirabit in curiam? Verum veniat sane: decernat bellum Cretensibus; liberet Byzantios: regem appellet Ptolemaeum; quae vult Hortensius, omnia dicat et sentiat: minus haec ad nos, minus ad vitae nostrae discrimen, minus ad fortunarum nostrarum periculum pertinent.

Illud, illud est capitale, illud formidolosum, illud optimo cuique metuendum, quod iste, ex hoc judicio

[81] *in senatu - - sententiam ferat.*] Phrasin hanc non concoquebat Lambinus: deditque *dicat*, contra libros omnes. Graevius reprehendit, sed nullum exemplum aliud hujus formae in promtu habuit. Lector consulat Clavem in *ferre*.

si aliqua vi se eripuerit, in judicibus sit necesse est:
sententiam de capite civis Romani ferat: si in ejus
exercitu signifer, qui imperium judiciorum tenere
vult. Hoc populus Romanus recusat, hoc ferre non
potest: clamat, permittitque vobis; ut, si istis homi-
nibus delectemini, si ex hoc genere splendorem ordini
atque ornamentum curiae constituere velitis, [82] habea-
tis sane vobis istum senatorem: istum etiam de vobis
judicem, si vultis, habeatis: de se homines, si qui
extra istum ordinem sunt, quibus ne [83] rejiciundi qui-
dem amplius, quam trium judicum, praeclarae leges
Corneliae faciunt potestatem, hunc hominem tam
crudelem, tam sceleratum, tam nefarium, nolunt judi-
care. Etenim si illud est flagitiosum (quod mihi 32
omnium rerum turpissimum maximeque nefarium vi-
detur) ob rem judicandam pecuniam accipere, pretio
habere addictam fidem et religionem: quanto illud
flagitiosius, improbius, indignius, eum, a quo pecuniam
ob absolvendum acceperis, condemnare: ut ne prae-
donum quidem praetor in fide retinenda consuetudi-
nem conservaret? Scelus est accipere ab reo: quanto
magis ab accusatore? quanto etiam sceleratius ab
utroque? Fidem cum proposuisses venalem in provin-
cia, valuit apud te plus is, qui pecuniam majorem
dedit. Concedo. forsitan aliquis aliquando ejusmodi
quippiam fecerit. Cum vero fidem ac religionem
tuam jam alteri [85] addictam pecunia accepta habueris,

[82] *habeatis sane vobiscum.*] Ms. Hotomanni *vobis*, quod recte praetulit vulgato et edidit Aldus Nep. 1583. Est enim haec forma legitima in eo, qui hic esse debet, sensu.

[83] *rejiciundi - - quam trium judicum.*] Debebat esse *rejiciundorum*, si nolebat dicere *rejiciundi, quam tres judices.* Ejus formae plura exempla sunt apud veteres.

[85] *addictam pecunia accepta hab.*] *accepta pecunia* aberat a Ms.

post eandem adversario tradideris majore pecunia? utrumque falles? et trades cui voles? et ei, quem fefelleris, ne pecuniam quidem reddes? Quem mihi tu Bulbum, quem Stalenum? quod umquam hujusmodi monstrum, aut prodigium audivimus, aut vidimus, [86] qui cum reo transigat, post cum accusatore decidat? honestos homines, qui causam norint, ableget, a consilioque dimittat? ipse solus reum absolutum, a quo pecuniam acceperit, condemnet, pecuniamque non reddat? [87] Hunc hominem judicum numero habebimus? hic alteram decuriam senatoriam judex obtinebit? hic de capite libero judicabit? huic judicialis tabella committetur? quam iste [88] non modo cera, ve-
33 rum etiam sanguine, si visum erit, notabit. Quid enim horum se negat fecisse? illud videlicet unum, quod necesse est, pecuniam accepisse. Quidni iste neget? At eques Romanus, qui Sopatrum defendit, qui omnibus ejus consiliis rebusque interfuit, Q. Minucius juratus dicit pecuniam datam: juratus dicit Timarchidem dixisse, majorem ab accusatoribus pecuniam dari. dicent hoc Siculi omnes: dicent omnes Halicienses: dicet etiam praetextatus Sopatri filius, qui ab isto homine crudelissimo, patre innocentissimo,

Nannii; idque ei placebat. Sed sequentia, *majore pecunia* requirunt et in illo addi pecuniae nomen: praesertim cum et alias ob caussas fides addicta esse alteri possit.

[86] *qui cum reo transigat*] *qui* refertur ad Bulbum, Stalenum, in quo intelligendum, *commemorare potes*, unde et pendent *transigat*, *decidat*. Mox Graevius dedit *consilioque* sine praepositione, ut est in edd. pr. et in Mss. quibusdam repertum est, ut sit pro *e consilio*, quod *a consilio* pro *e consilio* non dicatur. at ego exemplum hujus formae, *dimittere consilio*, *senatu* allatum vellem.

[87] *H. hominem judicum n.*] Sic omnes edd. vett. Ex uno Ms. Gruterus addidit *in*, quod delevi.

[88] *non modo cera*, etc.] Respicit ad judicium Junianum, et perstringit Hortensium, ut saepe in his orationibus.

pecuniaque patria privatus est. Verum, si de pecunia testibus planum facere non possem: illud negare posses, aut nunc negabis, te consilio tuo dimisso, viris primariis, qui in consilio C. Sacerdotis fuerant, tibique esse solebant, remotis, de re judicata judicasse? teque eum, quem C. Sacerdos, adhibito consilio, causa cognita, absolvisset; eundem, remoto consilio, causa incognita, condemnasse? cum haec confessus eris, quae in foro palam Syracusis, in ore, atque in oculis provinciae gesta sunt; negato sane, si voles, pecuniam accepisse: reperies, credo, aliquem, qui, cum haec, quae palam gesta sunt, videat, quaerat quid tu occulte egeris: aut qui dubitet, utrum malit meis testibus, an tuis defensoribus credere.

Dixi jam antea, judices, me non omnia istius, quae in hoc genere essent, enumeraturum: sed electurum ea, quae maxime excellerent. Accipite nunc aliud 34
ejus facinus nobile, et multis locis saepe commemoratum, et ejusmodi, ut in uno omnia maleficia inesse videantur. Attendite diligenter: invenietis enim, id facinus natum a cupiditate, auctum per stuprum, crudelitate perfectum atque conclusum. Sthenius est, is qui nobis assidet, Thermitanus, antea multis propter summam virtutem, summamque nobilitatem, nunc, propter suam calamitatem, atque istius insignem injuriam, omnibus notus. Hujus hospitio Verres cum esset usus, et cum apud eum, non modo Thermis saepenumero fuisset, sed etiam habitasset; domo ejus omnia abstulit, quae paullo magis animum cujuspiam aut oculos possent commovere. Etenim Sthenius ab adolescentia paullo studiosius [90] haec comparabat, su-

[90] *haec comparabat.*] Restitui lectionem veterem, pro qua ex uno Nannii Codice *compararat* receptum est, quod et ipse secutus essem, si

pellectilem ex aere elegantiorem, et Deliacam, et Corinthiam, tabulas pictas, etiam argenti bene facti, prout Thermitani hominis facultates ferebant, satis. quae, cum esset in Asia adolescens, studiose, ut dixi, comparabat, non tam suae delectationis causa, quam ad invitationes adventusque nostrorum hominum, amicorum suorum atque hospitum. Quae posteaquam iste omnia abstulit, alia rogando, alia poscendo, alia sumendo: ferebat Sthenius, ut poterat: [91] tangebatur tamen animi dolore necessario, quod domum ejus exornatam atque instructam fere jam iste reddiderat nudam atque inanem. verumtamen dolorem suum nemini impertiebat: praetoris injurias tacite, hospitis placide ferendas arbitrabatur. Interea cupiditate ista illa sua nota, atque apud omnes [92] pervulgata, cum signa quaedam pulcherrima atque antiquissima Ther-

sequens illud *prout facultates ferebant*, pateretur; nam id esse deberet *tulerant*, si *compararat* vera lectio esset: quod ad futuras copias respicere tum non poterat. Et paullo post, verbis, *cum esset in Asia adolescens*, bene convenit *comparabat*, ubi nihil e codice suo notavit Nannius, ut ibi *comparabat* fuisse, non dubitari possit.

[91] *tangebatur tamen.*] Hoc cum Graevio restitui pro *angebatur*: quod Gruterus edidit: qui falso dicit, Lambinum *tangebatur* sequi contra Mss. et edd. cum sit et in Mss. repertum et editiones veteres omnes consensu habeant. Primum *angebatur* edidit, quod sciam, C. Stephanus: nec tamen eum alii, v. c. Aldus Nepos, secuti sunt. Graevius quoque hic non inspexit edd. vett. qui tantum consensum Ms. Fr. in *tangebatur* memorat. Tum bene latine dicitur *tangi dolore*, ut Lambinus docuit; *angi dolore* non tam accurate dicitur. nam proprie *res* dicitur *angere* hominem, animum hominis, unde oritur dolor, non *dolor* ipse; quamquam Cicero sic dixit Epp. ad Div. IV, 3, init. nisi ibi quoque *tangi* legendum. Et est verbum *angi* etiam h. l. vehementius, quam pro re. Recte Lambinus dicit literam primam in *tangeb.* absorberi potuisse a finali praecedentis verbi: quod praesertim de antiquioribus libris verum est.

[92] *pervulgata.*] Gruterus edere voluit *pervagata* e Mss. quatuor: sed operae non paruere. Graevius tamen recepit, qui et in Cod. Fr. reperit. Ego vetus *pervulgata* servavi, quod famae aptius est, praesertim in hac forma *apud omnes*. Etiam infr. c. 42. *re, a te ipso pervulgata* edd. vett. *pervagata*, ubi evidentissimus est error. Cum *pervagatus* dici solet *ad omnes*.

mis in publico posita vidisset, adamavit: a Sthenio
petere coepit, ut ad ea tollenda operam suam profite-
retur, seque adjuvaret. Sthenius vero non solum ne-
gavit, sed etiam ostendit, id fieri nullo modo posse, ut
signa antiquissima, monumenta P. Africani, ex oppido
Thermitanorum, incolumi illa civitate imperioque
populi Romani, tollerentur. Etenim, ut simul P. Afri- 85
cani quoque humanitatem et aequitatem cognoscatis,
oppidum Himeram Karthaginienses quondam cepe-
rant; quod fuerat in primis Siciliae clarum et ornatum.
Scipio, qui hoc dignum populo Romano arbitraretur,
bello confecto socios sua per nostram victoriam recu-
perare; Siculis omnibus, Karthagine capta, quae po-
tuit, restituenda curavit. Himera deleta, quos cives
belli calamitas reliquos fecerat, ii sese Thermis collo-
carant, in ejusdem agri finibus, neque longe ab oppido
antiquo. Hi se patrum fortunam ac dignitatem recu-
perare arbitrabantur, cum illa majorum ornamenta in
eorum oppido collocabantur. Erant signa ex aere
complura: in his mira pulchritudine ipsa Himera, in
muliebrem figuram habitumque formata, ex oppidi
nomine et fluminis, erat etiam Stesichori poëtae sta-
tua senilis, incurva, cum libro, summo, ut putant,
artificio facta: [93] qui fuit Himerae, sed et est, et fuit
[94] tota Graecia summo propter ingenium honore et no-
mine. Haec iste ad insaniam concupierat. Etiam,
quod paene praeterii, capella quaedam est, ea quidem

[93] *qui fuit Himerae.*] Edd. pr. addunt *ab eo*, quod esset de artifice capiendum; qui nullus commemoratur apud veteres. Stesichorus fuit Himeraeus. *Ab eo* non fuit in Ms. Nannii, quem Gruterus secutus est recte.

[94] *tota Graecia.*] Edd. vett. *in Graecia*, quod et Graevius secutus est. *tota Graecia* rectius mihi videtur. Facilius librarii addiderint *in*, quam demserint.

mire, ut etiam nos, qui rudes harum rerum sumus, intelligere possimus, scite facta et venuste. Haec et alia Scipio non negligenter abjecerat, ut homo intelligens Verres auferre posset; sed Thermitanis restituerat: non quo ipse hortos, aut suburbanum, aut locum omnino, ubi ea poneret, nullum haberet: sed si domum abstulisset, non diu Scipionis appellarentur, sed eorum, ad quoscumque ipsius morte venissent: nunc his locis posita sunt, ut mihi semper Scipionis fore
36 videantur, itaque dicantur. Haec cum iste posceret, agereturque ea res in senatu: Sthenius vehementissime restitit; multaque, ut in primis Siculorum in dicendo copiosus est, commemoravit: [95] urbem relinquere Thermitanos esse honestius, quam pati, tolli ex urbe monumenta majorum, spolia hostium, beneficia clarissimi viri, indicia societatis populi Romani atque amicitiae. Commoti animi sunt omnium. repertus est nemo, quin mori diceret satius esse. Itaque hoc adhuc oppidum Verres invenit prope solum in orbe terrarum, unde nihil ejusmodi rerum de publico per vim, nihil occulte, nihil imperio, [96] nihil gratia, [nihil pretio] posset auferre. Verumtamen haec hujus cupiditates exponam alio loco: nunc ad Sthenium revertar. Itaque iste vehementer Sthenio infensus, hospitium ei renuntiat: domo ejus emi-

[95] *u. r. Thermitanos esse honestius.*] Mihi videtur melius fore *Thermitanis*, ut ad *honestius* referatur.

[96] *nihil gratia, nihil pretio.*] Variant hic libri. quidam non habent *nihil gratia*, ut Ms. Franc et edd. pr. addidit primus Aldus. Alii habent *nihil precario*. *Nihil gratia* sane verum est et necessarium: nam opponitur *imperio*: *nihil pretio* spurium puto. addidit glossator, ut opinor, nihil *precibus*, nempe *gratiae*, alius *precario*. Concinnitas orationis servatur magis, si ut ante est *nihil per vim*, *nihil occulte*, sic hic sit, *nihil imperio*, *nihil gratia*. *Pretium* quidem prorsus est alienum. Verres non solebat emere, aut pecunias dare ad aliquid impetrandum.

grat, atque adeo exit. nam jam ante migrarat. Eum
autem inimicissimi Sthenii domum suam statim invi-
tant, ut animum ejus in Sthenium inflammarent, emen-
tiendo aliquid et criminando. [97] Hi autem erant [inimi-
ci] Agathinus, homo nobilis, et Dorotheus, qui habe-
bat in matrimonio Callidamam, Agathini ejus filiam,
de qua iste audierat. Itaque ad generum Agathini
migrare maluit. Una nox intercesserat, cum iste Do-
rotheum sic diligebat, [98] ut diceres, omnia inter eos
esse communia: Agathinum ita observabat, ut aliquem
affinem ac propinquum. contemnere etiam signum
illud Himerae jam videbatur, quod eum multo magis
figura et lineamenta hospitae delectabant. Itaque 37
hortari homines coepit, ut aliquid Sthenio periculi
crearent, criminisque confingerent. Dicebant se illi
nihil habere, quod dicerent. Tum iste his aperte os-
tendit [99] et confirmavit, eos in Sthenium, quidquid
vellent, simul atque ad se detulissent, probaturos. Ita
illi non procrastinant: Sthenium statim educunt:
ajunt ab eo litteras publicas esse corruptas. Sthenius
postulat, ut cum secum sui cives agant de litteris
publicis corruptis, [100] ejusque rei legibus Thermitano-

[97] *Hi uutem erant inimici.*] *Inimici* vehementer languet et frigide redundat: nam praecessit *inimicissimi Sthenii*. Est sine dubio glossa Vocis inclusi.

[98] *ut diceres omnia esse*, etc.] Facetissime dictum, pro, ut vere amicos esse diceres; substituta definitione amici Stoica, velut plane ad praecepta Philosophorum essent amici, sed ut ambiguitas esset, ad uxorem Dorothei pertinens; quo et sequentia pertinent.

[99] *et confirmavit, eos in Sthenium, quicquid vellent, pr.*] Sic interpunxi. Edd. pr. *et confirmavit eos in Sthenium*: recentiores *et confirmavit, eos, in Sth.* etc. *Velle in aliquem* non latine dicitur: at *probare in aliquem*, i. e. adversus a. Sed edd. vett. omnes addunt *dicerent*: quod deletum est, auctoribus Mss. duobus, a Lambino et Grut.

[100] *ejusque rei.*] Sic edidi ex edd. pr. Vulgo *ejusce rei*, quod ferri non potest.

rum actio sit: cum senatus populusque Romanus Thermitanis, quod semper in amicitia fideque mansissent, [1] urbem, agros, legesque suas reddidisset; Publiusque Rupilius postea leges ita Siculis ex senatus consulto, de decem legatorum sententia dedisset, ut cives inter se legibus suis agerent; idemque hoc [2] habuerit Verres ipse in edicto: ut de his omnibus causis se ad leges rejiceret. Iste, homo omnium aequissimus, atque [3] a cupiditate remotissimus, se cogniturum esse confirmat: paratum ad causam dicendam venire [4] hora octava jubet. Non erat obscurum, quid homo improbus ac nefarius cogitaret. neque enim ipse satis occultarat: [5] nec mulier tacere poterat. Intellectum est, [6] id istum agere, ut, cum Sthenium, sine

38 ullo argumento, ac sine teste, damnasset, tum homo

[1] *urbem*] pro *urbes* e Ms. vet. Nannii cum Graevio recepi. *reddidisset* est relinquisset. nunquam enim amiserant.

[2] *habuerit V. ipse in edicto.*] Cur *habuerit?* immo *haberet:* nisi aliud verbum latet in hac lectione. sed est haec phrasis in hac re perpetua Ciceronis. Ceterum in sequentibus *se* de Thermitanis est intelligendum. Sed ita oratio fit *ανακολουθος*. Nam quod Sthenius postulat, id ad ipsius causam pertinet: itaque post commemoratas leges et edictum debebat sequi, ut *se* sc. Sthenium *ad leges rejiceret:* sed *de his rebus omnibus* non uni Sthenio convenit, sic *ακριβως* capimus, nisi forte voluit non pro sua modo causa postulare hoc, sed pro toto genere quod mihi melius videtur, ne *ανακολουθος* sit oratio; quod est h. l. durius.

[3] *a cupiditate remotissimus.*] Delevi *omnium*, quod et Gruterus deleri voluit, sed non paruere operae. delevitque Graevius. Non habent edd. pr. Addidit Aldus, eumque secuti sunt alii. Post pro lectione Ms. Nannii et Met. commemoratum est, ut a Grutero et Graevio, abesse *omnium*. nemo edd. primas inspexit. Quidam voluerunt *omni:* quod et mihi in mentem venit, cum e d. primas nondum vidissem. nec tamen aptum est h. l. satis; cupiditas enim sola hic est ea, quae in judice vitiosa est, i. e. partium studium.

[4] *hora octava.*] Sic edidit Graevius pro *nona*, quod e Mss. iisdem receptum est. alii et edd. pr. habent *octava.*

[5] *nec mulier t. poterat.*] Puto verum esse *potuerat:* id *occultarat* postulat, et res ipsa: *non erat obscurum.* Ergo mulier jam enunciarat.

[6] *id istum agere.*] *Istum*, non *ipsum* habent edd. pr. Restituit et Graevius. Et deberet esse *eum*, non *ipsum.*

nefarius de homine nobili, atque id aetatis, suoque hospite, virgis supplicium crudelissime sumeret. Quod cum esset perspicuum; de amicorum hospitumque suorum sententia, Thermis Sthenius Romam profugit. [7] hiemi sese fluctibusque committere maluit, quam non istam communem Siculorum tempestatem calamitatemque vitare. Iste homo certus et diligens, ad ho- 38
ram nonam praesto est. Sthenium citari jubet: quem posteaquam videt non adesse, dolore ardere, atque iracundia furere coepit: Venerios [8] in domum Sthenii mittere: equites circum agros ejus villasque dimittere. itaque dum exspectat, quidnam sibi certi afferatur, ante horam tertiam noctis de foro non discessit. Postridie [9] mane descendit: Agathinum ad sese vocat: jubet, eum de litteris publicis in absentem Sthenium dicere. Erat ejusmodi causa, ut ille ne sine adversario quidem, apud inimicum judicem, reperire posset, quid diceret. Itaque tantum verbo posuit, Sacerdote praetore, Sthenium litteras publicas corrupisse. Vix ille hoc dixerat, cum iste pronuntiat, STHENIVM LITTERAS PVBLICAS CORRVPISSE VIDERI: et haec praeterea addidit homo Venerius, [10] novo modo, nullo exemplo, OB EAM REM H-S QVINGENTIES VENERI ERYCINAE DE STHENII BONIS EXACTVRVM: bonaque ejus statim coepit vendere: et vendisset, si tantulum

[7] *hiemi sese fl.que comm.*] Graevius *h. fl. sese.* Sic edd. vett. Illa collocatio est Ciceroni usitatior et venustior: nempe interponere breve verbum inter duo substantiva aut verba.

[8] *in domum.*] Sic omnes scr. et edd. Videtur Cicero addidisse, ut similiora essent membra: *in domum - circum agros:* cujus similitudinis studiosissimus est.

[9] *mane descendit.*] More Romano loquitur. v. Clav. in h. v.

[10] *novo modo, nullo exemplo.*] Vsitatius est *novo more.* Et confunduntur passim in libris *modo et more*, id fortasse et hic factum.

morae fuisset, quo minus ei pecunia illa numeraretur. Ea posteaquam numerata est, contentus hac iniquitate non fuit: palam de sella ac tribunali pronuntiat, SI QVIS ABSENTEM STHENIVM REI CAPITALIS REVM FACERE VELLET, SESE EIVS NOMEN RECEPTVRVM: et simul, ut ad causam accederet, nomenque deferret, Agathinum, novum affinem atque hospitem, coepit hortari. Tum ille clare, omnibus audientibus, sese id non esse facturum, neque se usque eò Sthenio esse inimicum, ut eum rei capitalis affinem esse diceret. Hic tum repente Pacilius quidam, homo egens et levis, accedit. ait, si liceret, nomen absentis deferre se velle. Iste vero, et licere, et fieri solere, et se recepturum. itaque defertur. edicit statim, ut Kalendis Decembr. adsit Sthenius Syracusis. Hic, qui Romam venisset, satisque feliciter anni jam adverso tempore navigasset, omniaque habuisset aequiora et placabiliora, quam animum praetoris atque hospitis, rem ad amicos suos detulit: [11] quae, ut erant acerba atque indigna, sic vide-
39 bantur omnibus. Itaque in senatu continuo Cn. Lentulus et L. Gellius consules faciunt mentionem, placere statui, si patribus conscriptis videretur, NE ABSENTES HOMINES IN PROVINCIIS REI FIERENT RERVM CAPITALIVM. causam Sthenii totam, et istius crudelitatem et iniquitatem senatum docent. Aderat in senatu Verres, pater istius, et flens unumquemque senatorem rogabat, ut filio suo parceret: neque tamen multum proficiebat. erat enim summa voluntas senatûs. Itaque sententiae dicebantur, CVM STHENIVS ABSENS REVS FACTVS ESSET, DE ABSENTE IV-

[11] *quae, ut erant ac.*] Praecedit *res*: itaque videtur legendum, *ut erat - - sic videbatur omnibus*. Ferri vulgatum utcumque potest, sed est durum.

DICIUM NVLLVM FIERI PLACERE: ET, SI QVOD ESSET FACTVM, ID RATVM ESSE NON PLACERE. Eo die transigi nihil potuit, quod et [12] id temporis erat, et ille pater istius invenerat homines, qui dicendo tempus consumerent. Postea senex Verres defensores atque hospites omnes Sthenii convenit: rogat eos atque orat, ne oppugnent filium suum: de Sthenio ne laborent: confirmat his, curaturum se esse, [13] ne quid ei per filium suum noceatur: se homines certos ejus rei causa in Siciliam et terra et mari missurum. Et erat spatium dierum fere triginta ante Kalendas Decembr. quo die iste, ut Syracusis Sthenius adesset, edixerat. Commoventur amici Sthenii, sperant fore, ut patris litteris nuntiisque filius [14] ab incepto furore revocetur. In senatu postea causa non agitur. Veniunt ad istum domestici nuntii, litterasque a patre afferunt ante Kalendas Decembr. cum isti etiam tum de Sthenio integra tota res esset: eodemque ei tempore de eadem re litterae complures a multis ejus
amicis ac necessariis afferuntur. Hic iste, qui prae 40
cupiditate neque officii sui, neque periculi, neque pietatis, neque humanitatis rationem habuisset umquam, neque in eo, quod monebatur, auctoritatem patris, nec in eo, quod rogabatur, [15] voluntatem (amicorum) ante-

[12] *id temporis erat.*] Int. dies breviores, quibus non longum spatii deliberandi, ut facile tempus legitimum consumeretur dicendo, nec res ad decernendum veniret.

[13] *ne quid - - noceretur.*] Legitima consecutio temporum postulat *noceatur*, et sic putavi scribendum.

[14] *ab incepto furore.*] Servavi lectionem vulgatam, quae est in edd. pr. etsi vitiosam: quia non potui cum fiducia decernere, variantibus etiam libris. Ms. antiquus habet *ab illo furore*, alii *ab incepto illo*, quod recepit Graevius: illud sane melius, quia est gravius, nam et infra *est ad officium sanitatemque reducere*. Certe alterutrum delendum est, nisi malit quis *ab incepto et furore*. quod mihi optimum videtur.

[15] *voluntatem antep.*] Hic aures meae aliquid desiderant ad per-

ponendam putavit libidini suae: mane Kalendis Decembr. ut edixerat, Sthenium citari jubet. Si abs te istam rem parens tuus alicujus amici rogatu, benignitate aut ambitione inductus petisset; gravissima tamen apud te voluntas patris esse debuisset: cum vero abs te tui capitis causa peteret, hominesque certos domo misisset, hique eo tempore ad te venissent, cum tibi in integro tota res esset, ne tum quidem te potuit, si non pietatis, at salutis tuae ratio ad officium sanitatemque reducere? Citat reum. non respondet. citat accusatorem: [16] (attendite, quaeso, judices: videte, quantopere istius amentiae fortuna ipsa adversata sit: et simul videte, quis Sthenii causam casus adjuverit:) citatus accusator, M. Pacilius, nescio quo casu, non respondit, non affuit. Si praesens Sthenius reus esset factus: si manifesto in maleficio teneretur; tamen, cum accusator non adesset, Sthenium condemnari non oporteret. Etenim, si posset reus, absente accusatore, damnari, non ego a Vibone Veliam parvulo navigio inter fugitivorum ac praedonum, ac tua tela venissem, quo tempore omnis illa mea festinatio fuit cum periculo capitis ob eam causam, ne tu ex reis eximerere, si ego non affuissem ad diem. Quod igitur tibi erat in tuo judicio optatissimum, me, cum citatus essem, non adesse: cur

fectionem orationis Tullianae, et concinnitatem, quam hoc loco quaesitam esse a Cicerone, planum est. Praecedit, *neque in eo - - auctoritatem patris*, respondere ei debet *nec in eo voluntatem*: sed ad id requiritur similis genitivus. tum excidisse credo, addendumque *amicorum*; vt post est *voluntas patris*. ita expletur oratio et conservatur concinnitas.

[16] *attendite qu. videte.*] Edd. pr. non habent *judices*: quod commode abesse non potest. tum *videte* primum non erat in Ms. vetere quodam: quod placet Grutero: nempe quia post est, *et simul videte*, sed tamen et c. 43. bis est *videte* eodem modo.

Sthenio non putasti prodesse oportere, [17] cum ejus
accusator non affuisset? Itaque fecit, ut exitus prin-
cipio simillimus reperiretur. quem absentem reum fe-
cerat, eum absente accusatore condemnat. Nuntia- 41
batur illi primis illis temporibus id, quod pater quoque
ad eum pluribus verbis scripserat, agitatam rem esse
in senatu: etiam in concione tribunum plebis de cau-
sa Sthenii M. Palicanum esse questum: postremo me
ipsum apud collegium hoc tribunorum plebis, cum eo-
rum omnium edicto non liceret quemquam Romae
esse, qui rei capitalis condemnatus esset, egisse cau-
sam Sthenii: cum rem ita exposuissem, quemadmo-
dum nunc apud vos, docuissemque hanc damnationem
duci non oportere: tribunos plebis hoc statuisse, id-
que de omnium sententia pronuntiatum esse, NON VI-
DERI STHENIVM IMPEDIRI EDICTO, QVO MINVS EI
LICERET ROMAE ESSE. Cum haec ad istum afferren-
tur, [19] timuit aliquando, et commotus est. vertit stilum
[20] in tabulis suis: quo facto causam omnem evertit
suam. nihil enim sibi reliqui fecit, quod defendi aliqua
ratione posset. Nam si ita defenderet: recipi nomen
absentis licet; hoc fieri in provincia nulla lex vetat:
mala et improba defensione, verum aliqua tamen uti
videretur. Postremo illo desperatissimo perfugio uti
posset, se imprudentem fecisse, existimasse id licere.

[17] *cum ejus acc. non affuisset.*] Debebat esse *adesset*, ut paullo ante.

[19] *timuit aliquando.*] Mss. duo, qui in his orationibus nimis jactantur, habent *pertimuit.* placuit Lamb. et Grutero, recepitque Graevius. at id verbum vehementius est, quam pro re et pro loco, item Verre ipso: Cicero nihil aliud potuit hic dicere, quam timere coepisse, quod et verbum *aliquando* indicat.

[20] *in tabulis suis.*] *Suis* elegantius e latinitatis ratione abesset: sed additum est de industria ob concinnitatem, respondent enim sibi *tabulis suis - - causam suam.*

[21] quamquam perditissima defensio est, tamen aliquid dici videretur. Tollit ex tabulis id, quod erat, et facit, coràm delatum esse.

42 Hic videte, in quot se laqueos induerit, quorum ex nullo se umquam expediret. Primum ipse in Sicilia saepe et palam de loco superiore dixerat, et in sermone multis demonstrarat, licere nomen recipere absentis: se exemplo fecisse id, quod fecisset. [22] Haec eum dictitasse, priore actione et Sex. Pompejus Chlorus dixit, de cujus virtute antea commemoravi, et Cn. Pompejus Theodorus, homo et Cn. Pompeji, clarissimi viri, judicio plurimis maximisque in rebus probatissimus, et omnium existimatione ornatissimus, et Posides Matro Solentinus, homo summa nobilitate, existimatione, virtute: et hac actione quam voletis multi dicent, et qui ex isto ipso audierint, viri primarii nostri ordinis, et alii, qui interfuerint, cum absentis nomen reciperetur. deinde Romae, cum res esset acta in senatu, omnes istius amici; in his etiam pater ejus, hoc defendebat licere fieri: saepe esse factum: istum, quod fecisset, aliorum exemplo institutoque fecisse. Dicit praeterea testimonium tota Sicilia: quae, in communibus postulatis civitatum omnium, consulibus edidit, rogare atque orare patres conscriptos, ut statuerent, ne absentium nomina reciperentur. Qua de re Cn. Lentulum, patronum Siciliae, clarissimum adolescentem, dicere audistis: Siculos, cum se causam,

[21] *quamquam p. d. est.*] Edd. pr. addunt *haec*, quod et Graevius addidit tacite. mihi languet hic pronomen: itaque cum Grutero et aliis omisi.

[22] *haec eum dictitasse.*] *Dictitasse*, ait Gruterus, est a Mss. Fabr. Met. et Pall. Vulgati enim *dictasse*. At *dictitasse* est etiam in edd. pr. et ceteris seculi sextidecimi omnibus. Casu, nescio a quo primum, inductum est *dictasse*: ea facta est vulgata.

quae pro his sibi in senatu agenda esset, docerent, de Sthenii calamitate questos esse: propterque hanc injuriam, quae Sthenio facta esset, eos statuisse, ut, quod dico, postularetur. Quae cum ita essent, tantane amentia praeditus atque audacia fuisti, ut in re tam clara, tam testata, tam abs te ipso pervulgata, tabulas publicas corrumpere auderes? At quemadmodum corrupisti? nonne ita, ut, omnibus nobis tacentibus, [23] ipsae te tuae tabulae condemnare possent? [24] Quaeso, codicem circumfer: ostende. videtisne totum hoc nomen, coram ubi facit delatum, esse in litura? Quid fuit istic antea scriptum? quod mendum ista litura correxit? quid a nobis, judices, exspectatis argumenta hujus criminis? nihil dicimus: tabulae sunt in medio, quae se corruptas atque interlitas esse clamant. Ex istis etiam tu rebus effugere te posse confidis, cum te nos non opinione dubia, sed tuis vestigiis persequamur, quae tu in tabulis publicis expressa ac recentia reliquisti? Is mihi etiam Sthenium litteras publicas corrupisse, [25] causa incognita, judicavit, qui defendere non potuerit, se non [26] ex ipsius

23 *ipsae te tuae - - possent.*] Edd. pr. habent *te* ante *possent*. Forte optimum: *tuae te tabulae*. haec enim structura est Ciceroniana.

24 *Quaeso, cod. c.*] Grutero placuit lectio illorum duorum Codd. *Cedo, quaeso:* recepitque Graevius. Nusquam sic Cicero. *Cedo* semper solum habet, sine *quaeso*. *Ostende* pertinet ad lituram. *nomen* est caput de Sthenio, infra est *nomen Sthenii*. v. Clav.

25 *caussa incog. judicavit - - potuerit.*] Haec est lectio edd. veterum. In qua primum e conjectura Hotomanni elegante, sed non necessaria, factum *judicabit*, contra omnes libros, quod alias Lambino ingerit Gruterus, Graevius, etc. deinde *potuit* pro *potuerit;* quod id non consentire videbatur cum *judicavit;* quocum tamen h. l. bene consentit. Non ille *non potuit* defendere, sed si defensio postulata esset, non potuisset defendere.

26 *ex ipsius S. nomine.*] *Ex* delet Ms. Metell. quod secutus est Graevius. Lamb. *in ips. S. n:* quae est ipsa Ciceronis forma in hac re. *Ex* potest excusari. nam dicitur *ex* sicut *a* in hujusmodi formulis: *ex qua parte laborat*, *corruptus est*, et similia.

43 Sthenii nomine litteras publicas corrupisse? Videte porro aliam dementiam: videte, ut, dum expedire sese vult, induat. Cognitorem adscribit Sthenio. Quem? cognatum aliquem, aut propinquum? non. Thermitanum aliquem, honestum hominem ac nobilem? ne id quidem. At Siculum, in quo aliquis splendor dignitasque esset? minime. [27] Quid igitur? civem Romanum. Cui hoc probari potest? Cum esset Sthenius civitatis suae nobilissimus, amplissima cognatione, plurimis amicitiis; cum praeterea tota Sicilià multum auctoritate, et gratia posset: invenire neminem Siculum potuit, qui pro se cognitor fieret? Hoc probabis? an ipse civem Romanum maluit? cedo, cui Siculo, cum is reus fieret, civis Romanus cognitor factus umquam sit. Omnium praetorum litteras, qui ante fuerunt, profer, explica. si unum inveneris; ego hoc tibi, quemadmodum in tabulis scriptum habes, ita gestum esse concedam. At, credo, Sthenius hoc sibi amplum esse putavit, eligere e civium Romanorum numero, ex amicorum atque hospitum suorum copia, quem cognitorem daret. Quem delegit? quis in tabulis scriptus est? C. Claudius, C. F. Palatina. Non quaero, quis hic sit Claudius, quam splendidus, quam honestus, quam idoneus, propter cujus auctoritatem et dignitatem Sthenius ab omnium Siculorum consuetudine discederet, et civem Romanum cognitorem daret, nihil horum quaero. fortasse enim Sthenius non splendorem hominis, sed familiaritatem secutus est. Quid si omnium mortalium Sthenio nemo inimicior, quam hic C. Claudius, tum semper, tum in his

[27] *Quid igitur*] int. fecit. Sic omnes edd. vett. usque ad Lambinum, qui ex eo fecit *Quem i.* quod est facilius. Vetus restituit Graev.

ipsis rebus et temporibus fuit? Si de litteris corruptis contra venit? si contra omni ratione pugnavit? utrum potius pro Sthenio inimicum cognitorem esse factum, an te in Sthenii periculo inimici ejus nomine abusum esse credemus? Ac, ne quis forte dubitet, cujusmodi 44
totum sit negotium; tametsi jamdudum omnibus istius improbitatem perspicuam esse confido, tamen paullulum etiam attendite. Videtis illum subcrispo capillo, nigrum, qui eo vultu nos intuetur, ut sibi ipse peracutus esse videatur? qui tabulas tenet? qui scribit? qui monet? qui proximus est? is est C. Claudius, qui in Sicilia sequester istius, interpres, confector negotiorum, prope collega Timarchidi numerabatur: nunc obtinet eum locum, ut vix Apronio illi de familiaritate concedere videatur, et qui se non Timarchidis, sed ipsius Verris collegam et socium esse dicebat. [28] Dubitate etiam, si potestis, quin eum iste potissimum ex omni numero delegerit, [29] cui hanc falsi cognitoris improbam personam imponeret, quem et huic inimicissimum, et sibi amicum esse arbitraretur. Hic vos [30] dubitabitis, judices, tantam istius audaciam, tantam crudelitatem, tantam injuriam vindicare? du-

28 *Dubitate etiam, si pot.*] Sic, Gruterus ait, vetus editio. Est ed. R sive Br. Sed operae pretium est, exemplo hujus loci videre, levis error quomodo, in hoc genere, in errores inducat viros doctos. In Ed. Med. errore operarum factum est: *dubitare etiam, si potestis:* ecce Ascensius, qui unum hoc exemplar haberet, vult corrigere locum, facit *sic* pro *si*. Restituit verum et vetus Aldus. Victorius autem illam vitiosam corrigit, *dubitare etiamnum;* et haec facta est vulgata sequente statim P. Manutio, item Lambino: *d. etiam nunc p.* At Ald. N. vetus restituit, et post Gruterus

29 *cui hanc f. c. i. p.*] Addidimus *hanc* e Ms. vetere cum Graevio.

30 *dubitabitis.*] Sic Graevius bis e Ms. Nannii. Quia sic est et in fine capitis, imitati sumus Graevium: nam et praesens rectum est. Virgil. *Et dubitamus adhuc factis extendere famam.* Item noster alibi. Sic infra c. 257: *exspectas etiam, quid hi judicent?* ubi poterat et dicere: *exspectabis*, etc.

bitabitis exemplum judicum illorum sequi, qui, damnato Cn. Dolabella, damnationem Philodami Opuntii resciderunt, [31] quod is non absens reus factus esset; quae res iniquissima et acerbissima est: sed cum ei legatio Romam a suis civibus esset data? Quod illi judices multo in leviore causa statuerunt, aequitatem secuti: vos id statuere in gravissima causa, praesertim aliorum auctoritate jam confirmatum, dubitabitis?

45 At quem hominem, C. Verres, tanta, tam insigni injuria affecisti? cujus absentis nomen recepisti? quem absentem, non modo sine crimine, et sine teste, verum etiam sine accusatore damnasti? Quem hominem? dii immortales! non dicam amicum tuum, [32] quod apud homines carissimum est: non hospitem, quod sanctissimum est: nihil enim minus libenter de Sthenio commemoro: nihil aliud in eo, quod reprehendi possit, invenio, nisi quod homo frugalissimus, atque integerrimus, te, hominem plenum stupri, flagitii, sceleris, domum suam invitavit; nisi quod, qui C. Marii, Cn. Pompeji, C. Marcelli, L. Sisennae, tui defensoris, ceterorumque virorum fortissimorum hospes fuisset atque esset; ad eum numerum clarissimorum hominum tuum quoque nomen adscripsit. Quare de hospitio violato, et de isto tuo nefario scelere nihil queror: hoc dico, non iis, qui Sthenium norunt, hoc

[31] *quod is non absens*, etc.] Ex hoc loco me non satis expedio. nec quisquam interpretum satis explicavit. An vero, qui propter legationem profectus est, non absens est? Sed fortasse intelligeremus Ciceronem, si historiam sciremus, ad quam hoc pertinet. Quod de legatione libera Hotomannus affert, proprium est Romanis: ad provinciales non pertinet.

[32] *quod apud hominos carissimum est.*] Primum, cur *apud homines*? Profecto Cicero scripsit *apud omnes*, atque etiam suspicor *carissimum* esse depravatum e *gravissimum*; cui dein bene respondet in hospite, *quod sanctissimum est*. *Homines* et *omnes* in libris permutari non infrequens est. v. ad Verr. I, 2.

est, nemini eorum, qui in Sicilia fuerunt: nemo enim ignorat, quo hic in civitate sua splendore, qua apud omnes Siculos dignitate atque existimatione sit: sed, ut illi quoque, qui in ea provincia non fuerunt, intelligere possint, in quo homine tu statueris exemplum ejusmodi, quod tum propter iniquitatem rei, tum etiam propter hominis dignitatem, acerbum omnibus atque intolerandum videretur. [33] Estne Sthenius is, qui 46
omnes honores domi suae facillime cum adeptus esset, amplissime ac magnificentissime gessit? qui oppidum non maximum, maximis ex pecunia sua locis communibus, monumentisque decoravit? cujus de meritis in rempublicam Thermitanorum, Siculosque universos, fuit aenea tabula fixa Thermis in curia? in qua publice erat de hujus beneficiis scriptum et incisum? quae tabula tum imperio tuo revulsa, nunc a me tamen [34] deportata est: ut omnes hujus honores inter suos, et amplitudinem possent cognoscere. Estne hic, qui apud Cn. Pompejum, clarissimum virum, cum accusatus esset, quod propter C. Marii familiaritatem et hospitium, contra rempublicam sensisse eum inimici et accusatores ejus dicerent, cum magis invidioso crimine, quam vero arcesseretur: ita a Cn. Pompejo absolutus est, ut in eo ipso judicio Pompejus hunc [35] hospitio suo dignissimum statueret? ita porro lau-

33 *Estne*] pro nonne est? quod est contra consuetudinem legitimam latini sermonis. Itaque olim tentatus sum *ne* in omnibus partibus delere. Sed cum aliquoties in eodem loco libri consentiant, sintque et alia exempla notata, (v. Clav. in *ne*,) sit haec Ciceronis scriptura, quam nos non imitemur.

34 *deportata est*] pro vulg. *reportata* est. Putaverunt Ciceronem restituisse tabulam in locum suum in curia, at sequentia ostendunt, eam a Cicerone Romam avectam esse, quod est *deportata*. Itaque recte recepit Graevius, e Ms. Nannii.

35 *h. s. dignissimum statueret.*] Sic edidi pro *statuerit*, non tantum propter legitimam temporum consecutionem, sed etiam et multo magis, quia in altero membro et eadem forma est *arbitraretur*.

datus defensusque ab omnibus Siculis, ut idem Pompejus non ab homine solum, sed etiam a provincia, tota se hujus absolutione inire gratiam arbitraretur? postremo estne hic, qui et animum in rempublicam habuit ejusmodi, et tantum auctoritate apud suos cives potuit, ut perficeret in Sicilia solus, te praetore, quod non modo Siculus nemo, sed ne Sicilia quidem tota potuisset: ut ex oppido Thermis nullum signum, nullum ornamentum, nihil ex sacro, nihil de publico attingeres; cum praesertim essent multa praeclara, et tu omnia concupisses? Denique nunc vide, quid inter te, cujus nomine apud Siculos dies festi agitantur, et praeclara illa Verrea celebrantur, cui statuae Romae stant inauratae, a communi Siciliae, quemadmodum inscriptum videmus, datae: vide, inquam, quid inter te, et hunc Siculum, qui abs te est, patrono Siciliae, condemnatus, intersit. Hunc civitates ex Sicilia permultae, testimonio suo, legationibusque ob eam rem missis, publice laudant: te omnium Siculorum patronum, una Mamertina civitas, socia furtorum ac flagitiorum tuorum, publice laudat: ita tamen, novo more, ut legati laedant, legatio laudet: ceterae quidem civitates publice litteris, legationibus, testimoiis accusant, queruntur, arguunt: si tu absolutus sis,
47 funditus eversas se esse arbitrantur. Hoc de homine, ac de hujus bonis, etiam [36] in Erycino monte monumentum tuorum flagitiorum crudelitatisque posuisti: in quo Sthenii Thermitani nomen adscriptum est. Vide argenteum Cupidinem cum lampade. Quid tandem habuit argumenti aut rationis res, quamobrem

[36] *in Eryco monte.*] Hic in *Eryco* consentiunt libri omnes, nisi quod Pr. Br. corrupte *Franco*. scripsi constantiae causa *Erycino m.* v. ad c. 7.

in eo potissimum [37] Sthenianum praemium poneretur? utrum hoc signum cupiditatis tuae, an tropaeum necessitudinis atque hospitii, an amoris indicium esse voluisti? Faciunt hoc homines, quos in summa nequitia non solum libido et voluptas, verum etiam ipsius nequitiae fama delectat, ut multis in locis notas ac vestigia scelerum suorum relinqui velint. Ardebat amore illius hospitae, propter quam hospitii jura violarat. Hoc non solum sciri tum, verum etiam commemorari semper volebat. Itaque ex illa ipsa re, quam, accusante Agathino, gesserat, Veneri potissimum deberi praemium statuit, quae illam totam accusationem judiciumque conflarat. Putarem te gratum in deos, si hoc donum Veneri non de Sthenii bonis dedisses, sed de tuis: quod facere debuisti, praesertim cum tibi illo ipso anno a Chelidone venisset hereditas. Hic ego, si hanc causam nón omnium Siculorum rogatu recepissem: si hoc a me muneris non universa provincia poposcisset: si me animus atque amor in rempublicam existimatioque offensa nostri ordinis ac judiciorum non hoc facere coëgisset, atque haec una causa fuisset, quod amicum atque hospitem meum Sthenium, quem in quaestura mea singulariter dilexissem, de quo optime existimassem, quem in provincia existimationis meae studiosissimum cupidissimumque cognossem, tam crudeliter, scelerate, nefarieque tractasses: [38] tamen digna causa, inimicitias hominis improbissimi susciperem, ut hospitis salutem fortunasque defenderem. Fecerunt hoc multi apud majores

[37] *Sthenianum praemium*] i. e. quo pro victoria de Sthenio donaretur, ut e seqq. intelligitur, in qua a Venere adjutus sit.

[38] *tamen digna causa.*] Sic edd. omnes. Ms. aliquis addit *esset*, alii duo *videretur*. Illud Graevius recepit. Non decerno.

nostros: fecit etiam nuper homo clarissimus, Cn. Domitius, qui M. Silanum, consularem virum, accusavit propter Egritomari Transalpini hospitis injurias. putarem me idoneum, qui exemplum sequerer humanitatis atque officii, proponeremque spem meis hospitibus ac necessariis, quo tutiorem [39] vitam sese meo praesidio victuros esse arbitrarentur. Cum vero in communibus injuriis totius provinciae, Sthenii quoque causa contineatur, multique uno tempore a me hospites atque amici [40] publice privatimque defendantur: profecto vereri non debeo, ne quis hoc, quod facio, non existimet me summi officii ratione impulsum
48 coactumque suscepisse. Atque, ut aliquando de rebus ab isto cognitis, judicatisque, et de judiciis datis dicere desistamus; et, quoniam facta istius in his generibus infinita sunt, nos modum aliquem, et finem orationi nostrae, criminibusque faciamus: pauca ex aliis generibus sumemus.

Audistis ob jus dicundum, Q. Varium dicere, procuratores suos isti centum et triginta millia nummûm dedisse: meministis Q. Varii testimonium, remque hanc totam C. Sacerdotis, hominis ornatissimi, testimonio comprobari: scitis, [41] Cn. Sertium, M. Modium, equites Romanos, sexcentos praeterea cives Romanos, multosque Siculos, dixisse, se isti pecuniam ob jus dicundum dedisse. De quo crimine quid ego disputem, cum id totum positum sit in testibus? quid porro

39 *vitam victuros.*] Nihil hoc loco clarius ad intelligendum, in hac forma loquendi, qualis haec est, *vitam vivere*, nullam emphasin esse. Itaque studiosos admonendos duxi.

40 *publice privatimque defendantur.*] Singulari modo dicitur h. l. *publice privatimque*, nempe privatis publicisque de causis.

41 *Cn. Sertium.*] Nuspiam Sertios reperi notatos. Vereor ne vitiosum sit nomen.

argumenter, qua de re dubitare nemo possit? An hoc dubitabit quisquam omnium, quin is venalem in Sicilia jurisdictionem habuerit, qui Romae totum edictum atque omnia decreta vendiderit? quin is ab Siculis ob decreta interponenda pecuniam acceperit, qui M. Octavium Ligurem ob jus dicundum poposcerit? [42] Quod enim iste praeterea genus pecuniae cogendae praeteriit? quod non, ab omnibus aliis praeteritum, excogitavit? Ecqua res apud civitates Siculas expetitur, in qua aut honos aliquis sit, aut potestas, aut procuratio, quin eam rem tu ad tuum quaestum, nundinationemque hominum traduxeris? Dicta sunt priore actione et 49
privatim et publice testimonia: legati Centuripini, Halesini, Catinenses, Panormitanique dixerunt, multarum praeterea civitatum: jam vero privatim plurimi: quorum ex testimoniis cognoscere potuistis, tota Sicilia per triennium neminem ulla in civitate senatorem factum esse gratis: neminem, ut leges eorum sunt, suffragiis: neminem, nisi istius imperio, aut litteris: [43] atque in his omnibus senatoribus cooptandis, non modo suffragia nulla fuisse, sed ne genera quidem spectata esse, ex quibus in eum ordinem cooptari liceret, neque census, neque aetatis, neque cetera Siculorum jura valuisse. Quicumque senator voluerit fieri, quamvis puer, quamvis indignus, quamvis ex eo loco, ex quo non liceret; si is pretio apud istum [44] fie-

[42] *Quod enim iste praet.*] Addidimus *iste* e duobus Mss. veterrimis: cujus vestigium est etiam in aliis, scr. et edd. qui hic habent *est*. Accuratius jam membra sibi respondent in his, *iste* - - *alii*.

[43] *atque in his*, etc.] Restituimus *in*, quod excidit in ed. Gruteri. Post *cooptandis* nobis aliquid suspicionis movet. Potest enim commode abesse: nec hic cooptatio locum habuit; nec suffragia fuerunt.

[44] *fieret idoneus, ut vinceret.*] Sic edd. vett. Sed libri scr. variant, omittendo modo *fieret*, modo *ut*, modo utrumque. Sane languet vulgatum, putoque Ciceronem scripsisse aut, *si is pretio fieret idoneus*, ut

x senatus consulto de oppidis Siculorum de- rigentum; cautum est in Scipionis legibus, essent in senatu ex colonorum numero, quam re Agrigentinorum. Iste, qui omnia jura equasset, omniumque rerum delectum atque pecunia sustulisset: non modo illa, quae atis, ordinis, quaestusque, permiscuit, sed iis duobus generibus, civium novorum vete- electum ordinemque turbavit. Nam, cum eterum numero quidam senator demortuus, utroque genere par numerus reliquus esset: ooptari necesse erat legibus, ut is amplior sset. Quae cum ita se res haberet: tamen enerunt emtum locum illum senatorium non eres, sed etiam novi. fit, ut pretio novus terasque a praetore auferat. Agrigentini egatos mittunt, qui eum leges doceant, con- nque omnium annorum demonstrent: ut iste t, ei se illum locum vendidisse, cui ne com- uidem esse oporteret. quorum oratione iste, m jam accepisset, ne tantulum quidem com-

Idem fecit Heracleae. nam eo quoque Rupilius deduxit, legesque similes de co- natu, ac de numero veterum ac novorum non solum iste, ut apud ceteros, pecuniam l etiam genera veterum ac novorum nume-

tet e Liv. 27, 36. ubi ei provincia Sicilia evenisse dici- i libri quidam habent *Mantius*, solita confusione. Pro- C. et *T*. saepe in Mss. permutantur.

Agr.] Servavi cum Grutero *vetere*, cum alii, etiam rint *veterum*, velut necessaria correctione. Sed planum hic esse genus: ut c. 69. *quod genus hominum, quem* *ordinem preferre potes?* utrum dicas *vetus numerus* *erus veterum Agr.* nihil refert; nisi quod illud est ex-

ret idoneus, ut vinceret, factum esse semper: non modo Siculorum nihil in hac re valuisse leges, sed ne ab senatu quidem populoque Romano datas. Quas enim leges sociis amicisque dat is, qui habet imperium a populo Romano, auctoritatem legum dandarum a senatu: hae debent et populi Romani et senatus existimari. Halesini pro multis et magnis suis majorumque suorum in rempublicam nostram meritis atque beneficiis, suo jure nuper, L. Licinio, Q. Mucio consulibus, cum haberent inter se controversias de senatu cooptando, leges ab senatu nostro petiverunt. Decrevit senatus honorifico senatus consulto, ut his C. Claudius, Appii filius, Pulcher, praetor, de senatu cooptando leges conscriberet. C. Claudius, adhibitis omnibus Marcellis, qui tum erant, de eorum sententia leges Halesinis dedit: in quibus multa sanxit de aetate hominum, ne quis minor triginta annis natu; de quaestu, quem qui fecisset, ne legeretur; de censu, de ceteris rebus. quae omnia, ante istum praetorem, et nostrorum magistratuum auctoritate, et Halesinorum summa voluntate valuerunt. ab isto et praeco, qui voluit, istum ordinem pretio mercatus est, et pueri annorum senum septenumque denum, senatorium nomen nundinati sunt: et, quod Halesini, antiquissimi et fidelissimi socii, atque amici, Romae impetrarant, ut apud se ne suffragiis quidem fieri liceret, id pretio, ut fieri posset, effecit.
50 Agrigentini de senatu cooptando Scipionis leges antiquas habent: in quibus et eadem illa sancta sunt, et hoc amplius: cum Agrigentinorum duo genera sint, unum veterum, alterum colonorum, quos [45] T. Manlius

reliquum a glossa sit: aut, *si is pretio vinceret*, omisso altero: idque magis placet ob elegantem usum verbi ex auctionibus. v. Clav. in h. v.

[45] *T. Manlius.*] Pighius ad a. 546. p. 203. corrigit *C. Mamilius.*

praetor ex senatus consulto de oppidis Siculorum deduxit Agrigentum; cautum est in Scipionis legibus, ne plures essent in senatu ex colonorum numero, quam [46] ex vetere Agrigentinorum. Iste, qui omnia jura pretio exaequasset, omniumque rerum delectum atque discrimen pecunia sustulisset: non modo illa, quae erant aetatis, ordinis, quaestusque, permiscuit, sed etiam in his duobus generibus, civium novorum veterumque, delectum ordinemque turbavit. Nam, cum esset ex veterum numero quidam senator demortuus, et cum ex utroque genere par numerus reliquus esset: veterem cooptari necesse erat legibus, ut is amplior numerus esset. Quae cum ita se res haberet: tamen ad istum venerunt emtum locum illum senatorium non solum veteres, sed etiam novi. fit, ut pretio novus vincat, litterasque a praetore auferat. Agrigentini ad istum legatos mittunt, qui eum leges doceant, consuetudinemque omnium annorum demonstrent: ut iste intelligeret, ei se illum locum vendidisse, cui ne commercium quidem esse oporteret. quorum oratione iste, cum pretium jam accepisset, ne tantulum quidem commotus est. Idem fecit Heracleae. nam eo quoque colonos P. Rupilius deduxit, legesque similes de cooptando senatu, ac de numero veterum ac novorum dedit. Ibi non solum iste, ut apud ceteros, pecuniam accepit, sed etiam genera veterum ac novorum nume-

Verum esse patet e Liv. 27, 36. ubi ei provincia Sicilia evenisse dicitur. Sed et ibi libri quidam habent *Manlius*, solita confusione. Pronomina etiam *C.* et *T.* saepe in Mss. permutantur.

[46] *ex vetere Agr.*] Servavi cum Grutero *vetere*, cum alii, etiam Graevius, ediderint *veterum*, velut necessaria correctione. Sed planum est, *numerum* hic esse genus: ut c. 69. *quod genus hominum, quem numerum, quem ordinem proferre potes?* utrum dicas *vetus numerus Agrig.* an *numerus veterum Agr.* nihil refert; nisi quod illud est exquisitius.

51 rumque permiscuit. Nolite exspectare, d
obeam oratione mea civitates. [47] hoc uno (
omnia, neminem isto praetore senatorem fie
nisi qui isti pecuniam dedisset.

Hoc idem transfero in magistratus, curatio
dotia: quibus in rebus non solum hominun
etiam deorum religiones immortalium omn
vit. Syracusis [48] lex est de religione, qua
singulos Jovis sacerdotem sortito capi jul
apud illos amplissimum sacerdotium puta
suffragiis tres ex tribus generibus creati s
vocatur ad sortem. Perfecerat iste impe
suffragio Theomnastus familiaris suus in
renuntiaretur. in sorte, cui imperare non p
spectabant homines, quidnam acturus esset
quod erat facillimum, primo vetat sortiri: j
sortem Theomnastum renuntiari. negant i
sani per religiones sacrorum ullo modo fieri
denique negant esse. jubet ille sibi legei
recitatur: in qua scriptum erat, UT, QU
RENUNTIATI, TOT IN HYDRIAM SORTES CO
TUR: CUJUS NOMEN EXISSET, UT IS HABER
CERDOTIUM. Iste, [49] homo ingeniosus et

[47] *hoc uno c. o.*] Delevi cum Graevio *crimine;* quod
alii ab eadem caussa habent *nomine*. Ms. Hotom. neutru

[48] *lex est, quae - - jubebat.*] Nihil hic varietatis neq
neque a Graevio notatum est. Ego cum primum lege
veram scripturam esse, e legitima temporum modorumque
ratione, *jubeat;* nam et c. 55. *oporteat* sequitur: consu
antiquis, in omnibus ante Gruterum sic reperi. Ergo
correctore, germanizantem efficere volente Ciceronem.
exemplum occurrit c. 53.

[49] *homo negotiosus et peracutus.*] Sic edd. juniores.
explicare, quod negarunt fieri posse. nempe *negotiosi* di
callidi, exercitati: usus enim acuit homines. Sed quia
omnes habent *ingeniosus*, quod et in Ms. Fr. reperit Gra
hoc praetuli.

Optime, inquit. nempe scriptum ita est, quot renuntiati erunt. quot ergo (inquit) sunt renuntiati? responsum, tres. Numquid igitur oportet, nisi tres sortes conjici; unam educi? nihil. Conjici jubet tres, in quibus omnibus scriptum esset nomen Theomnasti. Fit clamor maximus, cum id universis indignum atque nefarium videretur. Ita Jovis illud sacerdotium amplissimum per hanc rationem Theomnasto datur. Ce- 52
phaledi mensis est certus, quo mense sacerdotem maximum creari oporteat. Erat ejus honoris cupidus Artemo quidam, Climachias cognomine, homo sane locuples, et domi nobilis: sed is fieri nullo modo poterat, si Herodotus quidam adesset. ei locus ille atque honos in illum annum ita deberi putabatur, ut ne Climachias quidem contra diceret. res ad istum defertur, et istius more deciditur. [50] toreumata sane nota ac pretiosa auferuntur. Herodotus Romae erat: satis putabat se ad comitia tempore venturum, si pridie venisset. Iste, ne aut alio mense, ac fas erat, comitia haberentur, aut Herodoto praesenti honos adimeretur, (id quod iste non laborabat, Climachias minime volebat,) excogitat, (dixi jamdudum; non est homo acutior quisquam, nec fuit,) excogitat, inquam, quemadmodum mense illo legitimo comitia haberentur, nec tamen Herodotus adesse posset. Est consuetudo Siculorum, ceterorumque Graecorum, quod suos dies mensesque congruere volunt cum solis lunaeque ratione, ut nonnumquam, si quid discrepet, eximant unum aliquem diem, aut summùm, biduum ex mense; quos illi *ἐξαιρεσίμους* dies nominant: item nonnumquam

[50] *tor. s. nota - - - auferuntur*] *nota* propter artificium ac pretium; *auferuntur* sc. a Verre, accipit Verres dono: nam et sic *auferre* dicitur. v. Clav. in h. v.

uno die longiorem mensem faciunt, aut biduo. Quae iste cum cognovisset, novus astrologus, qui non tam caeli rationem, quam caelati argenti duceret, eximi jubet non diem ex mense, sed ex anno unum, dimidiatumque mensem; hoc modo, ut, quo die, verbi causa, esse [51] oporteret Idus Januarias, eo die Kalendas Martias proscriberet. itaque fit, omnibus recusantibus et plorantibus. dies is erat legitimus comitiis habendis. eo modo sacerdos Climachias renuntiatus est. Herodotus cum Roma revertitur, diebus, ut ipse putabat, quindecim ante comitia, offendit eum mensem, qui consequitur mensem comitialem, comitiis jam abhinc triginta diebus habitis. Tunc Cephaleditani decreverunt intercalarium XLV dies longum, ut reliqui menses in suam rationem reverterentur. Hoc si Romae fieri posset, certe aliqua ratione expugnasset iste, ut dies XLV inter binos ludos tollerentur, per quos solos judicium fieri posset. Jam vero censores, [52] quemadmodum in Sicilia isto praetore creati sint, operae
53 pretium est cognoscere. Ille enim est magistratus apud Siculos, qui diligentissime mandatur a populo, propter hanc causam, quod omnes Siculi ex censu quotannis tributa conferunt: in censu habendo potestas omnis aestimationis habendae summaeque faciundae censori permittitur. Itaque eum populus, [53] cui

[51] *oporteret Idus Jan.*] Pontedera Epist. p. 322. docet scribendum esse *V. Idus*, nam alias mensis unus et dimidiatus mensis anni Siculi, h. a. XLV dies, non efficiuntur.

[52] *quemadmodum - - creati sint op.*] Scripsi *sint* pro vulgato *sunt*. Nam sic Latini semper.

[53] *cui maxime fidem - - - habeat.*] Sic edd. vett. omnes. Gruterus edidit, sine dubio per negligentiam vel suam vel operarum *qui - - habebat*. hoc quidem certe correctoris inscitia, ut supra *jubebat*. Nam *qui* est antique pro *cui* in libris scr. et edd. non raro, ut infr. 59. *init. locare ei, qui*, ubi v. Nannius. Graevius *qui* bene correxit; sed tamen

maxime fidem suarum rerum habeat, maxima curâ deligit: et propter magnitudinem potestatis hic magistratus a populo summa ambitione contenditur. In ea re iste nihil obscure facere voluit, non in sortitione fallere, neque dies de fastis eximere. nihil sane vafre, nec malitiose facere conatus est: sed, ut studia cupiditatesque honorum atque ambitiones ex omnibus civitatibus tolleret, quae res evertendae reipublicae solent esse, ostendit, sese in omnibus civitatibus censores esse facturum. Tanto mercatu praetoris indicto, concurritur undique ad istum Syracusas. flagrabat domus tota praetoria studio hominum et cupiditate: nec mirum, omnibus comitiis tot civitatum unam in domum revocatis, tantaque ambitione provinciae totius in uno cubiculo inclusa. Exquisitis palam pretiis, et licitationibus factis, describebat censores binos in singulas civitates Timarchides. Is suo labore, suisque accessionibus, hujus negotii atque operis molestia consequebatur, ut ad istum sine ulla sollicitudine, summa pecunia referretur. Jam hic Timarchides quantam pecuniam fecerit, plane adhuc cognoscere non potuistis: veruntamen priore actione, quam varie, quam improbe praedatus esset, multorum ex testimoniis cognovistis.

Sed, ne miremini, qua ratione hic tantum apud is- 54
tum libertus potuerit, exponam vobis breviter, quid hominis sit: ut et istius nequitiam, qui illum secum habuerit, eo praesertim numero ac loco, et calamitatem provinciae cognoscatis. In mulierum corruptelis, et in omni ejusmodi luxuria atque nequitia, miran-

alterum temere servavit, dicitque esse in edd. Vict. Man. etc. quod falsum est. nec verum est, Lambinum edidisse eodem modo. Tria ed. ejus exempla habeo; in nullo est.

dum in modum reperiebam hunc Timarchidem ad istius flagitiosas libidines singularemque nequitiam natum atque aptum fuisse; investigare, adire, appellare, corrumpere, quidvis facere in ejusmodi rebus, quamvis callide, quamvis audacter, quamvis impudenter: eundem mira quaedam [54] excogitasse genera furandi. nam ipsum Verrem, tantum avaritia semper hiante atque imminenti fuisse; ingenio et cogitatione nulla: ut, quidquid sua sponte faciebat, item ut vos Romae cognovistis, eripere potius, quam fallere videretur. Haec vero hujus erat ars, et malitia miranda, quod acutissime tota provincia, quid cuique accidisset, quid cuique esset necesse, indagare et odorari solebat: omnium adversarios, omnium inimicos diligenter cognoscere, colloqui, attentare; ex utraque parte causas, voluntates perspicere, facultates et copias: quibus opus esset, metum afferre: quibus expediret, spem ostendere: accusatorum et quadruplatorum quidquid erat, habebat in potestate: quod cuique negotii conflare volebat, nullo labore faciebat: istius omnia decreta, imperia, litteras peritissime et callidissime venditabat. Ac non solum erat administer istius cupiditatum; verum etiam ipse sui meminerat aeque. non solum numos, si qui isti exciderant, tollere solebat, ex quibus pecuniam maximam fecit; sed etiam voluptatum flagitiorumque istius ipse reliquias colligebat. Itaque in Sicilia non Athenionem, qui nullum oppidum cepit; sed Timarchidem fugitivum omnibus op-

[54] *excogitasse g. f.*] Sic rescripsi pro *excogitare*, quod vitiosum esse videat tiro monitus, ac jussus attendere. Et tamen non viderunt tot viri docti. Nam *eundem* conjungit haec manifeste cum superioribus, *Timarchidem - - fuisse*, et cum sequentibus: *nam Verrem - - fuisse*. Media pertinent ad *natum atque aptum fuisse*. Et est novum genus artificii.

pidis per triennium scitote regnasse: in [55] Timarchidi potestate sociorum populi Romani antiquissimorum atque amicissimorum liberos, matresfamilias, bona, fortunasque omnes fuisse. Is igitur, ut dico, Timarchides in omnes civitates, accepto pretio, censores dimisit. comitia, isto praetore, censorum, ne simulandi quidem causa fuerunt.

Jam hoc impudentissime: palam (licebat enim vi- 55
delicet legibus) singulis censoribus denarii trecenti ad statuam praetoris imperati sunt. Censores cxxx facti sunt. pecuniam illam ob censuram contra leges clam dederunt; haec [56] denariûm xxxix millia palam salvis legibus contulerunt in statuam. Primum quo tantam pecuniam? deinde quamobrem censores ad statuam tibi conferebant? ordo aliquis censorum est collegium? genus aliquod hominum? nam [57] aut publice civitates istos honores habent: aut generatim homines, ut aratores, ut mercatores, [58] ut navicularii. Censores quidem qui magis, quam aediles? Ob beneficium? Ergo hoc fatebere, abs te haec petita esse: [59] (nam erepta non audebis dicere:) te eos magistratus

[55] *Timarchidi*] recepimus pro *Timarchidis* cum Graevio e Prisciani testimonio.

[56] *d.* xxxix *m.*] An xxxx *m.* Nam ita essent plane cxx m. H-S. quae summa post traditur, quamquam alia in re.

[57] *aut publice - - aut generatim*] aut communiter, aut certa genera hominum.

[58] *ut navicularii.*] Sunt, qui naviculariam faciebant, v. Clav. in *navicularia.* Apparet multos hoc genus quaestus in Sicilia exercuisse, propter copiam mercaturae maritimae, ut essent ita genus hominum, ut mercatores.

[59] *nam erepta n. a. d.*] Graevius e vestigiis Ms. in quo erat *epta*, edidit *emta.* Sane *erepta* nec ipse possum explicare, nec explicavit quisquam, ne Hotomannus quidem, qui *empta* perspicue absurdum judicabat. *Emta* autem commode explicari potest: nam hoc profecto non audebis dicere, te istos honores vendidisse potius quam donasse. Sed in ceteris est etiam aliquid difficultatis. Cicero accipit confessionem Verris, beneficii caussa datos esse honores; ut inde colligat, non

hominibus, beneficii, non reipublicae causa, permisisse? Hoc autem cum tute fatebere, quisquam dubitabit, quin tu istam apud populos provinciae istius invidiam atque offensionem, non ambitionis, neque beneficiorum collocandorum, sed pecuniae conciliandae causa susceperis? Itaque illi censores fecerunt idem, quod in nostra republica solent ii, qui per largitionem magistratus adepti sunt: dederunt operam, [60] ut ita potestatem gererent, ut illam lacunam rei familiaris explerent. Sic census habitus est, te praetore, ut eo censu nullius civitatis [61] respublica posset administrari. nam locupletissimi cujusque census extenuarant, tenuissimi [62] auxerant. Itaque in tributis imperandis tantum oneris plebi imponebatur, ut, etiamsi homines tacerent, res ipsa illum censum repudia-
56 ret: id quod intelligi facillime re ipsa potest. Nam L. Metellus, qui, posteaquam ego inquirendi causa in Siciliam veni, repente Letilii adventu, istius non modo amicus, verum etiam cognatus factus est; is, quod videbat istius censum stare nullo modo posse, eum censum observari jussit, qui viro fortissimo atque innocentissimo Sex. Peducaeo praetore habitus esset. erant enim tum censores legibus facti, delecti a suis

dignitatis caussa datos esse: et tamen ex hoc colligit, non beneficiorum collocandorum caussa, sed pecuniae conciliandae fecisse. Nempe sic ratiocinatur: at cum tu tibi ea re tantum invidiae contraxeris, quis non intelligat, qui te novit, sc. te non gratis eam invidiam subiisse, et honores non tam beneficii, quam quaestus caussa dedisse.

[60] *ut ita p. g. ut.*] Habet hoc *ut*, *ut* aliquid duri: et poterat illud *ut i. p. g.* abesse salvo sensu, sed addidit et perspicuitatis majoris caussa, et ut consequens periodi aequale esset antecedenti.

[61] *resp. administrari*] v. Clav. in *resp.*

[62] *auxerant.*] Graevius recepit *haeserant* e Mss. duobus, et id verum esse e sequentibus intelligi dicit. Sed primum hic antitheta requiruntur, quae sunt *extenuarant*, *auxerant*: deinde non dicit tenues sua amisisse, sed solvere non potuisse, quod ex aestimatione Censorum

civitatibus: quibus, si quid commisissent, poenae legibus erant constitutae. Te autem praetore, qui censor aut legem metueret, qua non tenebatur, quoniam creatus lege non erat; aut animadversionem tuam, cum id, quod abs te emerat, vendidisset? Teneat jam sane meos testes Metellus: cogat alios laudare, sicut in multis conatus est: modo haec faciat, quae facit. Quis enim umquam tanta a quoquam contumeliâ, quis tanta ignominia affectus est? Quinto quoque anno Sicilia tota censetur. erat censa praetore Peducaeo. quintus annus cum te praetore incidisset, censa denuo est. postero anno L. Metellus mentionem tui census fieri vetat: censores dicit de integro sibi creari placere: interea Peducaeanum censum observari jubet. Hoc si tuus inimicus tibi fecisset, [63] tamen etsi animo aequo provincia tulisset, inimici judicium grave videretur. fecit amicus recens, et cognatus voluntarius. aliter enim, si provinciam retinere, si salvus ipse in provincia vellet esse, facere non potuit. Exspectas etiam, quid hi judicent? Si tibi magistratum abrogas- 57
set, minore ignominia te affecisset, quam cum ea, quae in magistratu gessisti, sustulit atque irrita jussit esse. Neque in hac re sola fuit ejusmodi; sed, antequam ego in Siciliam veni, in maximis rebus ac plurimis. nam et Heraclio Syracusano tuos illos palaestritas bona restituere jussit, et Epicrati Bidinos, et pupillo

dare debuissent. Itaque *auxerant* verum est. Ex *auxerant* factum erat *auserant*: nam litera x in s mutata interdum est in libris: quod cum non intelligeretur, addita est litera h. Sic ap. Liv. II, 43. *hausere* libri quidam pro *auxere*, ubi v. Drakenb. item ad III, 6.

[63] *tamen etsi.*] Vulgo ante Gruterum edebatur *tamen si*, vel *tametsi*. Rectius libri Mss. quidam *tamen etsi*, v. Clav. Sed potest h. l. etiam interpungi post *tamen*. Nam potest referri ad antecedens. Si inimicus fecisset, tamen etiam illius factum grave esset, etsi provincia tulisset.

Drepanitano A. Claudium: et, nisi mature Letilius in Siciliam venisset cum litteris; minus xxx diebus Metellus totam triennii praeturam tuam rescidisset.

Et, quoniam de ea pecunia, quam tibi ad statuam censores contulerunt, dixi: non mihi praetermittendum videtur ne illud quidem genus pecuniae conciliatae, quam tu a civitatibus statuarum nomine coëgisti. Video enim ejus pecuniae summam esse pergrandem, [64] ad H-S cxx millia. tantum conficitur ex testimoniis ac litteris civitatum. Et iste hoc concedit, nec potest aliter dicere. quare cujusmodi putamus esse illa, quae negat, cum haec tam improba sint, quae fatetur? Quid enim vis constitui? consumtam esse omnem istam pecuniam in statuis? Fac ita esse. tamen hoc ferendum nullo modo est, tantam ab sociis pecuniam auferri, ut omnibus in angiportis, praedonis improbissimi statuae ponantur, qua vix tuto transiri
58 posse videatur. Verum ubi tandem, aut in quibus statuis ista tanta pecunia consumta est? Consumetur, inquies. Scilicet exspectemus [65] legitimum illud quinquennium. si hoc intervallo non consumserit; tum denique nomen ejus de repetundis pecuniis statuarum nomine deferamus. Reus est maximis plurimisque criminibus in judicium vocatus. H-S cxx millia ex hoc uno genere capta videmus. si condemnatus eris; non, opinor, id ages, ut ista pecunia quinquennio consumatur in statuis. sin absolutus eris; quis

[64] *ad H-S. cxx m.*] Hic numerus Grutero vitiosus videtur, qui e vestigiis Mss. colligit ccıↄↄ. et sic infr. c. 69. in Ms. repertum. Sane illa summa non videtur esse *pergrandis*.

[65] *legitimum i. q.*] Apparet legibus fuisse constitutum tempus, quo pecunia consumeretur, sc. in monumentis, quorum nomine accepta esset: si id non factum, repeti potuisse: sicut manubiae sic consumendae, aut in publicum inferendae erant, ut patet ex Agraria secunda.

erit tam amens, qui te ex tot tantisque criminibus elapsum, post quinquennium statuarum nomine arcessat? Ita si neque adhuc consumta ista pecunia est, et est perspicuum non consumtum iri: licet jam intelligamus, inventam esse rationem, quare et iste H-S cxx millia uno genere conciliarit et ceperit, et ceteri, si a vobis hoc erit comprobatum, quam volent magnas hoc nomine pecunias capere possint. ut jam videamur non a pecuniis capiundis homines absterrere, sed, cum genera quaedam pecuniarum capiundarum comprobarimus, honesta nomina turpissimis rebus imponere. Etenim, si C. Verres H-S cxx millia populum, verbi gratia, Centuripinum poposcisset, eamque ab his pecuniam abstulisset: non, opinor, esset dubium, quin eum, si tum id planum fieret, condemnari necesse esset. Quid, si eundem populum H-S ccc millia poposcit, eaque coëgit atque abstulit? num idcirco absolvetur, quod adscriptum est, eam pecuniam datam statuarum nomine? non, opinor: nisi forte id agimus, [66] non ut magistratibus nostris moram accipiundi, sed ut sociis causam dandi adferre videamur. Quodsi quem statuae magnopere delectant, et si quis earum honore et gloria ducitur; is haec tamen constituat necesse est: primum, averti pecuniam domum non placere: deinde, ipsarum statuarum modum quendam esse oportere: deinde illud, certe ab invitis exigi non oportere. Ac de avertenda pecunia, quaero abs te, 59
utrum ipsae civitates solitae sint statuas tibi faciundas

[66] *non ut mag. n. moram accipiendi sed sociis causam d. auferre.*] Mss. et edd. quidam *morem*, quod male probabat P. Manutius, item in uno Ms. vetere *adferre*. Sic volebat Hotomannus, recepitque Graevius: idque et nos secuti sumus; etsi fortasse verba *moram* et *causam* permutata sunt: nam ita *auferre* bene haberet.

locare ei, cui possent optima conditione locare, an aliquem curatorem praeficere, qui statuis faciundis praeesset, an tibi, an cui tu imperasses, adnumerare pecuniam. Nam si per eos statuae fiebant, a quibus tibi iste honos habebatur; audio: sin Timarchidi pecunia numerabatur: desine, quaeso, simulare, te, cum in manifesto furto teneare, gloriae studiosum ac monumentorum fuisse.

Quid vero? modum statuarum haberi nullum placet? atqui habeatur necesse est. Etenim sic considerate. Syracusana civitas (ut eam potissimum nominem) dedit ipsi statuam. est honos: et patri: bella haec pietatis et quaestuosa simulatio: et filio: ferri hoc potest: hunc enim puerum non oderant: verum quoties, et quot nominibus a Syracusanis statuas auferes? Ut in foro statuerent, abstulisti: ut in curia, coëgisti: ut pecuniam conferrent in eas statuas, quae Romae ponerentur, imperasti: ut iidem darent homines aratorum nomine: dederunt: ut iidem pro parte in commune Siciliae conferrent: etiam id contulerunt. Una civitas cum tot nominibus pecuniam contulerit, idemque hoc civitates ceterae fecerint: non res ipsa vos admonet, ut putetis, modum aliquem huic cupiditati constitui oportere? Quodsi hoc voluntate sua nulla civitas fecit: si omnes imperio, metu, vi, malo adductae, tibi pecuniam statuarum nomine contulerunt: per deos immortales, num cui dubium esse poterit, quin, etiamsi quis statuerit, accipere ad statuas licere, idem tamen statuat, eripere certe non licere? Primum igitur in hanc rem testem totam Siciliam citabo: quae mihi una voce statuarum nomine magnam pecuniam per vim coactam esse demonstrat. nam

legationes omnium civitatum in postulatis communi-
bus, quae fere omnia ex tuis injuriis nata sunt, etiam
hoc ediderunt, UT STATUAS NE CUI, NISI CUM IS DE
PROVINCIA DECESSISSET, POLLICERENTUR. Tot prae- 60
tores in Sicilia fuerunt: toties apud majores nostros
Siculi senatum adierunt: toties hac memoria: tamen
hujusce novi postulati genus atque principium tua
praetura attulit. Quid enim tam novum, non solum
re, sed genere ipso postulandi? Nam cetera, quae
sunt in iisdem postulatis de injuriis tuis, sunt nova,
sed tamen non novo modo postulantur. Rogant et
orant Siculi patres conscriptos, ut nostri magistratus
posthac decumas lege Hieronica vendant. tu primus
contra vendideras: audio. ne, in cellam quod impera-
tur, aestiment. hoc quoque propter tuos ternos dena-
rios nunc primum postulatur: sed genus istud postu-
landi non est novum. ne absentis nomen recipiatur:
ex Sthenii calamitate et tua natum est injuria. Ce-
tera non colligam. sunt omnia Siculorum postulata
ejusmodi, ut crimina collecta in unum te reum esse
videantur. quae tamen omnia novas injurias habent,
sed postulationum formulas usitatas. Hoc postulatum
de statuis ridiculum esse videatur ei, qui rem senten-
tiamque non perspiciat. Postulant enim, non, uti ne
cogantur statuere. quid igitur? ut ipsis ne liceat.
Quid est hoc? petis a me, quod in tua potestate est,
ut id tibi facere non liceat? pete potius, ne quis te
invitum polliceri aut facere cogat. Nihil ergo, inquit.
negabunt enim omnes se coëgisse. si me salvum esse
vis, mihi impone istam vim, ut omnino mihi non
liceat polliceri. Ex tua praetura primum nata est
haec postulatio: qua cum utuntur, hoc significant,

atque adeo aperte ostendunt, sese ad statuas tuas pecuniam metu ac malo coactos, invitissimos contulisse. Quid, si hoc non dicant? tibi non necesse sit ipsi id confiteri? Vide, et perspice, qua defensione sis usurus. nam intelliges, hoc tibi de statuis confitendum
61 esse. Mihi enim renuntiatur, ita constitui a tuis patronis, hominibus ingeniosis, causam tuam, et ita eos abs te institui et doceri: ut quisque ex provincia Sicilia gravior homo atque honestior testimonium vehementius dixerit, sicuti Siculi multi primarii viri multa dixerunt, te statim hoc istis tuis defensoribus dicere: *inimicus est propterea. quod arator est.* Itaque uno genere, opinor, [67] circumscribere habetis in animo genus hoc aratorum, quod eos infenso animo atque inimico venisse dicatis, quia fuerit in decumis iste vehementior. Ergo aratores, inimici omnes, adversarii sunt. nemo eorum est, quin perisse te cupiat. Omnino praeclare te habes, cum is ordo atque id genus hominum, quod optimum atque honestissimum est, a quo uno et summa reipublicae et illa provincia maxime continetur, tibi est inimicissimum. Verum esto: alio loco de aratorum animo et injuriis videro. nunc, quod mihi abs te datur, id accipio, eos tibi esse inimicissimos. nempe ita dicis, propter decumas. Concedo; non quaero, jure an injuria sint inimici. Quid ergo illae sibi statuae equestres inauratae volunt, quae populi Romani oculos animosque maxime offendunt, propter aedem Vulcani? Nam inscriptum esse video, quandam ex his statuam aratores dedisse. Si honoris causa statuam dederunt, inimici non sunt.

67 *circumscribere*] dicitur ut Verr. I, 16. pro tollere. mox *vehementior* in bonam partem. v. Clav.

credamus testibus. tum enim honori tuo, nunc jam religioni suae consulunt. sin autem metu coacti dederunt, confiteare necesse est, te in provincia pecuniam statuarum nomine per vim ac metum coegisse. Utrum tibi commodum est, elige. Equidem libenter 62
hoc jam crimen de statuis relinquam, ut mihi tu illud concedas, quod tibi honestissimum est, aratores tibi ad statuam honoris tui causa, voluntate sua, contulisse. Da mihi hoc. jam tibi maximam partem defensionis praecideris. Non enim poteris, aratores tibi iratos esse atque inimicos, dicere. O causam singularem! o defensionem miseram ac perditam! nolle hoc accipere reum ab accusatore, et eum reum, qui praetor in Sicilia fuerit, aratores ei statuam sua voluntate statuisse: aratores de eo bene existimare, amicos esse, salvum esse cupere! metuit, ne hoc vos existimetis. obruitur enim aratorum testimoniis. Utar eo, quod datur. certe hoc ita vobis judicandum est, eos, qui isti inimicissimi sunt, ut ipse existimari vult, ad istius honores atque monumenta pecuniam non voluntate sua contulisse. Atque ut hoc totum facillime intelligi possit, quem voles eorum testium, quos produxero, qui ex Sicilia testes sint, [68] sive togatum velis, sive Siculum, rogato, et eum, qui tibi inimicissimus esse videbitur, qui se spoliatum a te dicet; ecquid suo nomine in tuam statuam contulerit. neminem reperies, qui neget. etenim omnes dederunt. Quemquam igitur putas dubitaturum, quin is, quem inimicissimum tibi esse oporteat, qui abs te gravissi-

[68] *sive togatum velis.*] In edd. vett. erat *civem Rom.* E Mss. antiquis et bonis *togatum* editum est. illud est a glossatore. Mox *dicet* edidimus pro *dicit*, quod est in ed. Grut. sine dubio operarum errore.

mas injurias acceperit, pecuniam statuae nomine dederit, vi atque imperio adductus, non officio ac voluntate? Et hujus ego pecuniae, judices, quae permagna est, impudentissimeque coacta ab invitis, non habui rationem, neque habere potui, quantum ab aratoribus, quantum ab negotiatoribus, qui Syracusis, qui Agrigenti, qui Panormi, qui Lilybaei negotiantur, esset coactum: quoniam intelligitis, ipsius quoque confessione ab invitissimis coactam esse.

63 Venio nunc ad civitates Siciliae: de quibus facillime judicium fieri voluntatis potest. An etiam Siculi inviti contulerunt? non est probabile. Etenim sic C. Verrem praeturam in Sicilia gessisse constat, ut, cùm utrisque satisfacere non posset, et Siculis, et togatis, officii potius in socios, quam ambitionis in cives rationem duxerit. Itaque eum non solum PATRONUM istius insulae, sed etiam, SOTERA inscriptum vidi Syracusis. Hoc quantum est? ita magnum, ut Latino uno verbo exprimi non possit. Is est nimirum [69] SOTER, qui salutem dedit. Hujus nomine etiam dies festi agitantur, pulchra illa Verrea, non quasi Marcellea, sed pro Marcelleis: quae illi istius jussu sustulerunt. Hujus fornix in foro Syracusis est, in quo nudus filius stat: ipse autem ex equo nudatam ab se provinciam prospicit. Hujus statuae omnibus locis: quae hoc demonstrare videntur, propemodum non minus multas statuas istum posuisse Syracusis, quam abstulisse. Huic etiam Romae videmus in basi statuarum, maximis litteris incisum, A COMMUNI SICILIAE DATAS. Quamobrem? qui hoc probari potest cuiquam,
64 tantos honores habitos esse ab invitis? Hic tibi etiam

[69] *SOTER*, *q. s. d.*] Vid. Clav. in *soter*.

multo magis, [70] quam ante in aratoribus, videndum et considerandum est, quid velis. magna res est. Utrum tibi Siculos, publice privatimque amicos, an inimicos existimari vis? si inimicos, quid te futurum est? quo confugies? ubi nitere? modo aratorum honestissimorum hominum ac locupletissimorum, et Siculorum, et civium Romanorum [71] maximum numerum abs te abalienasti: nunc de Siculis civitatibus quid ages? Dices, tibi Siculos esse amicos? quî poteris? qui, quod nullo in homine antea fecerunt, ut in eum publice testimonium dicerent, cum praesertim ex ea provincia condemnati sint complures, qui ibi praetores fuerunt, duo soli absoluti; huc conveniunt cum litteris, veniunt cum mandatis, veniunt cum testimoniis publicis: qui, [72] si te laudarent, tamen id more potius suo, quam merito tuo, facere viderentur. Hi cum de tuis factis publice conqueruntur, nonne hoc indicant, tantas esse injurias, ut multo maluerint de suo more decedere, quam de tuis moribus non dicere? Confitendum est igitur tibi necessario, Siculos inimicos esse, qui quidem et in te gravissima postulata consulibus ediderint, et me, ut hanc causam, salutisque suae defensionem susciperem, obsecrarint; qui cum a praetore prohiberentur, a quatuor quaestoribus impedirentur, omnium minas, atque omnia pericula, pro salute sua, levia duxerint; qui priore actione ita testimonia graviter vehementerque dixerint, ut Artemonem Centuripinum legatum, et publice testem, Q. Hortensius

[70] *quam ante.*] *Paullo* e Ms. addidit Graevius.

[71] *maximum numerum abs te abalienasti*] *maximum* edidi e Mss. cum Graevio. Sic et edd. vett. *Abalienasti* est, a te alienos, tibi inimicos esse dixisti.

[72] *si te laudarent.*] *Publice* delevi, e Ms. Franc. nam frigide redundat, quum ex antecedentibus intelligatur.

accusatorem, non testem esse diceret. [73] Etenim ille cum propter virtutem et fidem cum Androne, homine honestissimo et certissimo, tum etiam propter eloquentiam, legatus a suis civibus electus est, ut posset multas istius et varias injurias quam apertissime vobis
65 planissimeque explicare. Dixerunt Halesini, Catinenses, Tyndaritani, Ennenses, Herbitenses, Agyrinenses, Netinenses, Segestani. numerare omnes non est necesse. scitis, quam multi et quam multa priore actione dixerint. nunc et illi et reliqui dicent. Omnes denique hoc in hac causa intelligent, hoc animo esse Siculos, ut, si in istum animadversum non sit, sibi relinquendas domos ac sedes suas, et ex Sicilia decedendum, atque adeo fugiendum esse arbitrentur. Hos homines tu persuadebis ad honores atque amplitudinem tuam pecunias maximas voluntate sua contulisse? credo, qui te in tua civitate incolumem esse nollent, hi monumenta tuae formae ac nominis in suis civitatibus esse cupiebant. Res declaravit, ut cupierint. jamdudum enim mihi nimium tenuiter Siculorum erga te voluntatis argumenta colligere videor, utrum statuas voluerint tibi statuere, an coacti sint. De quo homine hoc auditum est umquam, quod tibi accidit, ut ejus in provincia statuae, in locis publicis positae, partim etiam in aedibus sacris, per vim, per universam multitudinem dejicerentur? Tot homines in Asia nocentes, tot in Africa, tot in Hispania, Gallia, Sardinia, tot in ipsa Sicilia fuerunt: ecquo de homine hoc umquam audivimus? Novum est, judices: in Siculis quidem, [74] et in omnibus Grae-

[73] *Etenim ille.*] Addidi *ille* cum Graevio e Ms. optimo.

[74] *et in omnibus Graecis*] *hominibus* legendum esse, rectissime judicavit Guilielmius. Verba haec saepe confundi in libris, supra vidimus, et satis notum est.

cis, monstri simile. non crederem hoc de statuis, nisi
jacentes revulsasque vidissem: propterea quod apud
omnes Graecos hic mos est, ut honorem hominibus
habitum in monumentis hujusmodi, nonnulla reli-
gione deorum consecrari arbitrentur. Itaque cum
Rhodii bellum illud prope soli superius cum Mithri-
date rege gesserint, omnesque ejus copias acerrimum-
que impetum moenibus, litoribus, classibusque suis
exceperint, cum et regis inimici praeter ceteros
essent: statuam ejus, quae erat apud ipsos in celeber-
rimo urbis loco, ne tum quidem in ipsis urbis periculis
attigerunt. Forsitan vix convenire videretur, quem
ipsum hominem cuperent evertere, ejus effigiem simu-
lacrumque servare: sed tamen videbam, apud eos
cum essem, et religionem esse quandam in his rebus,
a majoribus traditam, et hoc disputare: cum statua se
ejus habuisse temporis rationem, quo posita esset;
cum homine vero, quo gereret bellum atque hostis
esset. Videtis igitur, consuetudinem religionemque 66
Graecorum, quae monumenta hostium in bello ipso
soleat defendere, eam summa in pace praetoris populi
Romani statuis praesidio non fuisse. Taurominitani,
quorum est civitas foederata, homines quietissimi, qui
[75] maxime ab injuriis nostrorum magistratuum remo-
tissimi consuerant esse, praesidio foederis; hi tamen
istius evertere statuam non dubitaverunt. qua ablata,
basin tamen in foro manere voluerunt: quod gravius
in istum fore putabant, si scirent homines, statuam
ejus a Taurominitanis esse dejectam, quam si nullam

[75] *maxime - - remotissimi.*] Sic edidi cum Graevio pro *remoti*, e Mss. Sic et edd. veteres. *remoti* e Ms. Nannii induxere Lambinus et Gruterus, offensi forma illa, cujus exempla alia sunt ap. Ciceronem ipsum et alios. v. Clavem in *maxime*. Est autem ex imitatione Graecorum. Simile est III, 27. *inprimis improbissimus*.

umquam positam arbitrarentur. Tyndaritani dejecerunt in foro: et eadem de causa equum inanem reliquerunt. Leontinis, misera in civitate atque inani, tamen istius, in gymnasio, statua dejecta est. Nam quid ego de Syracusanis loquar, quod non est proprium Syracusanorum, sed et illorum commune, et conventus illius, ac prope totius provinciae? quanta illuc multitudo, quanta vis hominum convenisse dicebatur tum, cum statuae sunt illius dejectae atque eversae? at quo loco? celeberrimo ac religiosissimo: [76] ante ipsum Serapim, in primo aditu vestibuloque templi. Quod nisi Metellus hoc tam graviter egisset, atque illam rem imperio edictoque prohibuisset: vestigium statuarum istius in tota Sicilia nullum esset relictum.

Atque ego hoc non vereor, ne quid horum non modo impulsu, verum omnino adventu meo factum esse videatur. Omnia ista ante facta sunt, non modo, quam ego Siciliam, verum etiam quam iste [77] Italiam attingeret. [78] dum ego in Sicilia sum, nulla statua dejecta est. posteaquam illinc discessi, quae sunt
67 gesta, cognoscite. Centuripinorum senatus decrevit, populusque jussit, ut, quae statuae C. Verris ipsius, et patris, et filii, essent, eas quaestores demoliendas

[76] *ante ipsum Serapim.*] Edd. pr. *Saepe.* Inde *Saepim* Asc. Ald. quod et in Mss. quibusdam est. P. Manutius edere coepit *Jovem:* male. Optimi Mss. habent *Serapim.* Serapidis inter Graecos culti et alia exempla sunt ap. Polybium et alios. Ante Alexandrum Graecis eam religionem notam non fuisse, disputat Jablonsky in Pantheo Aeg. II, 5.

[77] *Italiam attigit.*] *Attigit* est ab Aldo: ante fuit *attingeret*, quod rectius est.

[78] *dum ego in Sicilia sum -- dejecta est.*] Videtur scribendum esse *fui;* nam tempora verbi utriusque eadem esse debent e forma legitima, quoad ego observavi: adeoque aut *sum -- dejicitur*, aut *fui -- dejecta est.*

locarent: dumque ea demolitio fieret, senatores ne xxx minus adessent. Videte gravitatem civitatis et dignitatem. neque eas in urbe sua statuas esse voluerant, quas inviti, per vim atque imperium, dedissent; neque ejus hominis, in quem ipsi, cum gravissimo testimonio, [79] publice, quod numquam antea, Romam mandata legatosque misissent. et id gravius esse putaverunt, si publico consilio, quam si per vim multitudinis factum videretur. Cum hoc consilio statuas Centuripini publiee sustulissent, audit Metellus: graviter fert: evocat ad se Centuripinum magistratum, et decemprimos. nisi restituissent statuas, vehementer iis minatur. Illi ad senatum renuntiant. statuae, quae istius causae nihil prodessent, reponuntur: [80] decreta Centuripinorum, quae de statuis erant facta, non tolluntur. Hìc ego aliud alii concedo: Metello, homini sapienti, prorsus non possum ignoscere, si quid stulte facit. Quid? ille hoc putabat Verri criminosum fore, si ejus statuae essent dejectae, quod saepe vento, aut aliquo casu fieri solet? non erat in hoc neque crimen ullum, neque reprehensio. Ex quo igitur crimen atque accusatio nascitur? ex hominum judicio et voluntate. Ego, si Metellus statuas reponere Centuri- 68
pinos non coëgisset, haec dicerem: Videte, judices, quantum, et quam acerbum dolorem sociorum atque amicorum animis inusserint istius injuriae; cum Centuripinorum amicissima et fidelissima civitas, quae tantis officiis cum populo Romano conjuncta est, ut

[79] *publice*] non est in edd. pr. nec in Ms. nisi uno Nannii repertum scio, unde in textum receptum est. redundat autem manifeste, ut supra c. 64.

[80] *decreta - - non tolluntur.*] Hoc primum accessit textui per Gruterum e Mss. antiquis.

non solum rempublicam nostram, sed etiam in quovis homine privato nomen ipsum Romanorum semper dilexerit, ea publico consilio atque auctoritate judicarit, C. Verris statuas esse in urbe sua non oportere. recitarem decreta Centuripinorum. laudarem illam civitatem: id quod verissime possem. commemorarem, decem millia civium Centuripinorum, fortissimorum fidelissimorumque sociorum, eos omnes statuisse, MONVMENTVM ISTIVS IN SVA CIVITATE NVLLVM ESSE OPORTERE. Haec tum dicerem, si statuas Metellus non reposuisset. Velim quaerere nunc ex ipso Metello, quidnam sua vi et auctoritate mihi ex hac oratione praeciderit. eadem opinor omnia convenire. Neque enim, si maxime statuae dejectae essent, eas ego vobis possem jacentes ostendere. hoc uno uterer: civitatem tam gravem statuas judicasse C. Verris demoliendas. hoc mihi Metellus non eripuit: hoc etiam addidit, ut quererer, si mihi videretur, tam iniquo jure sociis atque amicis imperari, ut iis ne in suis quidem beneficiis libero judicio uti liceret: ut vos rogarem, ut conjecturam faceretis, qualem in his rebus in me L. Metellum fuisse putaretis, in quibus rebus obesse mihi posset, cum in hac re tam aperta cupiditate fuerit, in qua nihil obfuit. Sed ego Metello non irascor, neque ei suam purgationem eripio, qua ille apud omnes utitur, ut nihil malitiose, neque consulto fecisse videatur.

69 Jam igitur est ita perspicuum, ut negare non possis, nullam tibi statuam voluntate cujusquam datam: nullam pecuniam statuarum nomine, nisi vi expressam et coactam. Quo quidem in crimine non illud solum intelligi volo, te ad statuas [81] H-S cxx millia coëgisse:

[81] *H-S cxx. m.*] v. supra ad c. 57.

sed multo etiam illud magis, [82] quod simul demonstratum est, quantum odium in te aratorum, quantum omnium Siculorum sit et fuerit. In quo quae vestra defensio futura sit, conjectura assequi non queo. Oderunt Siculi: togatorum enim causâ multa feci. At hi quidem acerrimi inimicissimique sunt. Inimicos habeo cives Romanos, quod sociorum commoda ac jura defendi. At socii in hostium numero se abs te habitos queruntur. Aratores inimici sunt propter decumas. Quid? qui agros immunes liberosque arant, cur oderunt? cur Halesini? cur Centuripini? cur Segestani? cur Halicienses? quod genus hominum, quem numerum, quem ordinem proferre possis, qui te non oderit, sive civium Romanorum, sive Siculorum? ut etiamsi causam, cur te oderint, non possim dicere, tamen illud dicendum putem: *quem omnes mortales oderint, eum quoque vobis odio esse oportere.* An hoc dicere audebis; [83] utrum de te aratores, utrum denique Siculi universi bene existiment, aut quo modo existiment, ad rem id non pertinere? Neque tu hoc dicere audebis: neque, si cupias, licebit. Eripiunt enim tibi [84] istam orationem contemnendorum Siculorum atque aratorum statuae illae equestres, quas tu paullo ante, quam ad urbem venires, poni inscribique jussisti, ut omnium [85] inimi-

[82] *q. simul demonstratum est,*] pro vulgato *demonstrandum est* e Mss. recepi cum Graevio.

[83] *utrum - - aut.*] Hotomannus putat *an* deesse, corrigitque, *an male existiment.* Frustra: *an male exist.* latet in *aut quomodo existiment.*

[84] *istam or. contemnendorum Sicul.*] Aldus Nep. edidit pro *cont. Sic. negotiatorum Sic.* quod in Ms. se reperisse dixit Vrsinus: nec ea lectio displicet Grutero. Gruterus vero etiam suspicatur, totum hoc *cont. S. a. ar* esse insititium. Immo genus exquisitum loquendi, *oratio contemnendorum S.* non sinit hoc pro glossa et panno adsuto a librario habere: et ante, ubi contemtim de adversariis his loquitur, eodem modo junguntur aratores et Siculi.

[85] *inimicorum animos.*] Restituimus antiquam et veram lectionem:

eorum animos, accusatorumque tardares. Quis enim tibi molestus esset, aut quis appellare auderet, cum videret statuas ab negotiatoribus, ab aratoribus, a communi Siciliae? [86] Quod est aliud in illa provincia genus humanum? nullum. Ergo ab universa provincia, generatimque a singulis ejus partibus non solum diligitur, sed etiam ornatur. Quis hunc attingere audeat? Potes igitur dicere, nihil tibi obesse oportere aratorum, negotiatorum, Siculorumque omnium testimonia, cum eorum nominibus in statuarum inscriptione positis omnem te speraris invidiam atque infamiam tuam posse exstinguere? [87] an, quorum auctoritate tu statuas cohonestare tuas conatus es, eorum ego dignitate accusationem meam comprobare non potero?

[88] Nisi forte, quod apud publicanos gratiosus fuisti, in ea re spes te aliqua consolatur. Quae gratia ne quid tibi prodesse posset, ego mea diligentia perfeci: ut etiam obesse deberet, tu tua sapientia curasti. Ete-
70 nim rem totam, judices, breviter cognoscite. In scriptura Siciliae pro magistro est quidam L. Carpinatius, qui et sui quaestus causa, et fortasse quod sociorum interesse arbitrabatur, bene penitus in istius familiaritatem sese dedit. Is cum praetorem circum omnia fora sectaretur, neque ab eo umquam discederet: in eam jam venerat familiaritatem consuetudi-

amicos in ed. Grut. errore operarum irrepsit: nec aut a Jac. Gron. aut Graevio animadversum vitium est: cum illud verbum sit plane a sensu loci alienum.

[86] *Quod est aliud - - humanum? nullum.*] Durior est haec forma. Exciditne *enim*, aut *an?*

[87] *an, quorum auctoritate - - eorum dignitate.*] Verba *auctoritate* et *dignitate* permutata videntur. nam illi magis convenit *comprobare*, huic *cohonestare*. Edd. pr. habent etiam *probare*.

[88] *Nisi forte, quod - - in ea re.*] Cur *in ea re?* immo *ea re*, propterea.

nemque in vendendis istius decretis et judiciis, transigendisque negotiis, ut prope alter Timarchides numeraretur. Hoc erat etiam capitalior, quod idem pecuniam iis, qui ab isto aliquid mercabantur, foenori dabat. Ea autem foeneratio erat hujusmodi, judices, ut etiam hic quaestus huic cederet. nam, quas pecunias iis ferebat expensas, quibuscum contrahebat; aut scribae istius, aut Timarchidi, aut etiam ipsi isti referebat acceptas. Idem praeterea pecunias istius extraordinarias grandes suo nomine foenerabatur. Hic primo Carpinatius antequam in istius tantam familiaritatem pervenisset, aliquoties ad socios litteras de istius injuriis miserat. Canulejus vero, qui in portu Syracusis operas dabat, [89] furta quoque istius permulta nominatim ad socios perscripserat, ea quae sine portorio Syracusis erant exportata: portum autem et scripturam eadem societas habebat. Ita factum est, ut essent permulta, quae ex societatis litteris dicere in istum ac proferre possemus. Verum accidit, ut Carpinatius, qui jam cum isto summa consuetudine, praeterea re, ac ratione conjunctus esset, crebras postea litteras ad socios de istius summis officiis in rem communem beneficiisque mitteret. Etenim cum iste omnia, quaecumque Carpinatius postulabat facere ac decernere solebat; tum ille etiam plura scribebat ad socios; ut, si posset, quae antea scripserat, ea plane exstingueret. Ad extremum vero, cum iste jam de-

[89] *furta istius perscripserat ea, quae - - erant exportata.*] Nempe *furta* etiam dicuntur ea, quae per furtum fiunt. Sed locus est sic interpungendus, ut a nobis factum est, ut et edd. pr. habent, nempe post *perscripserat*, non *ea*. Mox *scripturam* dedimus, pro *scripturas*, ut Graevius, quia sic est in bonis Mss. et nuspiam de hoc vectigali pluralis dicitur.

sedebat, ejusmodi litteras ad eos misit, ut huic frequentes obviam prodirent, gratiasque agerent; facturos se, si quid imperasset, studiose pollicerentur. Itaque socii fecerunt, vetere instituto publicanorum: [90] non quo istum ullo honore dignum arbitrarentur, sed quod sua interesse putabant, se memores gratosque existimari, gratias isti egerunt: Carpinatium saepe
71 ad se de ejus officiis litteras misisse dixerunt. Iste cum respondisset, se ea libenter fecisse, operasque Carpinatii magnopere laudasset: dat amico suo cuidam negotium, qui tum magister erat ejus societatis, ut diligenter caveret atque prospiceret, ne quid esset in litteris sociorum, quod contra suum caput atque existimationem valere posset. Itaque ille, multitudine sociorum remota, decumanos convocat: rem defert. Statuunt illi atque decernunt, ut eae litterae, quibus existimatio C. Verris laederetur, removerentur, operaque daretur, ne ea res C. Verri fraudi esse posset. Si ostendo, hoc decrevisse decumanos, si planum facio, hoc decreto remotas esse litteras: quî exspectatis amplius? possumne rem magis judicatam afferre, magis reum condemnatum in judicium adducere? At quorum judicio condemnatum? nempe eorum, quos ii, qui severiora judicia desiderant, arbitrantur res judicare oportere, publicanorum judicio; quos videlicet nunc populus judices poscit, de quibus, ut eos judices habeamus, legem ab homine non nostri generis, non ex equestri loco profecto, sed [91] nobilissimo, promul-

[90] *non quo istum - - arbitrarentur.*] Sic edd. vett. non *quod*: nam si *quod* verum esset, *arbitrabantur* scribendum esset, ut post est *putabant.*

[91] *nobiliss. prom. videmus.*] L. Aurelio Cotta, de cujus lege v. Clav.

gatam videmus. Decumani, hoc est, principes et quasi senatores publicanorum, removendas de medio litteras censuerunt. Habeo ex iis, qui affuerunt, quos producam, [92] quibus hoc committam, homines honestissimos ac locupletissimos, istos ipsos principes equestris ordinis: quorum splendore vel maxime istius, qui legem promulgavit, oratio et causa nititur. Venient in medium; dicent, quid statuerint. Profecto, si recte homines novi, non mentientur. Litteras enim communes de medio removere potuerunt: fidem suam et religionem removere non possunt. Ergo equites Romani, qui te [93] suo judicio condemnarunt, horum judicio condemnari noluerunt. Vos nunc, utrum illorum judicium, an voluntatem sequi malitis, considerate.

At vide, quid te amicorum tuorum studium, quid 72 tuum consilium, quid sociorum voluntas adjuvet. Dicam paullo promptius. neque enim jam vereor, ne quis hoc me magis accusatorie, quam libere dixisse arbitretur. Si istas litteras non decreto decumanorum magistri removissent; tantum possum in te dicere, quantum in litteris invenissem: nunc decreto isto

[92] *quibus hoc committam.*] Haec verba plene addita sunt, ut Gruterus notat, e Mss. duobus antiquis, consentiente Palatino uno. In edd. vett. non sunt, quorum fiducia etiam delevit Graevius, negans se videre, quae horum verborum vis sit. At primum vestigia horum verborum sunt in edd. pr. quae sic habent: *quos producam, quibus hoc producam.* Patet, temere perque negligentiam repetitum *producam*, pro *committam.* Atque hoc bona fide repetiere edd. Mediol. Ascens. At Aldus ut inania delevit, inde ad omnibus seqq. edd. abest. Sensus autem est: quibus hoc mandabo, ut producti dicant, quod iis fidem habeo, ac scio verum dicturos. Itaque non bene Graevius omisit illa verba.

[93] *suo judicio cond.*] sc. removendis literis, quae Verri nocere possent: nam hoc ipsum dum fecerunt, judicarunt, Verrem furta fecisse, quae defendere judicio non posset. *horum* int. judicum, qui de Verre cognoscunt.

facto, litterisque remotis, tantum mihi licet dicere, [94] quantum possum; tantum judici suspicari, quantum velit. Dico, te maximum pondus auri, argenti, eboris, purpurae, plurimam vestem Melitensem, plurimam stragulam, multam Deliacam supellectilem, plurima vasa Corinthia, magnum numerum frumenti, vim mellis maximam, Syracusis exportasse: his pro rebus, quod portorium non esset datum, litteras ad socios misisse L. Canulejum, qui in portu operas daret.

Satisne magnum hoc crimen videtur? nullum, opinor, majus. Quid defendet Hortensius? postulabit, ut litteras Canuleji proferam? crimen hujusmodi, nisi litteris confirmetur, inane esse dicet? Clamabo, litteras remotas esse de medio: decreto sociorum erepta mihi esse istius indicia ac monumenta furtorum. Aut hoc contendat numquam esse factum: aut omnia tela excipiat necesse est. Negas esse factum? placet mihi ista defensio: descendo. aequa enim conditio, aequum certamen proponitur, producam testes, et producam plures eodem tempore: quoniam tum, cum actum est, una fuerunt, [95] nunc quoque una sint: cum interrogabuntur, obligentur non solum jurisjurandi atque existimationis periculo, sed etiam communi inter se conscientia. Si planum fit, hoc ita, quemadmodum dico, esse factum: num poteris dicere, Hortensi, nihil in istis fuisse litteris, quod Verrem laede-

94 *quantum possum.*] An *possim*, quia post est *t. j. s. quantum velit.*

95 *nunc quoque una sint.*] Edidi *sint*, pro vulgato *sunt*. non enim hoc conjungitur cum antecedente, *una fuerunt*, ut visum est librariis et editoribus; neque enim tum jam una aderant. sed post affuturi erant, ut una producerentur: sed cum consequentibus: *una sint - - obligentur*. Res est perspicua. Itaque non dubitavi, contra libros omnes sic edere.

ret? non modo id non dices, sed ne illud quidem tibi
dicere licebit; tantum, quantum ego dicam, non fu-
isse. Ergo hoc vestro consilio et gratia perfecistis, 73
ut quemadmodum paullo ante dixi, et mihi summa
facultas ad accusandum daretur, et judicibus libera
potestas ad credendum. Quod cum ita sit, nihil fin-
gam tamen. meminero, me non sumsisse, quem accu-
sarem: sed recepisse, quos defenderem: vos ex me
causam non a me prolatam, sed ad me delatam, audire
oportere: me Siculis satis esse facturum, si, quae
cognovi in Sicilia, quae accepi ab ipsis, diligenter
exposuero: populo Romano, si nullius vim, nullius
potentiam pertimuero: vobis, si facultatem vere atque
honeste judicandi fide et diligentia mea fecero: mihi-
met, si ne minimum quidem de eo curriculo vitae, quod
mihi semper propositum fuit, decessero. Quapropter
nihil est, quod metuas, ne quid in te confingam: etiam
quod laetere, habes. multa enim, quae scio abs te esse
commissa, quod aut nimium turpia, aut parum credi-
bilia sunt, praetermittam. tantum agam de hoc toto
nomine societatis. Ut jam scire possis: quaeram, de-
cretumne sit? Cum id invenero: quaeram, remotaene
sint litterae? Cum id quoque constabit, vos jam, me
tacito, intelligetis, si illi, qui hoc istius causa decreve-
runt, equites Romani, nunc iidem in eum judices es-
sent, [96] istum sine dubio condemnarent, de quo litte-
ras eas, quae istius furta indicarent, et ad se missas,
et suo decreto remotas scirent esse. Quem igitur ab iis

[96] *istum sine dubio condemnarent.*] In hoc loco vitium esse, senserunt viri docti, sed non corrigere vel potuerunt, vel ausi sunt. Secundum seriem quidem orationis debet esse infinitivus, qui pendeat ab *intelligetis*, *condemnaturos*: nisi forte post *intelligetis* colon intelligendum est, ut reliqua inde non pendeant.

equitibus Romanis, qui istius causa cupiunt omnia, qui ab eo benignissime tractati sunt, condemnari necesse esset: is a vobis, judices, [97] ulla vi aut ratione absolvi potest?

Ac, ne forte ea, quae remota de medio, atque erepta vobis sunt, omnia ita condita fuisse, atque ita abdite latuisse videantur, ut [98] hac diligentia, quam ego a me exspectari maxime puto, nihil horum investigari, nihil assequi potuerit: quae consilio aliquo aut ratione inveniri potuerunt, inventa sunt, judices. manifestis in rebus hominem jam teneri videbitis. Nam quod in publicanorum causis vel plurimum aetatis meae versor, vehementerque illum ordinem observo, satis commode
74 mihi videor eorum consuetudinem usu tractandoque cognosse.

Itaque ut hoc comperi, remotas esse litteras societatis; habui rationem annorum, per quos iste in Sicilia fuisset: deinde quaesivi, quod erat inventu facillimum, qui per eosdem annos [99] magistri istius societatis fuissent. sciebam enim hanc magistrorum, qui tabulas haberent, consuetudinem esse, ut, cum tabulas novo magistro traderent, exempla litterarum ipsi habere non nollent. Itaque ad L. Vibium, equitem Romanum, virum primarium, quem reperiebam magis-

[97] *ulla vi aut ratione absolvi.*] Quomodo *vi?* quae vis in absolvendo intelligi potest? Legendum videtur *ulla via aut* (vel *et*) *ratione:* quod est usitatissimum Ciceroni. Sic paullo post *consilio aut ratione.*

[98] *hac diligentia - - investigari - - assequi potuerit.*] Sic omnes libri. Quia durum est, *assequi* passive dici, ut visum Mureto, credo Ciceronem scripsisse *haec dil. - - investigare, assequi p.* Et video, sic jam J. Fr. Gronovio placuisse Obs. I, 12.

[99] *m. societatis fuissent.*] Hic Ms. Nannii et Fr. habent *apud quos tabulae fuissent:* quod repudiavit Gruterus, recepit Graevius. Ego Gruterum sequor, putoque, ea verba esse a glossatore, qui hanc glossam e seqq. fecerit. Nam si ita est a Cicerone, alterum illud, *qui tabulas haberent*, frigide redundat.

trum fuisse eo ipso anno, qui mihi maxime quaerendus erat, primum veni. Sane homini praeter opinionem improvisò incidi. scrutatus sum, quae potui, et quaesivi omnia: inveni duos solos libellos, ab L. Canulejo missos sociis ex portu Syracusis: in quibus erat ratio scripta mensium complurium, rerum exportatarum istius nomine sine portorio. itaque obsignavi statim. [100] Erant haec ex eo genere, quod ego maxime genus ex sociorum litteris reperire cupiebam; verum tantum inveni, judices, quod apud vos quasi exempli causa proferre possem. sed tamen, quidquid erit in his libellis, quantulumcumque videbitur esse, hoc quidem certe manifestum erit: de ceteris ex hoc conjecturam facere debebitis. Recita mihi, quaeso, hunc primum libellum: deinde illum alterum. LIBELLI CANVLEJI. Jam non quaero, unde cccc amphoras mellis habueris, [1] unde tantam Melitensem vestem, unde quinquaginta tricliniorum lectos, unde tot candelabra: non, inquam, jam quaero, unde haec habueris: sed quo tibi tantum opus fuerit, id quaero. mitto de melle: sed tantumne Melitensium? quasi etiam amicorum uxores: tantum lectorum? quasi etiam omnium istorum villas ornaturus esses.

Cum haec paucorum mensium ratio in his libellis 75
sit, facite, ut vobis triennii totius veniat in mentem. Sic contendo; ex his parvis libellis apud unum ma-

[100] *Erant haec ex eo g.*] Lambinus in Mss. duobus reperit, *Nec erant haec*, quod et edidit Aldus Nepos. Non bene. Nam erant profecto ex eo genere, ex quo Cicero quaerebat, ut e seqq. patet. Verum dolet, se non plura reperisse.

[1] *unde tantam Melitensem vestem.*] Vulgo: *tantum Melitensium.* Illud in Ms. Franc. reperit Graevius, eique non displicebat. Et recepisset utique, si in pluribus libris reperisset. Cur autem non editiones veteres, quas in manibus habebat, inspexit? quae consensu habent hanc lectionem: quod nec Gruterus observavit. Itaque recepi. Quia non nimis frequens ista forma, est mutata in eam, quae paullo post.

gistrum societatis repertis, vos jam conjectura assequi posse, cujusmodi praedo iste in illa provincia fuerit, quam multas cupiditates, quam varias, quam infinitas habuerit: quantam pecuniam non solum numeratam, verum etiam hujusmodi in rebus positam, confecerit: quae vobis alio loco planius explicabuntur. Nunc hoc attendite. His exportationibus, quae recitatae sunt, scribit [2] H-S LX socios perdidisse ex vicesima portorii Syracusis. Pauculis igitur mensibus, ut hi pusilli et contemti libelli indicant, furta praetoris, quae essent H-S duodecies, ex uno oppido solo exportata sunt. Cogitate nunc, cum illa sit haec insula, quae undique exitus maritimos habeat, quid ex ceteris locis exportatum putetis: quid Agrigento, quid Lilybaeo, quid Panormo, quid Thermis, quid Halesa, quid Catina, quid ex ceteris oppidis: quid vero Messana; quem iste sibi locum maxime tutum arbitrabatur; ubi animo semper soluto liberoque erat, quod sibi iste Mamertinos delegerat, ad quos omnia, quae aut diligentius servanda, aut occultius exportanda erant, dèportaret. His inventis libellis, ceteri remoti et diligentius sunt reconditi: nos tamen, ut omnes intelligant, hoc nos sine cupiditate agere, his ipsis libellis contenti sumus.

76 Nunc ad sociorum tabulas accepti et expensi, quas removere honeste nullo modo potuerunt, et ad amicum tuum Carpinatium revertemur. Inspiciebamus Syracusis a Carpinatio confectas tabulas societatis, quae significabant, multis nominibus [3] eos homines ver-

[2] *H-S* LX *socios perd. - - furta quae essent H-S duodecies.*] Locus hic est insignis et notandus studiosis, ad intelligendum, quid differant *sestertius* et *sestertium*, et vim formae *decies sestertium*, quam primus satis bene explicavit J. Fr. Gronovius.

[3] *eos h. versuram a Carpinatio fecisse.*] In hoc et toto loco de Carpinatio difficile videri potest ad intelligendum, quomodo pecunia

suram a Carpinatio fecisse, qui pecuniam Verri dedissent. Erit vobis luce clarius, judices, cum eos ipsos produxero, qui dederunt. intelligetis enim, illa tempora, per quae, cum essent in periculo, pretio sese redemerunt, cum societatis tabulis non solum consulibus, verum etiam mensibus, convenire.

Cum haec maxime cognosceremus, et jam in manibus tabulas haberemus; repente adspicimus [4] lituras ejusmodi, quasi quaedam vulnera tabellarum recentia. Statim suspicione offensi, ad ea ipsa nomina oculos animumque transtulimus. Erant acceptae pecuniae A C. VERRUTIO C. F. sic tamen, ut usque ad alterum R, litterae constarent integrae, reliquae omnes essent in litura. alterum, tertium, quartum, permulta erant ejusdemmodi nomina. Cum manifesta res, tum flagitiosa tabularum atque insignis turpitudo teneretur: quaerere incepimus de Carpinatio, [5] quisnam esset is Verrutius, quicum tantae pecuniae rationem haberet. Haerere homo, versari, rubere. Quod lege excipiuntur tabulae publicanorum, quo minus Romam deportentur: ut res quam maxime clara ac testata esse posset, in jus ad Metellum Carpinatium voco, tabulasque societatis in forum defero. Fit maximus concursus hominum: et, quod erat Carpinatii nota cum isto praetore societas ac foeneratio, summe exspectabant omnes, quidnam in tabulis contineretur.

a Verrutio vel Verre sumta, quae ipsius, non societatis esset, scripta fuerit in societatis publicanorum tabulis. nam Verrutii eas pecunias fuisse, non societatis, clarum est. Nempe hoc intelligendum e more vetere, pecuniam datam non modo in suis tabulis scribendi, sed etiam in aliorum tabulis ut scriberetur curandi, ut iis pro testibus datae pecuniae uti liceret, si debitor pecuniam se accepisse negaret.

[4] *lituras ejusmodi, quasi.*] *Ejusmodi* videtur redundare, praesertim cum legitima forma constructionis non sit. Est brevius dictum pro, quae quasi - - essent vel viderentur. Si quis tamen malit delere, non repugnem. Edd. pr. pro *lituras* vitiose *litteras*.

[5] *quisnam esset is Verrutius.*] Videtur scribendum, *iste V.*

77 Rem ad Metellum defero, me tabulas perspexisse sociorum, in his tabulis magnam rationem C. Verrutii permultis nominibus esse, meque hoc perspicere ex consulum mensiumque ratione, hunc Verrutium neque ante adventum C. Verris, neque post decessionem quidquam cum Carpinatio rationis habuisse. postulo, mihi respondeat, qui sit iste Verrutius: mercator, [6] an negotiator, an arator, an pecuarius: in Sicilia sit, an jam decesserit. Clamare omnes ex conventu, neminem umquam ex Sicilia fuisse Verrutium. Ego instare, ut mihi responderet, quis esset, ubi esset, unde esset: cur [7] servus societatis, qui tabulas confecerit, semper in Verrutii nomine, certo ex loco, mendosus esset.

Atque haec postulabam, non quo illum cogi putarem oportere, ut ea mihi responderet invitus: sed ut omnibus istius furta, illius flagitium, utriusque audacia perspicua esse posset. Itaque illum in jure metu conscientiaque peccati mutum, atque exanimatum, ac vix vivum relinquo: tabulas in foro, summa hominum frequentia, exscribo: adhibentur in exscribendo de conventu viri primarii: litterae, lituraeque omnes assimulatae, expressae, de tabulis in libros transferuntur.

Haec omnia summa cura et diligentia recognita et collata, et ab hominibus honestissimis obsignata sunt. Si Carpinatius tum mihi respondere noluit: responde

[6] *an negotiator*] recte additum est e Mss. tribus antiquis. nam alias non omnia genera hominum essent commemorata, a quibus pecunia sumta esse potuisset. Edd. pr. pro *pecuarius* vitiose *pecuniarius*. Tum pro *ex Sicilia* Ms. vetus habebat *in*, recte, ut opinor. nam *ex Sic.* quid est? an pro Siculus dicitur?

[7] *servus societatis.*] Interpretantur ministrum, et de Carpinatio intelligunt. non placet. Intelligo servum librarium, qui societatis esset. Carpinatius confecit tabulas, librarius scripsit.

mihi nunc tu, Verres, quem esse hunc tuum paenè gentilem Verrutium putes. Fieri non potest, ut, quem video, te praetore, in Sicilia fuisse, et quem ex ipsa ratione intelligo locupletem fuisse, eum tu in tua provincia non cognoris. Atque adeo, ne hoc aut longius, aut obscurius esse possit, procedite in medium, explicate descriptionem imaginemque tabularum: ut omnes mortales istius avaritiae non jam vestigia, sed ipsa cubilia videre possint.

Videtis Verrutium? videtis primas litteras inte- 78
gras? videtis extremam partem nominis, caudam illam Verris, tamquam in luto, demersam esse in litura? Sic habent se tabulae, judices, ut videtis. Quid exspectatis? quid quaeritis amplius? tu ipse Verres quid sedes? quid moraris? nam aut exhibeas nobis Verrutium, necesse est: aut te esse Verrutium fateare. [8] Laudabantur oratores veteres, Crassi illi et Antonii, quod crimina diluere dilucide, quod copiosè [9] reorum causas defendere solerent. nimirum illi non ingenio solum his patronis, sed fortuna etiam praestiterunt. Nemo enim tunc ita peccabat, ut defensioni locum non relinqueret: nemo ita vivebat, ut nulla ejus vitae pars summae turpitudinis esset expers: nemo ita in manifesto peccatu tenebatur, ut, cum impudens fuisset in facto, tum impudentior videretur, si negaret.

Nunc vero quid faciat Hortensius? avaritiaene crimina frugalitatis laudibus deprecetur? At hominem flagitiosissimum, libidinosissimum, nequissimum-

[8] *Laudabantur.*] Sic rescripsi pro *laudantur*, quod tota oratio requirit. Saepe haec tempora confusa per compendiariam scripturam. Exemplum in hoc ipso verbo habuimus in oratoriis libris.

[9] *reorum causas.*] Ed. Graevii habet *rerum*, vitio operarum: nam alienum est, nec admonuit aliquid Graevius de mutata lectione

que defendit. An ab hac ejus infan
vestros animos in aliam partem, fortitudi
ratione, traducat? At homo inertior, ig
vir inter mulieres, impura inter viros m
ferri non potest. At mores commodi.
macior? quis inhumanior? quis superbi
sine cujusquam malo. Quis acerbior?
sior? quis crudelior umquam fuit? In
atque in ejusmodi causa quid facerent on
Antonii? Tantum, opinor, Hortensi,
non accederent, ne in alterius impudenti
existimationem amitterent. [11] liberi eni
solutique veniebant, neque committeban
dentes in defendendo esse noluissent, i
serendo existimarentur.

[10] *ad causam non acc.*] Omisi *hanc*, quod non erat
et optimo apud Gruterum, et ei hoc placebat. nam
Verr. 1. simpliciter dicit *ad causam accedere* in simili

[11] *liberi - - solutique*] nulla necessitate ex accept
pertinet *ut ingrati in deserendo existimarentur.* N
dona magna a Verre acceperat; eo nomine saepe pu

TOM: IV: FINIS.